

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОВРОЗНИК ПЕТРО ПАВЛОВИЧ

УДК 338.1:330.3:332.1:352

ДИСЕРТАЦІЯ

**ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ
ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ**

076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

07 – Управління та адміністрування

Подається на здобуття ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ П.П. Поврозник

Науковий керівник: Гукалюк Андрій Федорович,
кандидат економічних наук, доцент

Львів-2024

АНОТАЦІЯ

Поврозник П.П. Інноваційний розвиток підприємництва в умовах глобальних викликів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» (галузь знань 07 «Управління та адміністрування»). – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2024.

Актуальність теми зумовлена безпековими та іншими глобальними викликами для інноваційного розвитку підприємництва в Україні. Війна, розпочата росією, загострила існуючі упродовж багатьох років незалежності проблеми підприємницького сектору, водночас суттєво актуалізувавши його роль у перемозі та майбутньому післявоєнному відновленні. Прогрес у інноваційних розробках в сфері безпеки і оборони, цифровізація фінансової та інших сфер стали запорукою виживання країни у перші місяці війни, а сьогодні формують базис для подальшого нарощування інноваційного потенціалу України. Водночас окупація окремих регіонів, руйнування інфраструктури суттєво вплинули на функціонування економіки та життя громадян.

Відтак, метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних засад, розвиток науково-методичних підходів та обґрунтування практичних рекомендацій щодо стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в Україні в умовах глобальних викликів. Об'єктом дослідження є процеси інноваційного розвитку підприємницького сектору в державі. Предметом дослідження є теоретико-методичні, інституційно-організаційні та прикладні аспекти інноваційного розвитку підприємництва в Україні в умовах глобальних викликів.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, завдання, визначено об'єкт та предмет

дослідження, описано його методи, обґрунтовано наукову новизну одержаних результатів, конкретизовано інформацію про їх апробацію та практичне значення.

У першому розділі дисертації з'ясовано сутність та особливості інноваційного розвитку у підприємстві в контексті уточнення концептуального розуміння і ролі національної інноваційної екосистеми, розкрито зміст глобальних викликів інноваційному розвитку підприємства в розрізі загроз та потенційних можливостей, а також сформульовано підходи до інституційної модернізації засад регулювання та стимулювання інноваційного бізнесу в Україні.

Уточнено термінологічно-понятійний апарат дослідження в частині обґрунтування таких дефініцій: інноваційний розвиток підприємства – різноаспектний та багатоетапний процес, який передбачає впровадження інноваційних рішень і стратегій у діяльність підприємств з метою підвищення ефективності, покращення фінансових та інших результатів діяльності, зміцнення конкурентоспроможності та стійкості; інноваційний розвиток підприємства – процес господарювання, який ґрунтується на інноваційних рішеннях і підходах в фінансово-господарській та організаційно-управлінській діяльності ділової одиниці. Водночас сформульовано пропозиції щодо імплементації у вітчизняне законодавство та стимулювання розвитку стартап-підприємства як різновиду інноваційного підприємства, які передбачають нормативно-правове врегулювання тлумачення стартапів, прозоре і ефективне регламентування інструментів їх підтримки.

Виокремлено та проаналізовано такі глобальні виклики інноваційному підприємству в Україні, як: війна, цифровізація, економічна і кібербезпека, смарт-спеціалізація, інтеграції в триаді “освіта-наука-бізнес”, імпаکت-інвестування, циркулярна економіка та пандемія.

Удосконалено науково-теоретичні підходи до інституційної модернізації системи регулювання та стимулювання інноваційного розвитку підприємства в частині обґрунтування її впливу на національну інноваційну екосистему та виділення формальних (законодавство та інститути регулювання) і неформальних (інноваційне мислення, стартап-культура, цифрові платформи і хаби) інститутів,

враховуючи синергетичний ефект від їх взаємодії. Пропоновані підходи ґрунтуються на концептуально-теоретичному базисі дослідження (постулати теорій управління, державного регулювання, інноваційного розвитку, інституціоналізму, концепції екосистем, цифрової економіки) та дали змогу обґрунтувати необхідність комплексного застосування інструментів прямого і непрямого впливу на інноваційну активність підприємств.

Окрему увагу у роботі приділено концепції національної інноваційної екосистеми в частині авторських пропозицій щодо: 1) тлумачення її як сукупності взаємопов'язаних суб'єктів та відносин між ними, які реалізуються в межах інноваційного середовища певної країни, ефективність яких підвищується за рахунок синергетичних зв'язків, емерджентності, органічності взаємодії та національної самобутності; 2) розгляду концепції з двох позицій: змістового концепту в системі координат “людський капітал-потенціал відносин-інституційна спроможність”; структурного зонування та ключових суб'єктів; 3) обґрунтування базових принципів її формування: синергійності зв'язків суб'єктів; національної самобутності; гармонізації з європейськими стандартами; органічності взаємодії суб'єктів; розвитку стартап-підприємництва. Це дало змогу виокремити в межах національної інноваційної екосистеми чотири зони (генерації ідей та рішень; інкубаційна; апробації; підтримки інноваційних підприємств (стартапів)), ефективне функціонування відповідних суб'єктів у межах яких дасть змогу сформувати в країні передумови для інноваційного розвитку підприємництва загалом і конкретного стартапу чи малого підприємства зокрема.

Другий розділ проведеного дослідження присвячений аналізу стану і динаміки інноваційної активності вітчизняних підприємств, діагностуванню глобальних індикаторів інноваційного розвитку підприємництва, а також формуванню підходів до регіоналізації інноваційного розвитку в Україні на основі науково-аналітичного обґрунтування необхідності створення регіональних інноваційних екосистем.

У роботі розкрито основні тренди, галузеві та регіональні особливості інноваційної діяльності вітчизняних підприємств. Окрему увагу приділено

діагностуванню тенденцій розподілу інноваційно активних суб'єктів підприємництва, зокрема за типами інноваційного співробітництва у довоєнний період. Виявлено, що серед партнерів інноваційно активних підприємств порівняно низькою була частка університетів та інших ЗВО, а також різних інноваційних структур, що підтвердило низький рівень інтеграції в межах тріади освіта-наука-бізнес в Україні, як виклику для держави. Аргументовано, що в умовах післявоєнного відновлення екологічні інновації можуть стати основою для перспективних рішень та забезпечення енергетичної незалежності країни. Водночас їх розвиток є глобальним викликом, зважаючи на пріоритетність євроінтеграції. Особливу цінність також становлять розробки подвійного призначення, які можуть бути успішно використані у мирних цілях в різних галузях економіки України.

Здійснено аналіз глобальних процесів інноваційного розвитку підприємництва на основі індикаторів, що пов'язані з: 1) розвитком підприємництва загалом; 2) розробкою та впровадженням інновацій; 3) конкурентоспроможністю економіки та знань, що визначають передумови такого розвитку. Результати аналізу позицій України в глобальних рейтингах дозволили виявити її сильні сторони і слабину у створенні сприятливих передумов інноваційного розвитку та капіталізації знань й інтелекту в інноваційні результати, що є підґрунтям для відповідних рішень, ухвалення концепцій і стратегій розвитку.

Одержало подальший розвиток науково-аналітичне обґрунтування необхідності формування регіональних інноваційних екосистем (як складових національної інноваційної екосистеми) на основі проблемно-перспективної матриці розвитку інноваційного підприємництва на прикладі Львівської області (з виокремленням сильних та слабких сторін регіону в контексті орієнтирів зростання і невизначеності). Це дало змогу концептуалізувати інституційне забезпечення інноваційної екосистеми регіону (в межах реалізованих і проєктних ініціатив) та може бути основою для екстраполяції таких підходів в межах регіонів

країни, враховуючи специфіку тилкових, фронтових, деокупованих і опорних областей.

У третьому розділі дисертації здійснено моделювання впливу чинників на розвиток вітчизняного підприємництва на інноваційних засадах та запропоновано інтегральний показник його оцінювання, узагальнено і систематизовано зарубіжний досвід стимулювання розвитку підприємництва та виокремлено потенціал його застосування в Україні у контексті глобальних викликів, а також обґрунтовано концепцію стимулювання інноваційного розвитку підприємництва.

Проведене економіко-математичне моделювання параметрів інноваційного розвитку підприємств на основі застосування кореляційно-регресійного аналізу дало можливість виявити ключові його чинники (абсолютні та відносні показники розміру капітального інвестування в економіку; величина нових кредитів, які видані банками суб'єктам господарювання; рівень тінізації економіки; ступінь податкового навантаження на вітчизняну господарську систему; частка витрат на освіту у сукупних видатках бюджетної системи; розмір національного ринку цінних паперів). На основі аналізу побудовано багатофакторну регресійну модель, яка підтверджує тісний взаємозв'язок між виокремленими чинниками та обсягами виробничої діяльності українських підприємницьких структур.

Запропоновано методичний інструментарій проведення аналізу інноваційного розвитку підприємств, який на відміну від поширених підходів, передбачає побудову інтегрального показника, що охоплює такі складові як ділова активність підприємств (відношення вартості виробленої продукції до середньої величини капіталу суб'єктів господарювання); частка капітальних інвестицій у фінансових ресурсах підприємств; відношення розмірів наданих нових кредитів вітчизняними банками недепозитним корпораціям до середньої величини капіталу підприємств; рівень податкового навантаження; величина тіньової економіки; частка витрат на освіту у бюджетних видатках та питома вага обсягу торгів на ринку цінних паперів у валовому продукті країни. Розроблений інтегральний показник інноваційного розвитку українських підприємств дає змогу проводити комплексний аналіз результативності діяльності сектору

суб'єктів господарювання з метою формування ефективної економічної політики на рівні держави, регіонів та територіальних громад; його перевагою також є можливість доукомплектування додатковими складовими, які характеризуватимуть інноваційний розвиток підприємств.

Розвинуто науково-прикладні підходи до стратегування державної політики, зокрема використовуючи результати аналізу відповідного зарубіжного досвіду, в частині обґрунтування концепції стимулювання інноваційного розвитку підприємництва, у якій визначено мету, завдання, принципи формування (диверсифікації, оптимальності, стратегічної орієнтації, наукової обґрунтованості, збалансованості, своєчасності, комплексного підходу, інформаційної прозорості, цільової спрямованості, узгодженості, контролю, системності, ефективності, концентрації), а також інструменти (непрямого і прямого впливу на діяльність інноваційних підприємств), етапи й очікувані результати. Реалізація концепції повинна дати змогу сформувати ефективну національну інноваційну екосистему та сприятиме соціально-економічному розвитку країни в умовах глобальних викликів та необхідності післявоєнного відновлення.

Сформульовані у роботі положення і науково-методичні рекомендації сприятимуть підвищенню ефективності регулювання та стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в Україні, а практична реалізація обґрунтованих пропозицій може дати можливість підвищити ефективність діяльності інноваційного бізнесу, стартап-підприємців, органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, закладів вищої освіти, неурядових інституцій в контексті існуючих і потенційних глобальних викликів для держави та соціуму.

Ключові слова: інновації, підприємство, підприємництво, інноваційний розвиток, інноваційний бізнес, підприємницькі структури, комерціалізація і трансфер технологій, цифрова трансформація, інститути регулювання та стимулювання, глобальні виклики і загрози, співпраця в системі освіта-наука-бізнес, соціальна відповідальність бізнесу, війна та післявоєнне відновлення, національна та регіональні інноваційні екосистеми, стартап-підприємництво.

SUMMARY

Povrozyk P.P. Innovative development of entrepreneurship in the face of global challenges. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy Degree in specialty 076 «Entrepreneurship, trade and exchange activity» (field of study 07 «Management and Administration»). – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2024.

The relevance of the topic is driven by security and other global challenges facing the innovative development of entrepreneurship in Ukraine. The war initiated by Russia has exacerbated longstanding issues within the entrepreneurial sector over the years of independence, concurrently highlighting its crucial role in victory and future post-war recovery. Progress in innovative developments in the security and defense sector, digitalization of financial and other spheres, has become the cornerstone for the country's survival in the early months of the war and today forms the basis for further growth of Ukraine's innovative potential. Simultaneously, the occupation of certain regions and the destruction of infrastructure have significantly impacted the functioning of the economy and the lives of citizens.

Therefore, the purpose of the dissertation work is to deepen the theoretical foundations, develop scientific-methodical approaches, and justify practical recommendations for stimulating innovative development of entrepreneurship in Ukraine in the face of global challenges. The object of the research is the processes of innovative development within the entrepreneurial sector of the state. The subject of the research includes theoretical-methodical, institutional-organizational, and applied aspects of innovative entrepreneurship development in Ukraine in the context of global challenges.

The dissertation work consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of used sources, and appendices. In the introduction, the relevance of the research topic is justified, the goal and objectives are formulated, the object and subject of the research are defined, research methods are described, the scientific

novelty of the obtained results is justified, and the practical significance of the results is presented along with the validation of the results and their practical application.

In the first chapter of the dissertation, the essence and peculiarities of innovative development in entrepreneurship are clarified within the context of refining the conceptual understanding and role of the national innovation ecosystem. The content of global challenges to innovation development in entrepreneurship is disclosed, considering threats and potential opportunities. Additionally, approaches to institutional modernization of the regulatory framework and stimulation of innovative business in Ukraine are formulated.

The terminological and conceptual apparatus of the research is refined, providing justifications for the following definitions: innovative development of entrepreneurship - a multi-aspect and multi-stage process involving the implementation of innovative solutions and strategies in the activities of enterprises to enhance efficiency, improve financial and other performance, strengthen competitiveness, and sustainability; innovative development of an enterprise - an economic process based on innovative solutions and approaches in the financial, economic, and organizational-management activities of a business unit. Simultaneously, proposals are formulated for the implementation into national legislation and the promotion of startup development as a form of innovative entrepreneurship. This involves normative-legal regulation of startup interpretations, transparent and effective regulation of support tools for startups.

Global challenges to innovative entrepreneurship in Ukraine have been identified and analyzed, including war, digitalization, economic and cyber security, smart specialization, integration within the "education-science-business" triad, impact investing, circular economy, and pandemics.

Scientific and theoretical approaches to the institutional modernization of the regulatory system and stimulation of innovative development in entrepreneurship have been refined. This includes justifying their impact on the national innovation ecosystem and distinguishing between formal (legislation and regulatory institutes) and informal (innovative thinking, startup culture, digital platforms, and hubs)

institutions. The proposed approaches are grounded in the conceptual-theoretical framework of the study, incorporating principles from management theories, state regulation, innovation development, institutionalism, ecosystem concepts, and the digital economy. This framework enables the justification of the necessity for a comprehensive application of direct and indirect tools to influence the innovative activity of enterprises.

The work places particular emphasis on the concept of the national innovation ecosystem, proposing the following interpretations and propositions. The concept is defined as a collection of interconnected subjects and relationships that operate within the innovation environment of a specific country. The effectiveness of these interactions is enhanced through synergistic connections, emergent qualities, organic collaboration, and national distinctiveness. The concept is suggested to be examined from two perspectives: the content concept within the coordinate system of "human capital-potential of relationships-institutional capacity" and structural zoning with key subjects. The basic principles for its formation are justified, including synergy of subject connections, national distinctiveness, harmonization with European standards, organic interaction among subjects, and the development of startup entrepreneurship. This approach has led to the identification of four zones within the national innovation ecosystem: idea and solution generation, incubation, experimentation, and support for innovative enterprises (startups). The effective functioning of relevant subjects within these zones creates the conditions for overall innovation development in entrepreneurship and the specific development of startups or small businesses in the country.

The second chapter of the conducted research is dedicated to the analysis of the state and dynamics of innovation activity among domestic enterprises. It involves diagnosing global indicators of entrepreneurial innovation development and forming approaches to regionalizing innovation development in Ukraine based on scientific-analytical justification for the need to create regional innovation ecosystems.

The work delves into the main trends, sectoral, and regional features of innovative activities among domestic enterprises. Special attention is given to

diagnosing trends in the distribution of innovation-active business entities, particularly in terms of types of innovation cooperation during the pre-war period. It was identified that among the partners of innovation-active enterprises, the share of universities and other higher education institutions, as well as various innovation structures, was relatively low. This confirmed the low level of integration within the education-science-business triad in Ukraine, posing a challenge for the country. The argument is made that in the post-war recovery conditions, environmental innovations could serve as a basis for prospective solutions and ensure the country's energy independence. However, their development presents a global challenge, given the priority of Eurointegration. Developments of dual purpose are also of particular value, as they can be successfully used for peaceful purposes in various sectors of Ukraine's economy.

An analysis of global processes in entrepreneurial innovation development has been conducted based on indicators related to: overall entrepreneurship development; innovation development and implementation; competitiveness of the economy and knowledge, determining the prerequisites for such development. The results of the analysis of Ukraine's positions in global rankings have allowed the identification of its strengths and weaknesses in creating favorable conditions for innovation development and capitalization of knowledge and intellect in innovative outcomes. These findings serve as a basis for corresponding decisions, the adoption of concepts, and development strategies.

Further scientific-analytical justification has been given for the necessity of forming regional innovation ecosystems (as components of the national innovation ecosystem) based on a problem-prospective matrix of innovation entrepreneurship development. This is illustrated using the example of the Lviv region, highlighting the region's strengths and weaknesses in the context of growth and uncertainty orientations. This conceptualization facilitates the institutional provision of the region's innovation ecosystem within implemented and project initiatives. It can serve as a foundation for extrapolating such approaches within the regions of the country,

taking into account the specificity of rear, front, de-occupied, and support regions.

In the third chapter of the dissertation, modeling of the impact of factors on the development of domestic entrepreneurship on innovative principles has been carried out. An integral indicator for its assessment is proposed, and the foreign experience of stimulating entrepreneurial development is summarized and systematized. The potential of its application in Ukraine in the context of global challenges is highlighted, and a concept for stimulating innovative entrepreneurship development is justified.

The conducted economic-mathematical modeling of parameters for the innovative development of enterprises, based on the application of correlation-regression analysis, allowed for the identification of key factors. These include absolute and relative indicators of capital investment size in the economy, the volume of new loans issued by banks to economic entities, the level of shadowing in the economy, the degree of tax burden on the domestic economic system, the share of education expenses in the total expenditures of the budgetary system, and the size of the national securities market. The analysis resulted in the construction of a multifactor regression model that confirms a close relationship between the identified factors and the volumes of production activity of Ukrainian entrepreneurial structures.

A methodological toolkit for analyzing the innovation development of enterprises is proposed, which, unlike common approaches, involves constructing an integrated indicator covering components such as the business activity of enterprises (the ratio of the value of produced goods to the average capital size of economic entities), the share of capital investments in the financial resources of enterprises, the ratio of the size of new loans provided by domestic banks to non-deposit corporations to the average capital size of enterprises, the level of tax burden, the magnitude of the shadow economy, the share of education expenses in budgetary expenditures, and the specific weight of the volume of securities market trading in the country's gross product. The developed integrated indicator of innovative development for Ukrainian

enterprises allows for a comprehensive analysis of the performance of the business sector, aiming to formulate effective economic policies at the state, regional, and local community levels. Its advantage also lies in the possibility of complementing it with additional components that characterize the innovative development of enterprises.

Developed scientific and applied approaches to the strategic planning of state policy, particularly utilizing insights from relevant foreign experiences, involve justifying the concept of stimulating the innovative development of entrepreneurship. This concept outlines the purpose, tasks, and principles of formation (diversification, optimality, strategic orientation, scientific substantiation, balance, timeliness, a comprehensive approach, informational transparency, target orientation, consistency, control, systematicity, efficiency, concentration), along with the instruments (both indirect and direct impact on the activities of innovative enterprises), stages, and expected results. The implementation of this concept is expected to create an effective national innovation ecosystem, fostering socio-economic development in the face of global challenges and the need for post-war recovery.

The formulated provisions and scientific-methodological recommendations in this work will contribute to enhancing the effectiveness of regulation and stimulation of innovative development in Ukrainian entrepreneurship. The practical implementation of these proposals has the potential to improve the efficiency of innovative businesses, startups, executive authorities, local self-government, educational institutions, non-governmental institutions, considering existing and potential global challenges for the state and society.

Key words: innovation, enterprise, entrepreneurship, innovative development, innovative business, entrepreneurial structures, commercialization and technology transfer, digital transformation, regulatory and incentive institutions, global challenges and threats, collaboration within the education-science-business system, corporate social responsibility, war and post-war recovery, national and regional innovation ecosystems, startup entrepreneurship.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Косович Б.І., Поврозник П.П. Розвиток інновацій в малому підприємстві. *Економічний простір: Збірник наукових праць*. 2021. № 176. С. 74-78. URL : <https://doi.org/10.32782/2224-6282/176-12> (особистий внесок автора – 0,2 друк. арк.: розкрито напрями забезпечення інноваційної активності через створення державних центрів підтримки та формування інтернаціональних коридорів трансферу технологій).
2. Косович Б., Поврозник П., Киретів А. Інновації як складова формування продовольчої безпеки України. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2022. Вип. 3 (126). С. 80-85. URL : <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2022-3-12> (особистий внесок автора – 0,17 друк. арк.: розглянуто основні індикатори трансформації продовольчої сфери у напрямку інновацій).
3. Косович Б.І., Орліковська А.В., Поврозник П.П. Зміцнення конкурентоспроможності ІТ-підприємств у період післявоєнного відновлення. *Інфраструктура ринку*. 2023. Вип. 72. С. 94-100. URL : http://market-infr.od.ua/journals/2023/72_2023/19.pdf (особистий внесок автора – 0,19 друк. арк.: досліджено стан розвитку ІТ-підприємств України, проаналізовано обсяг експорту ІТ-послуг).
4. Поврозник П.П. Бюджетно-податкові інструменти стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в умовах цифровізації національної економіки. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Економіка”*. 2023. Вип. 30 (58). С. 4-13. URL : [https://ecj.oa.edu.ua/assets/files/NZ_ek_Vyp_30\(58\).pdf](https://ecj.oa.edu.ua/assets/files/NZ_ek_Vyp_30(58).pdf) (0,5 друк. арк.).
5. Поврозник П.П. Особливості інноваційного розвитку підприємництва в Україні в контексті глобальних безпекових викликів та ризиків цифровізації. *Міжнародний науковий журнал “Інтернаука”*. Серія: “Економічні науки”. 2023. № 8. С. 113-124. URL : <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-8-9143> (0,4 друк. арк.).

6. Поврозник П.П. Аналіз стану та динаміки інноваційної активності підприємств в Україні. *Електронний журнал “Ефективна економіка”*. 2023. № 10. URL : <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.10.56> (0,5 друк. арк.).

7. Поврозник П.П. Глобальні індикатори інноваційного розвитку підприємництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 21. С. 91-96. URL : <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2385> (0,4 друк. арк.).

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

8. Поврозник П.П. Інноваційний розвиток в підприємстві. Філософсько-психологічні аспекти духовності в освіті та науці: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 23 квітня 2021 р. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2021. С.153-156 (0,12 друк. арк.).

9. Косович Б., Поврозник П. Соціальне підприємництво як новий напрям у розвитку сучасної економіки. Актуальні проблеми функціонування господарської системи України: збірник тез XXVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених, м. Львів, 20 листопада 2020 р. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2020. URL : https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/_XXVII_MNKSAMU_2020.pdf. (особистий внесок автора – 0,07 друк. арк.: розглянуто роль соціального підприємництва у розвитку економіки).

10. Поврозник П., Киретів А. Органічне агровиробництво як складова інноваційного підприємництва. Актуальні проблеми функціонування господарської системи України: збірник тез XXIX Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених, м. Львів, 20-21 травня 2022 р. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. URL : <https://drive.google.com/file/d/1Vmb9UfyHwHNaIXboOH0xwDHOgJWLvAnM/view> (особистий внесок автора – 0,08 друк. арк.: з'ясовано особливості органічного агровиробництва у контексті інноваційності підприємництва).

11. Косович Б., Поврозник П., Самсін Ю. Засади формування конкурентних стратегій підприємства. Проблеми становлення інформаційної економіки в

Україні: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 18-19 листопада 2022 р. Львів: Растр-7, 2022. С. 148-151 (*особистий внесок автора – 0,06 друк. арк.: досліджено специфіку формування конкурентних стратегій*).

12. Поврозник П., Юрків Р. Інноваційна активність підприємств: тренди та пріоритети інституційного стимулювання. Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи: теорії та пропозиції: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 13-14 жовтня 2023 р. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2023. 156 с. С. 140-146 (*особистий внесок автора – 0,1 друк. арк.: розглянуто пріоритети інституційного стимулювання інноваційних підприємств*).

13. Поврозник П. Імпакт-інвестування як глобальний виклик інноваційному підприємництву в Україні. Ефективність міжнародної економічної інтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 3 листопада 2023 р. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2023. 112 с. С. 78-82 (*0,15 друк. арк.*).

14. Поврозник П. Регіональні особливості інноваційного розвитку підприємництва в умовах викликів воєнного стану в Україні. Інноваційна модернізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Кременчук, 27-28 листопада 2023 р. Кременчук: КрНУ, 2023. 783 с. С. 407-410 (*0,12 друк. арк.*).

15. Поврозник П., Юрків Р. Вплив цифровізації на інноваційний розвиток підприємництва: можливості та загрози у реаліях національної економіки. Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 07-08 грудня 2023 р. Кропивницький : Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. ЦНТУ, 2023. 400 с. С. 283-285. (*особистий внесок автора – 0,09 друк. арк.: з'ясовано можливості та загрози цифровізації для іноваційного розвитку підприємництва*).

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА	28
1.1. Сутність, особливості та роль інноваційного розвитку у підприємстві в умовах формування національної інноваційної екосистеми	28
1.2. Глобальні виклики інноваційному розвитку підприємства: загрози та можливості.....	50
1.3. Інституційні засади регулювання та стимулювання інноваційного підприємства в Україні.....	73
Висновки до розділу 1	101
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ГЛОБАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ	104
2.1. Аналіз стану і динаміки інноваційної активності підприємств в Україні	104
2.2. Глобальні індикатори інноваційного розвитку бізнесу.....	120
2.3. Регіональні особливості інноваційного розвитку підприємства	139
Висновки до розділу 2	160
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ	163
3.1. Моделювання впливу чинників на розвиток вітчизняного підприємства на інноваційних засадах.....	163
3.2. Зарубіжний досвід стимулювання розвитку підприємства та можливості його застосування в Україні у контексті глобальних викликів.....	186
3.3. Концепція активізації інноваційного розвитку підприємства у господарській системі України.....	210
Висновки до розділу 3	226
ВИСНОВКИ	229
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	234
ДОДАТКИ	255

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні глобалізаційні процеси, інтенсифікація використання цифрових технологій та новітніх підходів і рішень у різних галузях і секторах національних економік країн світу модернізують розуміння стратегій розвитку бізнесу, інструментарію впливу на ці процеси та загалом ролі держави у прогресі новітнього соціуму. Водночас конкурентоспроможність підприємницького сектору в Україні, як і в інших державах визначальним чином корелює із рівнем інноваційності суб'єктів господарювання, здатністю відповідати викликами і загрозам для сучасних ділових відносин. Відтак, розвиток підприємництва власне на інноваційних засадах, його спроможність імплементувати передові розробки, фінансувати їх, відповідати галузевим трендам буде запорукою успіху українського бізнесу в довготривалій перспективі.

Війна, розпочата росією, загострила існуючі упродовж багатьох років незалежності проблеми підприємницького сектору, водночас суттєво актуалізувавши його роль у перемозі та майбутньому післявоєнному відновленні. Прогрес у інноваційних розробках в сфері безпеки і оборони, цифровізація фінансової та інших сфер стали запорукою виживання країни у перші місяці війни, а сьогодні формують базис для подальшого нарощування інноваційного потенціалу України. Водночас окупація окремих регіонів, руйнування інфраструктури суттєво вплинули на функціонування економіки та життя громадян. Тому вирішення цих та інших проблем інноваційного розвитку підприємництва в умовах безпекових та інших глобальних викликів набувають особливої актуальності і своєчасності.

Окремі аспекти активізації інноваційної діяльності в економіці загалом та на рівні суб'єктів господарювання зокрема, наукові й прикладні засади реалізації державної політики формування інноваційних екосистем й імплементатії інноваційної моделі розвитку були предметом наукових пошуків вітчизняних та зарубіжних учених. Вони розкриті, зокрема, у працях С. Барної, А. Гальчинського,

В. Гейця, А. Гукалюка, Я. Дропи, С. Ілляшенка, О. Колодізева, М. Крупки, А. Кузнецової, І. Михасюка, С. Онишко, І. Підкамінного, Н. Ситник, Л. Федулової, О. Щуревич, Р. Юрківа, Б. Лундвала, С. Меткальфа, Дж. Мура, Р. Нельсона, Д. Норта, М. Пелтоніємі, А. Танслі, К. Фрімана, Й. Шумпетера та ін.

Водночас проблематика регулювання й стимулювання інноваційної активності підприємств, зокрема на рівні держави, регіонів і галузей, в контексті різних глобальних викликів, передусім безпекових, а також ролі цифровізації у сучасному соціумі та співпраці освітньо-наукових установ і бізнесу досліджувалась у працях таких українських та іноземних вчених, як О. Адаменко, В. Борнос, З. Варналій, Т. Васильєва, В. Готра, А. Даниленко, Н. Демчишак, А. Касич, Б. Косович, А. Крисоватий, С. Леонов, Л. Лисяк, І. Луніна, І. Людвік, І. Лютий, В. Маргасова, І. Ревак, А. Семенов, С. Урба, Р. Федоров, Н. Фролова, І. Чугунов, Т. Девенпорт, В. Коен, Д. Левінталь та ін.

Не заперечуючи вагомість доробку вчених, глобальні виклики для інноваційного бізнесу в умовах війни та інших загроз зумовлюють необхідність наукового вирішення важливих питань щодо теоретичного узагальнення, науково-методичного обґрунтування та розроблення комплексної концепції активізації інноваційного розвитку підприємництва в Україні у нових реаліях та зважаючи на необхідність післявоєнного відновлення. Це зумовило вибір теми дисертації, її мету, завдання і структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною науково-дослідної роботи кафедри економіки підприємства Львівського національного університету імені Івана Франка на тему «Пріоритетний розвиток підприємництва, торгівлі та біржової діяльності в умовах формування інформаційного суспільства» (номер державної реєстрації 0122U200514), у межах якої проведено дослідження теоретико-методичних та інституційних основ і запропоновано концепцію стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання в Україні.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних засад, розвиток науково-методичних підходів та

обґрунтування практичних рекомендацій щодо стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в Україні в умовах глобальних викликів.

Для досягнення мети у роботі поставлено такі завдання:

- з'ясувати сутність та особливості інноваційного розвитку у підприємстві в контексті уточнення концептуального розуміння і ролі національної інноваційної екосистеми;
- розкрити зміст глобальних викликів інноваційному розвитку підприємництва в розрізі загроз та потенційних можливостей;
- сформулювати підходи до інституційної модернізації засад регулювання та стимулювання інноваційного бізнесу в Україні;
- провести аналіз стану і динаміки інноваційної активності вітчизняних підприємств;
- виокремити та продіагностувати глобальні індикатори інноваційного розвитку підприємництва;
- запропонувати підходи до регіоналізації інноваційного розвитку в Україні на основі науково-аналітичного обґрунтування необхідності формування регіональних інноваційних екосистем;
- здійснити моделювання впливу чинників на розвиток вітчизняного підприємництва на інноваційних засадах та запропонувати інтегральний показник його оцінювання;
- узагальнити і систематизувати зарубіжний досвід стимулювання розвитку підприємництва та виокремити потенціал його застосування в Україні у контексті глобальних викликів;
- обґрунтувати концепцію стимулювання інноваційного розвитку підприємництва у господарській системі України.

Об'єктом дослідження є процеси інноваційного розвитку підприємницького сектору в державі.

Предметом дослідження є теоретико-методичні, інституційно-організаційні та прикладні аспекти інноваційного розвитку підприємництва в Україні в умовах глобальних викликів.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи, що були використані для одержання таких результатів: історичний метод – для виокремлення етапів еволюції підходів до інноваційного розвитку та національних і регіональних інноваційних екосистем; метод наукового абстрагування – з метою узагальнення термінологічно-понятійного апарату дослідження; методи аналізу і синтезу – при дослідженні структури національної інноваційної екосистеми та інструментарію інституційного регулювання інноваційних процесів; індукції та дедукції – для вивчення підходів до тлумачення інноваційного розвитку підприємництва та підприємства, стартап-підприємництва; метод порівняння – з метою обґрунтування пріоритетів імплементації іноземного досвіду активізації інновацій бізнесу в українських реаліях; методи групування та систематизації – при класифікації інструментів прямого і непрямого впливу на інноваційну діяльність підприємницьких структур, виділення ключових глобальних викликів; кластерний аналіз – для виокремлення методичних кластерів з метою аналізу позицій України в глобальних рейтингах оцінювання інноваційного розвитку підприємництва; статистичні методи – при діагностуванні динаміки інноваційної активності вітчизняних суб'єктів господарювання та трендів інноваційного розвитку в регіональному контексті; методи економіко-математичного моделювання, зокрема використання множинних регресійних моделей та інтегрального оцінювання – для оцінки параметрів інноваційної діяльності підприємницьких структур в Україні та побудови інтегрального показника аналізу інноваційного розвитку підприємств.

Теоретичною основою дослідження слугували фундаментальні положення світової економічної думки та наукові публікації зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема постулати теорій управління, державного регулювання, інноваційного розвитку, інституціоналізму, концепції екосистем, цифрової економіки.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти акти України у сфері інновацій та підприємництва, наукові публікації

вітчизняних і зарубіжних учених з теорії, методології та організації інноваційної діяльності бізнесу, матеріали науково-практичних конференцій, звітні, інформаційно-аналітичні та статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства економіки України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства цифрової трансформації України, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, інформаційні ресурси мережі Інтернет, власні аналітичні розрахунки автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення, що визначають наукову новизну дисертаційної роботи та характеризують особистий внесок автора, полягають у такому:

удосконалено:

– науково-прикладні підходи до стратегування державної політики в частині обґрунтування концепції стимулювання інноваційного розвитку підприємництва, у якій визначено мету, завдання, принципи формування (диверсифікації, оптимальності, стратегічної орієнтації, наукової обґрунтованості, збалансованості, своєчасності, комплексного підходу, інформаційної прозорості, цільової спрямованості, узгодженості, контролю, системності, ефективності, концентрації), а також інструменти (непрямого і прямого впливу на діяльність інноваційних підприємств), етапи й очікувані результати. Реалізація концепції повинна дати змогу сформувати ефективну національну інноваційну екосистему та сприятиме соціально-економічному розвитку країни в умовах глобальних викликів та необхідності післявоєнного відновлення;

– методичний інструментарій проведення аналізу інноваційного розвитку підприємств, який на відміну від поширених підходів, передбачає побудову інтегрального показника, що охоплює такі складові як ділова активність підприємств (відношення вартості виробленої продукції до середньої величини капіталу суб'єктів господарювання); частка капітальних інвестицій у фінансових ресурсах підприємств; відношення розмірів наданих нових кредитів вітчизняними банками недепозитним корпораціям до середньої величини

капіталу підприємств; рівень податкового навантаження; величина тіньової економіки; частка витрат на освіту у бюджетних видатках та питома вага обсягу торгів на ринку цінних паперів у валовому продукті країни. Розроблений інтегральний показник інноваційного розвитку українських підприємств дає змогу проводити комплексний аналіз результативності діяльності сектору суб'єктів господарювання з метою формування ефективної економічної політики на рівні держави, регіонів та територіальних громад; його перевагою також є можливість доукомплектування додатковими складовими, які характеризуватимуть інноваційний розвиток підприємств;

– концепцію національної інноваційної екосистеми в частині авторських пропозицій щодо: 1) тлумачення її як сукупності взаємопов'язаних суб'єктів та відносин між ними, які реалізуються в межах інноваційного середовища певної країни, ефективність яких підвищується за рахунок синергетичних зв'язків, емерджентності, органічності взаємодії та національної самобутності; 2) розгляду концепції з двох позицій: змістового концепту в системі координат “людський капітал-потенціал відносин-інституційна спроможність”; структурного зонування та ключових суб'єктів; 3) обґрунтування базових принципів її формування: синергійності зв'язків суб'єктів; національної самобутності; гармонізації з європейськими стандартами; органічності взаємодії суб'єктів; розвитку стартап-підприємництва. Це дало змогу виокремити в межах національної інноваційної екосистеми чотири зони (генерації ідей та рішень; інкубаційна; апробації; підтримки інноваційних підприємств (стартапів)), ефективне функціонування відповідних суб'єктів у межах яких дасть змогу сформувати в країні передумови для інноваційного розвитку підприємництва загалом і конкретного стартапу чи малого підприємства зокрема;

– науково-теоретичні підходи до інституційної модернізації системи регулювання та стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в частині обґрунтування її впливу на національну інноваційну екосистему та виділення формальних (законодавство та інститути регулювання) і неформальних (інноваційне мислення, стартап-культура, цифрові платформи і

хаби) інститутів, враховуючи синергетичний ефект від їх взаємодії. Пропоновані підходи ґрунтуються на концептуально-теоретичному базисі дослідження (постулати теорій управління, державного регулювання, інноваційного розвитку, інституціоналізму, концепції екосистем, цифрової економіки) та дали змогу обґрунтувати необхідність комплексного застосування інструментів прямого і непрямого впливу на інноваційну активність підприємств;

одержали подальший розвиток:

– економіко-математичне моделювання параметрів інноваційного розвитку підприємств на основі застосування кореляційно-регресійного аналізу, за результатами якого виявлено ключові його чинники (абсолютні та відносні показники розміру капітального інвестування в економіку; величина нових кредитів, які видані банками суб'єктам господарювання; рівень тінізації економіки; ступінь податкового навантаження на вітчизняну господарську систему; частка витрат на освіту у сукупних видатках бюджетної системи; розмір національного ринку цінних паперів). Це дало змогу на основі проведеного аналізу побудувати багатофакторну регресійну модель, яка підтверджує тісний взаємозв'язок між виокремленими чинниками та обсягами виробничої діяльності українських підприємницьких структур;

- науково-аналітичне обґрунтування необхідності формування регіональних інноваційних екосистем (як складових національної інноваційної екосистеми) на основі проблемно-перспективної матриці розвитку інноваційного підприємництва на прикладі Львівської області (з виокремленням сильних та слабких сторін регіону в контексті орієнтирів зростання і невизначеності). Це дало змогу концептуалізувати інституційне забезпечення інноваційної екосистеми регіону (в межах реалізованих і проєктних ініціатив) та може бути основою для екстраполяції таких підходів в межах регіонів країни, враховуючи специфіку тилкових, фронтових, деокупованих і опорних областей;

- пропозиції щодо імплементації у вітчизняне законодавство та стимулювання розвитку стартап-підприємництва як різновиду інноваційного підприємництва, які на відміну від існуючих, передбачають нормативно-правове

врегулювання тлумачення стартапів, прозоре і ефективне регламентування інструментів їх підтримки. Пропоновані підходи можуть бути основою для обґрунтування необхідності поєднання формальних і неформальних інститутів впливу на інноваційну активність, з акцентом в межах останніх на формуванні стартап-культури у суспільстві, враховуючи її потенційну роль у інноваційному розвитку підприємництва та післявоєнному відновленні країни;

- термінологічно-понятійний апарат дослідження в частині обґрунтування таких дефініцій: 1) інноваційний розвиток підприємництва – різноаспектний та багатоетапний процес, який передбачає впровадження інноваційних рішень і стратегій у діяльність підприємств з метою підвищення ефективності, покращення фінансових та інших результатів діяльності, зміцнення конкурентоспроможності та стійкості; 2) інноваційний розвиток підприємства – процес господарювання, який ґрунтується на інноваційних рішеннях і підходах в фінансово-господарській та організаційно-управлінській діяльності ділової одиниці. Це дало змогу уточнити розуміння інноваційного розвитку з позицій конкретного суб'єкта господарювання та узагальнення як процесу, що потребує регулювання та стимулювання на різних рівнях інституційного впливу (державному та регіональному).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в можливості використання розроблених методичних підходів і конкретних пропозицій в діяльності комерційних і державних структур, органів місцевої влади і самоврядування та інших стейкхолдерів. Наукові результати дисертаційної роботи знайшли практичне застосування в роботі окремих установ і підприємств, що підтверджується відповідними документами, зокрема: Департаменту економічної політики Львівської обласної державної адміністрації – в частині пропозицій щодо удосконалення механізмів підтримки інноваційних проектів і стартап-підприємництва в контексті формування регіональної інноваційної екосистеми, які сприятимуть удосконаленню економічної політики на рівні регіону в частині підвищення ефективності стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання у Львівській області (довідка № 1-52/133 від

28.02.2024 р.); ТОВ “ДВ ВЕЙСТ-ГРУП” – щодо запропонованих автором підходів до оптимізації співпраці освіти, науки і бізнесу, що дало змогу менеджменту суб’єкта господарювання переглянути власну політику співробітництва із освітньо-науковим середовищем для розуміння можливостей використання такого потенціалу з метою підвищення інноваційної активності ділової одиниці у довготерміновій перспективі (довідка № 7 від 25.01.2024 р.); ТОВ “ДВ-ЕКОСВІТ” – в частині пропозицій щодо впровадження підходів імпаکت-інвестування, розвитку соціально- та екологічно відповідального бізнесу, що дозволило підприємству удосконалити стратегію діяльності на основі розширення екологічних інновацій (довідка № 15 від 12.12.2023 р.).

Науково-методичні результати проведеного дослідження використано у навчальному процесі при підготовці навчально-методичних матеріалів та під час викладання дисциплін: “Підприємницькі ризики”, “Організація інноваційної діяльності підприємства”, “Управління ризиками бізнес-структур”, “Бізнес-лідерство”, “Фінансовий механізм розвитку бізнесу” на економічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 441-Н від 14.02.2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Основні положення дисертації, висновки та пропозиції сформульовані автором самостійно. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ідеї та положення, які є результатом особистих напрацювань.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися, обговорювалися й одержали позитивну оцінку на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: XXVII Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Актуальні проблеми функціонування господарської системи України» (м. Львів, 20 листопада 2020 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Філософсько-психологічні аспекти духовності в освіті та науці» (м. Львів, 23 квітня 2021 р.); XXIX Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та

молодих учених «Актуальні проблеми функціонування господарської системи України» (м. Львів, 20-21 травня 2022 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми становлення інформаційної економіки в Україні» (м. Львів, 18-19 листопада 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи: теорії та пропозиції» (м. Запоріжжя, 13-14 жовтня 2023 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Ефективність міжнародної економічної інтеграції» (м. Київ, 3 листопада 2023 р.); VIII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Інноваційна модернізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів» (м. Кременчук, 27-28 листопада 2023 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України» (м. Кропивницький, 07-08 грудня 2023 р.).

Публікації. Основні наукові положення, висновки та результати дисертаційної роботи опубліковано у 15 наукових працях загальним обсягом 5,35 друк. арк. (з яких особисто автору належить 3,15 друк. арк.), з них: у наукових фахових виданнях України опубліковано 7 статей; 8 публікацій – за матеріалами міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертаційної роботи становить 271 сторінку. Основний текст розміщений на 215 сторінках, містить 16 таблиць, 47 рисунків. Список використаних джерел налічує 210 найменувань на 19 сторінках. Додатки розміщено на 21 сторінці.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Сутність, особливості та роль інноваційного розвитку у підприємстві в умовах формування національної інноваційної екосистеми

Глобальні виклики сьогодення перед українською економікою та суспільством зумовлюють необхідність у швидкій адаптації до сучасних трендів, а також імплементації моделі інноваційного розвитку як основи поступу, стійкості економічного зростання та конкурентоспроможності підприємства. Складність вирішення таких завдань полягає у потребі в реагуванні на них в умовах війни, водночас з огляду на перспективи післявоєнного відновлення, яке неможливе без інноваційності суб'єктів господарювання у різних галузях і секторах національної економіки України та формування інноваційної культури у соціумі.

Враховуючи зазначене, передусім з'ясуємо економічний зміст поняття “інновації” та “інноваційний розвиток”. З цією метою розглянемо еволюцію теорії інновацій. Так дефініцію “інновації” у загальних сутнісних контурах можна ідентифікувати ще в працях античних філософів (Арістотель, Геракліт, Демокріт, Платон), однак широкого застосовування в економічній літературі вона набула починаючи із другої половини ХХ ст. Суть інновацій та їхні соціально-економічні наслідки, зокрема для підприємства, розкриті на рубежі ХІХ–ХХ ст. у сформульованих ще в 1930-х роках Й. Шумпетером, згодом М. Туган-Барановським та іншими ученими наукових положеннях, де їх розглядали головню як джерело довгострокового економічного зростання [208]. При цьому заслуговує уваги історичний огляд еволюції інноваційних процесів від простих лінійних до складніших нелінійних його моделей, який був проведений Р. Росвеллом [195].

Водночас уже у 50–60-ті роки ХХ століття М. Туган-Барановський, К. Фріман, Й. Шумпетер, Р. Нельсон та інші учені у своїх працях робили акценти

та розвитку концепції так званого «технологічного поштовху». При цьому на ці ідеї значний вплив мав саме Й. Шумпетер та його книга “Теорія економічного розвитку” 1912 року, де було запропоновано концепцію інновацій, в основі якої ідея про “нові комбінації”. З-поміж таких комбінацій науковець виокремлював: випуск нового продукту або відомого продукту нової якості; впровадження цілковито нового, ще невідомого в конкретній галузі методу виробництва; проникнення на новий ринок збуту – відомий чи невідомий; отримання нових джерел сировини чи напівфабрикатів; організаційна перебудова (в тім числі створення монополії або її ліквідація). Термін “нова комбінація” у подальших працях Й. Шумпетера був замінений на “інновація”, який у науковій літературі власне й використовується з цього часу [161].

Наприкінці 60-х – у 70-х роках ХХ ст. розвивались концепції так званих “викликів попиту”, прихильники якої (Г. Менш, Е. фон Хіппель, Й. Шмуклер та інші вчені) акцентували на визначальній ролі як чинника інноваційного розвитку, зокрема і підприємництва, ринкового попиту, адже саме ринок визначає нові запити, а нові розробки зумовлюють нові можливості для підприємств та економіки в цілому.

Надалі у 80-х років ХХ ст. фактично відбувалось поєднання попередніх підходів, вивчення ролі інноваційного процесу та його неперервності. Уже в 90-ті роки – різні вчені усе частіше дискутували про так звану “модель стратегічної інтеграції”, коли кожне підприємство відлагоджує безперервний інноваційний процес, адаптуючись до викликів і загроз ззовні.

Врешті від початку ХХІ ст. і до сьогодні можна вважати періодом кардинальних трансформацій у розумінні ролі інновацій фактично як основи прогресу підприємництва, що пов’язано із прискоренням темпів науково-технічного прогресу на основі розвитку ІТ-сфери й цифрової економіки та суспільства. Нові можливості діджиталізації, імплементація технологій штучного інтелекту, глобальних інформаційних мережах і платформ корелює із зростанням ролі науки і техніки у суспільному поступі, що винятково важливо для України на шляху адаптації до вимог ЄС, а також зважаючи на сьогоднішні

та потенційні у найближчому майбутньому безпекові виклики. Водночас адекватна реакція підприємницьких структур на ці та інші виклики, стратегічне розуміння важливості розвитку на інноваційних засадах буде запорукою “виживання”, розширення експортного потенціалу, виготовлення товарів із високою доданою вартістю, конкурентоспроможних на національному та глобальних ринках.

Певна складність формування наукових візій поняття “інновації” та “інноваційна діяльність” для українських вчених на початку 90-х рр. ХХ ст. була пов’язана із тим, що у перші роки незалежності не було ухвалено спеціалізованого закону, який безпосередньо регламентував би інноваційну діяльність. Її детермінували у Законі України “Про інвестиційну діяльність” від 18.09.1991 року та розглядали як одну з форм інвестиційної діяльності, що реалізується з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво та соціальну сферу, що охоплює: випуск і поширення принципово нових видів техніки і технології; прогресивні міжгалузеві структурні зрушення; реалізацію довготермінових науково-технічних програм з великими термінами окупності витрат; фінансування фундаментальних досліджень для запровадження якісних змін у стані продуктивних сил; розробку і впровадження нової, ресурсозберігаючої технології, призначеної для поліпшення соціального й екологічного становища. У оновленій редакції Закону України “Про інвестиційну діяльність” було зазначено, зокрема, що “інноваційною діяльністю є сукупність заходів, спрямованих на створення, впровадження, поширення та реалізацію інновацій відповідно до Закону України “Про інноваційну діяльність” (який уже був ухвалений 04.07.2002 р.) з метою отримання комерційного та/або соціального ефекту, які здійснюються шляхом реалізації інвестицій, вкладених в об’єкти інноваційної діяльності” [114].

На основі систематизації різних підходів, зокрема і в чинному законодавстві України, можна виділити окремі визначення поняття “інновації” (табл. 1.1), при цьому дефініції деяких із перелічених учених були одними із перших для вітчизняної науки.

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття “інновації”

№	Автор/джерело	Дефініція
1.	Шумпетер Й. [198]	Нова комбінація використання наявних ресурсів, що дає іншу якість засобів виробництва, виникає під впливом циклічних процесів розвитку економіки, внаслідок впровадження нових кращих продуктів, більш економічних методів виробництва
2.	Друкер П. [172]	Особливий засіб підприємців, за допомогою якого вони досліджують зміни в економіці та суспільстві з метою використання їх у бізнесі чи в різних сферах обслуговування. Інновація (новаторство) не стільки технічний, скільки економічний або соціальний термін, а інноваційна діяльність є добре організованою, раціональною, систематичною роботою
3.	Зальтман Г., Дункан Р., Холберг Дж. [210]	Інновації – будь-яка ідея, спосіб дій чи матеріальний продукт, що вважаються новинкою з точки зору компонентів, які відіграють значну роль у тій системі, де впроваджується нововведення
4.	Innovation.Merriam-Webster. Dictionary) [183]	Нова ідея, творчі думки, нові уяви у формі пристрою чи методу
5.	Про інноваційну діяльність: Закон України 04.07.2002р. № 40-IV [117]	Новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери
6.	Іванова В. [37]	Сукупність створених і (або) поліпшених товарів, послуг, процесів, ідей, методів, принципів, які мають практичне застосування з метою отримання економічного, науково-технічного, екологічного, соціального, інформаційного або іншого виду ефекту
7.	Зянько В., Єпіфанова І., Зянько В. [36]	Творчий результат втілення новаторської ідеї у певній предметній субстанції – новому методі, засобі чи заході людської діяльності, використання яких передбачає зміну усталених, звичних способів діяльності; продукті, технології чи послугі, яким властиві нові споживчі якості, що дозволяє розширити ринковий попит і отримати економічний, соціальний, екологічний чи інший ефект
8.	Мочерний С., Ларіна Я. [83]	Впровадження нової техніки, технології, організації виробництва і збуту товарів тощо, що дає змогу здобувати переваги над конкурентами. Інновація підтверджується передусім патентами
9.	Харів П. [158]	Результат інноваційної діяльності, відображений у вигляді наукових, технічних, організаційних чи соціально-економічних новинок, який може бути отриманий на будь-якому етапі інноваційного процесу

Джерело: систематизовано автором

У свою чергу аналізуючи різні джерела виявлено, що поняття “розвиток” розглядається з різних точок зору, при чому в узагальненому вигляді розвиток тлумачиться як удосконалення системи (об’єкта), що полягає у підвищенні його життєздатності, збільшенні можливостей для подальшого функціонування, підвищенні адаптивності до зовнішніх і внутрішніх факторів. На думку окремих дослідників “розвиток” – це здатність будь-якої соціально-економічної системи змінювати свою структуру, водночас інші стверджують, що власне процес такого вдосконалення [64, с. 95]. Враховуючи це, з’ясуємо економічну сутність безпосередньо поняття “інноваційний розвиток”, зважаючи на його вплив, зокрема, на підприємницьку активність та роль для суб’єктів господарювання.

Зокрема, М. Дмитренко наголошує, що інноваційний розвиток – це парадигма економічного, соціально-політичного тощо розвитку суспільства. Водночас поняття “парадигма” учений розглядає не просто як нову наукову концепцію чи теорію, а нові світоглядні засади та культуру мислення тощо [29]. На противагу наведеному, М. Пашута вивчає інноваційний розвиток у доволі широкому контексті, зазначаючи, що це довготривалий національний проєкт і його реалізація не повинна залежати ні від політичних, ні від будь-яких інших змін [92]. Також О. Марченко стверджує, що інноваційний тип розвитку характеризується перенесенням акценту на використання принципово нових прогресивних технологій, переходом до випуску високотехнологічної продукції, прогресивними організаційними й управлінськими рішеннями в інноваційній діяльності щодо мікро- та макроекономічних процесів розвитку (створення технопарків, технополісів, проведення політики ресурсозбереження та інтелектуалізації всієї виробничої діяльності) [74, с. 159].

Відомі науковці В. Геєць, В. Семиноженко та А. Гальчинський інноваційний розвиток розглядають як пріоритет нової економічної політики країни, спрямованої на забезпечення довгострокового промислового зростання [13, с. 60].

Серед наукових візій, які акцентують певною мірою уже безпосередньо на ролі інноваційного розвитку у підприємництві, можна виділити підхід, який

передбачає, що інноваційний розвиток підприємства – це “шлях, який базується на поглибленні поєднання цілей підприємства, його підсистем, цілей кожної особистості, яка працює в колективі, вдосконаленні її діяльності, вдосконаленні бізнес-процесів для досягнення загальних стратегічних цілей”, при цьому система його управління “повинна передбачати інтеграцію цілей, ресурсів, персоналу та його знань і вмотивованості, дій (процесів та процедур менеджменту), безперервний розвиток творчого потенціалу працівників, колективну співпрацю тощо” [93]. У свою чергу, згідно іншого підходу, інноваційний розвиток підприємства – це процес господарювання, що спирається на безупинному пошуку і використанні нових способів та сфер реалізації потенціалу підприємства у змінних умовах зовнішнього середовища у межах обраної місії та прийнятої мотивації діяльності і пов’язаний з модифікацією існуючих та формуванням нових ринків збуту. При цьому С. Ілляшенко зазначає, що процес інноваційного розвитку доцільно передусім розглядати з позицій конкретного суб’єкта підприємництва, яке займається господарською діяльністю у взаємодії з постачальниками сировини і матеріалів, конкурентами, торговими посередниками, споживачами тощо у конкретних економічних, політичних, екологічних, правових та інших умовах [38].

Аналіз пропонованих різними вченими дефініцій дає змогу стверджувати про їхню концептуальну близькість, не зважаючи на акценти на різних аспектах, зокрема, враховуючи вивчення ролі інноваційного розвитку безпосередньо у підприємстві.

Узагальнюючи міжнародний досвід формування та розвитку інноваційної діяльності, у тім числі в частині її реалізації підприємницькими структурами, окремі фахівці виокремлюють декілька моделей інноваційного розвитку [49]:

1. Євроатлантична модель (традиційна) – модель повного інноваційного циклу (від формування інновації до впровадження у виробництво підприємствами) – головно апробована у країнах Західної Європи, де поєднані всі елементи науково-дослідних робіт, а саме розвинуті фундаментальна і прикладна наука, розробка дослідних зразків і запуск їх у виробництво.

Наприклад, Великобританія, Німеччина, Франція значну увагу приділяють комерціалізації, фінансуванню інноваційних проєктів (гранти), стимулювання створення підприємств науково-дослідного напрямку при закладах вищої освіти. При цьому інструменти, які застосовуються для стимулювання інноваційного розвитку підприємництва різнопланові: від створення бізнес-інкубаторів до інтеграції молодих фахівців та вчених-практиків, що здатні ініціювати техніко-технологічні новації, з чим в Україні суттєві проблеми.

2. Східноазійська модель інноваційного розвитку (Японія, Південна Корея, Гонконг): важливе значення фундаментальних розробок, які формуються у дослідницьких лабораторіях корпорацій; значна орієнтація держав Східної Азії на запозичення технологій і експорт готової високотехнологічної продукції.

3. Альтернативну модель інноваційного розвитку використовують у Таїланді, Чилі, Йорданії, Португалії тощо, які не мають значного наукового потенціалу, сировинних ресурсів, не володіють високотехнологічними виробництвами, втім ці країни орієнтуються на розвиток окремих галузей легкої промисловості, рекреації, підготовки фахівців у сфері послуг, зокрема фінансових, що загалом дає змогу компенсувати “слабини”.

Вважаємо за доцільне надалі розглядати інноваційний розвиток у широкому контексті, а також у вузькому, безпосередньо як інноваційний розвиток підприємництва.

Отже, на нашу думку, інноваційний розвиток у широкому контексті включає процеси, стратегії та практики, спрямовані на створення та впровадження нових ідей, продуктів, послуг, технологій і методів у країні з метою досягнення нових можливостей, підвищення конкурентоспроможності і покращення якості життя.

У свою чергу, інноваційний розвиток підприємництва, на наш погляд, варто визначати як різноаспектний та багатоетапний процес, який передбачає впровадження інноваційних рішень і стратегій у діяльність підприємств з метою підвищення ефективності, покращення фінансових та інших результатів діяльності, зміцнення конкурентоспроможності та стійкості. Таке розуміння

інноваційного розвитку підприємництва важливе в українських реаліях, зважаючи на глобальні виклики та загрози, зокрема спричинені війною.

Різноманітність проявляється у тому, що інноваційний розвиток підприємства в сучасній економіці включає в себе різноманітні напрями та стратегії для забезпечення конкурентоспроможності та стійкості. Багатоетапність корелює із етапами інноваційного процесу, який повторюється періодично для реалізації певних цілей підприємства, зокрема з виготовлення нової продукції тощо, традиційно починається з ідеї, новації, проходить етапи досліджень та розробок, і в ідеалі завершується їх комерціалізацією, тобто випуском на ринок нових товарів і послуг. Власне в Україні є суттєві проблеми із завершеністю інноваційного процесу, адже часто справа не доходить до останніх етапів, тому не можна в такому разі вважати, що має місце інноваційний розвиток як процес, що характеризується завершеністю.

До ключових концептуальних аспектів інноваційного розвитку, які важливі для стимулювання підприємництва в Україні зокрема, віднесемо:

- науково-дослідницька діяльність – розвиток наукових інститутів і університетів, фінансування досліджень та співпраця між науковцями та приватним сектором важливі для створення інновацій, які часто є результатом відповідних досліджень і прикладних розробок;

- технологічний розвиток – впровадження нових технологій і методів виробництва може підвищити продуктивність та забезпечити перевагу на ринку суб'єкту підприємництва;

- підтримка стартапів та малих підприємств – саме малим інноваційним підприємствам критично потрібна фінансова підтримка, доступ до ресурсів і інфраструктури для розвитку та впровадження інноваційних ідей;

- заохочення та правовий захист інтелектуальної власності, що сприяє створенню інновацій, оскільки гарантує права на винаходи;

- якісна освіта та підготовка кадрів – забезпечення доступу до якісної освіти, зокрема у галузях, розвиток яких значною мірою залежить від інновацій, інтеграція в тріаді освіта-наука-бізнес;

- міжнародна співпраця – обмін технологіями з іншими країнами сприяє інноваційному розвитку та відкриває нові можливості для зростання у випадках, коли в Україні це неможливо для підприємства реалізувати або ж забезпечити власними ресурсами;

- сприяння культурі інновацій і стартап-культурі – зміна внутрішньої культури управління інноваціями, де ризики та невдачі вбачаються як невід’ємна частина розвитку, що може стимулювати інноваційний процес, за одночасного пропагування стартап-культури задля розвитку малого підприємництва;

- стратегічне планування та інноваційні стратегії – розробка конкретних планів і стратегій для розвитку інновацій допомагає забезпечити відповідність інноваційних проектів стратегічним цілям суб’єктів підприємництва або країни загалом;

- вивчення інноваційних можливостей, маркетинг і комунікація – аналіз ринку та виявлення можливостей для впровадження нових продуктів або послуг може стати ключовим етапом в інноваційному процесі для конкретного суб’єкта господарювання з точки зору його розвитку і збереження конкурентоспроможності.

Одними із основних суб’єктів інноваційної діяльності в Україні власне і є суб’єкти господарювання, чи суб’єкти підприємництва.

Загальновідомо, що відповідно до Господарського Кодексу України, господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб’єкти підприємництва – підприємцями [14]. Також поняття “підприємництво” виділено і у Законі України “Про підприємництво”, де його детермінують так: безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб’єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством [119].

Водночас згідно Закону України “Про інноваційну діяльність” суб’єктами інноваційної діяльності можуть бути фізичні і (або) юридичні особи України, фізичні і (або) юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об’єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проєктів [117].

Інноваційне підприємство у останньому нормативно-правовому акті тлумачать як підприємство (об’єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 % його загального обсягу продукції і (або) послуг [9]. У цьому контексті і розглядають поняття інноваційного підприємництва.

Надалі, враховуючи узагальнення законодавчо закріплених дефініцій інноваційного підприємства, підприємництва, інновацій, інноваційної діяльності та інших дотичних понять, що формують теоретико-фундаментальне підґрунтя дослідження, аналізуватимемо інноваційний розвиток підприємництва з позицій діяльності або інноваційних підприємств, або суб’єктів господарювання, які реалізують інновації чи мали б їх реалізувати задля досягнення власних цілей розвитку та загалом розвитку підприємництва в Україні. При цьому зрозуміло, що в інноваційному підприємстві роблять основний акцент на впровадженні новаторських продуктів і послуг на ринок, а також воно спрямоване на вирішення проблем і завдань через креативність, новаторство та використання передових технологій, що має свою специфіку залежно від галузей економіки, а також певною мірою і від регіону роботи, враховуючи реалії війни в Україні, регіональні диспропорції та галузево-структурні деформації, зумовлені воєнними діями.

Суттєвим та водночас дещо дискусійним і проблемним аспектом є кваліфікування продуктів та продукції як інноваційних. Рішення щодо цього приймає Міністерство освіти і науки України за результатами експертизи відповідно до Закону України “Про інноваційну діяльність”. При цьому у

зазначеному законі [117] розглянуто поняття інноваційного продукту як результату науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки, а також інноваційної продукції як нових конкурентоздатних товарів чи послуг.

Якщо аналізувати відповідні норми детальніше, то інноваційний продукт є результатом виконання інноваційного проєкту і науково-дослідною і (або) дослідно-конструкторською розробкою нової технології (в тому числі – інформаційної) чи продукції з виготовленням експериментального зразка або дослідної партії і відповідає таким вимогам [117]:

- є реалізацією (впровадженням) об'єкта інтелектуальної власності (винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, селекційного досягнення тощо), на які виробник продукту має державні охоронні документи (патенти, свідоцтва) чи одержані від власників цих об'єктів інтелектуальної власності ліцензії, або реалізацією (впровадженням) відкриттів (тому використаний об'єкт інтелектуальної власності має бути визначальним для цього продукту);

- розроблення продукту підвищує вітчизняний науково-технічний і технологічний рівень;

- в Україні цей продукт вироблено (буде вироблено) вперше, або якщо не вперше, то, порівняно з іншим аналогічним продуктом, представленим на ринку, він є конкурентоспроможним і має суттєво вищі техніко-економічні показники.

Інноваційною можуть визнати продукцію у разі відповідності таким вимогам [117]:

- є результатом виконання інноваційного проєкту;

- така продукція виробляється (буде вироблена) в Україні вперше, або якщо не вперше, то порівняно з іншою аналогічною продукцією, представленою на ринку, є конкурентоспроможною і має суттєво вищі техніко-економічні показники (інноваційна продукція може бути результатом тиражування чи застосування інноваційного продукту).

Зауважимо, що з позицій держави, а саме офіційної візії пріоритетів в інноваційній сфері важливим, на наше переконання, аспектом Закону України

“Про інноваційну діяльність” є розгляд окремо інноваційних проєктів (комплект документів, що визначає процедуру і комплекс усіх необхідних заходів (у тому числі інвестиційних) щодо створення і реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції) та пріоритетних інноваційних проєктів (проєкт, що реалізується в межах пріоритетних напрямів інноваційної діяльності [117]. Такі напрями в Україні регламентовано спеціальним законом [67], що цілком доречно, зокрема вочевидь вони будуть адаптовані під вимоги воєнного стану, а також зорієнтовані на перспективи післявоєнного відновлення, безумовно при цьому відповідаючи іншим глобальним викликам.

Якщо акцентувати увагу на суб’єктах господарювання, на підставі узагальнення літературних джерел можна стверджувати, що підходів до тлумачення поняття “інноваційний розвиток підприємства” є достатньо багато, втім концептуально вони часто перегукуються в частині сутнісного наповнення та зроблених акцентів (табл. 1.2).

Відтак, пропонуємо тлумачити інноваційний розвиток підприємства як процес господарювання, який ґрунтується на інноваційних рішеннях і підходах в фінансово-господарській та організаційно-управлінській діяльності ділової одиниці.

Враховуючи таку дефініцію, основні аспекти (напрями) інноваційного розвитку підприємства можна розглядати крізь призму різновидів інновацій (детальніше проаналізовані у підрозділі 2.1), тобто це:

1. Технологічні інновації:

- розробка нових продуктів та технологій – підприємства можуть інвестувати в дослідження та розробку нових продуктів і технологій, що дає змогу їм виходити на ринок з інноваційними рішеннями;
- впровадження штучного інтелекту та інших можливостей цифрового суспільства – використання таких інструментів допомагає вдосконалювати процеси, приймати більш обґрунтовані рішення та забезпечувати персоналізацію продуктів і послуг.

Таблиця 1.2

Підходи до тлумачення економічного змісту поняття
“інноваційний розвиток підприємства”

№	Автор	Дефініція
1.	Ілляшенко С. [39]	Процес господарювання, що спирається на безупинні пошук і використання нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємств у мінливих умовах зовнішнього середовища у рамках обраної місії та прийнятої мотивації діяльності і пов'язаний з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту
2.	Адаменко О. [1]	1) діяльність підприємства, що спирається на постійний пошук нових методів та засобів задоволення споживацьких потреб та підвищення ефективності господарювання; 2) розвиток, що передбачає розширення меж інноваційної діяльності та впровадження інновацій в усі сфери діяльності підприємства
3.	Мороз О. [81]	Процес пошуку та створення нової продукції та процесів на основі використання сукупності всіх наявних засобів та можливостей підприємства, що веде до якісних змін (підвищення конкурентоспроможності, збільшення стійкості в мінливих зовнішніх умовах, формування нових ринків збуту тощо
4.	Федулова І. [153], Погорелов Ю. [107]	Розвиток підприємства, де джерелом є інновації
5.	Пілявоз Т. [94]	Процес цілеспрямованого, послідовного руху підприємства до збалансованого інноваційного стану під впливом синергетичної дії зовнішніх та внутрішніх факторів, що визначають стійкість організаційно-функціональної системи підприємства в умовах ринкової економіки, який характеризується результатом якості, досягнутим залежно від інтенсивності та швидкості інноваційних процесів на підприємстві
6.	Підкамінний І., Ціпуринда В. [93]	Шлях, який базується на поглибленні поєднання цілей підприємства, його підсистем, цілей кожної особистості, яка працює в колективі, вдосконаленні її діяльності, бізнес-процесів для досягнення загальних стратегічних цілей

Джерело: систематизовано автором

2. Маркетингові інновації:

- цифровий маркетинг і онлайн-присутність – за допомогою цифрових каналів, соцмереж та таргетованої реклами підприємства можуть отримувати нових клієнтів, оптимізуючи комунікацію з ними;
- маркетингові дослідження та аналітика – використання аналітики даних для розуміння потреб споживачів і аналізу ринкових тенденцій дає змогу вдосконалювати стратегії маркетингу.

3. Організаційні інновації:

- управління змінами і процесами – вдосконалення внутрішніх процесів та впровадження гнучких підходів в менеджменті дозволяє підприємствам бути більш пристосованими до різних викликів та загроз і швидше реагувати на зміни;
- корпоративна культура та лідерство – формування інноваційної культури та заохочення співробітників до продукування нових ідей та рішень є важливими аспектами прогресу ділових одиниць.

4. Соціальні інновації:

- соціальна відповідальність підприємства – допомагає підприємствам зберігати репутацію і залучати клієнтів, які підтримують соціальні цінності;
- інклюзивність і диверсифікація в команді – створення диверсифікованого та інклюзивного колективу може сприяти новаторству та розвитку.

5. Екологічні інновації – споживання ресурсів та виробництво з мінімальним впливом на навколишнє середовище, що актуально у випадку, коли підприємства можуть розвивати екологічно чисті технології та продукти, які сприяють збереженню природних ресурсів.

Інновації є ключовим фактором для досягнення конкурентних переваг і забезпечення стійкості підприємства в сучасному економічному середовищі, враховуючи глобальні виклики (зокрема, ті, що деталізовані у наступному підрозділі). Водночас інноваційний розвиток підприємництва, на наш погляд, у кожній конкретній державі обумовлюється специфікою соціально-економічних відносин, впливом формальних та неформальних інститутів регулювання (будуть розглянуті у наступних частинах дослідження), потенціалом для такого розвитку, готовністю бізнес-структур впроваджувати інновації, а інноваторів і розробників – їх продукувати. Тому вважаємо за доцільне розглядати інноваційний розвиток підприємництва в країні у контексті формування (функціонування) у ній певної національної інноваційної екосистеми, що проаналізуємо детальніше.

Відзначимо, що поняття екосистем та їх ролі в економіці і сучасному соціумі, а також безпосередньо інноваційних екосистем, на відміну від уже досліджуваних термінів, є більш сучасним, водночас його поширенню передували також відносно нові погляди вчених-авторів концепції національної інноваційної системи.

Відзначимо, що першим серед науковців, який у 1985 році виділив окремі аспекти і методологічні засади формування національних інноваційних систем був Б. Лундвал [186]. У ґрунтовній праці “Технічний прогрес та економічна теорія” Б. Лундвал, К. Фріман та Р. Нельсон виклали основні засади концепції, провідною ідеєю якої стали національні особливості організації інноваційних процесів у країнах світу, функції різних суспільних та приватних інститутів і форми їхньої взаємодії на різних етапах технологічних інновацій [177]. Водночас Р. Нельсон запропонував дефініцію національної інноваційної системи як “сукупності інститутів, чия взаємодія визначає інноваційну продуктивність (ефективність) національних фірм” [190], а К. Фріман – як “системи інститутів у суспільному та приватному секторах, діяльність і взаємодія між якими спрямовані на ініціювання, імпортування, модифікацію і дифузію нових технологій” [178]. Тобто пропоновані основоположниками концепції національної інноваційної системи підходи до її розуміння концептуально були достатньо схожі.

Серед вітчизняних науковців, дослідженням питання національної інноваційної системи займався І. Синишин, який вважає, що національна інноваційна система – це система, основним завданням якої є створення, розповсюдження та використання у економіці нових знань і технологій [133, с. 85]. Натомість Н. Буняк стверджує, що “національна інноваційна система, з одного боку, є процесом взаємодії між різними інститутами, які займаються виробництвом та комерціалізацією наукового знання в межах держави, а з іншого – результатом цієї взаємодії” [7]. За О. Кузьменко національна інноваційна система – це історично, культурно, економічно, науково-технічно й інформаційно обумовлена сукупність відносин між суб’єктами інноваційної

діяльності з приводу створення, розповсюдження та використання інновацій, яка виникла в межах певної країни [63]. Науковці Л. Федулова та М. Пашута акцентують, що “національна інноваційна система – це сукупність взаємопов’язаних організацій (структур), зайнятих виробництвом і комерціалізацією наукових знань і технологій у межах національних кордонів, малих і великих компаній, університетів, лабораторій, технопарків та інкубаторів як комплексу інститутів правового, фінансового й соціального характеру, що забезпечують інноваційні процеси і мають потужне національне коріння, традиції, політичні та культурні особливості” [154, с. 36].

У ґрунтовних працях [24, с. 92; 23] Н. Демчишак розглядає національну інноваційну систему як сукупність відносин з приводу створення, розповсюдження та використання інновацій у межах певної країни, зумовлених національною соціокультурною специфікою, геополітичними особливостями та стратегією економічного розвитку. Водночас М. Крупка у низці публікацій [59; 58; 61] також акцентував увагу на важливій ролі системних підходів у інноваційному розвитку підприємництва.

Зауважимо, що у сучасній теорії і практиці замість більш усталеного поняття – “система” науковці почали використовувати термін “екосистема”. На наш погляд, така нова візія сприяє більш глибокому вивченню проблеми органічності, синергії та інших аспектів підвищення ефективності взаємодії між структурними елементами певної системи.

Уперше термін “екосистема” був застосований А. Танслі в 1935 р. для позначення основної екологічної одиниці навколишнього середовища, його організмів, які там живуть [200]. Однак незважаючи на те, що дане поняття запозичене із природничих наук, його також почали використовуватися щодо економічних і суспільних процесів. Уже в бізнес-літературі у 1993 році Дж. Мур вперше запропонував, а в наступних працях розвинув, концепцію «екосистеми», адже проводив паралелі між бізнесом та природнім (біологічним) середовищем, знаходячи біологічні спільні риси між процесами створення, розвитку та занепаду. Посилаючись на праці антрополога Г. Бейтсона, він зазначив, що

визначення коеволюції у природних та соціальних системах є відправною точкою, яка дає змогу зрозуміти, які підходи доцільно використовувати в управлінні сучасним інноваційним бізнесом [188]. Відтак, Дж. Мур розглядає екосистему бізнесу як спільноту компаній, що розвиваються навколо нової інновації (технології, бізнес-моделі), компанії працюють спільно й водночас конкуренти для розвитку та підтримки нового продукту (товару, послуги), для задоволення потреб клієнтів. Тобто компанія не розглядається як частина конкретної сфери бізнесу, а скоріше як гравець (учасник) екосистеми, яка уже охоплює декілька сфер бізнесу [188].

Своєю чергою Б. Регін та Р. Левін стверджують, що екосистема бізнесу – це мережа компаній, кожна з яких займає місце на своєму власному ландшафті можливостей, а відповідний ландшафт пов'язаний з багатьма іншими: конкурентами, працівниками тощо. Через взаємозв'язок зміни ландшафту однієї компанії викликають зміни в ландшафтах інших членів екосистеми бізнесу [185]. Також Б. Хенон підкреслює наявність низки спільних рис між економікою та екологією, адже вони обидві вивчають динамічні, органічно побудовані системи, які включають аспекти виробництва, обміну, створення запасів та їх зберігання [181]. Водночас М. Пелтоніємі зазначає, що концепція (модель) екосистем бізнесу може бути корисною для аналізу бізнес-мереж та їх особливостей. Крім того, це сприятиме забезпеченню системного погляду на сучасний взаємопов'язаний бізнес [192]. Тобто зазначені вище погляди фактично пов'язані із намаганнями екстраполювати поняття екосистем із природничих наук у підприємництво та економіку, що простежується і в Україні.

Відзначимо у цьому контексті, що Міністерство цифрової трансформації у Стратегії розвитку екосистеми інновацій в Україні трактує інноваційну екосистему як синергію держави, підприємницького та дослідницького середовища з використанням нормативних, навчальних та фінансових ресурсів і запровадження механізму передачі знань з метою трансформації в інноваційний продукт [159].

Втім, на наше переконання, враховуючи зазначене, доцільно використовувати поняття ”національна інноваційна екосистема”, оскільки, вважаємо, саме такий підхід найповніше відображає сутність досліджуваних проблем, дає змогу акцентувати при цьому на національній ідентичності будь-якої екосистеми та її унікальності для країни.

Пропонуємо таке визначення національної інноваційної екосистеми – це сукупність взаємопов’язаних суб’єктів та відносин між ними, які реалізуються в межах інноваційного середовища певної країни, ефективність яких підвищується за рахунок синергетичних зв’язків, емерджентності, органічності взаємодії та національної самобутності. Водночас на рис. 1.1 конкретизовано особливості відповідних взаємовідносин.

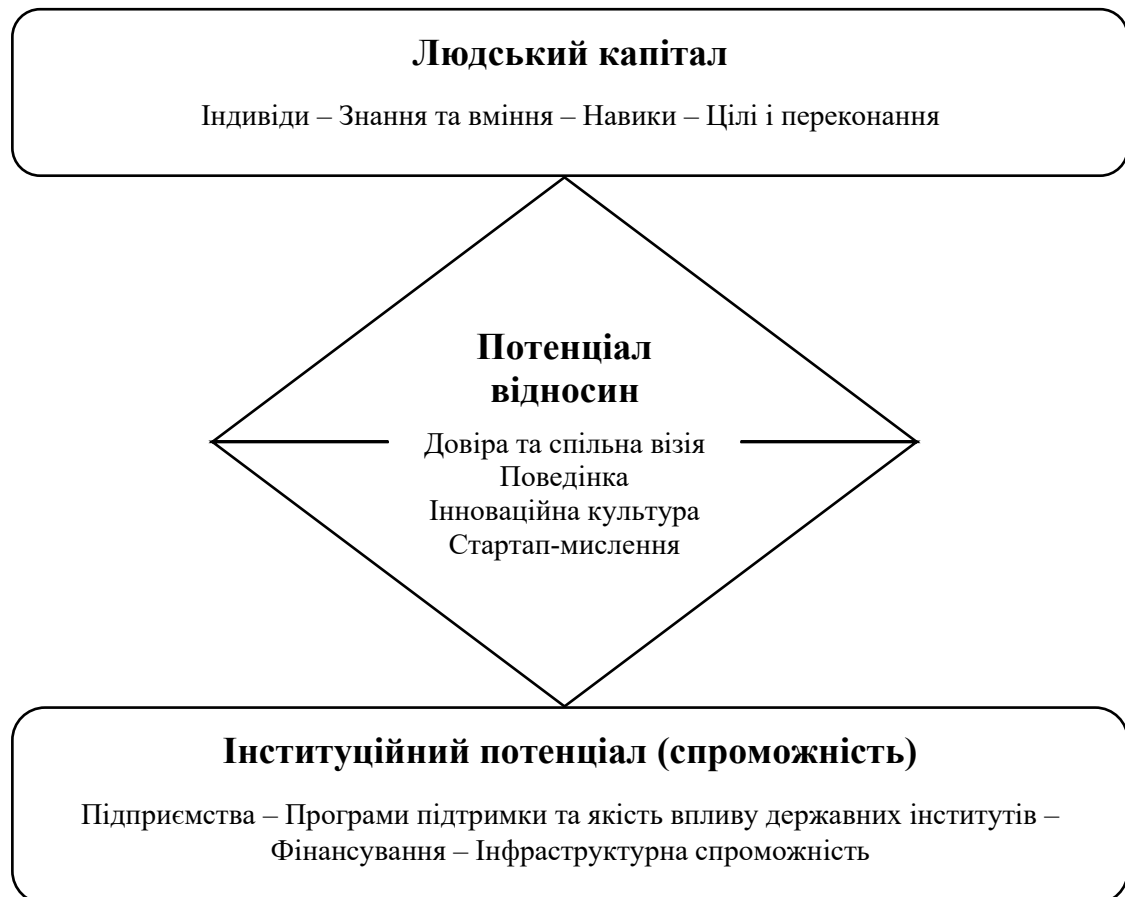

Рис. 1.1. Концепція національної інноваційної екосистеми: змістовий концепт в системі координат “людський капітал – потенціал відносин – інституційна спроможність”

Джерело: авторська розробка

Розглянемо сутнісну основу концепцію національної інноваційної екосистеми (рис.1.1) детальніше. Можна стверджувати, що екосистема інновацій ґрунтується на певних знаннях, вміннях і навиках конкретних індивідів, зокрема підприємців-інноваторів та взаємовідносинах, які забезпечують взаємодію між підприємцями, науково-дослідними організаціями, провідними університетами, інвесторами та державою з метою максимально ефективного використання інноваційного потенціалу з точки зору отримання економічних результатів, а в окремих випадках і соціальних ефектів. Якщо екстраполювати цей концепт на українську практику, то в цій системі координат “людський капітал – потенціал відносин – інституційна спроможність” очевидно найсильнішою ланкою є людський капітал, який втім недостатньо використовується і розвивається у зв’язку із слабкістю двох інших елементів. Оскільки потенціал відносин лише формується, а рівень інноваційної культури, довіри, стартап-мислення, поведінки у підприємницьких колах України однозначно не відповідає викликам сьогодення в частині стимулювання інноваційного розвитку підприємництва. Також послаблюється комплексний системний вплив (ефект) через низьку інституційну спроможність у просуванні і фінансуванні, інфраструктурному забезпеченні, інших інструментах підтримки інноваційних рішень та ідей українського бізнесу.

Водночас пропонуємо, зокрема виходячи із реалій сьогодення в Україні та світі, які супроводжуються глобальними викликами, а відтак вимагають нестандартних рішень та нових підходів, розглянути концепцію національної інноваційної екосистеми в розрізі структурного зонування та ключових суб’єктів (акторів).

Як видно з рис. 1.2 специфіка пропонованого підходу до розгляду концепції національної інноваційної екосистеми у цьому випадку полягає у виокремленні зон генерації ідей та рішень, інкубаційної, зони апробації, зони підтримки інноваційних підприємств, взаємодія між якими відбувається на основі синергії відносин та контактів ключових суб’єктів (акторів).

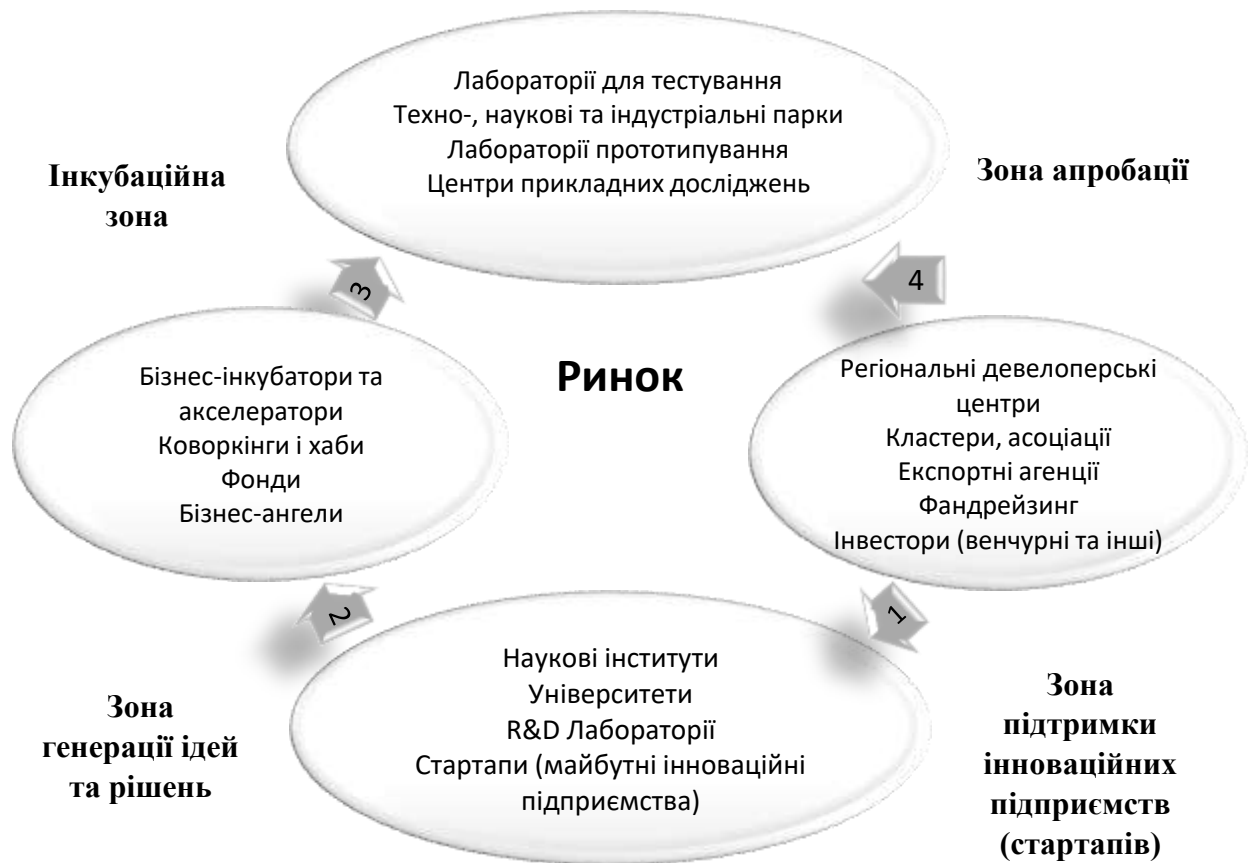

Рис. 1.2. Концепція національної інноваційної екосистеми: структурне зонування та ключові суб'єкти (актори)

Джерело: авторська розробка

Вони водночас загалом так чи інакше опосередковуються і пов'язані із реальним ринком і конкурентним середовищем та відбуваються в системі координат “людський капітал – потенціал відносин – інституційна спроможність” (рис. 1.1). Як бачимо з рис. 1.2 наукові інститути, університети і вчені, лабораторії, стартапи із зони генерації ідей та рішень часто приречені на невдачу у разі неспроможності бізнес-інкубаторів, акселераторів, бізнес-ангелів, різних фондів уже із інкубаційної зони. У свою чергу зона апробації покликає за рахунок лабораторій для тестування і прототипування, індустріальних парків, центрів прикладних досліджень тощо апробувати нові ідеї, рішення, готові прототипи. І врешті увесь цей процес може бути нівельований без належного потенціалу і спроможності в зоні підтримки інноваційних підприємств

(стартапів) за рахунок фандрейзингу, венчурних та інших інвесторів, підтримки галузевих кластерів та асоціацій. Тобто лише повний цикл та завершеність процесів дають змогу перетворити перспективну інноваційну ідею, запропоновану в межах, наприклад, стартапу, у інноваційне підприємство, офіційно зареєстроване та ефективно працююче на ринку. Тобто національна інноваційна екосистема формує передумови в країні для інноваційного розвитку підприємництва загалом і конкретного стартапу чи малого підприємства зокрема.

Таким чином, перевага використання більш ширшого поняття, аніж просто екосистема інновацій, власне дає змогу акцентувати на ролі національної ідентичності при формуванні екосистем, водночас для України це має певне нове змістове наповнення, що обґрунтуємо детальніше. Відтак, хоча й дискусійним для багатьох вчених є застосування поняття “національна” щодо інноваційної екосистеми, на наш погляд, це особливо важливо в умовах глобальних викликів та зокрема війни з росією, а також низки пов’язаних із цим ризиків та загроз національній безпеці, викликів для майбутніх поколінь з огляду на необхідність відновлення економічного зростання та забезпечення сталого розвитку України. Вважаємо, що з огляду на масштаби викликів, які уже перелічені, та багато інших, а також довгостроковість їх впливу на суб’єкти господарювання, а відтак, і на їх інноваційну активність та здатність розвиватись саме на інноваційних засадах, дослідження проблем інноваційного розвитку підприємництва в Україні мають здійснюватись саме з огляду на певне концептуальне розуміння того, що в Україні формуватиметься власна самобутня національна інноваційна екосистема, що базуватиметься на певних принципах формування, структурі та інституційному регулюванні (останнє розглянуто у наступних частинах дослідження).

Водночас національна інноваційна екосистема характеризується й типовими властивостями будь-яких систем, з-поміж яких синергійність, емерджентність, ієрархічність. У цьому контексті водночас пропонуємо

розглядати п'ять базових принципів формування національної інноваційної екосистеми:

- синергійності зв'язків суб'єктів (елементів) системи – ефект від взаємодії усіх суб'єктів з точки зору його значимості для інноваційного середовища і країни є вищим, аніж ефект від впливу кожного окремого елемента, зокрема у сукупній їх оцінці;

- національної самобутності – впливає безпосередньо із обґрунтування важливості національної ідентичності при формуванні стратегій інноваційного розвитку підприємництва та зважаючи на традиції бізнес-практики й особливості ділової культури в соціумі;

- гармонізації з європейськими стандартами – амбітні плани щодо вступу України у ЄС потребуються реальної адаптації до кращих європейських практики, а інколи безпосередньо уніфікації законодавства як прямої вимоги ЄС до країн-претендентів на членство;

- органічності взаємодії суб'єктів (елементів) системи – впливає із концептуального розуміння екосистем, де елементи характеризуються тісно взаємодіють, що й дає змогу стверджувати про їх органічне поєднання, а відтак очікувати нової якості та ефективності від цієї взаємодії;

- розвитку стартап-підприємництва – стартапи сприймаються як вагомий новий концепт чи форма реалізації власних креативних ідей та бізнес-ініціатив в країні, особливо серед студентства, молоді, новостворених підприємств, водночас як певна проміжна форма переходу згодом до традиційного бізнесу, що потребує окремої уваги до них власне в межах певної екосистеми із зонуванням (розглянуто вище), відповідними відносинами, апробаційними механізмами і підтримкою.

Відзначимо, що якщо перші три принципи є відносно традиційними, то останні два пов'язані із принципово новими трендами у глобальному бізнес-середовищі, які поширюються і в Україні. Більше того, уже стартап-підприємництво поступово сприймається як діяльність, яку держава намагається підтримувати, не зважаючи на дискусійність з точки зору відсутності належного

законодавчого тлумачення. У свою чергу органічність взаємодії в інноваційному процесі справді, зважаючи на глобальні виклики і тренди цифровізації, буде одним із пріоритетів у державній інноваційній політиці, а бізнес реагуватиме на нові запити й адаптовуватиметься до більш тіснішої кооперації у національному інноваційному просторі в Україні.

1.2. Глобальні виклики інноваційному розвитку підприємництва: загрози та можливості

Сучасні тенденції у глобалізованому світі формують концептуально нові умови та середовище для підприємницької діяльності. Вони винятково важливі для інноваційно орієнтованого бізнесу, який повинен превентивно, своєчасно і ефективно реагувати на поточні реалії, прогнозувати динаміку глобальних змін, при цьому адаптуючись до них з мінімальними витратами ресурсів за одночасного збереження достатнього рівня конкурентоспроможності на ринках.

Для українських підприємців ці аспекти особливо актуалізуються в контексті інтеграції у Європейський Союз, як наслідок необхідності гармонізації законодавства і загалом адаптації бізнесу, враховуючи цілі сталого розвитку, інші сучасні тренди і процеси, а для експорто орієнтованих підприємств – з огляду на формування потенціалу конкурувати на глобальних ринках товарів і послуг.

Більшість глобальних викликів апріорі корелюють з певними загрозами і часто водночас із новими можливостями для розвитку підприємництва на інноваційних засадах. При цьому ризики для підприємств розглядатимемо в контексті розуміння їх виникнення на основі ситуації коли певна загроза "зустрічається" з вразливістю суб'єкта господарювання. Відтак, у такій ситуація постає необхідність або акцепту ризиків і адаптації, або реагування на відповідні реалії і умови.

На наш погляд, необхідно також зважати на те, що для інноваційного розвитку конкретного підприємства реакція на глобальні виклики може бути

зумовлена як зобов'язуючими факторами (поширення вимог ЄС до діяльності підприємств певних галузей тощо), так і добровільними (суб'єкт господарювання прагне бути інноваційним, відтак реагує на ті чи інші фактори і тенденції).

Власне з позицій можливостей, загроз, потенціалу адаптації та необхідності реагування пропонуємо розглянути глобальні виклики інноваційному підприємництву в Україні, виділивши ключові, на наше переконання, із них, а саме: війна, цифровізація, економічна і кібербезпека, смарт-спеціалізація, інтеграції в тріаді “освіта-наука-бізнес”, імпаکت-інвестування, циркулярна економіка та пандемія.

Розглянемо вплив цифровізації, яка охоплює використання інформаційних і комунікаційних технологій для підвищення продуктивності, ефективності і конкурентоспроможності підприємств та економіки загалом, що дозволяє оптимізувати процеси створення, розробки та впровадження нових ідей, продуктів та послуг, зокрема за рахунок різних цифрових платформ та нових інструментів фандрейзингу.

Щодо тлумачення терміну “цифровізація”, то, як зазначають окремі вчені, у зарубіжній практиці у найширшому сенсі під процесом цифровізації економіки зазвичай розуміється соціально-економічна трансформація, ініційована масовим упровадженням і засвоєнням цифрових технологій, тобто технологій створення, обробки, обміну та передачі інформації [144]. Водночас згідно Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, цифровізація визначалась, як насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір. Основна мета цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Такий приріст є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації,

будуть інтегровані, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку [122]. При цьому цілком логічно акцентувалось і на ролі цифровізації як драйвера економічного зростання, завдяки впливу технологій на ефективність підприємництва.

Одним із ключових завдань цифровізації є створення середовища для впровадження фінансових технологій (FinTech) бізнес-структурами в Україні. Відомо, що фінансові інновації (фінтех) – галузь, що охоплює компанії, які поєднують технології та інновації для забезпечення “безшовного” платіжного досвіду та інклюзивного сервісу для кінцевого споживача фінансових послуг [143; 73]. Загальновідомо, що з-поміж ключових фінансових інновацій ХХ ст. виокремлюють появу кредитних карток та багатофункціональних банкоматів, мережі безготівкових розрахунків та платежів, безготівкового обігу фінансових інструментів та емісії електронних грошей, поширення віртуальних банків та електронних гаманців тощо. Уже в ХХІ ст. з початком використання терміналів швидких розрахунків ібох і мобільного банкінгу, криптовалют і технології блокчейн, цілого комплексу інновацій, об’єднаних поняттям ”фінтех”, можливості для бізнесу та громадян лише розширились [81]. Скажімо у сьогоdnішньому конкурентному бізнес-середовищі для ділових одиниць, які прагнуть бути інноваційними, становить інтерес використання інструментів фінансового інжинірингу, враховуючи нові виклики та потенціал застосування.

Водночас з появою нових технологій, зокрема внаслідок кризи 2008 р. та бажання користувачів оптимізувати бізнес-процеси і активніше використовувати цифрові послуги відбулось зростання фінтех-компаній, які у світі склали конкуренцію традиційним банківським установам. При цьому такі тренди вочевидь поступово поширюватимуться і в реаліях українського бізнес-середовища.

На наш погляд, в частині стимулювання інноваційного розвитку підприємництва використання фінтеху є доцільним в контексті таких напрямів (враховуючи баланс можливостей та кіберзагроз і зважаючи на розгляд

цифровізації та необхідності зміцнення безпеки як глобальних викликів для країни і бізнесу):

- розширення джерел фінансування та використання можливостей P2P-кредитування, краудфандингу, краудсорсингу, краудлендингу та інших альтернативних інструментів залучення коштів на цифрових платформах;
- розрахунки та онлайн-платежі, мобільний банкінг (P2P-платежі на основі онлайн-платформ, сервіси B2B-переказів, смарт-термінали, сервіси масових виплат);
- управління підприємством та використання інструментів фінансового інжинірингу (хмарні додатки з фінансового планування, сервіси цільових накопичень, персоналізовані сервіси і додатки для конкретного підприємства, які можуть бути розроблені IT-фахівцями на замовлення);
- фінансова інклюзія як широке “включення” власників бізнесу у процес використання можливостей сучасних цифрових сервісів особисто і опосередковано для розвитку своїх підприємств (власники бізнесу – активні користувачі цифрових сервісів, різних додатків і програм, які оптимізують ті чи інші бізнес-процеси);
- діджиталізація системи адміністрування податків і зборів, подання звітності, обміну інформацією між підприємцями і державними органами, а також між контрагентами (удосконалення електронних кабінетів платників податків в Україні, сервісів “Приват24 для бізнесу” і аналогічних їм цифрових інструментів задля оптимізації господарських відносин між контрагентами, спрощення роботи з податковими органами, митницею тощо).

Зауважимо, що з початку повномасштабного вторгнення росії фінансова система України продовжує безперебійно працювати, що в умовах таких глобальних викликів є вагомим результатом. Банки та платіжні системи здійснюють безготівкові платежі, клієнти мають доступ до своїх рахунків та онлайн-банкінгу, небанківські фінансові установи також продовжують обслуговувати користувачів, зокрема й дистанційно. Як зазначають фахівці НБУ, важливу роль у збереженні стійкості та доступності фінансової системи зіграв

високий рівень діджиталізації українських банків та небанківських фінансових установ, якого вдалося досягти до війни, а також зручність та популярність серед українців дистанційних фінансових сервісів. Наприклад, станом на третій квартал 2022 р. 93 зі 100 операцій із платіжними картками в Україні були безготівковими. На думку 61,8% опитаних в ході дослідження експертів, війна скоротила український фінтех-сектор, при цьому цікаво, що 20,6% респондентів вважають, що війна викликала його зростання [156]. Водночас фахівці зазначають, що розвитку фінтех-сектору в Україні сприятимуть [156]: закінчення війни та перемога України (29%); адаптація законодавства до змін фінтех-ринку (26%); залучення нових інвестицій (21%); експансія на європейський ринок (15%). Доречно виокремити і найперспективніші напрямки розвитку фінтеху в Україні в найближчі кілька років – кібербезпека, платежі, блокчейн, необанки та відкритий банкінг (рис. 1.3).

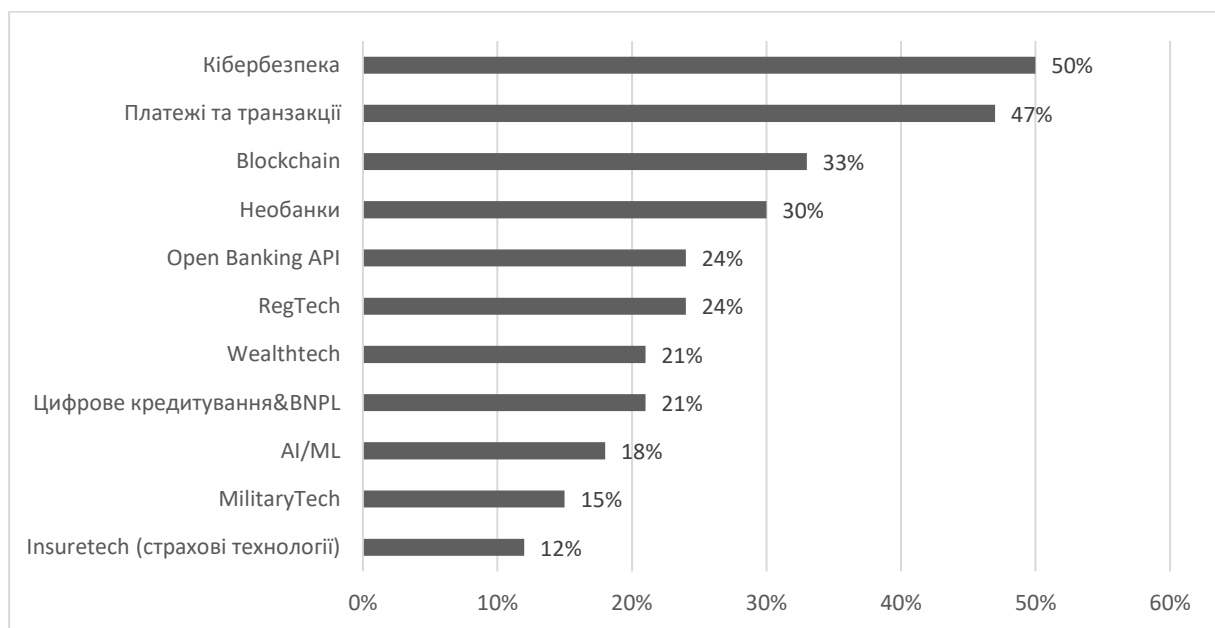

Рис. 1.3. Найперспективніші напрями розвитку фінансово-технологічного сектору в Україні, станом на 2022 р. (за результатами проведених опитувань)

Джерело: побудовано на основі [156]

Саме розвиток ринку фінтеху, цифрових технологій та цифрової економіки цілком доречно займають чільне місце у концептуальній візії стратегічних напрямів розвитку фінансового сектору в Україні. Попри значний прогрес

фінансових технологій в останні роки, зокрема під час карантину та епідемії, український ринок фінтеху стикається з численними загрозами, які в умовах війни та інших глобальних викликів лише посилюються. Відсутність стійкої фінтех-екосистеми, лімітована кількість фахівців із цифрових технологій у фінансовому секторі, не зважаючи на потужну ІТ-галузь, а також недостатній рівень фінансової грамотності населення і підприємців зокрема є чинниками, що ускладнюють фінансову інклюзію громадян і бізнесу, а відтак, як результат, і розвиток фінтеху в Україні у перспективі, що позначатиметься на інноваційному розвитку підприємництва.

На вирішення окреслених та інших питань спрямована Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 р., схвалена НБУ, цілями було визначено такі [143]: розвинена безготівкова економіка; високий рівень цифрової та фінансової грамотності; стала фінтех-екосистема. Стратегія акцентує, що в Україні фінтех-ринок розвивається повільніше, ніж в інших державах, має певні законодавчі обмеження, слабо капіталізований та сконцентрований на вузьких нішах – переважно в платіжних сервісах та онлайн-кредитуванні. Однак з-поміж сильних сторін українського фінтех-ринку виділено: постійно зростаючий попит на конкурентні фінтех-сервіси та продукти; значний відсоток підприємців-представників малого та середнього бізнесу у країні; проактивна роль НБУ в розвитку інновацій; розвинений ІТ-сектор; адаптація національного законодавства до стандартів ЄС щодо здійснення платежів і розрахунків; перебування України серед країн-лідерів за розвитком певних ніш фінтеху (платіжні сервіси, онлайн-кредитування, віртуальні активи) [143].

Таким чином аналіз ролі фінтеху є прикладом, що демонструє важливість цифровізації економіки та суспільства, що має бути стратегічним завданням в Україні, зважаючи на глобальний характер цього виклику. Діджиталізація стала важливим критерієм для побудови ефективного бізнесу, розширення фінансової інклюзії, підвищення рівня цифрової грамотності у більшості країн світу. З точки зору підприємців ключові переваги цифровізації власне в автоматизації бізнес-процесів, імплементації цифрових систем управління, електронного

документообігу та адміністрування податків, автоматизованих систем для інноваційного виробництва. Загалом це дозволяє підприємствам зменшити витрати ресурсів, зокрема фінансових, а також часу, зекономивши кошти на працівниках, які раніше відповідали за деякі уже діджиталізовані функції. Тобто щоденні завдання суб'єкта господарювання вирішуються значно простіше, що дає змогу зосередитися на стратегічних аспектах, підвищенні інноваційності. Водночас цифрові технології сприяють інноваціям у виробництві та розробці нових продуктів і використанні інструментів цифрового маркетингу, впровадженні штучного інтелекту (наприклад, це активно дискутують у військовій сфері, враховуючи потенціал оборонного комплексу України, що стрімко розвивається), інструментів роботи з великими масивами даних тощо, що відкриває нові можливості для створення інноваційних продуктів і технологій, покращення взаємодії з клієнтами (пропозиції для них стають більш персоналізовані) та впровадження нових моделей ведення бізнесу в принципі.

Україна, зважаючи на масштаб глобальних викликів, стикнулася з необхідністю прискорення цифрової трансформації економіки, а в умовах пандемії та війни, як виявилось, цифровізація є інструментом для забезпечення неперервності бізнесу та взаємодії з клієнтами, наприклад на тимчасово окупованих територіях, або ж навіть там, де ведуться бойові дії тощо. Стрессова ситуація на ринках сприяла тому, що українські підприємства, які швидко адаптувалися до нових реалій, використовуючи цифрові рішення, змогли зберегти конкурентоспроможність, а у деяких випадках інноваційний бізнес спромігся ідентифікувати і нові можливості для розвитку.

Для сприяння цифровізації в Україні також була схвалена Концепція розвитку цифрових компетентностей. Безумовно, враховуючи стрімкі темпи розвитку цифрових технологій та впровадження інноваційних рішень, існує необхідність у підвищенні якості підготовки працівників для створення можливості модернізації економіки, тому метою концепції було визначення пріоритетних напрямів і основних завдань з питань розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей, підвищення рівня цифрової грамотності

населення в умовах розвитку цифрового суспільства [121]. Отже, остання концепція знову ж таки орієнтована на так зване “підвищення рівня спроможності”, що пов’язано із іншим стратегічним документом, наведеним вище. Акцентуємо на тому, що саме розвиток цифрових компетентностей у молоді, зокрема серед школярів та студентства дасть змогу водночас підвищувати такі “спроможності”, що безпосередньо корелює і з майбутніми потенційними підприємницькими ініціативами таких громадян, формуванням стартап-культури тощо.

Розглянувши в цілому можливості і переваги діджиталізації зацентруємо увагу і на ризиках, якими вона супроводжується, будучи глобальним викликом для інноваційного розвитку підприємництва.

З одного боку використання інформаційних технологій значною мірою підвищує ефективність бізнес-процесів, з іншого – зростає кількість комп’ютерних злочинів, випадків інтернет-шахрайства, які можуть завдати шкоди підприємствам як у фінансовому, так і інформаційному та репутаційному плані. Однією з головних загроз є можливість злому цифрових систем і незаконного доступу до персональних даних. Сучасний бізнес залежить від програмного забезпечення для різних аспектів своєї діяльності, включаючи розробку, виробництво та дистрибуцію [73]. Звичайно це неповний перелік ризиків, який може бути доповнений і значно серйознішими для бізнесу наслідками (викрадення конфіденційної інформації, певних технологічних таємниць, ноу-хау). У цьому разі йдеться також уже про питання фінансової чи загалом економічної безпеки конкретного підприємства. Якщо вивчати проблематику інноваційного підприємництва загалом, то, на наш погляд, це загроза національній безпеці у макроекономічному контексті, зокрема в частині кібербезпеки, яку можна розглядати як окрему складову.

Відзначимо, що основним законодавчим актом з питань запобігання злочинності у сфері інформаційних технологій є Закон України “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України” від 5 жовтня 2017 р. Відповідно до нього, кіберзлочин (комп’ютерний злочин) – суспільно небезпечне винне діяння

у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України [118]. Фахівці справедливо відзначають, що пов'язані з кібератаками загрози стають щоразу більшою проблемою для підприємців, а відсутність визначених норм правового регулювання в сфері цифрових технологій призводить до зростання загроз інформаційній безпеці особистості, суспільства та держави, серед яких найбільш небезпечними загрозами є кібертероризм і кібершпіонаж. Згідно з опитуванням Allianz Risk за 2021 р. ризик, пов'язаний з кіберзлочинністю та цифровою безпекою, увійшов до трійки глобальних бізнес-ризиків [73]. Проблема кіберзлочинності та кібербезпеки, як ризиків цифрової трансформації, є актуальною в Україні в умовах війни, оскільки кіберзлочинців активно залучають до зламу урядових серверів, дезінформування населення тощо. Після повномасштабного вторгнення росії кількість кіберзлочинів різко зросла, у зв'язку з цим Верховна Рада України відреагувала та оптимізувала кримінальне законодавство, удосконаливши механізми притягнення до відповідальності, протидії кібератакам та підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах воєнного стану [5].

Не менш важливим рішенням в сфері кібербезпеки є Стратегія кібербезпеки України на 2021-2025 рр. Основою для розроблення цього документу стали насамперед Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України № 392 від 14.09.2020 р., кращі світові практики (були вивчені концептуальні положення стратегій з кібербезпеки країн ЄС, США, Японії та інших), а також ряд соціологічних опитувань. Метою стратегії є створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства та держави. Забезпечення кібербезпеки, як акцентовано у документі, є одним із пріоритетів, реалізація якого у системі національної безпеки України буде здійснюватися шляхом посилення спроможностей національної системи кібербезпеки для протидії кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі. Пріоритетами забезпечення

кібербезпеки країни, відповідно до Стратегії, є: забезпечення кіберпростору задля захисту суверенітету держави та розвитку суспільства; захист прав, свобод і законних інтересів громадян у кіберпросторі; європейська і євроатлантична інтеграція у сфері кібербезпеки [120]. Водночас низка вчених, зокрема І. Ревак, акцентують на необхідності формування безпечного кіберпростору саме в контексті швидких темпів розвитку цифрової економіки [125; 126]. Масштаб і глобальність викликів, з якими зіткнулась Україна в умовах війни, успіхи у їх вирішенні, які є беззаперечними, на наш погляд, повинні дати змогу згодом в умовах післявоєнного відновлення суб'єктам господарювання бути уже значно більше підготовленими та адаптованими до схожих ситуацій і загроз, що буде запорукою їх стійкості.

Глобальним викликом у контексті стимулювання інноваційного розвитку підприємництва, який, зокрема, актуалізується в регіональному контексті такого стимулювання, є так звана смарт-спеціалізація – один із важливих напрямів реалізації положень Угоди про асоціацію, а також безпосередньо економічної інтеграції в ЄС.

Так науковець О. Снігова акцентує, що застосування цього новітнього підходу визначається як ключовий компонент співпраці в рамках Європейської політики добросусідства щодо можливості використовувати європейські структурні та інвестиційні фонди. Виходячи з потреби долучитися до Стратегії розумних спеціалізацій ЄС в Україні з 2016 р. здійснюється доволі активна робота з вироблення узгодженої з ЄС позиції, зокрема в розрізі різних регіональних стратегій розвитку [138]. Враховуючи значну зацікавленість на державному рівні в реалізації згаданої стратегії на базі спільної роботи фахівців із спеціалізованих міністерств, а також науковців шляхом експертного опитування було визначено перелік секторальних напрямів розумної спеціалізації для України: ресурсні матеріали; біоекономіка та біотехнології; енергетика та енергомашинобудування; аерокосмічні технології; інформаційно-комунікаційні технології; здорове суспільство. Потрібно зауважити, що концепцію смарт-спеціалізації на практиці намагалося активно застосовувати

Міністерство економіки України при формуванні засад нової промислової політики [138]. Відповідно це трансформувалось в імплементацію різних пріоритетів розвитку галузей як на загальнодержавному, так і регіональному рівні.

У контексті стимулювання інноваційного розвитку підприємництва для України впровадження моделі та підходів смарт-спеціалізації є актуальним завданням як в умовах війни, так і враховуючи необхідність післявоєнного відновлення. Оскільки ця модель передбачає акцентування на сильних сторонах, галузях зокрема та іншому потенціалі регіонів країни, а відтак, необхідність їх використовувати, тобто розвивати першочергово той потенціал який є, то можна припустити, що на її засадах реально максимально спрямувати ресурси і можливості кожного регіону для структурних і технологічних змін, а також модернізації на інноваційних засадах. Це важливо в умовах війни, адже багато виробництв релоковано, водночас, враховуючи наявні загрози, різко знизився потенціал прифронтових регіонів, при цьому складно прогнозувати, яким буде цей потенціал після завершення війни. Проте проблемою, окрім гострих безпекових викликів, є відсутність системності в імплементації моделі смарт-спеціалізації в державі загалом упродовж тих років, що її уже намагаються застосовувати. В умовах все ж відсутності чіткого усвідомлення, що саме смарт-спеціалізація повинна бути одним із інструментів структурної модернізації національної економіки, а також за недостатнього розуміння місця цієї моделі в сучасній державній інноваційній, структурній, галузевій і власне регіональній політиці певною мірою нівелюються зусилля на рівні конкретних регіонів, які уже прописали пріоритети смарт-спеціалізації в регіональних стратегіях. Наприклад, це здійснено у Львівській області, зокрема Львівська обласна державна адміністрація намагається реалізовувати те, що передбачено і реально сприяти галузям, які визначені як пріоритетні та на яких спеціалізується регіон.

Певна проблема, яка, на наш погляд, стримує реалізацію підходів смарт-спеціалізації, полягає у дещо некоректній інтерпретації цієї моделі просто як інструменту сприяння розвитку конкретних галузей і виробництв, що може

вплинути і негативно за умови намагань зберігати уже дещо застарілу структуру регіональних економік. Тобто може фінансуватись чи в інший спосіб стимулюватись розвиток галузей і секторів, які згодом виявляться недостатньо конкурентоспроможними та інноваційними. Європейське розуміння смарт-спеціалізації є глибшим, адже передбачає окрім галузевих пріоритетів і стимулів акцент на системному підході, який полягає в одночасних інвестиціях в науку, технології та інноваційний розвиток, як наслідок цього і має бути інноваційний розвиток підприємництва, як у сферах, де регіон мав традиційно сильні позиції, так і в нових. Відтак, вважаємо, що модель смарт-спеціалізації, не зважаючи на всі її переваги, потребує ще додаткового концептуального переосмислення перед продовженням її імплементації в Україні, зокрема після війни.

Саме тому одним із викликів для інноваційного підприємництва в контексті глобалізаційних процесів сьогодення є модель організації інноваційної діяльності на основі інтеграції освіти, науки і бізнесу. Загальна ефективність інноваційних процесів в державі визначається напрямками та структурою взаємодії його учасників. Тріада «освіта-наука-бізнес» саме тому і є важливим драйвером суспільного поступу, а тіснота і глибина взаємодій між трьома переліченими складовими значною мірою визначає його успіх у довготривалій перспективі.

Процес взаємодії між вказаними базовими компонентами, на наш погляд, полягає в наступному:

1. Першочерговим завданням закладів освіти є підготовка висококваліфікованих фахівців, які відповідають сучасним вимогам ринку, із застосуванням нових методів навчання, практичною спрямованістю освітніх програм, використанням інноваційних інструментів навчання за належного матеріального забезпечення. Наприклад, останнє важливе для розвитку природничих наук, адже будь-які потенційно нові розробки у галузі біології чи хімії неможливі без сучасних належно обладнаних лабораторій, з чим у ЗВО України традиційно суттєві проблеми.

2. Наукові установи повинні бути зорієнтовані на створення високотехнологічних продуктів (робіт або послуг). Причому продукт має бути затребуваним на ринку і конкурентоспроможним з огляду на майбутню ціну і якість. Принцип сучасного ринку полягає у тому, щоб виробляти те, що потрібно, а не те, що можна, як часто відбувається у вітчизняних умовах, тобто не оцінюється належно рівень затребуваності, а також інколи переоцінюється інноваційність. Наукові установи, вчені закладів вищої освіти проводять дослідження, які хоча й сумісні з пріоритетними напрямками науково-технічної чи інноваційної діяльності в Україні (йдеться про задекларовані такими відповідними нормативними актами), втім подані проєктні заявки на проведення науково-дослідних робіт і розробок часто не корелюють із реальними запитами ринку і не відповідають вимогам інноваційності.

3. Бізнес-сектор є каталізатором процесу фінансування та стимулювання розвитку в реальному секторі економіки, забезпечуючи впровадження інновацій як основного інструмента підвищення конкурентоспроможності. Втім, якщо за кордоном бізнес фінансує і бере участь у програмах акселерації та інкубації стартапів тощо, то в Україні поки-що це відносно поодинокі випадки. Причиною цьому є низька довіра підприємців до стартапів та ідей, які пропонуються студентами, винахідниками та молодими вченими, зокрема в частині їх інноваційності, що є суттєвою проблемою. Адже фінансова підтримка певних креативних ідей та рішень і розвиток стартап-екосистеми могли би стати основою “прориву” в окремих галузях і секторах, першочергово в ІТ.

4. Інституційна складова – це суспільство та державні органи, територіальні громади, які є замовниками, споживачами інноваційної продукції, результатів наукової діяльності, лобіюють певні інтереси, формуючи гнучкі інструменти правового регулювання науково-інноваційних перетворень. Зауважимо, що в Україні відповідна система стимулювання інтеграції в тріаді освіта-наука-бізнес, не зважаючи на наявність певних прописаних у законодавстві норм і процедур, назагал не збалансована і малодієва.

Можливості розвитку на інноваційних засадах для вітчизняних суб'єктів господарювання, як вважають фахівці, в Україні стримуються власне через нерозуміння ролі освіти і науки або ж через недовіру у зв'язку із такими чинниками, як: нерозвиненість перевірених світовим досвідом форм інтеграції науки й бізнесу (зокрема, у сфері венчурного підприємництва); руйнування традиційних інституцій трансферу нових знань у виробництво; низька мотивація освітніх установ до підвищення якості підготовки випускників; нерозуміння менеджментом багатьох компаній ролі й значення науки та освіти. Наслідком цього є дезінтегрованість освіти, науки бізнесу [85].

На співпраці університетів та промисловості в галузі досліджень і розробок для досягнення цілей сталого розвитку також акцентують польські та угорські вчені, зокрема М. Курилович, Л. Васа, у тім числі у спільних працях із українськими фахівцями С. Леоновим та А. Самойліковою [196], що підтверджує розуміння важливості цієї проблеми як в Україні, так і в країнах-сусідах, приклади реформування економік яких часто розглядаються як зразок для вітчизняної. При цьому С. Леонов [164] окремо звертає увагу на різні моделі трансферу технологій в межах поглиблення інтеграції науки та бізнесу, розроблення яких, безперечно буде актуально для післявоєнного відновлення України.

Таким чином уже в умовах війни та необхідності післявоєнного відновлення такі багаторічні реалії ставлення бізнесу до освіти та науки в Україні можуть становити загрозу у контексті створення самобутньої дієвої національної інноваційної екосистеми, в якій інноваційні суб'єкти господарювання мали б комерціалізувати результати розробок вітчизняних фахівців, використовуючи ресурс наукових установ, закладів вищої освіти тощо. Постійне використання закордонних технологій в умовах війни продемонструвало на прикладі оборонно-промислового комплексу тотальну залежність від інших країн, наслідки чого шляхом створення власних технологій і виробництв зараз часткового долаються. Вважаємо, потрібно стимулювати в межах дієвих узгоджених інструментів регулюючого впливу на рівні держави і регіонів підприємців в інших галузях і секторах національної економіки, особливо тих,

що маю зв'язки із перспективними освітньо-науковими інституціями, активніше використовувати інтелектуальні ресурси в Україні як чинник інноваційного розвитку та конкурентоспроможності власного бізнесу.

Вирішення проблеми дезінтегрованості науки й реального виробництва може здійснюватись в межах державної політики розвитку елементів інноваційної інфраструктури як ефективних інструментів забезпечення завершеності інноваційних процесів та трансформації наукових результатів у реальні продукти і послуги. Традиційно в Україні та світі з-поміж таких структур, які створюють для підтримки інновацій і сприяння взаємодії між науковими установами, провідними університетами, підприємствами та іншими стейкхолдерами виділяють акселератори та інкубатори, інноваційні хаби та простори співпраці, технологічні трансферні центри, наукові, технологічні та індустріальні парки тощо. Ідеальним результатом використання їх потенціалу є максимальне зближення та ефективніша взаємодія бізнесу із генераторами ідей та нових рішень, ширший доступ до сучасних знань. При цьому виграє не лише суб'єкт підприємництва, але й заклад вищої освіти чи наукова установа, адже кращим є розуміння пріоритетів здійснення наукових пошуків, роботи над фундаментальними і прикладними дослідженнями, експериментальними розробками, які справді затребувані, а їх результати можуть бути комерціалізовані, тобто успішно реалізовані на ринку. Концептуально важливе значення при цьому має інструментарій підтримки, зокрема фінансування, скажімо роль венчурних підприємців, а також так званих бізнес-ангелів, які можуть бути особливо значимі для виживання стартапів на ранніх етапах фінансування та роботи команд. Формування стартап-культури в Україні в найближчій перспективі, а також реальний розвиток індустрії стартапів як нового мислення, концепту створення власного підприємства, реалізації бізнес-ідей та інноваційних рішень, суттєво залежатиме від достатнього фінансування, в Україні підприємців, що будуть готові ризикувати та інвестувати на ранніх стадіях. При цьому важливе фінансування науково-дослідних робіт у закладах вищої освіти, а також розвиток інструментарію зміцнення фінансової автономії

провідних університетів за допомогою механізмів ендавмент фондів тощо, що буде ще проаналізовано у наступних частинах дослідження (окремі аспекти цих проблем в розрізі статистичної інформації конкретизовані у Додатку В, Д та Е).

Отже, розглянувши загрози та можливості інтеграції освіти, науки і бізнесу, вважаємо, що в умовах післявоєнного розвитку така співпраця може опосередковувати реальний прогрес у створенні середовища для інноваційного розвитку підприємництва в Україні на основі фінансування досліджень та розробок українських вчених, обміну знаннями та технологіями, а також розвитку нових виробництв, зокрема важливих для безпеки і оборони країни.

Глобальним трендом в інвестиційній галузі та однією із передумов інноваційного розвитку підприємництва можна вважати також імпакт-інвестування. Цей підхід до інвестування визначається здійсненням інвестицій, які не лише приносять прибуток, але й мають позитивний вплив на соціальну та екологічну сфери. Імпакт-інвестиції враховують не тільки фінансові параметри, водночас завданням є сприяти досягненню цілей сталості розвитку і добробуту суспільства. Імпакт-інвестування (з англ. *impact* – вплив) – це підхід, який має на меті сприяти досягненню вимірюваних позитивних соціальних і екологічних впливів разом із фінансовими результатами, що широко дискутується в Україні. Якщо інвестори включають у свої портфелі імпакт-інвестиції, то вони в такий спосіб “приймають” Цілі сталого розвитку [40]. Незважаючи на відносну новизну, ринок імпакт-інвестування швидко зростає. Багато міжнародних фінансових фондів, які інвестують у тім числі в Україну, починаючи з 2020 року внесли зміни до інвестиційних стратегій, визначаючи пріоритетними саме імпакт-інвестиції у власних портфелях. На сьогодні загальний обсяг імпакт-інвестиційного капіталу сягає 2,3 трл дол США, зокрема понад 400 млрд дол США управляються відповідно до “принципів впливу” (*impact principles*) – ринкового стандарту з управління інвестиційним портфелем для досягнення впливу, в тім числі багато з цих інвесторів використовують спільні показники впливу (*joint impact indicators*) для вимірювання прогресу та звітування [40]. Тому імпакт-інвестування загалом органічно вписується в концепцію

циркулярної економіки, а також корелює із підходами у межах Цілей сталого розвитку України на період до 2023 року, які, як декларується в окремому указі 2019 р. Президента України [124], повинні бути досягнуті за аналогом до глобальних орієнтирів, відтак це вплине на підприємницький сектор в державі.

На рис. 1.4 виокремлено деякі ключові відмінності між традиційним інвестуванням та інвестуванням в умовах сталого розвитку, складовою якого у цьому випадку є імпакт-інвестування.

Інвестиції в умовах сталого розвитку						
Ключові характеристики	Традиційне інвестування	Інвестиційні стратегії ESG		Імпакт-інвестування		
		Негативний вплив	Інтегрують ESG	Позитивний досвід	Проекти на ринку	Концесійні угоди
	Інвестиції для максимізації фінансових результатів без врахування факторів ESG (Environmental, Social, Governance – екологічні, соціальні, управлінські)	Виключає із інвестиційного портфеля об'єкти, діяльність або індустрії, які чітко визначені, як такі, що мають негативний вплив	Інтегрує складові ESG у інвестиційні рішення для кращого управління ризиками та можливого зростання фінансових результатів	Інвестиції, пов'язані із досягненням Цілей сталого розвитку	Інвестиції з наміром генерування позитивних, вимірюваних соціального, екологічного впливів разом з фінансовими результатами	
Очікувана віддача (ефект)	Прибуток		Прибуток	Прибуток та соціальний ефект, відповідність екологічним вимогам		
Вплив (імпакт)	Інвестиції можуть шкодити довкіллю тощо	Інвестиції не шкодять	Інвестиції створюють позитивні результати для досягнення Цілей сталого розвитку			

Рис. 1.4. Порівняння традиційного інвестування та інвестицій для досягнення Цілей сталого розвитку (імпакт-інвестування)

Джерело: уточнено на основі [40] та матеріалів ООН

Тобто у випадку інвестицій з урахуванням необхідності досягнення цілей сталого розвитку (рис. 1.4), зокрема у разі імпаکت-інвестування, інвестор приймає рішення про включення бізнесу у портфель, зважаючи не тільки на потенційні прибутки, але й виходячи із необхідності досягнення певного соціального чи екологічного ефекту. При цьому важлива також загалом адаптація в галузі, де працює підприємство до нових стандартів, навіть якщо деякі із них не будуть закріплені законодавчо, а залишатимуться неформальними правилами. Водночас пропонувані продукти та послуги як мінімум не повинні мати негативного впливу на Цілі сталого розвитку.

Відтак, на наш погляд, імпакт-інвестування як певний новий концепт ведення бізнесу уже апріорі є інноваційним за своїм характером, що потребує тривалого адаптаційного періоду, оскільки імплементація підприємцями-інноваторами таких підходів вимагатиме водночас і певної інноваційної культури, бізнес-свідомості, відповідальності, зокрема в частині відповідального виробництва і споживання як однієї із базових Цілей сталого розвитку. З іншого боку екологізація, сталість розвитку, адаптація до інших вимог ЄС, не може бути надто довгою, оскільки це не дасть змоги швидко інтегруватись у Європейську спільноту, що декларується урядом України як безумовний пріоритет навіть під час війни з росією та в нинішніх надскладних умовах для проведення реформ. Глобальність цього виклику водночас супроводжується перманентною нестачею коштів у бізнесу на інновації, а тим більше на адаптацію нових підходів і Цілей сталого розвитку, що певною мірою гальмує такі процеси.

Аналізуючи зазначене вище, можна стверджувати також, що імпакт-інвестування відкриває низку нових можливостей для інноваційного підприємництва. Насамперед це додаткове фінансування, яким імпакт-інвестор може скористатись для створення нової продукції та технологій. Важливе значення для бізнесу може мати також потенціал розширення доступу до ринків та клієнтів, особливо у сегментах, де попит на продукти або послуги з високим соціальним чи екологічним впливом зростає. У цьому разі певну роль уже відіграє формування репутації інноваційного підприємства як суб'єкта, що

приймає участь в імпакт-інвестуванні, що робить його більш привабливим для клієнтів, інвесторів та партнерів. При цьому, на наш погляд, певні загрози пов'язані із адекватною оцінкою інвестором підприємства-реципієнта в частині відповідних екологічних та соціальних впливів його бізнесу, оскільки часто такі впливи складно виміряти, або ж це неможливо зробити у короткостроковій перспективі.

Вітчизняні науковці, зокрема С. Урба [150; 151] також увагу все частіше акцентують на соціальному впливі підприємництва, соціальних ефектах та інших важливих факторах роботи сучасного бізнесу, враховуючи реалії і тренди у глобальному просторі, до яких доведеться адаптовуватись діловим одиницям, щоб залишатись конкурентоспроможними чи відповідати вимогам ЄС.

Однак глобалізаційні тренди і реакція на виклики, які вони зумовлюють, особливо в умовах наближення України до вступу в ЄС, будуть запорукою виживання бізнесу, його глобальної конкурентоспроможності, адже інноваційність не є самоціллю, а в тім числі формує здатність адаптовуватись і швидко реагувати на різні виклики і запити інтегрованого світового бізнес-середовища, а також світового співтовариства, для якого актуалізуються проблеми екології та соціальних впливів.

Глобальним викликом для інноваційного підприємництва є розвиток циркулярної економіки як концепції управління ресурсами виробництва. Зазвичай циркулярну економіку розглядають як альтернативну економічну модель, що ґрунтується на замкнутих циклах виробництва, обігу та споживання, перевагами якої є мінімізація споживання сировинно-енергетичних ресурсів, негативного впливу на екологію, різних відходів виробництва та стимулювання інноваційних рішень для цього.

У такому разі отримання конкурентних переваг для підприємницьких структур в сфері інновацій досягається шляхом зміни швидкості споживання ресурсів, а також застосування комплексу циклічних принципів (так званих "9R"), до яких відносять:

1. Refuse (відмова) – відмова від надлишкового використання ресурсів, коли на кожному етапі виробництва аналізується можливість відмови від використання складових, які не впливають на якість продукції, або негативно впливають на довкілля.

2. Reduce (скорочення) – скорочення використання ресурсів на основі підвищення ефективності виробництва, реалізації та відповідального споживання продукції. Йдеться про те, що використовуючи менше природних ресурсів на одиницю продукції підприємство, по-перше, зменшує екологічний “слід”, а по-друге, знижує собівартість.

3. Reuse (повторне використання) – використання продукту, що втратив цінність для одного користувача, але все ще може бути корисним для іншого. Тобто він може бути використаний для одержання додаткового прибутку і зниження навантаження на довкілля.

4. Repair (ремонт) – максимальне продовження терміну служби шляхом ремонту та додаткового обслуговування перед тим, як продукт стане відходом.

5. Refurbish (оновлення) – оновлення застарілого продукту з метою відповідності функціоналу та вигляду сучасним вимогам клієнтів.

6. Remanufacture (відновлення) – виробництво нових продуктів зі складових вживаних товарів.

7. Repurpose (перепрофілювання) – використання продукту для інших цілей, якщо є така змога.

8. Recycle (переробка) – переробка та вторинне використання.

9. Recover (відновлення) – виробництво енергії з матеріалів та відходів [79].

Наприклад, в частині стратегічних ініціатив забезпечення розвитку циркулярної економіки потрібно відзначити, що у січні 2021 р. ЄС схвалив першу загальну стратегію щодо переробки пластику. Відповідно до неї вся пластикова упаковка на ринку ЄС до 2030 р. має бути перероблюваною, споживання одноразових пластмас буде скорочено, водночас невинуватиме чи навмисне використання мікропластиків – обмежено [142]. Загалом стратегія покликана стимулювати промисловість до відповідального виробництва та

споживання, що є однією із Цілей сталого розвитку, в тім числі, як уже зазначалось, затверджених, як пріоритет і в Україні [124]. Відтак, вітчизняні індустрії повинні будуть адаптовуватись до нових вимог. Як логічна реакція України на виконання Угоди про Асоціацію із ЄС у 2021 р. активізувалась робота над відповідними нормативно-правовими актами, зокрема щодо обігу пластику і упаковки. При цьому окремі із них уже прийняті і діють, у тім числі у вигляді законів.

Відзначимо також, що план дій щодо циркулярної економіки тісно пов'язаний із стратегією Європейського Зеленого Курсу (так звана European Green Deal), яка складається з системних рішень для переходу країн ЄС до кліматичної нейтральності до 2050-го року та розвитку суспільства, що процвітатиме [201]. На основі Європейського зеленого курсу та затверджених Цілей сталого розвитку в Україні [124] в останні роки активно аналізується питання формування українського зеленого курсу як передумови вступу до ЄС та адаптації до відповідних вимог.

Отже, розвиток циркулярної економіки у глобальному контексті стає все більш актуальним і важливим питанням для національних урядів, оскільки світ стикається зі зростаючими викликами, пов'язаними з відходами, вичерпанням природних ресурсів та забрудненням довкілля. Водночас інноваційні підприємства, які першими апробують циркулярні практики, матимуть конкурентні переваги на ринку. Втім перехід до циркулярної економіки може вимагати перегляду та трансформації традиційних бізнес-моделей. Інноваційні підприємства повинні вивчити, які продукти або послуги можна виробляти чи надавати в рамках циркулярних принципів. Реалізація циркулярних ідей може вимагати розробки нових технологій для рециклінгу, відновлення, обміну та моніторингу ресурсів. У свою чергу, це може відкрити можливості для інновацій у сфері дизайну, інженерії та суміжного виробництва. На наш погляд, в цілому циркулярна економіка, не зважаючи на всі ризики і виклики дасть значно більше нових можливостей для інноваційного розвитку підприємств, які готові адаптуватися до нетрадиційних умов та розвивати бізнес, враховуючи цілі

сталості, зокрема відповідального виробництва та споживання, інші тренди у ЄС та світі.

Останні роки особлива увага приділялась аналізу впливу пандемії COVID-19, яка безумовно стала глобальним викликом для інноваційного підприємництва, призвела до ряду соціальних, економічних і медичних проблем, які вимагали негайних рішень та асоціювалась більшою мірою із викликами і загрозами та в тім числі значними економічними втратами. Потрібно зауважити, що при цьому водночас відбувався прорив у медицині, у роботі над створенням вакцин, логістиці, застосування технологій штучного інтелекту тощо, що очевидно стимулюватиме розвиток медичної галузі у наступні роки. У період пандемії були апробовані нові інструменти та методи для навчання в умовах дистанційної освіти, тому що запит на онлайн-навчання та розвиток електронних освітніх платформ стрімко зріс та продовжує зростати, зокрема в Україні та світі.

Врешті спалах пандемії COVID-19 прискорив цифрову трансформацію країн, розвиток електронної комерції зокрема, сприяв зростанню безготівкових розрахунків, онлайн-платежів і загалом цифровізації відносин між діловими одиницями у найрізноманітніших їх аспектах. Усі ці процеси, з-поміж іншого, вважаємо, дали значний поштовх діджиталізації в Україні, заклали основи розвитку цифрової культури у суспільстві, зокрема серед підприємців.

Відтак, пандемія мала значний вплив на світову економіку, спричинивши серйозні виклики для підприємництва в умовах глобальної економіки та українських реалій ведення бізнесу. Водночас вона спонукала до інноваційних відповідей на ці виклики, заклавши потенціал для розвитку та реалізації принципово нових можливостей. Це продемонструвало, що глобальні виклики можуть бути каталізаторами для інновацій та стимулом до змін, сприяти розвитку науки і технологій, креативним рішенням проблем, які допомагають суспільству адаптуватися до нових реалій, а підприємствам – реалізовувати інноваційні підходи та ініціативи і швидко прогресувати у конкурентному середовищі.

Найскладнішим глобальним викликом для України в умовах сьогодення безумовно є війна, а розгляд усіх перелічених вище викликів, які, на наш погляд,

можуть позиціонуватись як ключові, не можливий без вивчення відповідних трендів уже в умовах війни, а також з позицій необхідності післявоєнного відновлення країни, чому приділена увага, зокрема, в наступних частинах дослідження.

Повномасштабне вторгнення в Україну, окрім руйнівних наслідків у всіх сферах, галузях і секторах та регіонах країни, змусило підприємства переглянути традиційні підходи та знайти нові способи розв'язання проблем, які утім вже суттєво вплинули на інноваційні підприємства та стимулювати розробку нових технологій і рішень. Українська практика поступово підтверджує світовий досвід, коли винаходи і креативні підходи у екстремальних умовах, згодом після війни використовуються у мирних цілях, зокрема, якщо йдеться про товари подвійного призначення. При цьому якісні структурні зрушення в галузево-секторальній структурі національної економіки України в умовах війни стають можливими або за рахунок інновацій підприємств та винаходів і нових розробок, або в частині максимально швидкої інтеграції передових технологій, що стали доступнішими, у бізнес-процеси.

Вважаємо, що післявоєнне відновлення України відбуватиметься у принципово нових умовах та реаліях за значного зростання інтересу міжнародного співтовариства до економічних трансформацій в державі, водночас його регіональні та галузево-секторальні особливості суттєво впливатимуть на розвиток бізнесу, інноваційність якого буде запорукою відновлення країни. При цьому важливою буде фінансова спроможність регіонів та конкретних територіальних громад (окремі аспекти формування якої зазначені у Додатку Є). Це також пов'язано із значними збитками галузям і виробництвам, зокрема прифронтових областей України.

Досліджений перелік глобальних викликів інноваційному розвитку підприємництва безумовно не можна вважати вичерпним. Втім, на наше переконання, саме окреслені виклики є особливо значимими для бізнесу в Україні з точки зору загроз та можливостей його роботи в умовах війни, адаптації до реалій сьогодення, а також формування цілей на перспективу.

1.3. Інституційні засади регулювання та стимулювання інноваційного підприємництва в Україні

В умовах глобальних викликів обґрунтування науково-прикладних підходів до стимулювання інноваційного розвитку підприємництва передбачає чітке розуміння архітектоніки інституційного регулювання відповідних процесів у державі. При цьому важливо враховувати принципово нові реалії функціонування національної економіки під час війни, необхідність післявоєнного відновлення та інтеграції у ЄС, що будуть пріоритетами після перемоги України.

Поняття «інституціоналізму» (англ. institutionalism від лат. institutio – звичай, напрям, вказівка) є найбільш поширеним серед методологічних підходів у соціології, економіці та інших галузях науки, який вивчає роль і вплив інституцій на суспільство, економіку та поведінку людей. Водночас у трьох провідних течіях інституціоналізму Т. Веблен розкрив соціально-психологічний аспект інституційних досліджень, Дж. Комонс – соціально-правовий, а У. Мітчелл – кон'юктурно-статистичний (емпірично-прогностичний) [91].

Зауважимо, що перші базові поняття теорії інституціоналізму висвітлено у праці Т. Веблена “Теорія дозвільного класу: економічне дослідження інституцій” 1899 року, в якій обґрунтовано наступну дефініцію: “інститути – це, по суті, поширений спосіб мислення, який стосується окремих відносин поміж суспільством і особистістю, а також окремих функцій, які вони виконують; звичний спосіб мислення людей, який має тривати невизначено довго; система життя суспільства, яка може з психологічного боку бути охарактеризована у загальних рисах як превалююча духовна позиція або поширене уявлення про спосіб життя в суспільстві” [203].

У свою чергу теорія інститутів Дж. Комонса є еволюційною, оскільки вчений вважав, що інститути формуються в процесі еволюції як стійкі структури, здатні до самопідтримки. Важливість ролі будь-яких інститутів полягає в їх спроможності узгоджувати різноспрямовані інтереси та здійснювати контроль

над індивідуальними діями суб'єктів. Саме тому, на погляд вченого, індивіди як ініціатори діяльності постають перед проблемою ірраціональної і складної конфігурації очікувань. Як наслідок, формуються раціональні, визнані всіма та обов'язкові для всіх звичаї, правові норми і суспільні інститути, котрі вирішальним чином впливають на людську діяльність і в процес розвитку змінюються самі, модернізуючись та адаптуючись до нових соціально-економічних реалій. Звідси випливає очевидна відмінність у розумінні природи інституту в Дж. Комонса та Т. Веблена. В контексті візії останнього інститути є стереотипами мислення, що стабілізують процес розвитку і сприяють співробітництву між людьми, але одночасно стримують розвиток нових форм соціальної взаємодії, або нових інститутів. На противагу цій позиції, Дж. Комонс вважав, що інститути координують колективні дії та узгоджують колективні інтереси, визначаючи спосіб вибору між альтернативами розвитку [3].

Також широкий підхід до трактування інтеграції власне економічних, а також політико-правових та соціально-психологічних аспектів діяльності індивідів характерний для У. Мітчела. Вчений акцентував на встановленні взаємозв'язку між економічною поведінкою людей та функціонуванням суспільних інститутів. Обмеженість пізнавальних можливостей неокласичної економічної теорії дослідник пояснював апеляцією до концепції раціонально мислячого суб'єкта як теоретичної передумови. Візія вченого полягала у тому, що індивід прагне досягти рівноваги з оточуючим його соціально-економічним середовищем, взаємодіє з іншими індивідами, дії яких корегують його власну поведінку. Наслідком цього є те, що мотиви людських вчинків є значно складнішими, ніж просте співставлення задоволень і страждань, витрат і вигод. На думку У. Мітчела, неокласична економічна теорія не заслуговує ролі магістрального напрямку економічної науки, оскільки абстрагується від суспільних інститутів, зосереджує увагу на проблемі раціонального використання обмежених ресурсів, і не здатна пояснити дійсні мотиви людської поведінки в соціально-економічному середовищі [9].

Поняття “інституціоналізм” також використав У. Гамільтон для позначення системи поглядів на суспільство й економіку, основою якої є “інститут” [180]. Також Дж. Марч та Дж. Олсен стверджували, що інститути є результатом завжди соціальних конструкцій, а інституціональні зміни засновані на нормах і цінностях у суспільстві. При цьому еволюційні зміни інститутів відбуваються шляхом поступової модернізації організаційної структури [187]. Відтак, на основі здійсненого узагальнення очевидно, що розуміння ролі суспільних інститутів еволюціонувало, враховуючи реалії функціонування національних економік країн світу, кризи, інші суспільні потрясіння.

Нову інституціональну економічну теорію (новий інституціоналізм) започатковано Дугласом С. Нортом (лауреатом Нобелівської премії за дослідження власне у цьому напрямі), який трактував інститути так: “це правила, механізми, що забезпечують їх виконання, і норми поведінки, які структурують взаємодії, що повторюються, між людьми” [88, с. 73]. Також Д. Норт та А. Девіс виділяють поняття інституційне середовище, як сукупність основоположних економічних, соціальних та юридичних правил, які створюють базис для виробництва, розподілу та споживання обмежених благ вищого та нижчого порядків [43]. Тобто саме Д. Норт, одним із першим по суті акцентував суттєву увагу на ролі неформальних інститутів, як норм поведінки, які “структурують взаємодії” між індивідами, де-факто наголошуючи і на балансі формальних і неформальних інститутів в частині їх ролі та використання (врахування) у будь-якому соціумі.

Проаналізувавши візію низки вчених, які фактично і сформували положення теорії інституціоналізму, з’ясуємо концептуально-теоретичні підходи вітчизняних фахівців до розуміння досліджуваних проблем. Так, зокрема, деякі українські науковці інститутом вважають закріплену (формально або неформально) окрему норму, а також сукупність таких норм у певному секторі організації чи установі (“фінансові інститути”, “інститути державного управління”) [32, с. 16]. Перевагою інституціональної концепції М. Данько називає те, що економічні процеси пояснюють не тільки економічними, а й

соціально-політичними, правовими, соціально-психологічними, етичними умовами життя, а також звичаями, традиціями і звичками, що існують як у житті окремої людини, так і суспільства загалом [18, с. 192]. Також І. Манцуров стверджує про сукупність різнорівневих інститутів, що розглядають як інституційну матрицю формальних правил і неформальних обмежень [69, с. 26]. Інші науковці переконують, що інституціональне середовище потрібно вивчати в контексті систем відносин “економіка – політика”, “економіка – право”, “економіка – мораль”, “економіка – ідеологія”, “економіка – культура” [56]. Звичайно, така наукова позиція вчених зрозуміла, виходячи із того, що у кожній із вказаних систем відносин де-факто використовуються відмінні інструменти, серед яких як формальні, так і неформальні. Саме комплексний їх вплив загалом й формує інституціональне середовище конкретного соціуму, або таке середовище в межах певних систем суспільних відносин. Безумовно їх градація є складним питанням, над яким надалі працюють учені.

Використовуючи поняття “регулювання” і “стимулювання” під час дослідження проблем і перспектив інноваційного розвитку підприємництва, на наш погляд, їх необхідно детермінувати, опираючись на постулати теорії управління (теорії менеджменту). Основними функціями управління, відповідно до класичної теорії управління, є планування, організування, регулювання, стимулювання (мотивація) та контроль [31]. Інтегруюча роль належить саме функціям регулювання та стимулювання, адже через них можливий вплив на об’єкт управління для забезпечення його динамічної рівноваги. У цьому разі виходимо знову ж таки із положень теорії управління про існування керуючої і керованої підсистем, остання з яких у розрізі відповідних елементів чи процесів і є об’єктом регулюючого (стимулюючого) впливу.

Розглянувши поняття “регулювання”, “стимулювання” та “інститути” можна стверджувати, що інституційне регулювання інноваційних процесів передбачає формування та впровадження правил, політики, законодавства та інституційних механізмів для сприяння і підтримки інновацій у суспільстві та економіці. Це важливо для стимулювання інновацій, забезпечення розвитку

суб'єктів господарювання на інноваційних засадах, масштабування, захисту інтелектуальної власності, а також забезпечення ефективної конкуренції на ринку.

Інституційні засади регулювання та стимулювання інноваційного підприємництва можна розглядати також з позицій державного регулювання. Для прикладу Р. Павлов запропонував таку дефініцію останнього поняття: динамічний процес впливу у відповідних умовах державних органів влади, міжнародних організацій, об'єднань фізичних і юридичних осіб на діяльність економічних суб'єктів для досягнення визначеної мети з використанням методів та відповідних їм інструментів [91, с. 40]. Водночас державне регулювання економіки А. Савченко детермінує як діяльність держави щодо створення правових, економічних і соціальних передумов, необхідних для функціонування економічного механізму згідно з цілями й пріоритетами державної економічної політики, для реалізації національних інтересів держави [68, с. 95]. Учений І. Михасюк висвітлює державне регулювання як комплекс заходів держави, спрямованих на скерування суб'єктів економічної діяльності в напрямі, необхідному для досягнення поставлених органами державної влади й управління цілей [77, с. 8]. Концептуальне розуміння державного регулювання як комплексу основних форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва (у тому числі продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються пропонував С. Мочерний [82, с. 379]. За Д. Стеченком “державне регулювання – вплив держави на відтворювальні процеси в економіці відповідними засобами з метою зорієнтувати суб'єктів господарювання та окремих громадян на досягнення цілей та пріоритетів державної політики суспільного розвитку” [141, с. 5]. Наведені дефініції хоча й дещо різняться за сутнісним наповненням, проте концептуально близькі. Втім з позицій державного регулювання інституційні засади регулювання і стимулювання

інноваційного розвитку підприємництва головним чином розглядаються в контексті ролі формальних інститутів.

Якщо аналізувати імplementовані у чинне законодавство норми в частині інструментів державного регулювання у сфері інноваційної діяльності в Україні, зокрема орієнтованих на стимулювання розвитку інноваційного підприємництва, то згідно Закону України «Про інноваційну діяльність» таке регулювання здійснюється шляхом [116]:

- визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проєктів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проєктів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

На нашу думку, інституційне регулювання та стимулювання інноваційного розвитку підприємництва потрібно розглядати як сукупність заходів і дій, що ґрунтуються на законодавстві і програмно-стратегічних документах, неформальних нормах ділових відносин, які реалізуються державними органами, місцевим самоврядуванням, громадськими організаціями та приватним сектором, орієнтованих на підтримку інноваційної активності і пропагування культури інновацій індивідів та бізнесу у соціумі і динамічну рівновагу у межах сприятливого інституційного середовища. Таким чином інституційне регулювання є конкретною діяльністю, яка реалізується не лише державою через державні інститути, але й інститутами громадянського суспільства,

безпосередньо суб'єктами підприємництва. Її результатом мало б бути формування сприятливого бізнес-середовища. Водночас пропонована дефініція акцентує та регулюючому потенціалі неформальних інститутів і їх ролі у розвитку інституційного середовища в державі, що суттєво недооцінюється в Україні.

Загалом у контексті зазначено, якщо акцентувати на визначальному значенні політики держави, то вона має бути спрямована на створення сприятливого інституційного середовища для інновацій, стимулювання досліджень та розробок, сприяння інноваційним підприємствам і стартапам, а також підвищення конкурентоспроможності країни чи регіону, зважаючи на існуючі глобальні виклики. При цьому важливі галузево-секторальні пріоритети, які визначені такими у відповідних програмних і стратегічних документах, що в більшості в Україні мають силу підзаконних актів. Це матиме значення для післявоєнного відновлення, враховуючи стратегічну його візію та запити партнерів України, а також потенційних країн-донорів.

Також обґрунтування пріоритетів стимулювання інноваційного бізнесу потребує розуміння стану інноваційного середовища та його оцінки потенційними інвесторами, враховуючи корективи, зумовлені воєнним станом та новими загрозами і викликами. Оцінка сприятливості інвестиційно-інноваційного клімату країни традиційно відображена у численних міжнародних рейтингах та індексах, що дає змогу інвесторам, зокрема іноземним, прийняти рішення про вкладення коштів у відповідний бізнес. Для прикладу в одному із найавторитетніших міжнародних рейтингів Глобальному інноваційному індексі, який характеризує соціально-економічні тенденції у різних країнах світу, за показником рівня розвитку інновацій за підсумками 2022 року Україна займала 57 місце, продемонструвавши кращі показники випуску інноваційної продукції ніж створення. У орієнтованому на стартап-індустрію і вивчення параметрів її розвитку у різних країнах світу Глобальному індексі стартап-екосистем-2022 Україна була 50-ю [140]. Водночас важливо розуміти, що

експертні оцінки все ж залишаються доволі відносним показником, відтак оцінка спроможностей і потенціалу країни має бути комплексною.

Загалом безпосередньо в Україні інституційне середовище включає різні органи, законодавство і політику на відповідних рівнях державної влади й управління, включаючи муніципалітети, що загалом формує умови для функціонування суспільства, державних інститутів та власне інноваційного підприємництва. Інституційне середовище, що склалося в Україні на даний момент під впливом різних факторів, зокрема і війни, не сприяє переходу економіки до моделі інноваційного розвитку. У ньому значною мірою домінують екстрактивні інститути (орієнтовані на “викачування” ресурсів, зокрема це пов’язано із олігархічними впливами на бізнес), що знижують потенціал підприємств, конкурентоспроможність та демотивують. Період ринкової трансформації супроводжувався в Україні зниженням економічного потенціалу, трансформацією економічних, політичних і соціальних інститутів часто у не зовсім гармонізованих із європейськими передовими практиками напрямах. Післявоєнне відновлення, вважаємо, повинно ґрунтуватись на новітніх технологіях, а новий контекст глобальних та геополітичних зв’язків, які формуються під час війни, потребує інституційної модернізації підходів до інноваційного розвитку економіки та підприємництва в Україні, які мають базуватись більшою мірою на інклюзивності інститутів, які інтегруватимуть якнайбільшу частину соціуму у соціально-економічні процеси в Україні, що сприятиме розвитку інноваційної культури, стартап-мислення та прогресу підприємництва на інноваційних засадах його розвитку.

Відтак, загалом інституційні основи регулювання та стимулювання інноваційної діяльності в Україні формують формальні та неформальні інститути, вплив яких на функціонування інноваційної екосистеми є визначальним з огляду на потенціал функціонування і розвитку. Формальні інститути мають ключове значення для регулювання інноваційної діяльності суб’єктів підприємництва зокрема. Вони створюють правові рамки і механізми для забезпечення фінансування інновацій, зменшення фінансових ризиків та

стимулювання інвестицій у новаторські проекти та ідеї, молоді команди стартапів тощо.

Отже, враховуючи зазначене вище, зокрема розглянуті концептуально-теоретичні засади інституційного регулювання і положення теорії інституціоналізму, сформульовані класиками, до формальних інститутів регулювання інноваційної діяльності підприємництва в Україні віднесемо:

- законодавство України, в тім числі програмні документи і стратегії у цій сфері;
- інститути регулювання, тобто органи державної влади й управління, місцевого самоврядування, які в межах передбачених повноважень впливають на інноваційні процеси, їх фінансування та інші механізми підтримки інноваційного підприємництва.

Загальновідомо, що діюче законодавство України у сфері інноваційної діяльності ґрунтується на Конституції України, Господарському Кодексу України, Податковому Кодексі України і складається з законів України “Про інноваційну діяльність”, “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, “Про інвестиційну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну експертизу”, “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків” та інших нормативно-правових актів, що регулюють відповідні відносини у досліджуваній сфері.

У Господарському Кодексі виділено основні державні гарантії інноваційної діяльності, які є стимулом для підприємництва в процесі виготовлення інноваційного продукту. Отже, держава гарантує суб’єктам інноваційної діяльності [14]:

- підтримку інноваційних програм і проєктів, спрямованих на реалізацію економічної та соціальної політики держави;
- підтримку створення та розвитку суб’єктів інфраструктури інноваційної діяльності;
- охорону та захист прав інтелектуальної власності, захист від недобросовісної конкуренції у сфері інноваційної діяльності;

- вільний доступ до інформації про пріоритети державної економічної та соціальної політики, про інноваційні потреби та результати науково-технічної діяльності;

- підтримку щодо підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері здійснення інноваційної діяльності.

Конкретніші механізми підтримки інноваторам регламентує Податковий кодекс. Податкове стимулювання є одним з ключових інструментів впливу на підприємницьку діяльність, зокрема інноваційні підприємства. В Податковому Кодексі України, зокрема в частині реалізації інноваційних проєктів, передбачено шляхи стимулювання інноваційного підприємництва, а саме надання податкових пільг, до яких відносять [108]:

- податкова знижка (вирахування), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору;

- зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору (тобто податковий кредит);

- встановлення зниженої ставки податку та збору;

- звільнення від сплати податку та збору.

У Податковому кодексі зазначено й те, що підставами для надання податкових пільг є особливості, що характеризують певну групу платників податків, вид їхньої діяльності, об'єкт оподаткування або характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат (тобто окремими нормативними актами повинно бути конкретизовано, які суб'єкти можуть претендувати на пільги, зокрема в частині інноваційних підприємств). Кодекс передбачає, що податкові пільги, порядок та підстави їхнього надання встановлюють з урахуванням вимог законодавства України про захист економічної конкуренції. Суми податку та збору, не сплачені суб'єктом господарювання до бюджету у зв'язку з отриманням податкових пільг, обліковує такий суб'єкт-платник податків, а контролюючі органи складають зведену інформацію про суми податкових пільг юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців і визначають втрати доходів бюджету внаслідок надання податкових пільг. Водночас державні органи

контролюють правильність надання та обліку податкових пільг, а також їхнє цільове використання, за наявності законодавчого визначення напрямів використання (щодо умовних податкових пільг) та своєчасне повернення коштів, не сплачених до бюджету внаслідок надання пільги, у разі її надання на поворотній основі [108]. Зрозуміло, що ефективність передбаченого механізму боротьби зі зловживаннями за використання податкових пільг, у тому числі під прикриттям реалізації інноваційних проєктів, усе ж складно оцінити, особливо враховуючи, наприклад, недостатньо чітке тлумачення поняття “інноваційне підприємство”. Якщо відразу після ухвалення Податкового кодексу в Україні одним із головних пріоритетів було зниження податкового навантаження, підвищення зацікавленості інвесторів до пріоритетних галузей економіки, а також імпортозамінних та експортоорієнтованих виробництв, сфери високих технологій, то очевидно, що в умовах війни та необхідності післявоєнного відновлення податкове законодавство і пільгові режими потребуватимуть нових зважених підходів та адаптації, враховуючи глобальні виклики.

В умовах цифровізації здійснюється поступове реформування податкової системи також і за рахунок удосконалення інструментів, які призначені для стимулювання цифрових бізнес-моделей, що активно використовуються сучасними підприємствами-інноваторами. Таким прикладом можна вважати запровадження в Україні у 2022-2023 рр. спеціального правового режиму “Дія.City”, який передбачає спрощену процедуру реєстрації та ведення бізнесу, а також низку податкових пільг для компаній, які працюють у сфері інновацій. Однією з особливостей “Дія.City” є те, що в рамках режиму підприємці можуть працювати з іноземними інвесторами та залучати їхні інвестиції, що мало б дати змогу збільшити обсяги інвестиційного капіталу в Україні. Ціль “Дія.City” також забезпечити підтримку стартапів та інноваційних компаній шляхом надання їм доступу до інфраструктури, експертної підтримки та розвитку мережі бізнес-інкубаторів [6]. Тобто “Дія.City” має стати важливим інструментом для стимулювання інноваційної активності в Україні, оскільки дозволяв би підтримати молоді та інноваційні компанії, сприяв би залученню інвестицій та

підвищенню конкурентоспроможності української економіки в глобальному масштабі. Втім перспективи використання такого режиму, на наш погляд, певною мірою суперечливі, відтак, лише за підсумками кількох років роботи можна буде оцінити ефективність цього інструментарію.

Загалом податкові преференції інноваційним підприємствам є досить обмеженими та мало ефективними, а в багатьох випадках підставами надання податкових пільг є угоди між урядом України та урядами інших держав та між урядом України та міжнародними організаціями (наприклад, якщо йдеться про іноземні гранти тощо). Втім використання зарубіжного досвіду може дати позитивний ефект в частині стимулювання інноваційної діяльності, зокрема йдеться про такі інструменти як інвестиційна податкова знижка, податковий кредит, прискорення амортизації основних засобів, пов'язаних з дослідженнями та розробками, застосування окремих з яких, як зазначено вище, регламентовано у Податковому кодексі.

Для стимулювання підприємницьких ініціатив в Законі України “Про інноваційну діяльність” передбачено, що суб’єктам інноваційної діяльності для виконання ними інноваційних проєктів може бути надана фінансова підтримка шляхом [116]:

- повного безвідсоткового кредитування пріоритетних інноваційних проєктів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів;
- часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування інноваційних проєктів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проєкту решти необхідних коштів виконавця проєкту і (або) інших суб’єктів інноваційної діяльності;
- повної чи часткової компенсації (за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб’єктами інноваційної діяльності

комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проєктів;

- надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проєктів;
- майнового страхування реалізації інноваційних проєктів у страховиків відповідно до Закону України “Про страхування”.

У свою чергу Законом України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” на 2011-2023 рр. було визначено такі напрями [197]:

- освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;
- освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;
- освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з’єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;
- технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;
- впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;
- широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища;
- розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, робототехніки.

У 2019 р. Кабміном була схвалена Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р. – перший в Україні крос-секторальний документ, спрямований одночасно на розвиток інноваційної діяльності в усіх сферах економіки. Метою Стратегії є розбудова національної інноваційної екосистеми, що забезпечуватиме швидке та якісне перетворення ідей в інноваційні продукти, підвищення рівня інноваційності національної економіки, збільшення кількості впроваджуваних розробок та залучення інвестицій в інноваційну

діяльність [123]. Тобто Стратегія, на наш погляд, акцентує на потребі стимулювання завершеності інноваційного процесу, адже в Україні багато новаторських ідей, які з'явилися у розробників так і до доходять до етапу комерціалізації і масштабування на ринку. Розв'язання проблем у інноваційній сфері, згідно Стратегії, передбачається за такими напрямками:

- створення сприятливого нормативно-правового поля для суб'єктів господарювання, що провадять інноваційну діяльність;
- розвиток інноваційної інфраструктури, методично-консалтингове забезпечення, розширення зв'язків вітчизняних науковців і винахідників з іноземними підприємствами;
- підвищення рівня спроможності, що реалізується як шляхом культурно-просвітницької діяльності та підвищення інноваційної культури, так і через освітню діяльність, спрямовану на забезпечення успішної кар'єри молоді після завершення навчання у закладах вищої освіти за одним з обраних напрямів: започаткування власної справи, робота на підприємстві, наукова (викладацька) робота [123].

На наш погляд, підвищення рівня спроможності, що виділяється як окремий напрям Стратегії є важливим свідченням розуміння на загальнодержавному рівні ролі неформальних інститутів та їх регуляторного потенціалу у стимулюванні інноваційного підприємництва в Україні.

Також до нормативних актів, зорієнтованих на регламентування чітких механізмів стимулювання інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, які передбачені чинним законодавством, можна віднести Постанову Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 року “Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність”. До таких критеріїв належать [111]: недопущення суттєвої нерівності умов діяльності конкуруючих між собою суб'єктів господарювання та збільшення кількості проєктів у сфері наукових досліджень, технічного розвитку та інноваційної

діяльності. Державна допомога на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність є допустимою у разі, коли:

- надається з метою сприяння розвитку у сфері наукових досліджень, технічного розвитку та інноваційної діяльності;
- спрямована на відшкодування суб'єктам господарювання витрат на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність [111].

Важливість конкретизації та чіткої регламентації порядку і процедури надання державної допомоги та застосування різних інструментів стимулювання за рахунок коштів бюджетів різних рівнів має особливе значення з огляду на багаторічну практику зловживань при використанні отриманих коштів суб'єктами господарювання. Чіткість критеріїв оцінки повинна сприяти нівелюванню таких зловживань, водночас створювати інституційні передумови для зростання рівня довіри підприємців до держави та механізмів, які пропонуються в частині стимулювання інновацій, наукових досліджень тощо. Усталеність практики ефективно оцінки, скажімо, проєктів, які претендують на одержання державної підтримки, сприятиме формуванню відповідних традицій, інноваційної культури серед підприємців. Водночас це питання балансу між формальними і неформальними інститутами, адже важливий синергетичний ефект від їх впливу на інноваційні процеси. Навіть чітка законодавча регламентація відповідних норм регулювання чи стимулювання не є гарантією їх додержання, якщо у соціумі немає належної стартап-культури, інноваційного мислення тощо. Навпаки, інноваційність молодих поколінь в Україні, їх орієнтація та командну роботу, знання і бажання впроваджувати інноваційні ідеї перманентно стикаються із інституційними труднощами в частині формальних інститутів, а саме неоднозначності деяких нормативних актів, відсутності гармонізації із європейським правом, суперечливості і, що головне, недостатньої чіткості і прозорості критеріїв підтримки інноваторів на рівні проєктів, грантів, уже функціонуючих малих інноваційних підприємств тощо.

На наш погляд, акцент на інституційному регулюванні і стимулюванні інноваційного розвитку підприємництва на рівні регіонів в Україні має особливе значення, зокрема в умовах глобальних викликів, війни, окупації частини регіонів, релокації бізнесу. Як наслідок, змінився економічний потенціал багатьох областей України, мають місце інші структурні диспропорції в регіональному контексті, які потребуватимуть “вирівнювання” в умовах післявоєнного відновлення України. Тому на інституційному рівні важливе розуміння органами державної влади і управління “на місцях” проблеми розвитку інноваційного бізнесу регіону в межах їх повноважень і можливостей. В цьому контексті відзначимо, що практично у всіх областях є програмні чи стратегічні документи, орієнтовані на розв’язання цих питань. Становить особливу цінність при цьому не лише концептуальний характер таких програм, але і їхня прикладна цінність в частині можливості застосування конкретних положень для стимулювання інноваторів у регіоні.

Як успішний приклад інституційної спроможності органів влади у регіонах реалізовувати дієві ініціативи стимулювання інноваційного розвитку підприємництва і науково-технічних розробок, відзначимо Програму сприяння інноваційному та науково-технологічному розвитку у Львівській області на 2021-2025 роки. Вона орієнтована на стимулювання інноваційних видів економічної діяльності з високою доданою вартістю. Її завданнями є сприяння розвитку галузей промисловості з високою доданою вартістю; розвиток біоекономіки; підтримка креативних індустрій (водночас корелює зі смарт-спеціалізацією області). Також документ спрямований на науково-технологічний розвиток – розвиток інноваційної інфраструктури, сприяння утворенню інноваційних парків; підтримку прикладних досліджень, інноваційних стартапів та обдарованої молоді; сприяння трансферу передових технологій у виробничий та науково-освітній процес. Програмою було започатковано співфінансування на взаємовигідній основі бізнесом, обласною владою, науково-дослідними установами та університетами прикладних наукових досліджень. При цьому інноваційні проєкти відбирають на конкурсних

засадах самі ж представники бізнесу та науки. Такий підхід має стимулювати розробленню інновацій, створенню інноваційної платформи для співпраці та налагодження взаємовигідних економічних відносин між суб'єктами підприємництва та закладами вищої освіти і науковими установами, стимулювання інвестицій у модернізацію та технічне переоснащення промисловості, створення нових високотехнологічних підприємств [90].

Інституційне регулювання та стимулювання підприємницьких ініціатив інноваційного характеру, враховуючи європейські тренди, потребує також поглиблених науково-прикладних підходів до впровадження ідей смарт-спеціалізації регіонів. Для прикладу у 2021 році Львівська область стала частиною Європейської платформи Смарт-Спеціалізації (S3 Platform). Таким чином, Львівщина наблизилася до виконання одного із ключових завдань Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Власне смарт-спеціалізація регіону – це стратегічний підхід до розвитку регіону, який передбачає визначення та підтримку конкретних галузей, секторів або технологій, в яких регіон має конкурентні переваги і високий потенціал для інноваційного розвитку [65]. На наш погляд, інституційна імплементація ідей смарт-спеціалізації в Україні в межах відповідних стратегічних і програмних документів, які будуть реально реалізовуватись, а не лише декларуватись, може бути підґрунтям для оптимального використання конкурентних спроможностей, зокрема на європейському ринку, галузей і виробництв, враховуючи релокацію бізнесу і втрату певного економічного потенціалу у багатьох регіонах країни. Водночас глобальні виклики, спричинені війною, можуть стимулювати до швидших змін і трансформацій економік регіонів України, їх адаптації до нових реалій, зважаючи на необхідність післявоєнного відновлення.

У контексті зазначеного вище зауважимо, що у 2022 р. в м. Лугано було презентовано План відновлення України після війни. Десятирічний план орієнтовано на прискорення та забезпечення стійкості економічного зростання країни. В рамках плану відновлення визначено список Національних програм для досягнення ключових результатів:

- зміцнення інституційної спроможності (перезапуск САП, НАБУ, завершення корпоратизації державних підприємств);
- цифрова держава;
- зміцнення безпеки та оборони;
- прагнення до інтеграції до ЄС;
- розвиток стартап-екосистеми (інноваційні хаби, акселератори, інкубатори, платформи);
- відновлення чистого та захищеного середовища;
- енергетична незалежність та зелений курс;
- поліпшення бізнес-середовища;
- забезпечення конкурентного доступу до капіталу;
- забезпечення макрофінансової стабільності;
- розвиток секторів економіки з доданою вартістю;
- розширення та інтеграція логістики з ЄС;
- відновлення та модернізація житла та інфраструктури регіонів;
- відновлення та модернізація соціальної інфраструктури;
- розвиток системи освіти;
- модернізація системи охорони здоров'я;
- розвиток систем культури та спорту;
- забезпечення ефективної соціальної політики [148].

Загалом у плані відновлення вказано 850 проєктів. Він базується на п'яти основних принципах: негайний початок та поступовий розвиток; нарощування справедливого добробуту; інтеграція до ЄС; відновлення за принципом “краще, ніж було” у національному та регіональному масштабах; стимулювання приватних інвестицій [148].

Якщо аналізувати інститути, які впливають на інноваційне підприємництво в Україні в межах своїх повноважень, як суб'єкти регулювання інноваційної активності ділових одиниць в державі, то можна вважати, що таке інституційне середовище формується за рахунок міністерств та відомств,

парламенту на державному рівні, а також на рівні муніципалітетів (територіальних громад), втім останні мають суттєво обмежені повноваження в частині впровадження економічних стимулів. Однак територіальні громади за рахунок місцевих податків і зборів, а також, головним чином, якщо звичайно йдеться про фінансово спроможні муніципалітети, за рахунок власних фінансових ресурсів все ж можуть певною мірою впливати на створення сприятливих умов чи на підтримку в певний спосіб інноваційно орієнтованих підприємств, які працюють і сплачують податки в громаді (аргументом цьому є успішний кейс Львівщини щодо співфінансування інноваційних проєктів).

Отже, суб'єктами впливу на державному рівні є Президент України та Верховна Рада України, КМУ, зокрема, на наш погляд, доцільно виокремити і деякі міністерства, відомства та інші органи дорадчого характеру (рис. 1.5).

Відповідно до ст. 7 Закону України “Про інноваційну діяльність”, Верховна Рада України визначає єдину державну політику у сфері інноваційної діяльності, а саме: створює законодавчу базу для сфери інноваційної діяльності; визначає стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності; в межах Державного бюджету України визначає обсяг асигнувань для фінансової підтримки інноваційної діяльності [116]. Водночас Кабінет Міністрів України у частині впливу на інноваційну активність суб'єктів господарювання наділений такими повноваженнями: здійснює державне управління та забезпечує реалізацію державної політики у сфері інноваційної діяльності; готує та подає Верховній Раді України пропозиції щодо стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та затверджує середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності загальнодержавного і галузевого рівнів; вживає заходів щодо реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності; сприяє створенню ефективної інфраструктури у сфері інноваційної діяльності; створює спеціалізовані державні інноваційні фінансово-кредитні установи для фінансової підтримки інноваційних програм і проєктів, затверджує їхні статuti чи положення про них, підпорядковує ці установи центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інноваційної діяльності; готує та

подає Верховній Раді України як складову частину проєкту закону про Державний бюджет України на відповідний рік пропозиції щодо обсягів бюджетних коштів для фінансової підтримки виконання інноваційних проєктів через спеціалізовані державні інноваційні фінансово-кредитні установи; затверджує положення про порядок державної реєстрації інноваційних проєктів і ведення Державного реєстру інноваційних проєктів [116].

Рис. 1.5. Ключові формальні інститути регулювання та стимулювання інноваційного підприємництва в Україні*

*Примітка. Перелік інститутів, наведений у схемі, не є вичерпним.

Джерело: сформовано автором

Реалізація цих повноважень уряду більшою мірою відбувається саме через інституції, наведені на рис. 1.5, на функціях яких детально не зупинятимемося.

Акцентуємо увагу на важливому рішенні з точки зору формування інституційної спроможності підтримки розвитку інноваційного підприємництва в Україні. З метою стимулювання інновацій на підприємствах малого та середнього бізнесу, Міністерство фінансів України створило і 2019 року запустило державний Фонд розвитку інновацій (Український фонд стартапів (Ukrainian Startup Fund)), який знаходиться у сфері управління Міністерства цифрової трансформації. Мета фонду – допомагати у комерціалізації вітчизняних інноваційних розробок та випуску на внутрішній і зовнішній ринок нових технологій, товарів чи послуг. Для досягнення цієї мети, фонд надає фінансову, технічну та консультаційну допомогу стартапам на ранній стадії їх розвитку, активно залучає приватних партнерів та інвесторів. Статутний капітал фонду був сформований за рахунок коштів державного бюджету, добровільних пожертв та благодійних внесків. Цільовими секторами для отримання грантової підтримки є розробки у сфері військових технологій, ІТ-технологій, HR-технологій, агротехнологій, штучного інтелекту, великих даних, енергетики та екології. Для отримання фінансування стартапи можуть звернутись до фонду і взяти участь у конкурсі на отримання грантів. Процес відбору стартапів здійснюється на конкурсній основі, де компанії оцінюються та обираються радою незалежних експертів. На стадії pre-seed (передпосівна) стартап може отримати грант на суму 25 тис. дол. США, на стадії seed (посівна) – 50 тис. дол. США. Загалом до початку війни фонд профінансував понад 250 українських стартапів на суму більш як 6,4 млн. дол. США. Було проведено 37 пітч-днів за участі 413 стартапів, а кількість поданих заявок на участь у грантових програмах перевищила 4,5 тис [149]. Таким чином, оцінюючи діяльність Українського фонду стартапів безумовно як ефективну, вважаємо, що роль грантового фінансування у вітчизняних реаліях суттєво недооцінена. У цьому випадку, враховуючи залученість державних коштів у статутний капітал фонду, саме вони є інструментом бюджетного стимулювання інноваторів. На наше переконання,

Йдеться не тільки про недостатність механізмів державного грантового фінансування (фонд фактично чи не єдиний приклад такого фінансування на загальнодержавному рівні, якщо не враховувати різні програми на рівні регіонів, приклади яких на Львівщині уже згадувались, яких також обмаль), але й в принципі про обмежені можливості для українських стартапів користуватись послугами різних грантових фондів і схожих механізмів грантової підтримки власного інноваційного бізнесу, який лише зароджується (на посівній і передпосівній стадії інвестування, зокрема коли йде дискусія: реєструвати підприємство чи ні). Відтак, ресурсів Українського фонду стартапів, який всіляко їх нарощує, зокрема уже у 2023 р. залучив іноземні кошти, недостатньо для загальнодержавного ефекту. Інструменти грантового і конкурсного фінансування ефективні, зважаючи на оперативність, гнучкість, прозорість і можливість випробувати “власні сили” для креативної молоді, студентів зокрема, а також усіх хто потенційно може згодом розвинути успіх і створити інноваційне підприємство. Зокрема, інструменти бюджетного стимулювання могли б бути використані для формування статутного капіталу і запуску аналогічних Фонду стартапів ефективних інституцій в Україні.

У контексті зазначеного зауважимо, що в українському законодавстві немає визначення поняття стартапу, хоча у низці стратегій, програм тощо воно використовується. Тому, вважаємо, важливо імплементувати в нормативно-правову базу поняття стартапу та стартап-підприємництва, для прикладу, як різновиду інноваційного підприємництва. У свою чергу це дасть змогу регламентування конкретні інструменти підтримки стартапів в Україні.

На регіональному рівні інституційне регулювання та мотивування інноваційного підприємництва здійснюють обласні державні адміністрації, які забезпечують реалізацію тих чи інших програм і стратегій, ухвалених на рівні держави. У межах загальнодержавних пріоритетів, обласні адміністрації можуть розробляти (конкретизувати) та впроваджують галузеві програми інноваційного розвитку, а також стимулювати розвиток науки та техніки у регіональних наукових та освітніх закладах, здійснюючи, скажімо, відбір інноваційних

проектів для фінансової підтримки на конкурсній основі, інтегруючи потенціал у межах тріади освіта-наука-бізнес на базі інноваційних кластерів, наукових парків, акселераторів та інкубаторів тощо.

На наш погляд, саме така грантова за своїм характером конкурсна підтримка (за умови прозорості конкурсів, їх публічності, зрозумілості цілей та майбутніх результатів) може стати вагомим інструментом стимулювання конкретних інноваційних проектів в регіонах. Як приклад потрібно відзначити позитивну практику конкурсного фінансування інноваційних проектів Львівською обласною державною адміністрацією в межах програми підтримки інноваційних проектів спільно із Львівською обласною радою, що здійснюється починаючи із 2021 р., про яку уже зазначалось вище. Важливо, що при цьому є умова співфінансування проекту, тобто частину коштів переможцю виділяють із обласного бюджету, а іншу дає бізнес, який погодився на співпрацю щодо реалізації певного проекту. При цьому деякі проекти уже орієнтовані на розвиток військового потенціалу і післявоєнне відновлення регіону та країни. Так упродовж 2021-2023 рр. програма дала змогу профінансувати майже 20 інноваційних проектів, які відповідали зазначеним критеріям, при цьому дані проекти співфінансували інші суб'єкти господарювання, заклади вищої освіти, наукові установи. Власне інструмент, який при цьому використаних – це безповоротна фінансова допомога з обласного бюджету (у пропорції: 60 % – власне безповоротна фінансова допомога, 40 % – кошти інших учасників) [90]. На нашу думку, запровадження і розширення такої практики на рівні регіонів давало б змогу відбирати кращі проекти і реалізовувати їх, при цьому це не потребує значних ресурсів та з точки зору ефективності використання інструментів бюджетної підтримки у деяких випадках може бути навіть дієвішим та оперативнішим механізмом, аніж аналогічні заходи на рівні держави.

Неформальні інститути відіграють важливу роль у стимулюванні інновацій, підтримці підприємництва та створенні сприятливого середовища для розвитку новаторських ідей і технологій. Узагальнивши різні погляди фахівців і

практиків, з позицій цього дослідження вважаємо за доцільне виокремити такі ключові неформальні інститути:

1) спільноти та мережі інноваторів: інноваційні спільноти, які об'єднують підприємців, дослідників і фахівців у певній сфері або у певному регіоні (місті), можуть створювати сприятливі умови для обміну знаннями, ідеями та ресурсами;

2) менторство: досвідчені підприємці та інноватори можуть ділитися своїми знаннями і досвідом з початківцями, що сприяє підвищенню шансів на успіх та зменшенню ризику;

3) звичаї ведення бізнесу та етичні норми: в інноваційному середовищі існують певні звичаї та норми, які сприяють довірі, обміну ідеями і співпраці між учасниками, які потрібно розвивати упродовж багатьох років;

4) спільні простори та хаби: коворкінгові офіси, технологічні хаби та інші спільні простори можуть забезпечувати інфраструктуру, або ж як мінімум інноваційне середовище для спільної роботи та обміну ідеями;

5) інноваційна культура та мислення: можуть мати суттєве значення у сприянні інноваціям, що потребує відповідного виховання молодих поколінь тощо, адже інноваційна культура та мислення не формуються у короткі терміни;

6) цифрові платформи, що дозволяють акумулювати кошти із нестандартних джерел для фінансування інноваційних проєктів: у деяких випадках неформальні мережі можуть забезпечувати доступ до фінансування через ангельських інвесторів, краудфандинг, краудсорсинг, краудінвестинг, краудлендинг чи інші альтернативні джерела (тобто інституційна спроможність у цьому разі пов'язана із так званим "ефектом натовпу", при цьому в процесі збору коштів за допомогою кумулятивної "мудрості натовпу" відбираються лише кращі та життєздатніші ідеї, які є актуальними та відповідають сучасним трендам, в тому числі в бізнесі, можуть фінансуватися суспільно важливі проєкти, що залишаються поза увагою держави та інвесторів, водночас високою є відповідальність перед суспільством та інвесторами);

7) стартап-культура як новий суспільний феномен: сприяння розвитку культури інновацій та стартап-підприємництва, де індивіди відчувають свободу

вираження ідей, потенціал та підтримку від соціуму і держави та роблять акцент на вдосконаленні процесів, продуктів тощо. На нашу думку, стартап-культура має низку важливих сутнісних характеристик (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Концептуалізація сутнісних характеристик стартап-культури як неформального інституту: роль у інноваційному розвитку підприємництва та післявоєнному відновленні України

Сутнісні характеристики	Зміст
Інноваційність	Стартапи розвиваються завдяки новаторським ідеям та підходам. Культура стартапу сприяє створенню середовища, де індивіди і працівники підприємств стимулюються до пошуку нових ідей і ризикують впроваджувати їх
Експерименти	Стартап-культура підтримує ідею проб і помилок. Вона сприяє проведенню експериментів та швидкому навчанню на них, як наслідок зникає відчуття боязні перед невдачею
Підприємницький хист	У стартапах цінують підприємницький дух і готовність до відповідальності за результати своєї роботи. Кожен учасник команди розглядає проєкт як свій власний бізнес та відповідно зацікавлений у його розвитку, з чим часто проблеми в Україні
Розвиток команди	У стартапах віддають перевагу зростанню та розвитку команди. Робоче оточення підтримує навчання, спільне вирішення завдань і розвиток навичок, водночас роль команди у підприємницькому середовищі в Україні також є недооціненою
Співпраця	Важливим елементом стартап-культури є співпраця та відкритість. Прозорість, обмін ідеями і відкрите спілкування підтримують інноваційний процес. В Україні до таких ідей адаптується доволі успішно молоде покоління підприємців-інноваторів
Адаптивність	Культура стартапу сприяє здатності змінювати стратегії та підходи по ходу реалізації відповідно до змін у ринкових умовах та потребах клієнтів. Для післявоєнного відновлення, а також в умовах війни адаптивність є і буде чи не ключовою запорукою успіху українського підприємництва
Спрощений процес прийняття рішень	Стартапи часто демократизують процеси прийняття рішень, дозволяючи всім учасникам вносити свої пропозиції
Свобода виразу	У стартап-культурі цінують креативність і свободу виразу. Працівники мають можливість зробити внесок у проєкт і висловити свої ідеї, що в Україні надто повільно виховується уже в молодих підприємців. Водночас з'являється розуміння переваг такого концепту у власників бізнесу, який давно працює на ринку
Спрямованість на результати	Важливим аспектом культури стартапу є фокус на досягненні конкретних результатів і цілей, а не формалізм і бюрократія. Тобто результат цінується найбільше, але водночас проби і помилки вважаються теж нормою задля досягнення успіху
Ризикованість	Стартапи і команди стартапів відходять часто від усталених норм поведінки, готові ризикувати. В такий спосіб переглядаються багато класичних поглядів, способів ведення бізнесу і традицій, результатом чого є новаторство і власне інноваційний розвиток підприємництва.

Джерело: сформовано автором

З позицій формування сприятливого інституційного середовища в Україні в частині неформальних інститутів, на наш погляд, саме стартап-культура є основоположним підґрунтям для розвитку інноваційного мислення, новаторських навиків, знань та компетенцій серед молоді, зокрема починаючи із навчання у школі та університетах, а також старших поколінь упродовж усього життя. Інноваційне підприємництво розвивається у багатьох випадках власне на базі стартапів, належного розуміння чого на інституційному рівні в Україні поки що немає, попри успіхи Українського фонду стартапів тощо. Перемога у війні і післявоєнне відновлення, вважаємо, значною мірою залежатимуть власне від розвитку стартап-культури, готовності ризикувати і реалізовувати сміливі задуми та інноваційні ідеї у різних галузях і секторах, передусім оборони і безпеки, зважаючи на глобальні виклики перед бізнесом.

Загалом неформальні інститути доповнюють формальні законодавчі та регуляторні рамки, створюючи сприятливі умови для створення, розвитку і поширення інновацій. Це може забезпечити більш швидкий та ефективний інноваційний процес, його завершеність (вихід затребуваного продукту на ринок) та сприяти економічному розвитку і прогресу соціуму, у якому формується інноваційна культура та нові традиції ведення бізнесу.

На основі узагальнення інструментів стимулювання інноваційного підприємництва, передбачених чинним законодавством, вважаємо, доцільно також систематизувати їх в контексті виокремлення інструментів прямого та непрямого впливу. Інструменти прямої дії (впливу) – це інструменти адміністративного регулювання, які орієнтовані здебільшого на результат інноваційної діяльності. При цьому інструменти непрямої дії спрямовані головню на формування сприятливого інноваційного середовища.

Ці інструменти, враховуючи їх взаємодію, законодавче підґрунтя, практику застосування і ставлення до них потенційних інноваторів можна розглядати в межах системи регулювання та стимулювання (рис. 1.6).

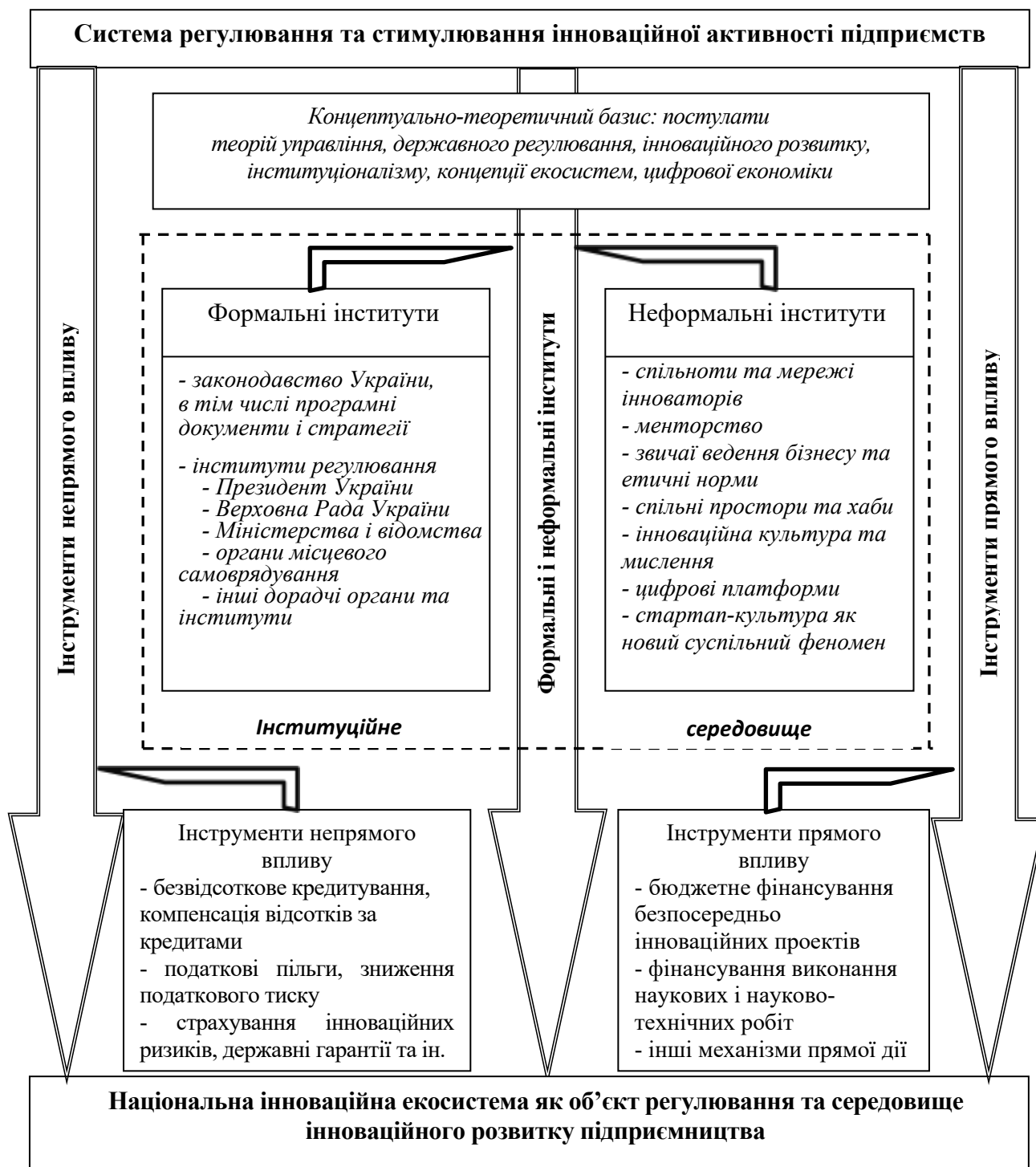

Рис. 1.6. Структурно-логічна схема інституційного регулювання та стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в Україні

Джерело: розроблено автором

Така система має відповідне концептуально-теоретичне підґрунтя, значною мірою уже розглянуте вище, тісно пов'язана з інституційним середовищем в країні, яке в умовах глобальних викликів характеризується відповідними

взаємозв'язками між формальними і неформальними інститутами. На наше переконання, при цьому вплив останніх посилюється, адже де-факто без формування у молодих поколінь належного рівня інноваційної культури, цифрової грамотності, проєктного мислення у перспективі не доводиться прогнозувати успішний розвиток стартап-підприємництва в державі, а також зростання рівня інноваційної активності бізнесу в цілому.

Кінцево, як видно з рис.1.6 об'єктом впливу (а саме регулювання та стимулювання, враховуючі класичні постулати теорії управління про керовану і керуючі системи) є національна інноваційна екосистема, зважаючи на розглянуту вище її структурно-функціональну специфіку, яка, має характеризуватись самобутністю, національною ідентичністю, особливо в контексті глобальних викликів сьогодення. Водночас така екосистема є середовищем для зростання молодих підприємців-інноваторів, стартап-команд та починаючи із школи (концепт Нової української школи і профілізації передбачає розвиток креативності), університету і надалі (постійні тренінги, навчання, менторський супровід, розвиток культури навчання і самовдосконалення “впродовж усього життя”) на різних етапах повинна сприяти інноваційному розвитку підприємництва.

Концептуальне окреслених процесів взаємодії матиме вагоме значення для обґрунтування уже конкретних прикладних візій, стратегічних документів і програм, а також продовження вдосконалення системи нормативно-правового забезпечення, адаптованого до вимог європейської практики. При цьому акцентуємо увагу на синергетичних ефектах від комплексної дії формальних і неформальних інститутів, а також інструментів прямого і непрямого впливу на підприємницьку активність та інноваційний розвиток бізнесу. Принципово важливою буде роль нових підходів до інституційної модернізації системи стимулювання інноваційного розвитку економіки та підприємництва в Україні, які значною мірою мають базуватись на інклюзивних інститутах, реагувати на глобальні виклики і сприяти післявоєнному відновленню.

Висновки до розділу 1

За результатами проведеного дослідження зроблено наступні висновки та сформульовано такі наукові положення і рекомендації.

З'ясовано економічний зміст поняття “інновації” та “інноваційний розвиток”, аргументовано доцільність розгляду інноваційного розвитку у широкому контексті, а також у вузькому, безпосередньо як інноваційного розвитку підприємництва. Інноваційний розвиток у широкому контексті включає процеси, стратегії та практики, спрямовані на створення та впровадження нових ідей, продуктів, послуг, технологій і методів у країні з метою досягнення нових можливостей, підвищення конкурентоспроможності і покращення якості життя. Водночас інноваційний розвиток підприємництва доречно визначати як різноаспектний та багатоетапний процес, який передбачає впровадження інноваційних рішень і стратегій у діяльність підприємств з метою підвищення ефективності, покращення фінансових та інших результатів діяльності, зміцнення конкурентоспроможності та стійкості. Таке розуміння інноваційного розвитку підприємництва важливе в українських реаліях, зважаючи на глобальні виклики та загрози, зокрема спричинені війною. Різноаспектність проявляється у тому, що інноваційний розвиток підприємства включає різні напрями та стратегії для забезпечення конкурентоспроможності та стійкості. Багатоетапність корелює із етапами інноваційного процесу, який традиційно починається з ідеї, новації, проходить етапи досліджень та розробок, і завершується їх комерціалізацією, тобто випуском на ринок нових товарів і послуг. В Україні є проблеми власне із завершеністю інноваційного процесу.

Запропоновано, враховуючи узагальнення законодавчо закріплених дефініцій інноваційного підприємства, підприємництва, інновацій, інноваційної діяльності та інших понять, що формують теоретико-фундаментальне підґрунтя дослідження, аналізувати інноваційний розвиток підприємництва з позицій діяльності або інноваційних підприємств, або загалом суб'єктів господарювання, які реалізують інновації чи мали б їх реалізувати задля досягнення власних цілей та загалом розвитку підприємництва в Україні. У цьому контексті сформульовано

таку дефініцію: інноваційний розвиток підприємства – процес господарювання, який ґрунтується на інноваційних рішеннях і підходах в фінансово-господарській та організаційно-управлінській діяльності ділової одиниці. Враховуючи таке визначення, основні аспекти (напрями) інноваційного розвитку підприємства можна розглядати крізь призму різновидів інновацій, серед яких технологічні, маркетингові, організаційні, соціальні, екологічні.

Узагальнено підходи до тлумачення інноваційної системи, екосистеми та аргументовано доцільність використання поняття ”національна інноваційна екосистема”, оскільки, вважаємо, такий підхід найповніше відображає сутність досліджуваних проблем, дає змогу акцентувати на національній ідентичності будь-якої екосистеми та її унікальності. Удосконалено концепцію та обґрунтовано таке визначення національної інноваційної екосистеми: сукупність взаємопов’язаних суб’єктів та відносин між ними, які реалізуються в межах інноваційного середовища певної країни, ефективність яких підвищується за рахунок синергетичних зв’язків, емерджентності, органічності взаємодії та національної самобутності. Запропоновано розглядати концепцію національної інноваційної екосистеми з двох позицій: 1) змістового концепту в системі координат “людський капітал-потенціал відносин-інституційна спроможність”; 2) структурного зонування та ключових суб’єктів (акторів). Це дало змогу виокремити в межах національної інноваційної екосистеми чотири зони (генерації ідей та рішень; інкубаційна; апробації; підтримки інноваційних підприємств (стартапів)), ефективне функціонування відповідних суб’єктів у межах яких сформує передумови в країні для інноваційного розвитку підприємництва загалом і конкретного стартапу чи малого підприємства зокрема. При цьому запропоновано розглядати базові принципи формування національної інноваційної екосистеми: синергійності зв’язків суб’єктів (елементів) системи; національної самобутності; гармонізації з європейськими стандартами; органічності взаємодії суб’єктів (елементів) системи; розвитку стартап-підприємництва.

Аргументовано, що більшість глобальних викликів інноваційному розвитку підприємництва апріорі корелюють з певними загрозами і часто водночас із новими

можливостями для суб'єктів господарювання. Для інноваційного розвитку конкретного підприємства реакція на глобальні виклики може бути зумовлена як зобов'язуючими факторами (поширення вимог ЄС до діяльності підприємств певних галузей тощо), так і добровільними (суб'єкт господарювання прагне бути інноваційним, відтак реагує на ті чи інші фактори і тенденції). З позицій можливостей, загроз, потенціалу адаптації та необхідності реагування розглянуто такі глобальні виклики інноваційному підприємництву в Україні, як: війна, цифровізація, економічна і кібербезпека, смарт-спеціалізація, інтеграції в триаді "освіта-наука-бізнес", імпакт-інвестування, циркулярна економіка та пандемія.

Розвинуто підходи до інституційної модернізації системи регулювання та стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в частині обґрунтування її впливу на національну інноваційну екосистему та виділення формальних (законодавство та інститути регулювання) і неформальних (інноваційне мислення, стартап-культура, цифрові платформи і хаби) інститутів, враховуючи синергетичний ефект від їх взаємодії. Пропоновані підходи ґрунтуються на концептуально-теоретичному базисі дослідження (постулати теорій управління, державного регулювання, інноваційного розвитку, інституціоналізму, концепції екосистем, цифрової економіки) та дали змогу обґрунтувати необхідність комплексного застосування інструментів прямого і непрямого впливу на інноваційну активність підприємств. Водночас аргументовано, що післявоєнне відновлення повинно ґрунтуватись на новітніх технологіях, а новий контекст глобальних та геополітичних зв'язків, які формуються під час війни, потребує адекватних підходів до інституційної модернізації системи стимулювання інноваційного розвитку економіки та підприємництва в Україні, які мають базуватись більшою мірою на інклюзивності інститутів, що інтегруватимуть якнайбільшу частину соціуму у соціально-економічні процеси в Україні, що сприятиме розвитку інноваційного мислення, стартап-культури та прогресу підприємництва на інноваційних засадах його розвитку.

Основні результати проведених у розділі 1 досліджень опубліковані у працях автора: [51; 55; 97; 101; 106].

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ГЛОБАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

2.1. Аналіз стану і динаміки інноваційної активності підприємств в Україні

Інноваційний розвиток підприємництва суттєво залежить від достатнього інформаційного забезпечення розробки і реалізації стратегічних та інших програмних документів його стимулювання, відповідної політики на різних рівнях прийняття рішень. Безпосередню основу такої інформаційної бази становить система індикаторів для оцінювання розвитку науки, технологій та інновацій в країні.

Оцінку індикаторів інноваційного розвитку підприємництва в Україні здійснює Державна служба статистики України відповідно до чинного законодавства з питань інновацій [117], методологічних положень державних статистичних спостережень (далі – ДСС) інноваційної діяльності підприємств [75], рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і Євростату (Oslo Manual) [191] щодо збору, поширення та використання даних про інновації, а також інструментарію обстеження інновацій Євросоюзу (Community Innovation Survey, CIS) [182].

Використання європейських методологічних положень у вітчизняній практиці збору та аналізу даних про інновації відповідає зобов'язанням України в частині імплементації Угоди про асоціацію з ЄС щодо надання актуальних і надійних даних, у тому числі для міжнародних порівнянь.

На рис. 2.1 систематизовано напрями і результати інноваційної діяльності підприємств як об'єктів економічного аналізу та регулювання з урахуванням вітчизняного законодавства та методології ДСС з питань інновацій.

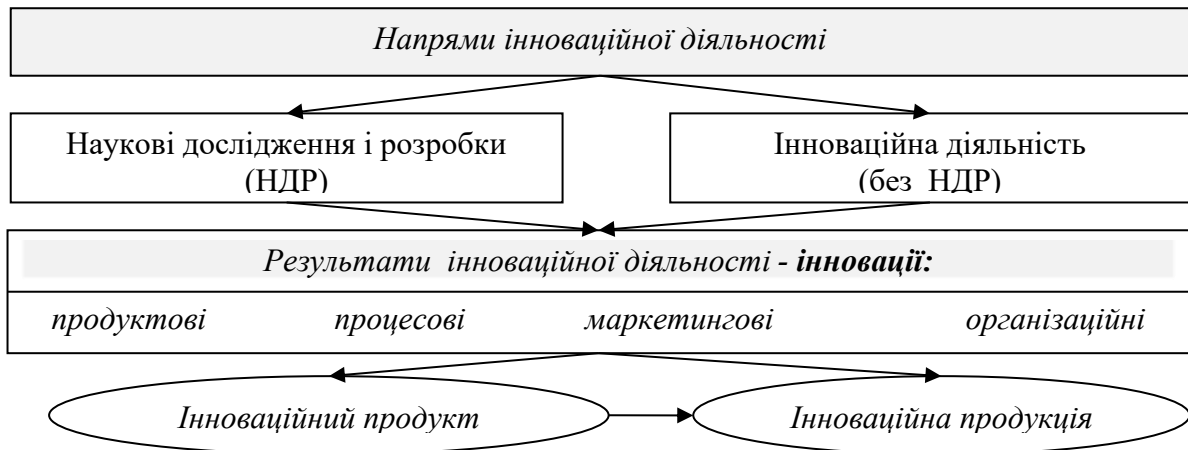

Рис. 2.1. Напрями і результати інноваційної діяльності підприємств як об'єктів економічного аналізу та регулювання в Україні

Джерело: складено за [75; 117]

Отже, наукові-дослідження і розробки в Україні визначено як один із напрямів інноваційної діяльності, результатом якої можуть бути інновації у формі інноваційного продукту або інноваційної продукції. Відмінності між цими поняттями, як уже частково зазначалось, визначені в Законі України «Про інноваційну діяльність» і пов'язані з масштабуванням нового чи значно удосконаленого продукту на ринку у формі товарів і послуг.

Для реалізації політики стимулювання інноваційної діяльності в Україні визначено поняття інноваційного підприємства, визначення якого згідно законодавства було зазначено у попередньому розділі. Різновидами інноваційних структур є також інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор та ін.

Узагальнюючи результати вивчення інформаційного забезпечення аналізу інноваційної діяльності підприємств в Україні, можна визначити такі головні джерела даних:

1. Державні статистичні спостереження з питань науки, технологій та інновацій.

2. Адміністративні дані органів державної влади, що здійснюють регулювання інноваційної діяльності, зокрема Міністерства освіти і науки

України, Міністерства економіки України.

3. Адміністративні і статистичні реєстри.

4. Спеціальні обстеження державних і недержавних аналітичних центрів з питань інновацій [42].

Система індикаторів для вимірювання та аналізу інноваційної діяльності вітчизняних підприємств визначається головним чином формами статистичної звітності:

1) № 1-інновація (один раз на два роки) «Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства за рік»;

2) № ІНН (один раз на два роки) «Обстеження інноваційної діяльності підприємства за період».

Планом державних статистичних спостережень на 2023 р. передбачено форму звітності № 2-інновація (один раз на два роки) «Обстеження інноваційної діяльності підприємства за період 2020-2022 років». Цією формою звітності охоплені підприємства різних розмірів, форм господарювання та видів економічної діяльності.

Однак зауважимо, що внаслідок повномасштабної війни, спричиненої російською військовою агресією в Україні, інформаційна база для аналізу інноваційної активності є суттєво обмеженою. Згідно з Законом України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» [113] підприємства мають право у зазначений період не подавати статистичну звітність, у тому числі з питань інновацій. Зважаючи на норми Закону, Державна служба статистики України, починаючи зі звітності респондентів за 2021 р., не поширює зведені дані про інноваційну активність підприємств з 2021 р. У зв'язку з цим офіційна статистика про інновації в Україні впродовж довоєнного періоду розміщена станом на 2020 р. включно.

На рис. 2.2 наведено динаміку частки промислових підприємств України, які впроваджували інновації, а також інноваційної продукції у загальному обсязі її реалізації.

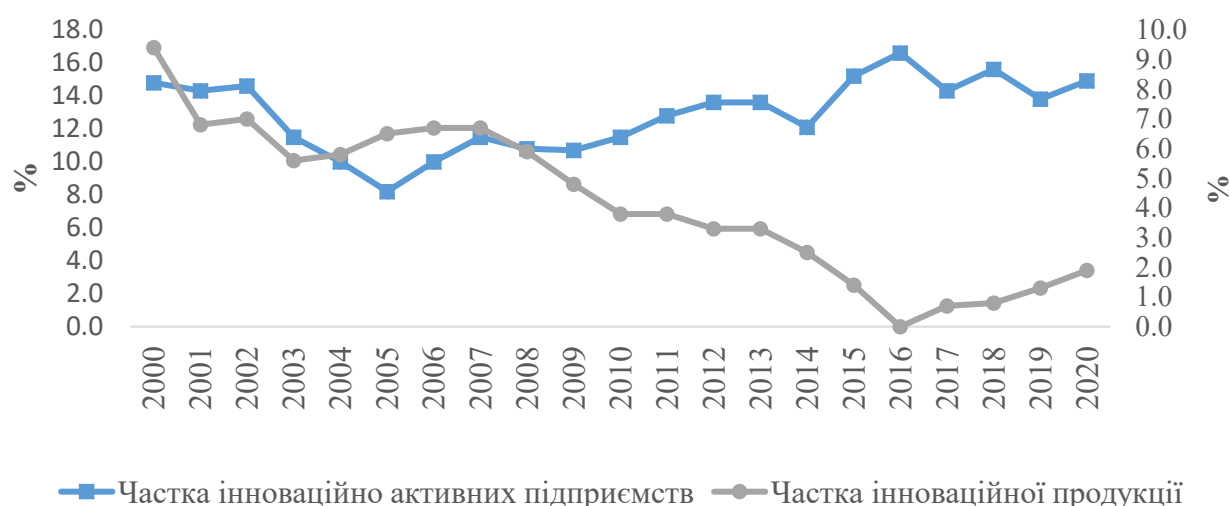

Рис. 2.2. Динаміка частки інноваційно активних промислових підприємств та частки інноваційної продукції у загальному обсязі реалізації у довоєнний період (2000-2020 рр.)*

*Примітка. У 2016 р. розрахунок показника інноваційної продукції не здійснювався
Джерело: побудовано за [27]

Для цілей статистичних обстежень в Україні та країнах ЄС використовують поняття «інноваційно активне підприємство», яким позначають підприємство, що здійснювало інноваційну діяльність (розробляло або запроваджувало нові чи вдосконалені продукти та інноваційні процеси) впродовж певного періоду обстеження [191; 75]. Інноваційно активними можуть бути як інноваційні, так і неінноваційні підприємства впродовж періоду спостереження.

У довоєнний період в Україні (впродовж 2000-2020 рр.) частка інноваційно активних промислових підприємств у їх загальній чисельності змінювалася в діапазоні 8,2-16,6% з нестабільною тенденцією до зростання. Значною мірою «переломним» для динаміки інноваційної активності українських підприємств можна вважати 2009 рік, після якого значення індикатора «частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції» стало значно нижчим за рівень частки інноваційно активних підприємств.

Серед виробничих підприємств України лідером за часткою інноваційно активних суб'єктів підприємництва у довоєнний період (2018-2020 рр.) були [27]:

– у добувній промисловості – підприємства з добування металевих руд (21,1%), сирої нафти, природного газу (20,0%);

– у переробній промисловості: виробники фармацевтичних продуктів і препаратів (38,3%), комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (27,2%), виробництво автотранспортних засобів (20,8%), інших видів (24,5%), хімічних речовин і хімічної продукції (21,4%).

На рис. 2.3 наведено перелік десяти видів економічної діяльності з найбільшою часткою інноваційно активних підприємств України впродовж 2018-2020 рр.

Рис. 2.3. ТОП-10 видів економічної діяльності з найбільшою часткою інноваційно активних підприємств у довоєнний період (2018-2020 рр.)

Джерело: побудовано за [27]

Глибина аналізу інноваційної діяльності підприємств, виявлення чинників інноваційного розвитку залежить від рівня деталізації показників, які передбачені програмами державних статистичних та інших обстежень з питань інновацій. У таблиці 2.1 систематизовано методичні підходи до класифікації індикаторів в інформаційному забезпеченні аналізу інноваційної активності вітчизняних підприємств. Зауважимо також, що індикатори ДСС формуються загалом по Україні, за регіонами, видами економічної діяльності відповідно до Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД).

Таблиця 2.1

Методичні підходи до класифікації індикаторів інновацій
в інформаційному забезпеченні аналізу інноваційного розвитку підприємництва
в Україні

Ознака класифікації	Різновиди значень
Напрями інноваційної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – наукові дослідження та розробки (НДР), виконані власними силами – НДР, виконані іншими підприємствами – інноваційна діяльність без НДР
Різновиди інновацій	<ul style="list-style-type: none"> – продуктові (нова або значно вдосконалена продукція) – процесові (інноваційні процеси) – маркетингові (нові методи маркетингу) – організаційні (нові організаційні методи) – екологічні
Ступінь новизни інноваційної продукції	<ul style="list-style-type: none"> – нова для ринку – нова лише для підприємства
Напрями витрат на інновації	<ul style="list-style-type: none"> – на персонал, який залучений до інноваційної діяльності – придбання послуг, матеріалів для інновацій – капітальні витрати на інновації (придбання машин, обладнання, програмного забезпечення, прав інтелектуальної власності, будівель тощо) – інші витрати
Джерела фінансування інноваційної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – власні кошти – кошти державного бюджету – кошти місцевих бюджетів – кошти інвесторів-резидентів – кошти інвесторів нерезидентів – кредити банків – інші джерела
Рівень партнерства у розробці і впровадження інноваційної продукції	<ul style="list-style-type: none"> – Розроблена і впроваджена самостійно – Розроблена шляхом модифікації продукції інших підприємств – Розроблена у співпраці з іншими підприємствами – Розроблена іншими підприємствами

Джерело: складено за [191; 75; 117]

Державні статистичні спостереження з питань науки, технологій та інновацій, враховуючи уже згадану дефініцію інновації у Законі України «Про інноваційну діяльність», передбачають розподіл інновацій на чотири види: 1) продуктові, 2) процесові, 3) маркетингові, 4) організаційні. Програмою

державних статистичних спостережень на 2023 р. з питань інновацій вперше передбачено вивчення екологічних інновацій [26].

Продуктовими інноваціями вважають результати впровадження на ринку товарів чи послуг, які нові або значно удосконалені за їхніми властивостями або способами використання. У вимірюванні результатів інноваційної діяльності інноваційною визначають продукцію (товари, послуги), яка має форму нового або поліпшеного товару, послуги чи технології, що суттєво відрізняється від тих, що вже існують на ринку або створює новий попит і доступна для споживачів.

Процесова інновація є результатом впровадженням нового або значно удосконаленого способу виробництва або постачання товару. Такі інновації спрямовані на зниження собівартості виробництва або витрат з доставки продукції, підвищення її якості, виробництво чи доставку нових або значно поліпшених продуктів. До маркетингових інновацій відносять запровадження нового методу продажу, включаючи значні зміни в дизайні або упакуванні продукту, його складуванні, просуванні на ринок або визначенні цін, що спрямовані на краще задоволення потреб споживача, вихід на нові ринки або посилення конкурентних позицій продукції з метою збільшення продажу. Організаційна інновація має місце тоді, коли фірма впроваджує новий організаційний метод в діяльності, в організації робочих місць або зовнішніх зв'язків.

На рис. 2.4 представлено загальну кількість інноваційно активних підприємств в Україні з їх розподілом за різновидами інновацій у довоєнний період.

Рис. 2.4. Загальна кількість інноваційно активних підприємств в Україні та їх розподіл за видами інновацій у довоєнний період (2018-2020 рр.)

Джерело: побудовано за [86]

У розподілі витрат на інновації за видами інноваційної діяльності домінують витрати, які безпосередньо не пов'язані з науково-дослідними роботами, хоча частка витрат на НДР, які інноваційно активні підприємства виконували власними силами, у довоєнний період була достатньо вагома і становила майже третину від загальних витрат на інновації (рис. 2.5).

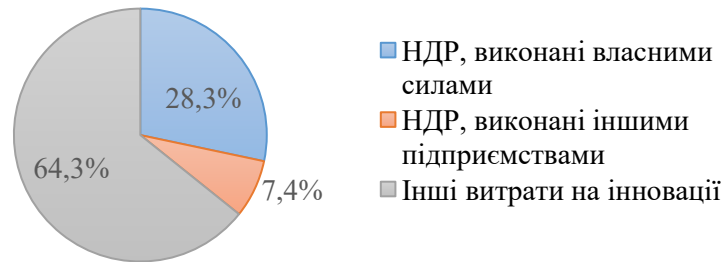

Рис. 2.5. Структура витрат інноваційно активних підприємств за напрямками інноваційної діяльності (2018-2020 рр.)

Джерело: побудовано за [86]

Одним із чинників інноваційного розвитку підприємництва є налагодження ефективних форм співробітництва з іншими організаціями-партнерами, у тому числі з-за кордону. У довоєнний період кількість вітчизняних інноваційно активних суб'єктів, які були залучені до різних форм інноваційного співробітництва, становила 1484 одиниці або 65% від загальної кількості підприємств, які здійснювали інноваційну діяльність. Частка таких компаній, які співпрацювали з країнами ЄС або Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), становила 14,2% (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Розподіл інноваційно активних підприємств за географічним походженням країн-партнерів інноваційного співробітництва у довоєнний період (2020 р.)

Джерело: побудовано за [86]

У довоєнний період самостійно розробляли інноваційну продукцію 44,1% інноваційних підприємств, разом з партнерами – 12,5% (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Розподіл інноваційно активних підприємств за розробниками інновацій у довоєнний період (2020 р.)

Джерело: побудовано за [86]

Якщо йдеться про партнерів, залучених до інноваційного розвитку суб'єктів підприємництва, то у довоєнний період серед них домінували такі їх типи:

- 1) постачальники обладнання, матеріалів, програмного забезпечення;
- 2) консультанти, комерційні лабораторії, приватні науково-дослідні інститути, а також підприємства - клієнти або замовники.

Серед партнерів інноваційно активних підприємств порівняно низькою була частка університетів та інших ЗВО, а також різноманітних інноваційних структур, що вчергове підтверджує низький рівень інтеграції в межах тріади освіта-наука-бізнес в Україні, що є викликом для держави (табл. 2.2).

У прийнятті рішень про впровадження нововведень все частіше звертають увагу на їхній вплив на довкілля, переваги екологічно чистих технологій. У зв'язку з цим використовують поняття «екологічні інновації», які визначають як «нові продукти, нові технології, нові способи організації виробництва, що забезпечують охорону навколишнього середовища» [4].

Таблиця 2.2

Розподіл інноваційно активних суб'єктів підприємництва за типами інноваційного співробітництва у довоєнний період (2020 р.)

Типи інноваційного співробітництва	Кількість одиниць	Відсотків до загальної кількості інноваційно активних підприємств
Всього	1484	65,0
Консультанти, комерційні лабораторії, приватні науково-дослідні інститути	583	25,5
Постачальники обладнання, матеріалів, програмного забезпечення тощо	966	42,3
Підприємства - клієнти або замовники	475	20,8
Підприємства - конкуренти	128	5,6
Інші підприємства	242	10,6
Підприємства, що входять до групи підприємств	227	9,9
Університети або інші заклади вищої освіти	128	5,6
Державні науково-дослідні інститути	272	11,9
Клієнти або замовники з державного сектору	100	4,4
Некомерційні організації	74	3,2
Інноваційні структури (інноваційні кластери, бізнес-інкубатори, акселератори, центри трансферу технологій, технологічні платформи тощо)	40	1,8

Джерело: побудовано за [86]

Як уже зазначалося програмою державних статистичних спостережень в Україні на 2023 р. з питань інновацій вперше передбачено вивчення екологічних інновацій [26]. Методики їх вимірювання базується на визначенні екологічних переваг, які отримують не лише підприємства, але й кінцеві споживачі їхньої продукції чи послуг, що відповідає сучасним трендам та глобальним викликам, що пов'язані із досягненням Цілей сталого розвитку тощо, які аналізувались у попередньому розділі. Перелік таких переваг систематизовано на рис. 2.8.

Водночас серед чинників, які можуть стимулювати суб'єкти підприємництва запроваджувати екологічні інновації, програмою зазначених вище державних статистичних обстежень визначено такі [26]:

- чинні екологічні норми, податки, збори, платежі або ж такі, що можуть бути запроваджені у майбутньому;
- дотації, субсидії, інші державні фінансові стимули інноваційної діяльності в екологічній сфері;

- поточний або ж очікуваний попит на екологічні інновації на ринку;
- потреба підвищити репутацію підприємства;
- добровільна діяльність або ініціативи у сучасній екологічній практиці у галузі діяльності суб'єкта підприємництва;
- висока вартість природних, енергетичних ресурсів або матеріалів;
- необхідність відповідати вимогам укладення договорів про публічні закупівлі.

Рис. 2.8. Переваги екологічних інновацій у методиці вимірювання інноваційної активності підприємств
Джерело: побудовано за [75; 191; 26]

В умовах післявоєнного відновлення саме екологічні інновації можуть стати основою для багатьох перспективних рішень і забезпечення енергетичної

незалежності країни. Водночас їх розвиток є глобальним викликом, зважаючи на пріоритетність євроінтеграції та амбітні цілі України щодо швидких її темпів.

Як уже зазначалось інформаційна база для аналізу інноваційного розвитку підприємництва суттєво обмежена, водночас завдяки ініціативам державних і недержавних центрів, громадських і професійних об'єднань, активності самих суб'єктів підприємництва в Україні все ж проводяться спеціально організовані обстеження з питань інновацій. Одним із таких обстежень є дослідження щодо стану інновацій серед виробничих підприємств в умовах дії воєнного стану. Обстеження проведено впродовж квітня-травня 2023 року Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій на замовлення Українського кластерного альянсу. В анкетуванні взяли участь близько 560 підприємств різних розмірів у промисловості, агробізнесі, торгівлі у 21 з 27 регіонів України [42]. Головним мотивом проведення такого дослідження є усвідомлення інститутами влади, експертним середовищем, самим бізнесом того факту, що інновації мають стати одним із визначальних чинників відновлення і модернізації економіки України.

Незважаючи на умови воєнного стану в Україні, результати анкетування, проведеного Інститутом економічних і політичних консультацій показали, що впровадження інновацій залишається актуальним для значного відсотка вітчизняних підприємств (рис. 2.9).

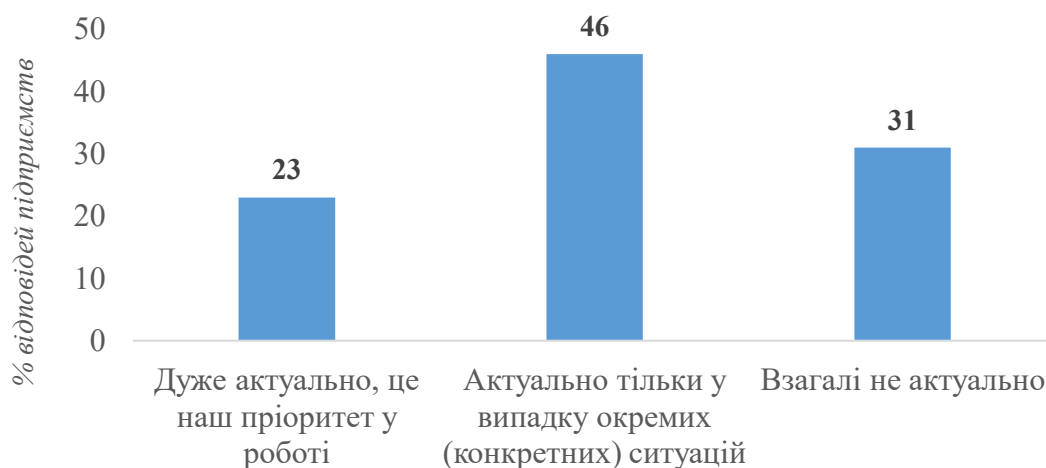

Рис. 2.9. Актуальність для вітчизняних підприємств запровадження інновацій в умовах воєнного стану*

*Примітка. Результати опитування підприємств у квітні-травні 2023 р.

Джерело: побудовано за [42]

Серед українських компаній найбільше зацікавлені у впровадженні інновацій представники великих підприємств, які зазвичай мають більше людських, фінансових та інших ресурсів для інноваційної діяльності з метою забезпечення конкурентних позицій на внутрішньому ринку, збереження та збільшення експортного потенціалу (рис. 2.10).

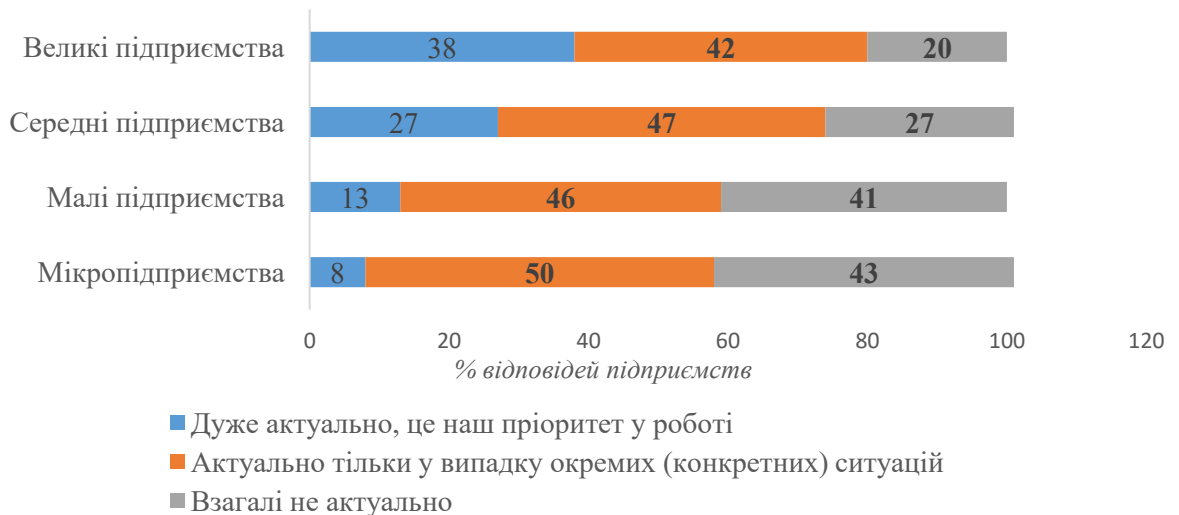

Рис. 2.10. Актуальність для вітчизняних підприємств різних розмірів запроваджувати інновації в умовах воєнного стану*

*Примітка. Результати опитування підприємств у квітні-травні 2023 р.

Джерело: побудовано за [42]

Важливо зауважити, що серед підприємств, які намагаються експортувати продукцію в умовах воєнного стану, частка компаній, для яких інновації є пріоритетом, у кілька разів перевищує частку для тих суб'єктів бізнесу, які не є експортерами або призупинили експортну діяльність. У цьому контексті цілком доречно різні вітчизняні науковці, зокрема В. Маргасова, Н. Вдовенко, О. Шевцова, акцентують увагу на необхідності державної підтримки інноваційних технологій розвитку агропромислового комплексу, частка продукції якої у структурі експорту навіть в умовах війни є суттєвою, що має важливе для держави стратегічне значення з точки зору гарантування національної та глобальної продовольчої безпеки [70; 72].

Існують помітні відмінності у зацікавленні вітчизняних підприємств впроваджувати інновації не лише за розміром, але й видами економічної діяльності. Серед тих видів, представники яких найбільше зацікавлені в

інноваційній активності – металургія, машинобудування, деревообробна і легка промисловість. В умовах воєнного стану найменше зацікавлені в інноваційній активності вітчизняні підприємства, що здійснюють виробництво будівельних матеріалів (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Актуальність для вітчизняних підприємств різних видів діяльності запроваджувати інновації в умовах воєнного стану*

*Примітка. Результати опитування підприємств у квітні-травні 2023 р.

Джерело: побудовано за [42]

Незважаючи на загрози і ризики повномасштабної війни з росією та інші глобальні виклики, вітчизняні підприємства продовжують здійснювати витрати на інновації. Частка таких підприємств серед обстежених у квітні-травні 2023 р. становила 19%, здебільшого вони представляли суб'єкти великого бізнесу. Ще 39% компаній зберегли витрати на інноваційну діяльність на рівні довоєнного періоду, 42% обстежених підприємств змушені були скоротити відповідні витрати. У регіональному розподілі серед обстежених областей найгірша ситуація у динаміці витрат на інновації спостерігалася у регіонах, прилеглих до зони активних бойових дій – Дніпропетровській, Житомирській та Чернігівській областях. Натомість у Рівненській, Тернопільській, Черкаській і Чернівецькій областях індекс динаміки витрат на інновації мав позитивне значення [42].

Головними перешкодами у здійсненні витрат на інновації представники бізнесу (незалежно від динаміки витрат) називають зростання цін на сировину і матеріали, проблеми з їх перевезенням, а також транспортуванням готової продукції територією України, зменшення попиту на продукцію, розрив ланцюгів постачання, дефіцит робочої сили внаслідок призову та/або виїзду працівників в інші місця, нестачу обігових коштів [42].

У визначенні пріоритетів стимулювання інноваційної діяльності переважна більшість представників малого, середнього і великого бізнесу на перше місце поставили галузеві довгострокові програми підтримки. Фіскальних стимулів для інноваційної активності найбільше потребує малий бізнес, для великого та середнього бізнесу важливе значення має також налагодження ефективних форм партнерства з інноваторами та підтримка програм підготовки фахівців для інноваційної активності (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Стимули інноваційної діяльності для вітчизняних підприємств в умовах
воєнного стану

Види стимулювання	Підприємства за розміром			
	Мікро	Малі	Середні	Великі
Галузеві довгострокові програми підтримки	71	72	75	70
Фіскальні стимули	46	39	44	36
Підтримка підготовки спеціалістів	18	28	34	37
Заходи з налагодження контактів бізнесу з релевантними інноваторами	14	19	37	44
Допомога в розробці інноваційної стратегії підприємства	18	25	23	33
Зовнішня консалтингова підтримка	0	11	18	16
Інше	25	4	3	2

Джерело: побудовано за [42]

Таким чином в умовах воєнного стану в Україні дещо змінилися пріоритети інноваційного розвитку підприємництва. За результатами спеціально організованих обстежень з питань інновацій майже половина вітчизняних підприємств зменшили витрати на інноваційну діяльність. Продовжують зберігати активний інтерес до інновацій здебільшого великі підприємства, які у довоєнний період і в умовах воєнного стану є експортерами продукції чи послуг.

Серед найбільш активних підприємств-інноваторів компанії в таких видах діяльності як металургія, машинобудування, деревообробна, легка, хімічна промисловість. Головним стимулом для інноваційного розвитку представники бізнесу незалежно від розміру та виду діяльності називають галузеві довгострокові програми підтримки, важливе значення мають також фінансові стимули та наявність фахівців, здатних забезпечувати інтелектуальну підтримку інноваційної активності.

Незважаючи на зменшення частки інноваційно активних підприємств у цивільному секторі економіки України, інститути влади, бізнесу та громадськості визнають, що інновації є одним із визначальних чинників для підтримки Збройних сил України у боротьбі за перемогу над російським агресором. У зв'язку з цим важливе значення має впровадження винаходів та інновацій у секторі безпеки та оборони, спеціальних структур і механізмів для оцінювання та реалізації відповідних інноваційних проєктів.

Прикладом нової структури, яка створена в Україні у 2023 р. для підвищення ефективності процесів впровадження інновацій у сфері безпеки і оборони є Кластер з розвитку оборонних технологій (Defense Tech) і Фонд розвитку інновацій Brave1. Кластер створено з ініціативи та підтримки Міністерства цифрової трансформації України, Міністерства оборони, Збройних сил України, Міністерства економіки, Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості, Ради національної безпеки та оборони, інших інституцій. Механізм оцінювання і впровадження інновацій передбачає оцінку інноваційних проєктів Наглядовою радою Фонду, грантову підтримку через Міністерство цифрової трансформації та Міністерство економіки, розміщення проєктів-переможців на платформі-акселераторі, де за участі Укроборонпрому перевіряють технічні характеристики інноваційних розробок, після чого приймають рішення про постачання відповідних товарів за призначенням [47].

У межах Кластера з розвитку оборонних технологій для фінансової, організаційної, інформаційної підтримки ідей у галузі військових інновацій, відповідних стартапів, проєктів створено спеціальну платформу Brave1.

Платформа працює як «єдине вікно» для співпраці компаній у галузі оборонних технологій, органів державної влади, військових, а також інвесторів, волонтерських фондів, усіх, хто допомагає прискорити впровадження інновацій задля перемоги [47]. Результатом роботи учасників Кластеру Brave1 має стати оперативне задоволення потреб Збройних сил України в інноваційних зразках озброєння і військової техніки, а також довгострокові інвестиції в національних розробників і виробників продукції для цілей безпеки і оборони.

Таким чином, зважаючи на умови воєнного стану, перспективи відновлення та модернізації, стратегічним завданням інноваційного розвитку підприємництва стає забезпечення лідерських позицій України у розвитку оборонно-промислового комплексу, прискорене впровадження інновацій у військові оборонні технології, кібербезпеку, захист об'єктів критичної інфраструктури. При цьому особливу цінність становлять розробки подвійного призначення, які згодом можуть бути успішно використані у мирних цілях в різних галузях економіки України.

2.2. Глобальні індикатори інноваційного розвитку бізнесу

Для цілісного розуміння інноваційного розвитку підприємництва в Україні необхідно враховувати глобальний контекст, адже сучасне підприємництво розвивається в умовах глобалізації. Навіть закриті (автаркічні) моделі бізнесу, орієнтовані на внутрішнього споживача, перебувають під впливом факторів зовнішнього середовища, значною мірою детермінованих глобальними процесами і викликами. Тому важливим є аналіз інноватизації економіки та інших сфер суспільного життя власне у фокусі міждержавних порівнянь.

Аналіз глобальних процесів інноваційного розвитку підприємництва слід здійснювати, беручи до уваги індикатори, що пов'язані з:

- розвитком підприємництва взагалі;
- розробкою та впровадженням інновацій;
- конкурентоспроможністю економіки та знань, що визначають передумови інноваційного розвитку підприємництва.

Доцільність аналізування глобальних індикаторів інноваційного розвитку підприємництва обґрунтовує можливість здійснення міждержавних порівнянь для більш об'єктивної оцінки ефективності внутрішньої політики в цій сфері, діяльності підприємств, інших стейкхолдерів, залучених в інноваційні процеси.

Рис. 2.12 візуалізує логіко-структурну схему аналізування глобальних процесів інноваційного розвитку підприємництва як основу для здійснення досліджень на прикладі України.

Рис. 2.12. Логіко-структурна схема аналізування глобальних процесів інноваційного розвитку підприємництва

Джерело: авторська розробка

Однією зі складових такого аналізування є статистичне забезпечення. У ході розвитку глобальної статистики доступними є різні бази даних, що дозволяють здійснювати міждержавні порівняння. Подекуди статистика може бути застарілою через складність процесу збору та уніфікації даних, однак при

цьому заслуговують уваги також якісні дослідження. Як приклад, можна назвати бази даних Світового Банку, worldometers, world-statistics, Statista, Our World in Data, TheGlobalEconomy, CEIC Data Global Database та ін. Для України особливо актуальними є міждержавні порівняння ОЕСР та ЄС, членом об'єднань яких вона прагне стати, у зв'язку з чим корисними є портали даних OECD Statistics і Eurostat.

Аналізування глобальних процесів на основі статистики ускладнюється часовими затримками опублікування даних. Через це багато вчених і фахівців більш охоче керуються визнаними методиками, які інтегрують показники багатьох держав світу. Їхня авторитетність підтверджується активним використанням у засобах масової інформації, а також при прийнятті рішень щодо регулювання відповідних сфер, зокрема через нормативно-правові механізми.

В Україні присутня практика закладання в нормативно-правові документи типу стратегій, планів дій, програм цільових рейтингових позицій в обраних глобальних індексах (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Цільові позиції України в глобальних рейтингах,
визначені в чинних стратегічних нормативних документах**

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки (прийнята 2018 року)	Національна економічна стратегія на період до 2030 року (прийнята 2021 року)	План Відновлення України до 2032 року (розроблений 2022 року)
<ul style="list-style-type: none"> - Індекс глобальної конкурентоспроможності – 60 позиція. - Глобальний інноваційний індекс – 40 позиція. - Індекс мережевої готовності – 30 позиція. - Індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій – 50 позиція. 	<ul style="list-style-type: none"> - Глобальний інноваційний індекс – топ-30 держав. - Індекс верховенства права – топ-30 держав. - Індекс сприйняття корупції – топ-40 держав. - Індекс легкості ведення бізнесу – топ-30 держав. - Індекс глобальної конкурентоспроможності: показник «Тягар державного регулювання» – топ-30 держав; «рівень ринкового домінування» – топ-40 держав; «Динаміка бізнесу» – топ-40 держав; «Захист інтелектуальної власності» – топ-60 держав. - Індекс економічної свободи, показник «Бізнес-регулювання» – топ-30 держав. 	<ul style="list-style-type: none"> - Індекс економічної складності – топ-25 держав; - Індекс людського капіталу – топ-25 держав.

Джерело: побудовано автором на основі [122; 112; 95]

Втім досвід вказує на формалізм досягнення поставлених цілей, а інститути влади або ігнорують таку ситуацію, або пояснюють непередбачуваними кризовими обставинами. Разом з тим, визначені в державних стратегіях і програмах цільові орієнтири вказують, які глобальні рейтинги слід аналізувати в першу чергу та які позиції в них України. Це, своєю чергою, є важливою складовою обґрунтування рекомендацій щодо стимулювання інноваційного розвитку підприємництва зокрема.

Розглянемо рейтингові позиції України за визначеними на рис. 2.12 методичними кластерами. Найперше проаналізуємо глобальні індекси розвитку підприємництва.

Індекс легкості ведення бізнесу (Ease of Doing Business Index) публікувався Світовим Банком упродовж 2002-2021 років. Хоча надалі через суб'єктивні причини він припинив публікуватись, аналіз динаміки дозволяє в загальному розуміти довоєнну ситуацію розвитку підприємництва в Україні. Індекс розраховувався за 10 субіндексами, що враховували складність процедур відкриття бізнесу, сплати податків, дозвільної системи в сфері будівництва, захищеності інвесторів та ін. За період з 2011-2020 років Україна покращила позицію в індексі, перемістившись з 145 на 64 місце, причому найбільший прогрес відбувся завдяки індикатору оподаткування: Україна піднялась з 181 на 65 позицію [173]. Тобто в цілому підприємництво в Україні розвивалось в умовах, коли заснувати бізнес є відносно легко, податкові навантаження помірні, а дозвільна система прийнятна.

Проте за цим приховувались певні деструктиви:

- за легкістю процедури відкриття бізнесу криється практика реєстрації тими самими власниками декількох підприємств та їхня ліквідація після досягнення короткострокових цілей, що слугує стимулом для різних бізнес-махінацій. У системі статистики ЄС існує опція аналізування кількості підприємств за тривалістю існування – понад 10 років, до 8 років, до 5 років і до 3 років [174]. Тривалість діяльності означає, що підприємство реалізує стратегію довгострокової діяльності та готове інвестувати у вартісні інноваційні

технології. Відповідно надмірно спрощена система відкриття бізнесу може бути деструктивом інноваційного розвитку підприємництва;

- за спрощенням системи оподаткування підприємництва криється відсутність податкової дисципліни, яка в довгостроковій перспективі трансформується у відсутність податкової культури підприємств, одночасно з якою відсутні прозорі механізми перерозподілу податків через бюджети різного рівня;

- за оцінками складності дозвільної системи для підприємництва приховуються неформальні домовленості з контролюючими органами, що призводить до масових порушень норм техніки безпеки праці, організації виробництва, надання послуг тощо.

В Україні найбільш проблемною залишається дозвільна система підприємництва. За звітом Уряду в 2022 році на період воєнного часу скасовано 600 дозволів, але залишається можливість їхнього відновлення [89].

Інший індикатор розвитку підприємництва – Глобальний моніторинг підприємництва (Global Entrepreneurship Monitor). Моніторинг передбачає вивчення поведінки населення щодо створення та управління бізнесом, амбіцій та мотивації підприємців. Моніторинг проводиться у понад 120 країнах з 1999 року на основі експертних опитувань [193]. Україна жодного разу не входила до групи країн моніторингу. У звіті 2022/2023 Україну згадано в контексті наслідків російської агресії для бізнесу в світі. Експерти відзначають, що «через ці події більшість бізнесу, який розпочне діяльність у 2022 році, стикнеться, можливо, з найбільш складним бізнес-середовищем з кінця 90-х років ХХ століття [179]. Таким чином, вкрай важливо ініціювати включення України до числа країн, в яких проводиться експертне дослідження для того, щоб мати можливість здійснювати міждержавні порівняння за суб'єктивними оцінками підприємців.

Якісні оцінки розвитку підприємництва надають міждержавні порівняння глобальних індексів інновацій.

Основним та найбільш популярним індикатором, який дозволяє визначати рейтинг 132 держав залежно від їхніх інноваційних можливостей, є *Глобальний*

інноваційний індекс (Global Innovation Index, GII). Він почав розраховуватись з 2007 року. Перевагою даного індикатора є врахування показників, що відображають стан та особливості [202]:

а) за блоком інноваційного вкладу/входу (Innovation Input) – інституційного середовища (політика, законодавство, підприємства), людського середовища (освіта, дослідження), інфраструктури (інформаційні технології, екологія, загальна інфраструктура), ринкових умов (кредитування, інвестиції, торгівля, конкуренція), бізнес-середовища (працівники знань, інноваційні зв'язки, поглинання знань);

б) за блоком інноваційних результатів/виходу (Innovation Output) – результатів знань і технологій (створення, вплив і дифузія знань), творчих результатів (нематеріальні активи, креативна продукція, креативність-онлайн).

З визначених показників чітко простежується вагомість підприємництва, зокрема передумов та результатів діяльності підприємств для інноваційного розвитку. У той же час «паралеллю» слугує людський фактор. Людиноцентричність інноваційного розвитку вимагає врахування при аналізуванні передумов та результатів інновацій рівня освітньої підготовки кадрів, продукування й дифузії знань, зайнятості в креативних та знаннємістких індустріях. Одним з показників навіть виокремлено «knowledge workers», тобто «працівників знань» або «інтелектуальних працівників». За обґрунтуванням Т. Девенпорта (США) до таких працівників слід відносити фахівців з інформаційних технологій, лікарів, фармацевтів, архітекторів, інженерів, дизайнерів, науковців, бухгалтерів, юристів, редакторів тощо, які в своїй професійній діяльності можуть капіталізувати знання [171].

Вищезазначене дає змогу стверджувати, що при аналізуванні глобальних індикаторів інноваційного розвитку підприємництва слід поєднувати показники щодо розвитку підприємств та людського капіталу (див. рис. 2.12).

Аналізування GII та рейтингові позиції України є актуальним об'єктом досліджень українських учених. Зокрема у праці М. Шиненка, Ю. Лабжинського та В. Ткаченка аналізуються останні звіти й місце в рейтингах України,

інтегральний оціночний інтервал якої варіюється між 48 і 59 позиціями [160]. Скажімо І. Вороненко та Н. Клименко спростовують гіпотезу значних розривів за показниками «входу» і «виходу» для України. Учені зазначають, що інноваційні результати забезпечують Україні вищі рейтингові позиції, ніж «вхідні» ресурси [10, с. 41-42]. З іншого боку, Д. Крилов вказує, що сильні позиції України в ГІІ забезпечують показники розвитку людського капіталу, знання, креативність та результати наукових досліджень [57]. Вважаємо, розвиток цих сильних сторін у перспективі післявоєнного відновлення бути важливим у контексті здатності України відповідати глобальним викликам, зокрема проаналізованим у попередньому розділі.

Складність ГІІ потребує більш детального аналізу з визначенням особливостей для України (рис. 2.13).

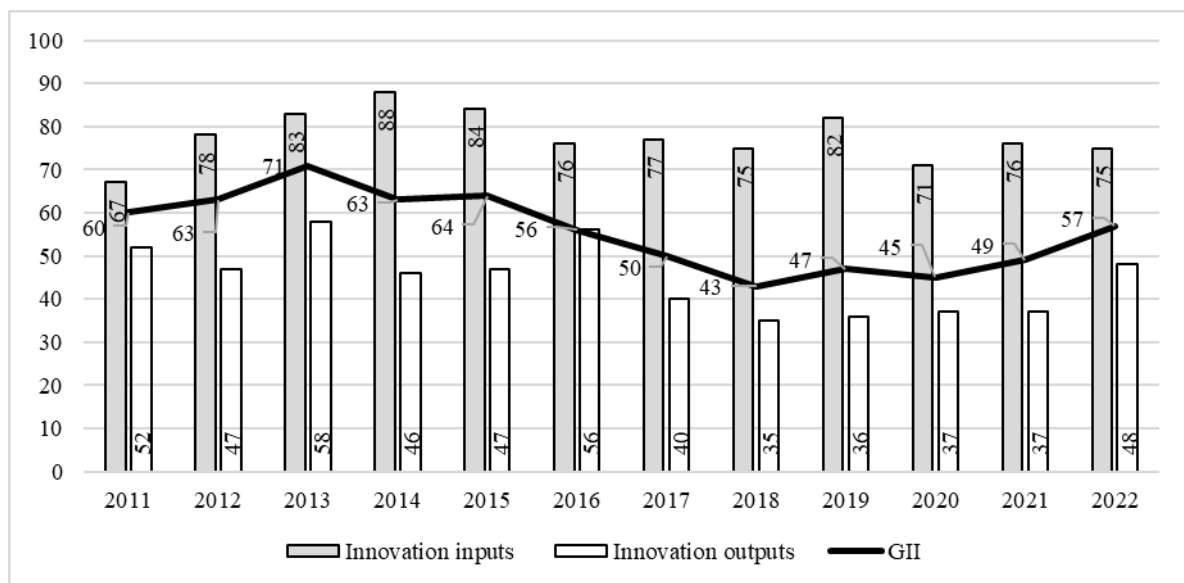

Рис. 2.13. Позиції України в Глобальному інноваційному індексі, 2011-2022 роки

Джерело: побудовано на основі [176]

Рис. 2.13 демонструє, як погіршувалось інституційне й регуляторне середовище в Україні впродовж 2011-2014 років. Державна політика до 2014 р. значною мірою відзначалась централізацією та орієнтацією на посилення економічних зв'язків з колишніми державами СНД, що деформувало конкурентне середовище в умовах глобалізації.

Станом на 2022 рік Україна займала 57 позицію за ГІІ, значно погіршивши рейтинг за індикаторами «Innovation Output»: 48 місце в 2022 році проти 37 місця в 2021 році. Однак залишаються гіршими рейтингові позиції за «Innovation Input» – 75 позиція у 2022 році і 76 позиція у 2021 році (рис. 2.13). Це співвідношення показує, що масштаби військової агресії залишають незмінними несприятливі для інноваційного розвитку умови середовища.

ГІІ дозволяє визначити для України «стовпи» (в англomовних матеріалах «pillar ranks») стійкості й вразливості інноваційного розвитку підприємництва (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

«Стовпи» стійкості й вразливості України
в Глобальному інноваційному індексі

2017		2020		2022	
«Стовпи» стійкості	«Стовпи» вразливості	«Стовпи» стійкості	«Стовпи» вразливості	«Стовпи» стійкості	«Стовпи» вразливості
1. Результати знань і технологій – 28 позиція. 2. Творчі результати – 42 позиція.	1. Інфраструктура – 97 позиція. 2. Інститути – 96 позиція. 3. Витонченість ринку – 90 позиція.	1. Результати знань і технологій – 25 позиція. 2. Людський капітал і дослідження – 39 позиція. 3. Творчі результати – 44 позиція.	1. Витонченість ринку – 99 позиція. 2. Інфраструктура – 94 позиція. 3. Інститути – 93 позиція.	1. Результати знань і технологій – 36 позиція. 2. Витонченість бізнесу – 48 позиція. 3. Людський капітал і дослідження – 49 позиція.	1. Витонченість ринку – 102 позиція. 2. Інститути – 97 позиція. 3. Інфраструктура – 82 позиція.

Джерело: побудовано на основі [176]

Сильною стороною конкурентних позицій України є «витонченість бізнесу», що включає показники «knowledge workers», інноваційних зв'язків (у тому числі кластерів), високотехнологічний імпорт.

«Витонченість» бізнесу детермінує також «абсорбція знань». Теорію абсорбції (поглинання) знань сформулювали на початку 90-х років ХХ століття учені з США В. Коен та Д. Левінталь, які на прикладі організацій довели цінності й переваги залучення з «зовнішнього середовища» знань, організації

ефективного їх використання для розвитку [168]. Індикатор абсорбції знань є надважливим для України, яка в глобальному просторі вирізняється найбільш конкурентоспроможною складовою ресурсного потенціалу – людською. Саме людський потенціал забезпечує Україні «середні» позиції в Індексі людського розвитку ООН. Людський потенціал та його капіталізація «компенсують» слабкі економічні позиції України, які зберігались до повномасштабного російського вторгнення. Тому на індикатор абсорбції знань в розрахунку ГПІ слід звернути окрему увагу.

Абсорбція знань ГПІ включає показники плати за використання інтелектуальної власності, імпорту високотехнологічних товарів, телекомунікаційних, комп'ютерних й інформаційних послуг, припливу прямих іноземних інвестицій та частки зайнятих дослідників. За даним індикатором Україна займала відносно сильні позиції, значний вплив на що здійснював і продовжує здійснювати розвиток сфери інформаційно-комунікаційних технологій. Водночас, як уже зазначалось викликом для країни є інтеграція освіти-науки-бізнесу.

Рис. 2.14 показує, як знизилась рейтингові позиції України за 2022 рік, поглибивши негативну динаміку ще з 2017 року.

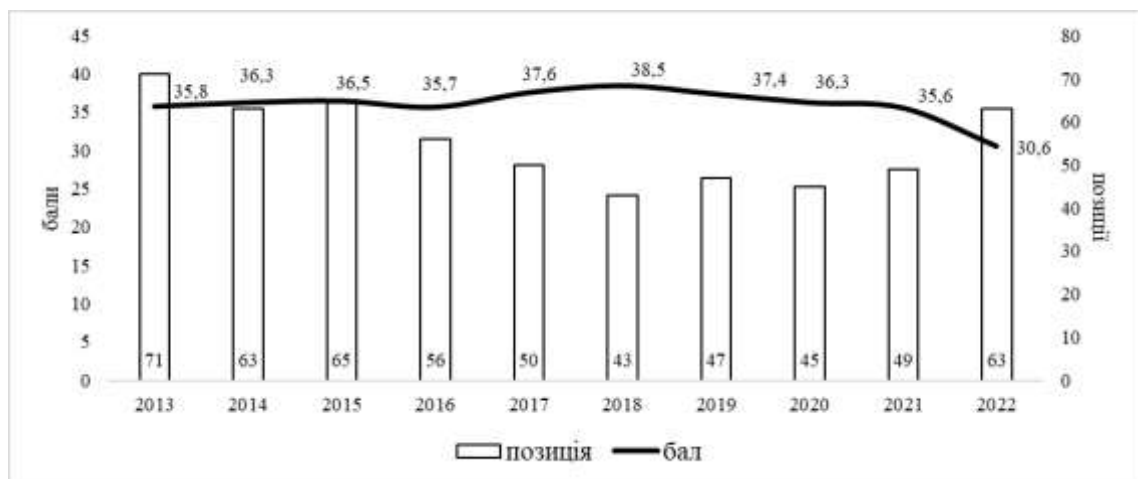

Рис. 2.14. Позиції України за індикатором абсорбції знань у Глобальному інноваційному індексі, 2013-2022 роки

Джерело: побудовано на основі [176]

Відповідно в умовах повномасштабної війни вкрай важливо підтримувати інформаційно-комунікаційний сектор економіки, застосовуючи окремі підходи до мотивації фахівців та ефективного їх залучення в інноваційні розробки військово-промислового комплексу, адже війна залишається ключовим глобальним викликом для економіка та суспільства України.

Слабкі позиції України детерміновані несприятливим інституційним (політичним та регуляторним) середовищем у сфері підприємництва. Відстаючі позиції за індикаторами витонченості ринку вказують на проблеми кредитування, інвестиційного забезпечення й тарифного регулювання учасників ринкових відносин. Недоліки інфраструктури детерміновані слабкими підходами до впровадження сталих технологій в різні сфери інфраструктурного забезпечення.

Одні з найгірших показників України в індексі ГІІ виявлені за складовою екологічної стійкості (рис. 2.15). В Україні залишаються нерозвинутими практики впровадження стандартів ISO 14001 та підвищення енергопродуктивності. Індикатор екологічної стійкості вказує, що попри виклики повномасштабної війни в Україні мають стимулюватись екологічні інновації з формуванням міжгалузевих платформ співробітництва та інтеграцією в світову систему науково-інноваційних розробок.

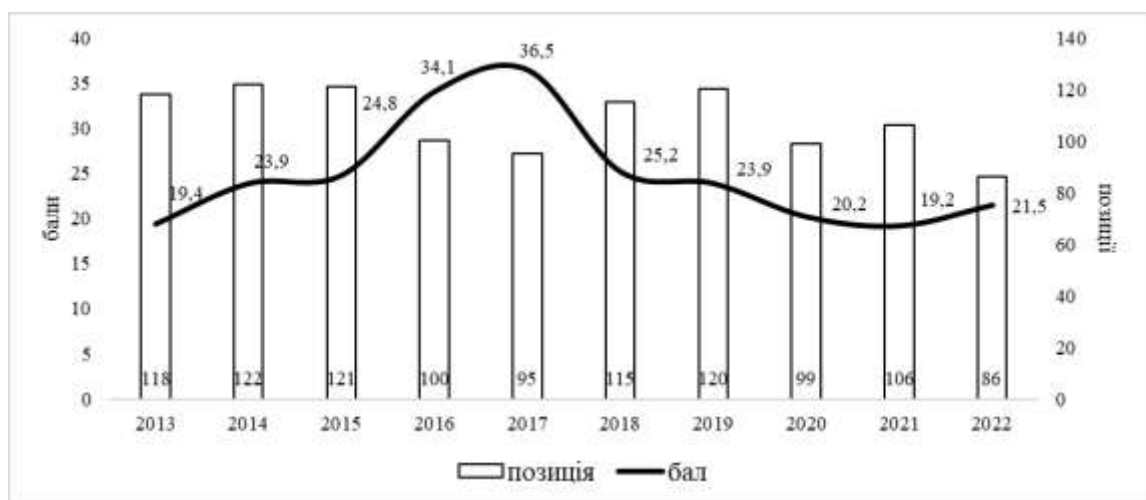

Рис. 2.15. Позиції України за індикатором екологічної стійкості в Глобальному інноваційному індексі, 2013-2022 роки

Джерело: побудовано на основі [176]

Таким чином, у ГПІ Україна вирізняється як слабкими, так і сильними сторонами. Якщо порівнювати «стовпи» стійкості інноваційного розвитку підприємництва, то спостерігається погіршення позицій України за лідируючими індикаторами.

Зазначене може свідчити про:

- вимивання людського капіталу в умовах інтенсивних міграційних процесів, зростаючої освітньої еміграції молоді;
- більш ефективну політику інших держав щодо зростання продуктивності праці, підтримки її креативної складової, що виражається в зростаючому високотехнологічному експорті, патентній діяльності та захисті прав інтелектуальної власності.

У рамках розрахунку ГПІ за більшість років подавався Коефіцієнт ефективності інновацій (Innovation Efficiency Ratio). Він розраховувався як відношення оцінки субіндексу «Innovation inputs» до оцінки субіндексу «Innovation outputs», розкриваючи таким чином перетворення залучених ресурсів в інноваційні результати. Коефіцієнт ефективності інновацій показує країнам, які розвиваються або перебувають в умовах ринкових трансформацій, ефективність вектору розвитку, щоб «наздоганяти» країни-лідери; коефіцієнт розкриває здатність наукових й підприємницьких інститутів, дослідників, регіонів до інновацій [165].

За Коефіцієнтом ефективності інновацій Україна в 2020 році займала 5 позицію в світі (рис. 2.16). Це підтверджувало, що науково-дослідна та бізнес-інфраструктура поступово капіталізували результати своєї діяльності, підвищуючи захищеність прав інтелектуальної власності та збільшуючи вагомість високотехнологічної міжнародної торгівлі.

Однак за 2021-2022 роки коефіцієнт не розраховувався. З появою нових розрахунків коефіцієнта його слід аналізувати з врахуванням наслідків впливу пандемії та повномасштабної війни, як глобальних викликів.

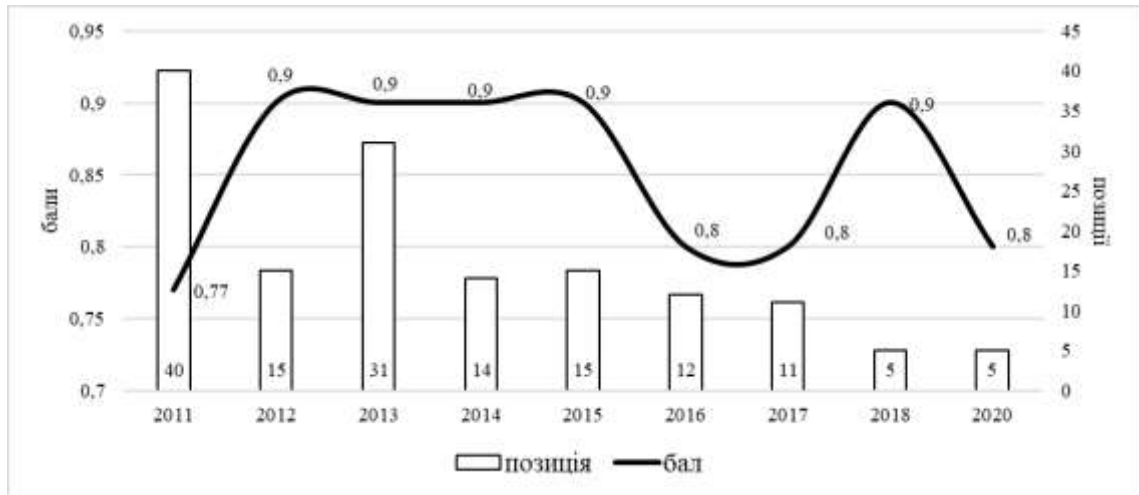

Рис. 2.16. Позиції України за Коефіцієнтом ефективності інновацій в Глобальному інноваційному індексі, 2011-2020 роки

Джерело: побудовано на основі [176]

Окрім ГІІ актуальним для аналізу є Індекс інноваційного розвитку Bloomberg (The Bloomberg innovation index, ВІІ). Він оцінює понад 100 країн світу з пріоритизацією показників щодо витрат на дослідження і розробки, діяльності високотехнологічних компаній, дослідницьких кадрів, патентної активності, а також виробничих потужностей як базового середовища впровадження інновацій. Станом на 2023 року був опублікований ВІІ до 2021 року. За цим показником Україна в 2015 році посідала найвищу 33 позицію, однак у 2021 році опустилась на 57 [189]. Головною причиною цього є постійне скорочення дослідницького персоналу, зокрема наукових кадрів у системі науки та вищої освіти. Як підтвердження, у структурі інститутів Національної академії наук України кількість працівників у 2022 році склала 70 % показника 2015 року [35]. Тому кадрове забезпечення і мотивація якісних досліджень та інноваційної продуктивності залишається серйозною проблемою України в контексті посилення науково-підприємницького співробітництва в інноваційній сфері та інтеграції освіти, науки і бізнесу.

Ще один важливий для України рейтинг – Індекс Європейського інноваційного табло (European Innovation Scoreboard, ЕІС). Він надає порівняльну оцінку ефективності досліджень та інновацій у країнах-членах ЄС,

сусідніх країнах та країнах, що претендують на членство в ЄС, у тому числі в Україні. Оцінка враховує 32 показники «привабливості дослідницьких систем», «інвестицій підприємств у дослідження й розробки» та «використання інформаційних технологій», розподіляючи країни на групи інноваційних лідерів, сильних інноваторів, помірних інноваторів та нових інноваторів. За оцінками, Україну відносять до «нових інноваторів». Станом на 2022 рік Україна продовжувала займати останню позицію з 39 країн, які оцінювались, значно поступаючись навіть «аутсайдерам» Північній Македонії і Боснії та Герцеговині [175]. Однак аналіз EIS вказав не стільки на проблему низьких позицій України, скільки на поглиблення розривів між Україною та інноваційними лідерами Європи (рис. 2.17).

Рис. 2.17. Позиції України за Індексом Європейського інноваційного табло, 2015-2022 роки

Джерело: побудовано на основі [175]

Більш детальний аналіз складових EIS дозволяє виявити найбільш слабкі місця та визначити роль інноваційного розвитку підприємництва з метою стимулювання інноватизації економіки України. За оцінками ЄС, наскільки це дозволяли статистичні дані, найслабші позиції України за індикаторами:

- у блоці «привабливі дослідницькі системи»: міжнародні наукові співпублікації – 7,9 % середнього рівня ЄС, цитування публікацій – 9 %;

- у блоці «фінанси і підтримки»: витрати на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) у державному секторі – 11,5 %;

- у блоці «інвестиції організацій»: витрати на дослідження та розробки в бізнес-секторі – 15,2 %;

- у блоці «зв'язки»: державно-приватні спільні дослідження – 15,4 %;

- у блоці «вплив продаж»: продажі інноваційної продукції – 3,1 % [175].

Виявлені слабкі місця за EIS слугували основою для розробки проблемної матриці інноваційної конкурентоспроможності України в ЄС (рис. 2.18). Матриця побудована з врахуванням відношення індексу України до середнього рівня по ЄС з порівнянням 2022 року, оскільки це найновіші дані, але й також 2021 року, який дозволяє виявляти позиції України до повномасштабного російського вторгнення, що значно деструктивувало можливості інноваційного розвитку економіки в цілому та окремих галузей зокрема.

	Державна підтримка	Активність підприємств
Інвестиції в інновації	Державна підтримка НДДКР бізнесу, 26,1 %/27,7 %	Витрати на дослідження та розробки в бізнес-секторі 15,2 %/16,0 %
Результативне продукування інновацій	Державно-приватне співробітництво в науково-дослідній сфері 15,4 %/21,0 %	Продажі інноваційної продукції 3,1 %/18,5 %

Рис. 2.18. Проблемна матриця інноваційної конкурентоспроможності України в ЄС за показником відношення Індексу Європейського інноваційного табло до середнього індексу в ЄС, 2022/2021 роки

Джерело: побудовано на основі [175]

Дуже низькі показники фінансування бізнесом досліджень і розробок в Україні у порівнянні з європейським рівнем є закономірними в умовах високої тінізації економіки та інших довоєнних труднощів. Тому при аналізуванні глобальних процесів інноваційного розвитку підприємництва актуально

враховувати позиції України в індексах, що розкривають конкурентоспроможність економіки (див. рис. 2.12).

Аналіз рейтингових позицій України на основі глобальних оцінок конкурентоспроможності економіки вказує на її слабкі позиції в частині стабільності, ефективності державної підтримки та, як результату, інноваційної діяльності підприємств, наукових й освітніх організацій (табл. 2.6 – блок «конкурентоспроможність економіки»).

Таблиця 2.6

Проблематика позицій України в глобальних рейтингах оцінювання інноваційного розвитку підприємництва, 2015-2022 роки

Методичні кластери	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Виявлені проблеми
	Позиції України								
Розвиток підприємництва									
Індекс легкості ведення бізнесу (Ease of Doing Business Index)	87	81	80	76	71	64	-	-	- Ризики деструктивів «легкості» ведення бізнесу, що стимулює бізнес-махінації, короткострокову бізнес-діяльність, неформальні відносини бізнесу з контролюючими органами, низьку податкову дисципліну та культуру.
Глобальний моніторинг підприємництва (Global Entrepreneurship Monitor)	-	-	-	-	-	-	-	-	- Необхідність включення України до числа країн, в яких проводиться експертне опитування.
Розвиток інновацій									
Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index)	64	56	50	43	47	45	49	57	- Загрози втрат людського капіталу, погіршення результатів знань і технологій через «міграцію мізків» в умовах несприятливого політичного і регуляторного середовища. - Необхідність збереження стійких позицій за індикатором «абсорбції знань». - Необхідність збереження потенціалу розвитку сфери інформаційних технологій як головного генератора інноваційних зрушень. - Слабкий досвід впровадження екологічних інновацій.
Індекс інноваційного розвитку Bloomberg (The Bloomberg innovation index)	33	41	42	46	53	56	58	-	- Постійне скорочення дослідницьких кадрів, що руйнує потенціал науково-підприємницького співробітництва в інноваційній сфері.

Індекс Європейського інноваційного табло (European Innovation Scoreboard)	39	39	39	39	39	39	39	39	- Останні позиції серед країн ЄС за всіма показниками. - Зростання розривів за «інноваційною продуктивністю» з країнами ЄС.	
Конкурентоспроможність економіки										
Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index)	76	76	79	85	83	85	-	-	- Неспроможність вирішувати проблеми в фінансовому секторі в умовах макроекономічної нестабільності. - Низька інноваційна активність в умовах постійної нестабільності.	
Індекс економічної складності (Economic Complexity Index): - торгівля; - технології; - дослідження.	38 28 42	39 32 43	38 32 61	40 33 119	42 31 123	42 33 123	44 39 98	-	-	- Відсутність покращень у «складності» продукції, що підтверджує зростання в зовнішньоторговельних оборотах технологічної продукції.
Індекс процвітання (Legatum Prosperity Index)	96	102	105	99	96	88	78	74	- Відсутність відображення позитивних зрушень у соціальному капіталі щодо параметрів інвестиційного середовища та підприємництва.	
Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom)	162	166	148	150	147	134	127	130	- Високі корупційні ризики, що детермінують незахищеність власності та інституційну недовіру до органів влади, зокрема уряду.	
Індекс верховенства права (Rule of Law Index)	70	78	77	77	77	72	74	76	- Високі корупційні ризики та неефективна система нормативно-правового регулювання.	
Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index)	130	131	130	120	126	117	122	116	- Стала антикорупційна боротьба, яку слід посилювати розвитком інституційного громадсько-владного середовища.	

Джерело: узагальнено автором на основі даних офіційних сторінок рейтингів

З-поміж індикаторів конкурентоспроможності економіки окрему увагу слід звернути на Індекс економічної свободи. Він дозволяє виявити рівень невтручання держави в ринкові процеси. Авторитетність даного індексу підтверджується його впливом на інвестиційну привабливість країни [109, с. 706]. З оцінюваних 180 країн Україна займає позиції, нижче 120 (через що має статус «здебільшого без свобод»), при цьому в останньому звіті 2022 року зазначається, що з 2015 року «економіка набирала сили», але зростання сповільнилося з 2019 року [205]. Показник України за всі роки залишається нижчим, ніж середньосвітовий (рис. 2.19). Основними причинами низьких

оцінок України є: збереження впливу конкуруючих бізнес-політичних мереж; незахищеність прав власності через корумпованість судів; відсутність довіри до чесності уряду; вкрай низькі показники інвестиційної та фінансової свободи в умовах високої частки державного боргу у ВВП. Зазначені довоєнні деструктиви поглибились після 2022 року. Проте, з іншого боку, тиск міжнародних партнерів та мобілізація громадянського суспільства можуть забезпечити позитивні зрушення щодо якісних антикорупційних реформ, передусім у сфері верховенства права. Індекс економічної свободи порівняно високо оцінює в Україні свободу торгівлі, підприємництва та фіскальну свободу. Але зазначені вище проблеми нівелюють сприятливі передумови інноваційного розвитку підприємництва в середовищі незахищеності, корупційних ризиків та інституційної недовіри.

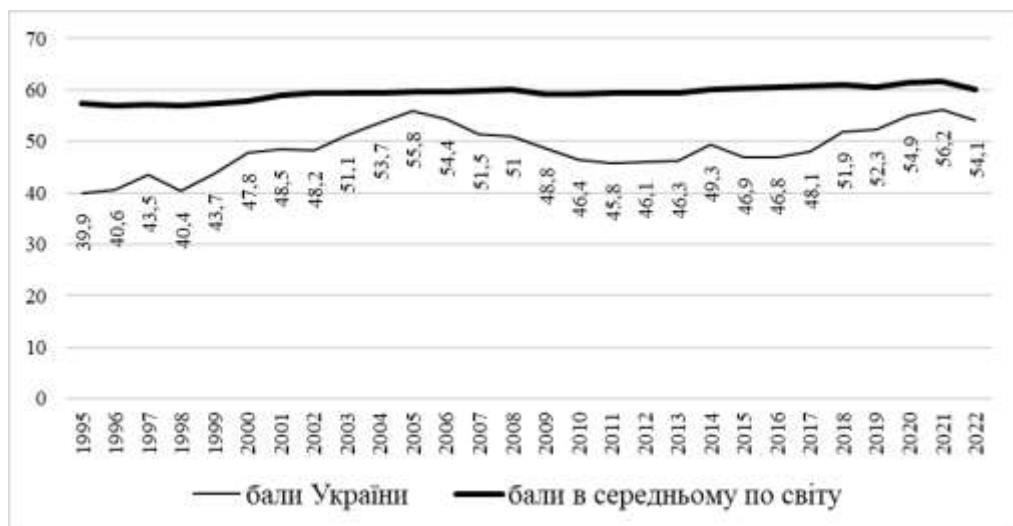

Рис. 2.19. Позиції України за Індексом економічної свободи у співвідношенні до середньосвітового значення, 1995-2022 роки

Джерело: побудовано на основі [170]

У продовження проблеми корупції слід звернути увагу на позиції України в Індексі верховенства права (Rule of Law Index). За період 2015-2022 років Україна майже не змінювала позицію – з близько 140 країн, які оцінювались, займала 70-77 місце в світі [209]. Нижче наведено ієрархію складових індексу для України:

- відкритий уряд – 50 позиція;
- основоположні права – 55 позиція;
- цивільне судочинство – 67 позиція;
- порядок і безпека – 76 позиція;
- обмеження державних повноважень – 92 позиція;
- кримінальне судочинство – 93 позиція;
- нормативно-правове забезпечення – 106 позиція;
- відсутність корупції – 116 позиція [209].

Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) фокусує увагу на корупційних ризиках. Аналіз звітів індексу підтверджує певну позитивну динаміку для України – зі 130 позиції у 2015 році до 116 позиції у 2022 році [169] (див. табл. 2.6). Даний індекс визначається на основі суб'єктивних оцінок та, як і Індекс економічної свободи, має значний вплив на інвестиційну привабливість країни. Позиції України залишаються доволі низькими, але вони вперше за останні 8 років почали покращуватись. Були впроваджені такі важливі антикорупційні інновації, як Електронна система публічних закупівель «Prozorro», Система онлайн-аукціонів продажу/оренди майна «Prozorro продажі», Електронна система охорони здоров'я «EHealth», Єдиний вебпортал використання публічних коштів «Spending», Система е-декларування для визначених посадових осіб. Це демонструє, що цифровізація як глобальний виклик, зокрема і для інноваційного розвитку підприємництва, в Україні відбувається достатньо швидкими темпами.

За оцінками експертів Transparency International, боротьба з корупцією в Україні є сталим процесом, що продовжується, незважаючи на екзистенційні виклики [41]. Відповідно повномасштабна війна навпаки актуалізує дану сферу державно-управлінських реформ. У той час, коли інноваційний розвиток підприємництва в Україні ускладнений безпековими загрозами й нестабільністю, очікуваними є заходи, які дадуть поштовх інноваційному прориву України в перспективі повоєнного відновлення та євроінтеграції, що буде дієвою реакцією на глобальні виклики, у тім числі для інноваційного бізнесу.

Отже, аналіз глобальних процесів інноваційного розвитку підприємництва слід здійснювати з врахуванням результатів глобальних рейтингів, які доцільно поділяти за методичними кластерами: розвитку підприємництва; інновацій; цифровізації; конкурентоспроможності економіки; конкурентоспроможності людського капіталу. Результати аналізу позицій України в глобальних рейтингах дозволяють виявляти її сильні і слабкі місця у створенні сприятливих передумов інноваційного розвитку та капіталізації знань й інтелекту в інноваційні результати. Повномасштабна війна в Україні стала серйозним викликом для бізнесу, поставивши в пріоритет збереження існування й компенсації збитків. Але й довоєнні тенденції показували, що Україна є абсолютним аутсайдером на європейській арені за показниками інноваційної активності, приватного і державного фінансування НДДКР. Основна конкурентна перевага України – інтелектуальний потенціал, не трансформувалась у належні інноваційні результати. Натомість зросли ризики «вимивання мізків», коли інші держави створюють сприятливі умови для інтеграції біженців з України та пропонують різні програми для науковців і фахівців знаннємістких сфер.

Виявлені обставини змушують шукати шляхи управління безпековими ризиками та підтримки інноваційного розвитку підприємництва в Україні, зважаючи на реалії воєнного часу. Одним з підходів до вирішення проблеми є регіоналізація інноваційного розвитку підприємництва в Україні. Тилові регіони отримали значні можливості розвитку внаслідок релокації бізнесу, перерозподілу фінансових, людських, технологічних та інших ресурсів у найбільш віддалені від бойових дій та країн-агресорів регіони. Висока міжнародна підтримка відкриває нові можливості міжнародного співробітництва в інноваційній сфері. Тому для комплексного аналізу інноваційного розвитку підприємництва в Україні та в умовах глобальних викликів актуальним дослідницьким завданням є виявлення регіонального потенціалу інноватизації та підтримки підприємництва на шляху якісних змін до євроінтеграції.

2.3. Регіональні особливості інноваційного розвитку підприємництва

Системний аналіз особливостей інноваційного розвитку підприємництва як основи для обґрунтування практичних рекомендацій має включати регіональний рівень, що корелює, зокрема із підходами смарт-спеціалізації та необхідністю реагувати на інші глобальні виклики для країни і бізнесу.

Інноваційний пріоритет регламентувався в усіх державних стратегіях регіонального розвитку, починаючи з 2005 року. Так, у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки однією з оперативних цілей підвищення конкурентоспроможності регіонів, у рамках завдання розвитку креативних індустрій поставлено підтримку впровадження інновацій шляхом [110]:

- стимулювання інноваційного підприємництва, стартап-компаній, бізнес-інкубаторів, інноваційних кластерів, центрів трансферу технологій;
- розвитку систем інноваційної інфраструктури регіонів – наукових і технопарків, технополісів;
- планування в просторовому розвитку території під індустріальні парки, інші об'єкти інноваційної інфраструктури;
- приєднання регіонів до Європейської платформи смарт-спеціалізації.

Відповідно до положень державної стратегії регіони розробляли стратегії розвитку на період до 2027 року, де виокремлювались цілі інноваційного розвитку та смарт-спеціалізації економіки. Попри визначені цільові пріоритети, як свідчать результати уже проведеного нами аналізу, ситуація щодо інноваційного розвитку підприємництва в Україні докорінно не покращилась.

До війни регіони України вирізнялись різним рівнем інноваційного розвитку економіки. Ще більше поглибились розриви в час повномасштабної російсько-української війни, що актуалізує регіональний фокус досліджень інноваційного розвитку підприємництва.

Проходження бойових дій, (де)окупація, частота ракетних обстрілів (табл. 2.7) є вихідними умовами стратегії й тактики державної та регіональної політики, у тому числі в інноваційній сфері.

Таблиця 2.7

Безпекові умови розвитку регіонів України: тривоги та обстріли,
лютий 2022 – жовтень 2023 року

Фронтіві регіони (Донецька, Луганська*, Запорізька, Херсонська)	Деокуповані регіони (Київська, Миколаївська, Сумська, Чернігівська, Харківська)	Опорні регіони (Вінницька, Дніпровська, Житомирська, Кіровоградська, Полтавська, Одеська, Черкаська)	Тиллові регіони (Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька, Волинська, Хмельницька, Рівненська)
Тривалість тривоги: у середньому на одну область та усього, год.			
2610 (усього 7830 год.)	1689 (усього 8445 год.)	1287 (усього 9012 год.)	483 (усього 3863 год.)
Кількість повідомлень про вибухи: у середньому на одну області та усього, одиниць			
1317 (усього 3950 год.)	418 (усього 2092 год.)	123 (усього 862 год.)	60 (усього 155 год.)

*Примітка. Дані без Луганської області

Джерело: [163]

Хоча повністю безпечних територій в Україні немає, тиллові регіони набули новий функціонал рушія розвитку, який необхідно посилювати. Реалізація цього функціоналу залежить від: а) довоєнних тенденцій економічного розвитку регіонів, що визначають стійкість та резилентність економіки й суспільства в час війни; б) здатності перебудовуватись на потреби воєнного часу; в) здатності стимулювати прогресивні зміни завдяки:

- мобілізації власних ресурсів;
- ефективному використанню потенціалу релокованого бізнесу й людського капіталу вимушених переселенців;
- залученню технічної та іншої допомоги в умовах підтримки України міжнародними партнерами.

Різні наслідки повномасштабної війни для регіонів України обумовлюють їх розподіл на фронтові, деокуповані, опорні й тиллові (рис. 2.20).

Рис. 2.20. Економічний функціонал регіонів України в умовах повномасштабної війни

Джерело: запропоновано автором на основі наявного поділу регіонів

Очевидно, що інноваційний розвиток підприємництва є цілком вищого порядку, яка недосяжна для фронтівих і деокупованих регіонів. Деокуповані регіони отримують додаткові можливості відновлення через грантове фінансування відбудови критичної й соціальної інфраструктури, однак вартісні інвестиції в інновації, як правило, для них надто ризиковані. Опорні регіони через наближеність до територій бойових дій стали реципієнтами великої кількості внутрішньо переміщених осіб та несуть значне соціальне навантаження. Аграрно-промислова спеціалізація їх економік в умовах постійних ракетних обстрілів знижує інноваційно-інвестиційну привабливість. Натомість значно зростає інноваційний функціонал тиллових регіонів, які географічно наближені до країн ЄС, зберігають потенціал транскордонного і міжнародного співробітництва та залучення

інвестицій в інноваційні проєкти. Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області мають розробляти нове стратегічне бачення розвитку як «компенсатора» економічних втрат України та досягнення лідерських позицій за показниками інноваційного розвитку, виражених у результатах науково-дослідної діяльності та інноваційної активності підприємств. Тилові регіони мають пріоритизувати ефективну інтеграцію релокованих підприємств, адже за даними 2022 року саме ці області стали їх головними реципієнтами: у Львівську область релоковано 24 % усіх підприємств, Закарпатську – 14,5 %, Чернівецьку – 9,8 %, Івано-Франківську – 8,3 %, Хмельницьку – 7,3 %, Тернопільську – 6,3 % [50].

Особливий функціонал отримує Львівська область як найбільш економічно розвинутий тиловий регіон України, з кращими показниками науково-дослідного та бізнес-середовища, вагомістю галузі ІТ у структурі регіональної економіки. Щоб це довести, проаналізуємо позиції Львівської області в Україні за основними соціально-економічними індикаторами (табл. 2.8). З проаналізованих індикаторів виявлені сильні позиції Львівської області у розвинутому освітньому середовищі та спроможних територіальних громадах. Це створює сприятливі передумови для стимулювання інноваційних процесів на локальному рівні.

Окрему увагу слід звернути на індикатор середовища формування людського потенціалу – частку студентів закладів вищої освіти до населення, за яким Львівщина входить у топ-3 регіонів України (рис. 2.21). Цей факт актуалізує необхідність розвитку інноваційної інфраструктури закладів вищої освіти, але з подоланням тих необґрунтованих навантажень, які спостерігаються сьогодні (сучасний викладач при існуючих нормах педагогічного навантаження не спроможний значну увагу приділяти науковим дослідженням та організації студентів для науково-дослідної діяльності). Важливо розвивати інноваційну інфраструктуру регіону з залученням закладів вищої освіти при «розмежуванні» наукового й освітнього процесів, адже заклади залежать у фінансуванні від прийому студентів на контрактну форму навчання і приділяють цьому питанню ключову увагу [146, с. 41].

Таблиця 2.8

Позиції Львівської області в Україні за основними індикаторами, що визначають передумови інноваційного розвитку підприємництва

Показник (рік)	Показник Львівської області	Позиція Львівської області	Середній показник по Україні
<i>Середовище формування людського капіталу</i>			
Частка населення віком до 15 років у постійному населенні, % (2021 рік)	17,2 %	10 місце	16,1 %
Частка студентів, які навчаються у закладах вищої освіти, до населення, % (2022-2023 н.р.)	3,9 %	3 місце	2,5 %
<i>Середовище використання людського капіталу</i>			
Рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за МОП), % (2021 рік)	7,7 %	21 місце	9,9 %
Середня номінальна заробітна плата, грн (січень 2022 року)	12936 грн	10 місце	14577 грн
<i>Економічне середовище</i>			
Валовий регіональний продукт на 1 особу, грн (2001 рік)	119518,2 грн	7 місце	132407,1
Доходи місцевих бюджетів на 1 мешканця, грн (січень-травень 2023 року)	5573,5 грн	5 місце	4834,3 грн
Частка власних доходів місцевих бюджетів у загальному обсязі надходжень, % (січень-травень 2023 року)	79,1 %	4 місце	74,5 %
Індекс споживчих цін (до відповідного місяця попереднього року), % (січень 2023 року)	101,0 %	7 місце	100,8 %
<i>Бізнес-середовище</i>			
Кількість активних підприємств до населення, % (листопад 2022 року)	1,7 %	3 місце	1,6 %
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання до чисельності активних підприємств, тис. грн (2021 рік)	15648,3 тис. грн	13 місце	23099,6 тис. грн
Частка фізичних осіб-підприємців в обсязі реалізованої продукції, % (2021 рік)	14,0 %	12 місце	9,0 %
Частка підприємств, які отримали прибуток, % (2022 рік)	69,4 %	11 місце	66,1 %

Джерело: побудовано на основі [140; 139; 78; 80]

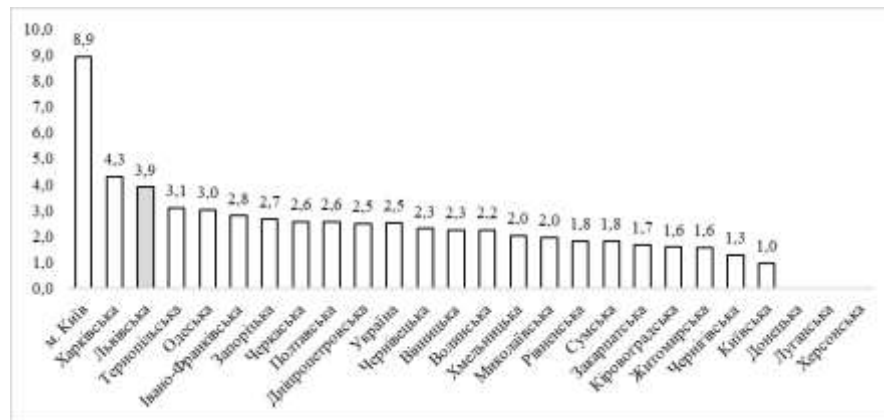

Рис. 2.21. Частка студентів закладів вищої освіти до населення регіонів України, 2022 рік, %

Джерело: побудовано на основі [140]

Натомість мають збільшуватись часові можливості викладачів для дослідницької діяльності, створення спеціальних наукових підрозділів, кооперацій, участі в грантах Національного фонду досліджень України та інших міжнародних програмах.

Основним індикатором економічного середовища Львівської області, що визначає передумови інноваційного розвитку підприємництва в регіоні, є валовий регіональний продукт (ВРП). За показником у розрахунку на одного мешканця область у 2021 році займала 7 позицію, будучи абсолютним лідером серед тилкових регіонів України (для прикладу, Івано-Франківська область, яка друга серед тилкових західних областей, займала аж 18 позицію, а Закарпатська й Чернівецька області були аутсайдерами, поступаючись лише Луганській). За динамікою ВРП на одну особу у Львівській області за період 2004-2021 років показник зріс у 22 рази, коли в Україні – у 18 раз. Частка області у макропоказнику ВРП в загальній сумі зросла до 5,4 % (рис. 2.22). Тобто продуктивність економіки Львівщини, виражена у валовій доданій вартості, зростає. Це створює сприятливі передумови для нарощування інноваційності економіки за рахунок «витратоємності» валової доданої вартості, що детермінує глибинні структурні трансформації та інноватизацію ланок відтворювального ланцюга [87, с. 11].

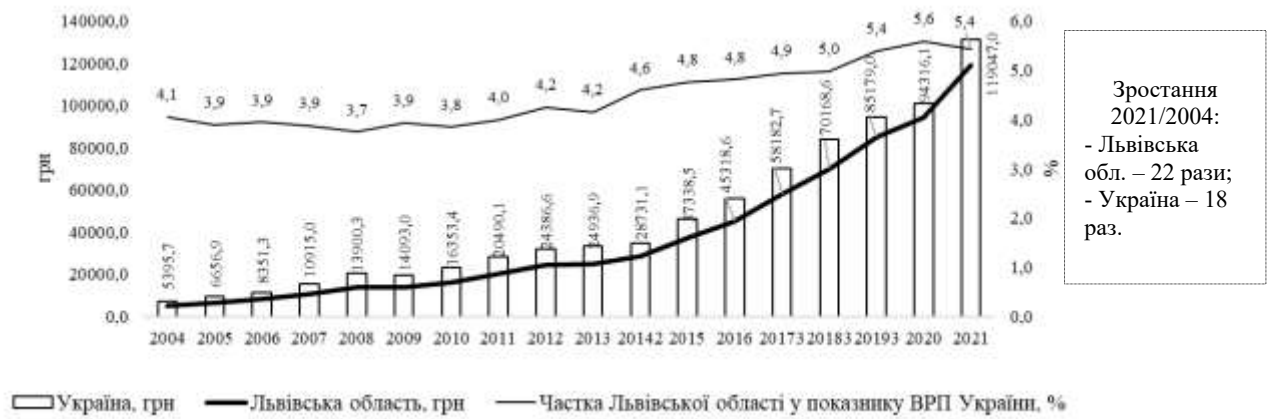

Рис. 2.22. Динаміка ВРП Львівської області у макротенденціях, 2004-2021 роки

Джерело: побудовано на основі [140; 139]

Серед індикаторів економічного середовища звернено увагу на показники доходності місцевих бюджетів. Львівщина активно реалізувала реформу децентралізації з високою динамікою створення об'єднаних територіальних громад. У Львівській області функціонує найбільша за чисельністю населення територіальна громада – Львівська, яка є потужним освітнім і науково-дослідним центром України. Розвиток територіальних громад та їхньої фінансової спроможності визначає можливості самих громад створювати локальні інноваційно-інтегровані структури, що дозволяють ефективно використовувати ендогенний потенціал, забезпечити синергію через кооперацію різних стейкхолдерів та залучати інвестиції на вигідній основі [33, с. 22].

Дохідність місцевих бюджетів громад Львівщини за останні роки зростала: якщо в січні-травні 2020 року за показником доходів місцевих бюджетів на 1 мешканця Львівська область займала 9 позицію в Україні, то в 2023 році – 5 зі зростанням показника з 2597,5 грн до 5573,5 грн. За часткою власних доходів місцевих бюджетів у загальному обсязі надходжень Львівська область займає 4 позицію в Україні з результатом 79,1 % у першому кварталі 2023 року [139]. Це вказує на кращі позиції громад регіону в фінансовій спроможності та здатності розвитку власних інноваційно-інтегрованих структур для активізації інноваційної діяльності підприємств.

Бізнес-середовище розвитку Львівщини вказує, що хоча регіон у 2021 році займав 3 місце в Україні за кількістю активних підприємств (скорочення за 2020-2022 роки на 522 підприємства, що було 8 позицію в Україні, коли, для прикладу, в м. Київ скорочення складало понад 9 тис. підприємств), однак коли брати до уваги обсяг реалізованої продукції у відношенні до підприємств, то Львівська область вже займає 13 позицію (див. табл. 2.8). За показником частки фізичних осіб-підприємців в обсязі реалізованої продукції (14 % у 2021 році) Львівська область займає в Україні 12 позицію. Це недостатній показник для регіону, що претендує на інноваційне лідерство в умовах війни та повоєнної відбудови. Як правило, вища частка фізичних осіб-підприємців у реалізації продукції притаманна економічно слабким регіонам – Чернівецькій (32,3 %), Закарпатській (26,3 %), Рівненській (20,4 %) [139]. З іншого боку, розвинутий малий і середній бізнес є ознакою економічної мобільності у нестабільних умовах. Але саме великий бізнес є рушієм інноваційних змін, спроможним здійснювати капіталомісткі інвестиції в інновації. Тому для Львівської області важливо нарощувати потужності великого бізнесу у виробничих процесах, підтримуючи інноваційні активності.

Аналіз інноваційного розвитку підприємництва у Львівській області розпочнемо з посилання на розрахунки індексу конкурентоспроможності міст, який включає інноваційну компоненту. Індекс розраховувався впродовж 2019-2021 років у рамках виконання проєкту USAID компанією «Інфо Сапієнс» й Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій за результатами опитування керівників і власників підприємств. Це означає, що він показує корпоративний психологічний клімат підприємців, відображений в оцінках основних параметрів підприємництва, у тому числі в сфері підтримки інновацій. Індекс розраховувався для 45 міст України та включає 2 міста Львівської області – Львів і Дрогобич [34]. У табл. 2.9 наведені рейтингові позиції цих міст, а також м. Київ, яке отримало досить низькі оцінки. Це означає, що столиця не розвивається як інноваційна, а є радше концентрацією бізнесу на деформованих засадах та працівників, які займаються науково-дослідною діяльністю (за

показниками 2020 року в столиці зайнято майже 52 % від усіх працівників України даної категорії), що в цілому не сприяє інноваційному розвитку підприємництва [34].

Таблиця 2.9

Індекс конкурентоспроможності міст України та його інноваційна компонента: приклад міст Львів, Дрогобич та Київ, 2021 рік*

Компоненти індексу	Львів	Дрогобич	Київ
<i>ПІДТРИМКА ІННОВАЦІЙ</i>	1	39	4
Ресурси для розвитку	3	31	26
Лідерство міської влади	7	18	40
Безпека ведення бізнесу	28	38	30
Неформальні платежі та корупція	7	36	5
Податки та збори	26	14	34
Вартість дотримання законодавства	13	10	18
Прозорість та відкритість даних	4	16	17
Доступ до публічного майна	15	35	41
Започаткування бізнесу	31	17	42
Загальний рейтинг	3	29	30

*Примітка. Всього досліджено 45 міст України

Джерело: побудовано на основі [34]

За результатами індексу 2021 року м. Львів є лідером України за компонентною «підтримка інновацій», що розраховувалась за досвідом співробітництва підприємств з науково-дослідними організаціями, досвідом впровадження інновацій, функціонуванням кластерів. З відповідей опитаних, понад 53 % підприємств впроваджують інновації або мали такий досвід.

Відповідно проаналізуємо позиції Львівської області за показниками інноваційного розвитку підприємництва, які включають індикатори: а) науково-дослідної діяльності; б) інновацій бізнесу (див. рис. 2.1 п. 2.1), адже вони

дозволяють розуміти потенціал регіону для інноваційного розвитку підприємництва (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Позиції Львівської області в Україні
за основними індикаторами інноваційного розвитку підприємництва

Показник (рік)	Показник Львівської області	Позиція Львівської області	Середній показник по Україні
<i>Інновації бізнесу</i>			
Частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості активних підприємств, % (2020 рік)	0,14 %	12 місце	0,12 %
Частка інноваційно продуктивних підприємств у загальній кількості інноваційно активних підприємств, % (2020 рік)	78,3 %	6 місце	71,2 %
Частка власних коштів у витратах на інновації промислових підприємств, % (2020 рік)	61,0 %	20 місце	87,1 %
Витрати на інновації промислових підприємств до кількості активних підприємств, тис. грн (2020 рік)	13,9 тис. грн	12 місце	29,1 тис. грн
Частка обсягу реалізованої інноваційної промислової продукції до загального обсягу, % (2020 рік)	0,1 %	11 місце*	0,3 %
<i>Науково-дослідна діяльність</i>			
Частка працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, до зайнятого населення, % (2020 рік)	0,29 %	4 місце	0,32 %
Витрати на виконання наукових досліджень і розробок у розрахунку на 1 наукового працівника, тис. грн (2020 рік)	1267,7 тис. грн	3 місце	331,0 тис. грн
Витрати на виконання наукових досліджень і розробок у розрахунку на 1 інноваційно активне підприємство, тис. грн (2020 рік)	8240,1 тис. грн	8 місце	21067,3 тис. грн

*Примітка. Для 10 регіонів дані не оприлюднюються

Джерело: побудовано на основі [140; 139]

За часткою інноваційно активних підприємств Львівська область займає середні позиції. Динаміка кількості таких підприємств вказує, що періодами розвитку інноваційного підприємництва у регіоні були 2006-2007 (кількість інноваційно активних підприємств зросла в 1,4 рази) та 2007-2008 (зростання в 2

рази) роки. З 2014 року вперше виявлена позитивна динаміка – у 2019-2020 роках кількість інноваційно активних підприємств зростає з 44 до 60 одиниць, тобто в 1,4 рази (рис. 2.23).

Рис. 2.23. Інноваційно активні промислові підприємства Львівської області: динаміка і вагомість у показнику України, 2000-2020 роки

Джерело: [140; 139]

Вагомість Львівської області у макропоказнику кількості інноваційно активних підприємств була найвищою в 2007 році. Далі вона коливалась у межах 5,6-8,0 % до 2014 року, а у 2020 році відбулось зростання (див. рис. 2.23). Тому важливо аналізувати подальшу динаміку з появою новіших даних.

З аналізу Індексу конкурентоспроможності міст (див. табл. 2.9), згідно з яким Львівська область була лідером за інноваційною компонентою, очевидно, що однією з причин цього був досвід співробітництва з науково-дослідними установами. Офіційна статистика дозволяє аналізувати не лише кількість інноваційно активних підприємств, але з їхнього числа тих, які здійснювали інноваційну діяльність без врахування наукових досліджень і розробок. Тобто мова йде про інноваційні підприємства, які реально розробляли та впроваджували інновації. Такі підприємства можемо назвати, як інноваційно продуктивні.

За даними 2020 року частка інноваційно продуктивних підприємств у Львівській області з числа інноваційно активних підприємств складала 78,3 %,

що було 6 позицією в Україні. Для порівняння, в аутсайдера Закарпатської області, яка теж є тилловим регіоном та повинна нарощувати інноваційний функціонал, даний показник складав лише 40,0 %, на рівні з Луганською областю як регіоном АТО/ООС (станом на 2020 рік). Для Чернівецької області показник склав 53,8 %. Цінність інноваційно продуктивних підприємств у тому, що саме їх діяльність першочергово відображається на показниках економічного розвитку регіону на інноваційній основі. Водночас дещо гірші позиції Львівської області, якщо розраховувати відношення витрат на інновації промислових підприємств до кількості активних підприємств. З показником 2020 року 13,9 тис. грн на одне активне підприємство область посідає 12 позицію в Україні (можливо й 14, бо не оприлюднюються показники Волинської та Івано-Франківської областей) [139].

Однією з причин низьких витрат на інновації є нестабільне макросередовище та демотивація підприємців інвестувати власні кошти в інвестиції. За розрахунками вчених, частка власних коштів у витратах на інновації промислових підприємств у Львівській області скоротилась з 87,6 % у 2017 році до 61,0 % у 2020 році, при цьому за даним показником область займає аутсайдерські позиції [45, с. 52] (рис. 2.24). Узагалі даний показник відзначається нестабільністю, що вказує на проблему сталого інноваційного розвитку підприємництва в регіоні.

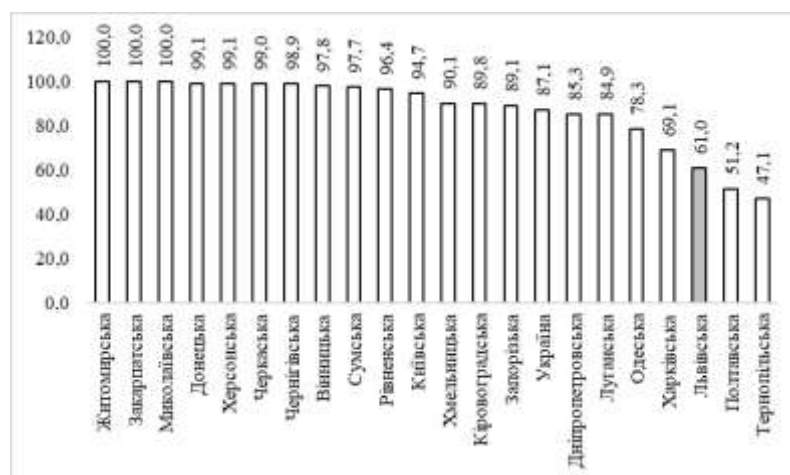

Рис. 2.24. Частка власних коштів у витратах на інновації промислових підприємств у регіонах України, 2020 рік

Джерело: [140; 139]

З іншого боку, для Львівської області виявлено позитивну динаміку зростання обсягів інноваційних витрат у промисловості за 2019-2020 роки – в 1,8 рази (рис. 2.25). Втім відсутні дані щодо структури фінансування (на сайті Головного управління статистики у Львівській області наводяться дані лише до 2019 року), тому надалі актуально розуміти, за рахунок яких джерел вдалось досягнути покращення показника – кредитних ресурсів, іноземних чи внутрішніх інвестицій, фінансування державного чи місцевих бюджетів.

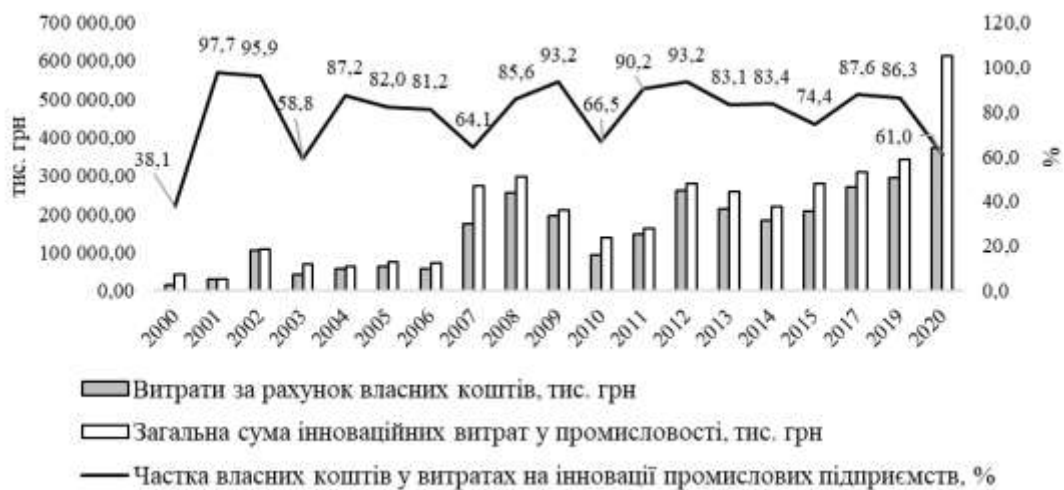

Рис. 2.25. Інноваційні витрати промислових підприємств Львівської області, 2000-2020 роки

Джерело: [139]

Для Львівської області виявлені нестабільні показники щодо реалізації інноваційної продукції. У даному контексті актуально вказати на макропроблему, яка має пряме відображення на регіональній специфіці результативності інноваційного підприємництва: за 2010-2020 роки частка інноваційно активних промислових підприємств в Україні у загальній їх кількості коливалась в межах 14-19 %, але частка реалізованої інноваційної продукції в загальному її обсязі не перевищувала 2 %. Показник 2020 року взагалі впав до 0,3 %, а для Львівської області – до 0,1 % [16].

На рис. 2.26 відображено динаміку реалізації інноваційної промислової продукції в порівнянні України та Львівської області, яка чітко демонструє її нестабільність та значні коливання.

Рис. 2.26. Реалізація інноваційної продукції промисловими підприємствами Львівської області: динаміка і вагомість у показнику України, 2000-2020 роки

Джерело: [140; 139]

Умови повномасштабної війни стали викликом для інноваційної екосистеми України, але й водночас посилили інституційну відповідальність тилових регіонів у функціоналі стабілізатора й рушія інноваційних змін, лідера стимулювання євроінтеграційних процесів. Разом з тим, за результатами обстеження Інституту економічних досліджень та політичних консультацій у квітні-травні 2023 року, Львівська область не відзначалась помітними позитивними змінами за витратами на інноваційну діяльність в оцінках підприємців.

Також інші тилі прикордонні регіони, зокрема Закарпатська та Івано-Франківська області, не змогли в перший рік війни переорієнтувати бізнес на інноваційні цілі. Натомість позитивні тенденції спостерігаються в тилових Рівненській, Тернопільській і Чернівецькій областях (табл. 2.11).

Проте дані регіони не володіють таким науково-дослідним та підприємницьким потенціалом, як Львівська область, яка за рахунок вищої стійкості та резилентності потенційно має нарощувати інноваційну активність підприємств та мобілізувати інфраструктуру науково-дослідної діяльності.

Таблиця 2.11

Зміни витрат на інноваційну діяльність
в оцінках підприємців регіонів України, 2023 рік

Характер змін витрат на інноваційну діяльність	Області
Позитивні	Рівненська. Тернопільська. Черкаська. Чернівецька.
Помірно-позитивні	<i>ЛЬВІВСЬКА</i> . Полтавська.
Стагнаційні	Закарпатська. Запорізька. Кіровоградська. Одеська. Хмельницька.
Помірно-негативні	Волинська. Івано-Франківська. Чернігівська.
Негативні	Вінницька. Київська.
Кризові	Дніпровська. Житомирська.
Області, де не проводилось дослідження	АР Крим. Донецька. Луганська. Миколаївська. Херсонська. Харківська.

Джерело: [42]

Оскільки статистичні дані щодо інноваційного розвитку підприємництва у регіонах України обмежуються 2020 роком, сучасні тенденції дозволяє проаналізувати розвиток ІТ галузі як економічної «опори» України. Окрім того, ІТ продовжує бути драйвером інноваційного розвитку, відіграючи таким чином значну роль для економіки України та Львівської області зокрема.

Економічна «опорність» ІТ для економіки України та Львівської області підтверджена безупинним зростанням кількості ФОП, що є основною формою зайнятості в даній галузі: якщо, для порівняння, в 2018-2019 роках спостерігалось найбільш динамічне зростання на 23 %, то в 2020-2021 роках – на 13 % і в 2021-2022 роках – теж на 13 % [44]. Тобто падіння не відбулось, незважаючи на всі «шоки».

Що стосується Львівської області, то Lviv IT Cluster за підтримки USAID та Міністерства цифрової трансформації України провів комплексне дослідження щодо змін ІТ сфери в умовах повномасштабної війни. Як результат, частка

зайнятих ІТ-спеціалістів у західних областях, у тому числі Львівській, зросла за 2021-2022 роки на 7,5 % (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Частка ІТ-спеціалістів по регіонах України: 2021-2022 роки, %

Регіони	2021 рік	2022 рік	Зміна 2022-2021 роки
Захід (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька)	16,5	24,0	7,5
Центр (Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська)	8,4	22,0	13,6
Північ (Житомирська, Київська та м. Київ, Сумська, Чернігівська)	39,1	39,0	-0,1
Схід (Дніпровська, Донецька, Луганська, Харківська)	27,8	10,0	-17,8
Південь (Миколаївська, Одеська, Херсонська)	8,2	5,0	-3,2

Джерело: [11]

Як видно з даних табл. 2.13 найбільший ріст виявлений у центральних областях – на 13,6 %. Це означає, що захід не став головним реципієнтом релокованих ІТ-компаній. Відповідно слід більш комплексно досліджувати динаміку ІТ-ринку Львівської області як одного з головних ІТ-хабів України.

Водночас м. Львів та Львівська область є безумовним лідером західного регіону за кількістю ІТ-компаній, що підтверджують дані табл. 2.13. Розвинутість ІТ-сфери індикується діяльністю великих ІТ-компаній з чисельністю працівників понад 1000 осіб, що не характерно для інших областей західного регіону. Такі компанії є формоутворюючими галузевої структури регіонального ринку праці, відіграють значну бюджетну, а також соціальну роль, якщо слідуватимуть концепції соціальної відповідальності бізнесу, що буде одним із глобальних викликів для інноваційного підприємництва в умовах інтеграції у ЄС. Власне великі ІТ-компанії здійснюють системну і значну благодійну допомогу для ЗСУ та на інші потреби воєнного часу.

Таблиця 2.13

Характеристики ІТ-галузі в областях західного регіону України та
лідерство Львівської області, 2021-2022 роки

Області	Кількість ІТ-компаній у 2022 році (+ зростання з 2021 року), одиниць	Приблизна оцінка релокованих ІТ-фахівців, осіб (без фрілансерів)	Середня заробітна плата «місцевих» і «прибулих» спеціалістів, дол. США	Переважаючі ІТ-компанії за розміром
Львівська	563 (+52)	4277	2400/3000	Великі з кількістю працівників понад 1000 осіб (33 %) та малі з 11-50 працівників (22 %).
Івано-Франківська	115 (+45)	2131	1700/2300	Великі з кількістю працівників понад 1000 осіб (24 %) та малі з 51-100 працівників (17 %).
Тернопільська	94 (-)	794	1200/2000	Мікро- до 10 працівників (28 %) та малі з 51-100 працівників (27 %).
Закарпатська	61 (-)	1156	2100/2900	Великі з кількістю працівників 251-500 осіб (41 %) та міро- до 10 працівників (24 %).
Рівненська	51 (-)	520	1600/1800	Малі з 51-100 працівників (28 %) та великі з кількістю працівників 251-500 осіб (23 %).
Чернівецька	41 (-)	874	1600/2500	Великі з кількістю працівників 501-1000 осіб (39 %) та малі з 51-100 працівників (21 %).
Волинська	35 (-)	496	1000/1900	Малі з 11-50 працівників (40 %) та малі з 51-100 працівників (36 %).

Джерело: [11]

Цікавим аспектом є вища оплата праці ІТ-спеціалістів з релокованих компаній, ніж місцевих. Як показало опитування Lviv IT Cluster, якщо «місцевий» спеціаліст Львівської області отримує середню зарплату 2400 дол. США на місяць, то з релокованої компанії – 3000 дол. США. Серед негативних тенденцій для ІТ-галузі слід виокремити корпоративну міграцію й релокацію ІТ-компаній за кордон, а також переважне планування створення нових філій за кордоном. За результатами дослідження Lviv IT Cluster, лише 3 % з ІТ-компаній

планує відкривати філії у Львівській області, коли в Польщі – 20 %, Іспанії, Португалії, США – по 4 %. Дослідження досвіду релокації ІТ-компаній з України вказує, що з них 42 % частково (не повністю) релокувались за кордон. Їхні спеціалісти декларують різні наміри повернення – від 41 до 80 % [129; 48]. При цьому ІТ-компанії Львівської області в основному релокувались у Польщу, Велику Британію, Португалію, Хорватію, Німеччину [129].

Ринок праці ІТ-сфери досить насичений, що підтверджує статистика вакансій, кількість яких з 2021 року значно скоротилась та у Львівській області продовжує залишатись на рівні близько 700 вакансій (рис. 2.27). Якщо в лютому-березні 2022 року кількість вакансій в Україні для ІТ-сфери скоротилась в 1,7 раз, то для Львівської області – в 1,3 рази [147].

Рис. 2.27. Динаміка вакансій в ІТ-галузі України та Львівської області, жовтень 2020 – вересень 2023 року

Джерело: [147]

Динаміка вакансій в ІТ вказує, що дана сфера не може бути стійким та єдиним рушієм інноваційного розвитку. Мають розвиватись інші галузі економіки, в яких повинні працювати інноваційно активні підприємства. ІТ є супроводжуючою та підтримуючою сферою обслуговування технологій. Генерування інновацій має здійснюватись науково-дослідним середовищем та як результат співробітництва промислових підприємств у рамках інноваційної інфраструктури, тобто, як уже акцентувалось, глобальним викликом для

інноваційного розвитку підприємництва в Україні залишається інтеграції освіти-науки-бізнесу. Передові розробки вчених повинні комерціалізовуватись та приносити користь країні і окремим галузям економіки зокрема, при цьому важливими в часі війни є розробки подвійного призначення.

Проведений аналіз вказав на низку проблем розвитку інноваційного підприємництва у Львівській області. Але з-поміж них виявлені також позитивні тенденції, які важливо ідентифікувати та посилювати (рис. 2.28).

	Зростання	Невизначеність
Сильні сторони	<ul style="list-style-type: none"> - Розвинуте (порівняно) інституційне середовище інноваційного підприємництва на основі лідерства ІТ-сектору. - Розвинуте освітнє й науково-дослідне середовище, висока (порівняно) концентрація молодого населення як носія інтелектуального капіталу. 	<ul style="list-style-type: none"> - Привабливість регіону для релокації ІТ-компаній з фронтових та інших регіонів (центральні області стали головними реципієнтами), що обмежує потенціал розвитку Львівського та сусідніх регіональних технологічних хабів України. - Надмірні навантаження на ІТ-галузь як найбільш стійкого рушія інноваційного розвитку. - Низька інноваційна продуктивність науково-дослідних результатів.
Слабкі сторони	<ul style="list-style-type: none"> - Стрімке зростання інноваційних витрат промислових підприємств у ковідний період. - Висока (порівняно) частка інноваційно продуктивних підприємств у загальній чисельності інноваційно активних підприємств, що вказує на результативність інноваційної діяльності. 	<ul style="list-style-type: none"> - Нестабільні інноваційні інвестиції промислових підприємств, залежність від фінансування з інших джерел (коливання частки власних доходів в інноваційних витратах за 2010-2020 роки в межах 66-93 %). - Аутсайдерські позиції та дуже низький рівень частки обсягу реалізованої інноваційної промислової продукції в загальному обсязі (0,1 %). - Формалізм сприйняття підприємцями змісту інноваційної діяльності (з результатів опитування понад 50 % вважає, що впроваджували інновації, хоча частка інноваційно активних підприємств у загальній чисельності підприємств складає менше 1 %).

Рис. 2.28. Проблемно-перспективна матриця розвитку інноваційного підприємництва у Львівській області за результатами статистичного аналізу

Джерело: авторська розробка

Львівська область має сприятливі організаційно-правові та інституційні передумови для інноваційного розвитку підприємництва, тобто забезпечення регіональної інноваційної екосистеми (як складової національної інноваційної екосистеми) (рис. 2.29). Організаційно-правові передумови базуються на

стратегуванні інноваційних пріоритетів та програмно-цільовій підтримці їхнього досягнення. В обласній стратегії до 2027 року визначено сильною стороною регіону розвинутість сфери наукових досліджень і слабкою – низький рівень інноваційного інвестування, що підтвердили також результати нашого статистичного аналізу.

Рис. 2.29. Організаційно-правове та інституційне забезпечення інноваційної екосистеми Львівської області (реалізовані й проєктні ініціативи)

Джерело: авторська розробка на основі узагальнення інформації

У Львівській області основною платформою для співробітництва ІТ-компаній є Lviv IT Cluster. Також функціонують Львівський кластер

енергетичного приладобудування та Львівський кластер медичного бізнесу, які є членами Українського кластерного альянсу. Водночас з позицій комерціалізації результатів досліджень і розробок вчених цікавим інструментом є наукові парки на базі провідних університетів, зокрема ЛНУ ім. І.Франка (Науковий парк Львівського університету «Інновації та підприємництво») та НУ «Львівська політехніка», потенціал яких поки використовується недостатньо. Втім загалом проблема об'єктивного аналізу інституційного забезпечення регіональної інноваційної екосистеми полягає у відсутності навіть кількісних даних щодо бізнес-інкубаторів, кластерів, інших об'єктів інноваційної інфраструктури.

Комплексний аналіз формування й розвитку інноваційної екосистеми Львівської області дозволяє обґрунтовувати можливості регіону реалізувати конкурентоспроможну продукцію на міжнародному рівні та бути ефективним партнером у міжнародних, зокрема транскордонних інноваційних проєктах. Саме Львівська область має активізувати процес розвитку інноваційної екосистеми зі спроможністю міжнародних кооперацій.

Інноваційне лідерство тилових західних регіонів, особливо Львівської області, обумовлене не лише кращими безпековими та економічними умовами, але й досвідом інших держав у повоєнній розбудові. Зокрема Німеччина та Польща розвивались з лідерством західних регіонів та подальшим поширенням прогресивних процесів на всі території країн.

Проведений аналіз підтвердив, що Львівська область поки не виконує функціонал рушія інноваційного розвитку. Основним висновком з аналізу довоєнних тенденцій є відсутність сталих ефектів інноваційного розвитку підприємництва, адже навіть до 2020 року показники суттєво коливались. Головною проблемою, яка виявлена, є низька інноваційна місткість реалізованої продукції промислових підприємств. Тому актуальним науковим завданням є пошук шляхів стимулювання інноваційного розвитку підприємництва у Львівській області для покращення результуючих індикаторів інноваційності промислової продукції та розвитку суміжних інноваційно-орієнтованих сфер, зокрема ІТ.

Висновки до розділу 2

За результатами проведеного дослідження зроблено наступні висновки та сформульовано такі наукові положення і рекомендації.

Проведено аналіз стану і динаміки інноваційної активності підприємств в Україні, розкрито основні тренди, галузеві та регіональні особливості інноваційної діяльності вітчизняних підприємств. При цьому акцентовано, що внаслідок повномасштабної війни, спричиненої російською військовою агресією в Україні, інформаційна база для аналізу інноваційної активності є суттєво обмеженою, оскільки підприємства мають право у період воєнного стану не подавати статистичну звітність. Окрему увагу приділено діагностуванню трендів розподілу інноваційно активних суб'єктів підприємництва, зокрема за типами інноваційного співробітництва у довоєнний період. Виявлено, що серед партнерів інноваційно активних підприємств порівняно низькою була частка університетів та інших ЗВО, а також різних інноваційних структур, що підтвердило низький рівень інтеграції в межах тріади освіта-наука-бізнес в Україні, як виклику для держави. Аргументовано, що в умовах післявоєнного відновлення екологічні інновації можуть стати основою для перспективних рішень та забезпечення енергетичної незалежності країни. Водночас їх розвиток є глобальним викликом, зважаючи на пріоритетність євроінтеграції.

Виявлено, що в умовах воєнного стану в Україні дещо змінилися пріоритети інноваційного розвитку підприємництва, а майже половина вітчизняних підприємств зменшили витрати на інноваційну діяльність. Продовжують зберігати активний інтерес до інновацій здебільшого великі підприємства, які у довоєнний період і в умовах воєнного стану є експортерами продукції чи послуг. Серед найбільш активних підприємств-інноваторів компанії в таких видах діяльності як металургія, машинобудування, деревообробна, легка, хімічна промисловість. При цьому головним стимулом для інноваційного розвитку представники бізнесу незалежно від розміру та виду діяльності вважають галузеві довгострокові програми підтримки, важливе значення мають також фінансові стимули та

наявність фахівців, здатних забезпечувати інтелектуальну підтримку інновацій. Зважаючи на умови воєнного стану, перспективи відновлення та модернізації України, стратегічним завданням інноваційного розвитку підприємництва є забезпечення лідерських позицій у розвитку оборонно-промислового комплексу, прискорене впровадження інновацій у військові технології, кібербезпеку, захист об'єктів критичної інфраструктури. При цьому цінність становлять розробки подвійного призначення, які можуть бути успішно використані у мирних цілях в різних галузях економіки України.

Здійснено аналіз глобальних процесів інноваційного розвитку підприємництва на основі індикаторів, що пов'язані з: 1) розвитком підприємництва загалом; 2) розробкою та впровадженням інновацій; 3) конкурентоспроможністю економіки та знань, що визначають передумови такого розвитку. Запропоновано логіко-структурну схему аналізування глобальних процесів інноваційного розвитку підприємництва як основу для здійснення досліджень на прикладі України. Аргументовано, що аналіз глобальних процесів інноваційного розвитку підприємництва доречно здійснювати з врахуванням результатів глобальних рейтингів, які доцільно поділяти за методичними кластерами: розвитку підприємництва; інновацій; цифровізації; конкурентоспроможності економіки; конкурентоспроможності людського капіталу. Результати аналізу позицій України в глобальних рейтингах дозволили виявити її сильні сторони і слабину у створенні сприятливих передумов інноваційного розвитку та капіталізації знань й інтелекту в інноваційні результати, що є підґрунтям для відповідних рішень, ухвалення концепцій і стратегій розвитку.

Доведено, що системний аналіз особливостей інноваційного розвитку підприємництва, як основи для обґрунтування практичних рекомендацій, має включати регіональний рівень, що корелює із підходами смарт-спеціалізації та необхідністю реагувати на інші глобальні виклики для країни і бізнесу. Проведено аналіз регіональних особливостей інноваційного розвитку підприємництва, враховуючи реалії війни та необхідність післявоєнного відновлення. Аргументовано особливу роль Львівської області як економічно розвинутого

тилового регіону України, з кращими показниками науково-дослідного та бізнес-середовища, вагомістю галузі ІТ у структурі регіональної економіки, спроможними територіальними громадами, що створює сприятливі передумови для стимулювання інноваційних процесів на локальному рівні. Комплексний аналіз формування й розвитку інноваційної екосистеми Львівської області дозволяє обґрунтовувати можливості регіону реалізувати конкурентоспроможну продукцію на міжнародному рівні та бути ефективним партнером у транскордонних інноваційних проєктах. Зокрема, Львівщина має активізувати процес розвитку інноваційної екосистеми зі спроможністю міжнародних кооперацій. Акцентовано, що інноваційне лідерство тилових західних регіонів обумовлене не лише кращими безпековими та економічними умовами, але й досвідом інших держав у повоєнній розбудові (зокрема, Німеччина та Польща розвивались з лідерством західних регіонів та подальшим поширенням прогресивних процесів на всю країну).

Проведений аналіз підтвердив, що Львівська область поки не виконує функціонал рушія інноваційного розвитку. Головною проблемою, як і для багатьох інших регіонів, є низька інноваційна місткість реалізованої продукції промислових підприємств. Тому актуальним науковим завданням є пошук шляхів стимулювання інноваційного розвитку підприємництва у регіоні для покращення результируючих індикаторів інноваційності промислової продукції та розвитку суміжних інноваційно-орієнтованих сфер, зокрема ІТ. При цьому обґрунтовано необхідність формування регіональної інноваційної екосистеми (як складової національної інноваційної екосистеми) на основі проблемно-перспективної матриці розвитку інноваційного підприємництва у Львівській області (з викоремленням сильних та слабких сторін регіону в контексті орієнтирів зростання і невизначеності), що дало змогу концептуалізувати інституційне забезпечення інноваційної екосистеми регіону (в межах реалізованих і проєктних ініціатив) та може бути основою для екстраполяції відповідного досвіду в межах регіонів країни, враховуючи специфіку тилових, фронткових, деокупованих і опорних областей.

Основні результати проведених у розділі 2 досліджень опубліковані у працях автора: [53; 54; 98; 99; 102; 104].

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

3.1. Моделювання впливу чинників на розвиток вітчизняного підприємництва на інноваційних засадах

Сьогодні вітчизняна господарська система функціонує у вкрай складних умовах, які сформувалися унаслідок повномасштабної війни з росією, окупації значної частини українських територій, втрати виробничого і, відповідно, податкового потенціалу, великих обсягів вимушеної міграції населення, фізичного знищення та релокації багатьох підприємств тощо. Проте економіці України вдалося вистояти за рахунок допомоги міжнародних партнерів та гідно протистояти агресору, поступово звільняючи свої території. Водночас стало зрозуміло, що війна буде довготривалою, а у повоєнний період необхідно буде докласти багато зусиль для відбудови країни. Важливу роль у цих процесах відіграватиме сектор підприємницьких структур, інноваційний розвиток яких дасть змогу підвищити продовольчу безпеку країни, наростити її експортний потенціал, формувати фінансові ресурси держави, збільшити рівень зайнятості країни та обсяги доходів населення тощо. Водночас продукування підвищення якості продукції вітчизняних підприємств за рахунок впровадження сучасних інноваційних технологій стане запорукою нарощення їх конкурентоспроможності в умовах наближення переговорів щодо вступу України у європейське співтовариство.

Необхідно підкреслити, що кожна країна має свою специфіку організації і розвитку підприємницької діяльності, що склалася історично і перебуває під впливом багатьох факторів, перелік яких, зазвичай, є схожим для багатьох країн. Проте у кожній з них вони впливають на діяльність підприємств по різному, стимулюючи або стримуючи їхній інноваційний розвиток. Зазначене вище формує необхідність у проведенні дослідження впливу чинників на інноваційний

розвиток вітчизняних підприємницьких структур та систематизації їх у розрізі двох видів: стимулюючих та деструктивних. Це допоможе сконцентрувати економічну політику держави у напрямі нейтралізації негативного впливу окремих факторів та формування комплексу стимулів з метою створення сприятливого середовища для ведення підприємницької діяльності у відповідності до сучасних глобальних викликів, зокрема проаналізованих у попередніх частинах дослідження.

В умовах сьогодення більшість національних урядів ставлять перед собою відносно однакові завдання, які в узагальненому вигляді полягають у забезпечення всестороннього розвитку суспільства, основною складовою якого є економічний прогрес. Ефективне функціонування підприємницьких структур є важливим його елементом, оскільки за їхньою допомогою створюється ВВП, частина якого спрямовується на виконання державою своїх функцій. З цією метою дослідимо вплив діяльності суб'єктів господарювання на динаміку валового продукту.

Для дослідження тісноти зв'язку між факторами, які впливають на розвиток вітчизняних підприємницьких структур використаємо кореляційно-регресійний аналіз, який дасть змогу виокремити головні чинники. За результуючу змінну нами було взято обсяг виробленої продукції, виконаних робіт та наданих послуг українськими суб'єктами господарювання, оскільки вважаємо, що його реальне зростання свідчить про підвищення рівня інноваційності підприємств. Зростання обсягу реалізації продукції, перш за все, свідчить про охоплення нових ринків збуту вітчизняними підприємствами, що є неможливим без підвищення якості пропонованих товарів та наданих послуг. Водночас важливим чинником зростання якості продукції є використання інноваційних технологій у її виробництві, застосування сучасних підходів до управління підприємством, формування капіталу за рахунок випуску цифрових фінансових інструментів, реалізація товарів, які мають високий ступінь новизни на ринку тощо. Для вимірювання тісноти зв'язку використаємо коефіцієнт кореляції Пірсона, який коливається у межах від -1 до 1 та засвідчує пряму або

обернену залежність між досліджуваними змінними. У разі його наближення до нуля, він буде характеризувати відсутність зв'язку між аналізованими параметрами.

У процесі аналізу усі змінні в абсолютному вираженні ми скорегували на базовий індекс споживчих цін, який розраховували як добуток ланцюгових індексів за відповідні періоди. Останні оприлюднювалися кожного року на офіційному сайті Державною службою статистики України та визначалися відношенням вартості споживчого кошика у поточному році до попереднього. Скориговані на інфляційні ризики показники ми позначили як реальні.

Такий аналіз ми проводимо з метою виокремлення головних чинників, що визначають динаміку інноваційного розвитку підприємницьких структур в Україні та включення їх в інтегральний показник, який буде характеризувати тенденції їх прогресу упродовж 2010 – 2022 років. Для узагальнення отриманих результатів за кожним фактором доцільно застосувати графічний метод та побудувати множинне рівняння регресії, котре буде представляти функціональну залежність обсягу виробленої продукції від сукупності поданих чинників.

Відомо, що інвестиції є важливим чинником розвитку сучасних підприємств, оскільки дають змогу оновити необоротні активи (основні засоби й нематеріальні активи), придбати необхідні для безперервного виробничого процесу оборотні засоби, наймати професійних менеджерів та освоювати нові ринки. З огляду на те, що інвестиції здійснюють тільки у інноваційні складові суб'єктів господарювання, які допоможуть згенерувати достатні фінансові результати, вони є важливим чинником інноваційного розвитку підприємницьких структур у будь-якій національній економіці. Інвестиції підприємства потенційно можуть залучати з внутрішніх і зовнішніх джерел, на безкоштовній та позиковій основі. Проте важливим є ефективна їх реалізація, що дасть змогу виконати окреслені завдання та досягнути довготермінової мети підприємства. Відтак, першочергово ми проаналізували тісноту зв'язку між реальним обсягом виробництва продукції підприємств України та розміром їх

реальних капітальних інвестицій (обидва показники скориговані на базові індекси споживчих цін) та отримали досить високу пряму залежність, яка виражається коефіцієнтом кореляції 0,76 та детермінації 0,58. Водночас ми дослідили вплив відносного показника – частки капітальних інвестицій у сукупних фінансових ресурсах підприємств України – на обсяг випуску продукції й отримали пряму залежність, яка графічно подана на рис. 3.1.

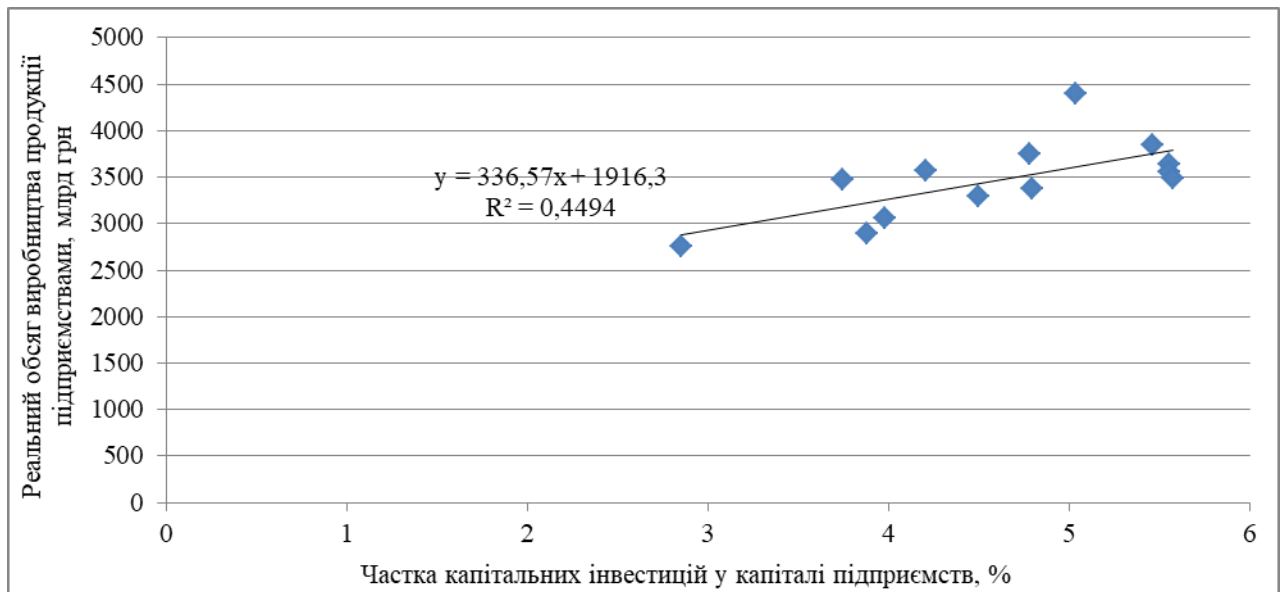

Рис. 3.1. Вплив частки капітальних інвестицій у фінансових ресурсах вітчизняних підприємницьких структур на обсяг виробництва продукції (товарів, робіт, послуг) упродовж 2010 – 2022 років

Джерело: побудовано автором

Проведені розрахунки показали коефіцієнт кореляції на рівні 0,67 та детермінації (R^2) – 0,45, що засвідчують досить тісну залежність між досліджуваними параметрами.

Необхідно підкреслити, що частка реальних інвестицій у капіталі підприємства упродовж аналізованого періоду перебувала на досить низькому рівні та коливалася у межах від 3,7 % до 5,7 %, що констатує необхідність зміни інвестиційної політики в країні та орієнтування її на інноваційних розвиток підприємницького сектору.

Важливим чинником розвитку сфери підприємництва є наявність на ринку доступних за ціною позикових ресурсів, які зазвичай пропонують банківські

установи. У провідних країнах світу з розвиненим фінансовим ринком позикові фінансові ресурси для підприємства, зазвичай, є дешевшими від власного капіталу, оскільки рівень виплати дивідендів за простими акціями може бути значно вищий від позикового відсотка. Окрім цього ринок позикового капіталу дає змогу нагромадити підприємницькій структурі достатній обсяг фінансових ресурсів для реалізації власної інноваційно-інвестиційної стратегії та здійснення капітальних вкладень.

У процесі проведення аналізу взаємозв'язку обсягу кредитів та випуску продукції підприємств ми отримали пряму залежність з коефіцієнтом кореляції 0,65 та детермінації 0,42. Це підтверджує тезу про те, що кредитування є важливим чинником розвитку підприємництва в Україні. Проте вітчизняний ринок позикового капіталу характеризується майже повною відсутністю довготермінового банківського кредитування та зниженням обсягу надання нових кредитів суб'єктам господарювання у 2022 році унаслідок воєнного стану. Результати дослідження впливу відсоткових ставок за новими кредитами недепозитним корпораціям на зміну обсягу виробництва продукції засвідчили обернений тісний зв'язок між цими показниками, який характеризується коефіцієнтом кореляції -0,64 та детермінації 0,41. Така ситуація є наслідком кризи на кредитному ринку упродовж декількох останніх років, наявності у банків значної частки проблемних позик та переважання у кредитному портфелі короткотермінових кредитів фізичним особам на споживчі цілі.

Водночас проведено дослідження впливу частки наданих нових банківських кредитів суб'єктам господарювання у їхніх сукупних фінансових ресурсах на динаміку обсягу виготовленої продукції, котре дає змогу констатувати тісну пряму залежність з коефіцієнтом кореляції 0,65 та детермінації – 0,42. Такі результати підтверджують думку, що ринок банківського кредитування справляє важливий вплив на інноваційний розвиток підприємницьких структур та вимагають від уряду та Національного банку створення передумов для ефективного функціонування цього сегменту фінансового ринку (рис. 3.2).

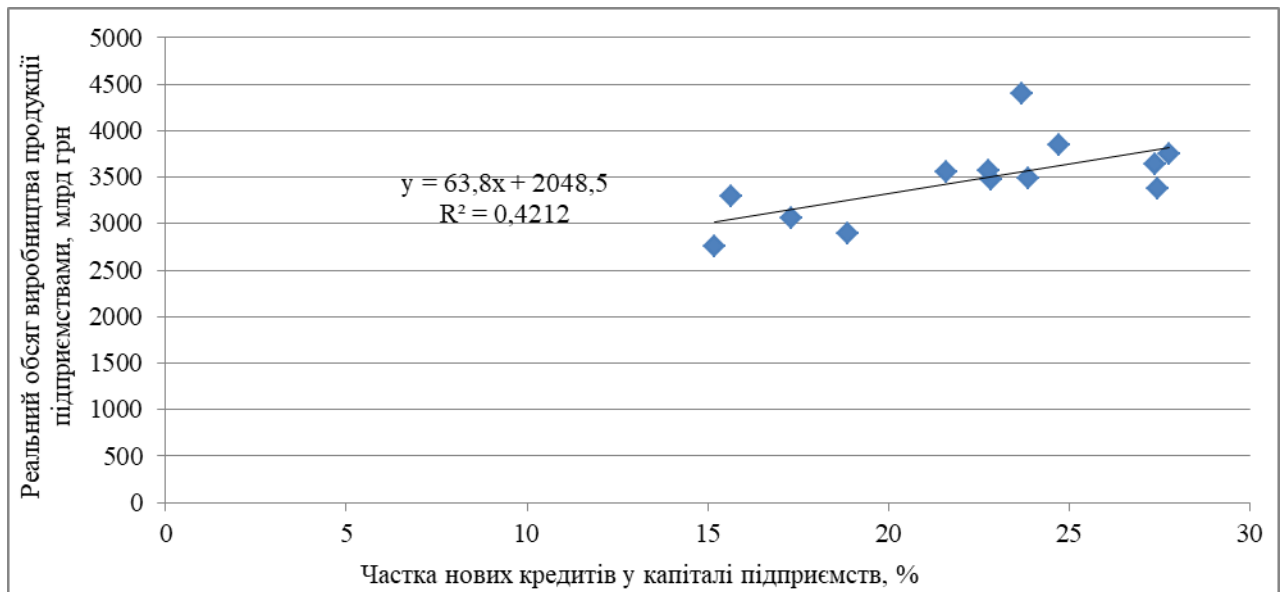

Рис. 3.2. Вплив частки капітальних інвестицій у фінансових ресурсах підприємств України на обсяг виробництва ними продукції упродовж 2010 – 2022 років

Джерело: побудовано автором

Серйозним негативним чинником, який деструктивно впливає на усі сфери господарської системи країни є тіньовий сектор економіки. Він становить серйозну загрозу будь-якій державі, оскільки порушення господарського законодавства, уникнення оподаткування та виробництво забороненої продукції негативно відображається на національній економіці, адже знижується рівень довіри до головних інститутів держави, фінансових посередників та підприємств. У суспільстві з'являються такі явища як відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, шахрайство з фінансовими інструментами, невиконання господарських договорів тощо, що стимулює зростання трансакційних витрат і погіршує інфляційні очікування, що загалом впливає на потенційних інноваторів, передусім невеликі підприємства, в яких тенденційно обмежені ресурси для інвестицій в інноваційні, зокрема науково-технічні розробки.

Високий рівень тінізації економіки України прямо впливає на звуження банківського кредитування, оскільки унаслідок низької довіри важко знаходити ефективні об'єкти для надання позик. Така ситуація змушує вкладати залучені

від клієнтів кошти у державні цінні папери і таким чином покривати нестачу у бюджетних ресурсах, що набуло значного поширення у період війни. У таких умовах відсоткові ставки за державними цінними паперами (ОВДП) почали перевищувати за величиною депозитні ставки комерційних банків, що є не зовсім прийнятним у розвинених країнах, оскільки боргові інструменти уряду вважають найменш ризиковими, тому за ними виплачують низькі але стабільні відсотки. Водночас вітчизняні депозитні ставки відсотків є досить низькими та не покривають інфляційних ризиків, що не стимулює фізичні і юридичні особи перетворювати заощадження на інвестиції. Окрім цього, звуження кредитної діяльності також позначається на масштабах інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств, які починають відчувати дефіцит ресурсів для її фінансування та відмовляються від реалізації окремих проєктів.

Результати дослідження впливу розмірів тіньової економіки відносно ВВП України на обсяг виробництва продукції вітчизняних підприємств – на рис. 3.3.

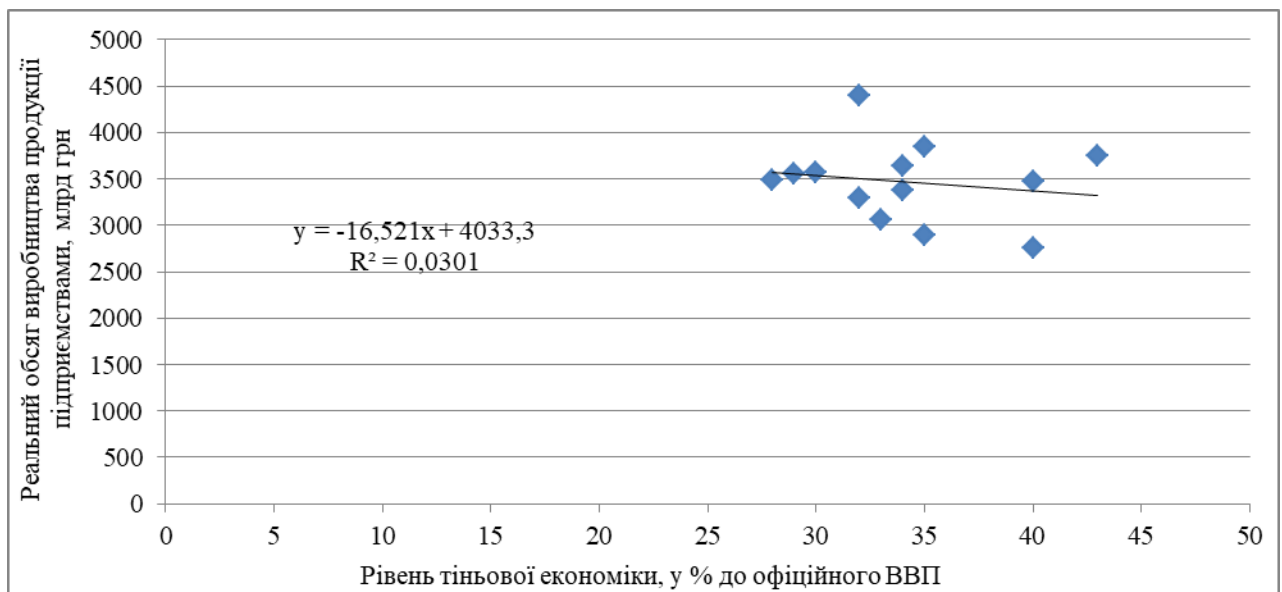

Рис. 3.3. Вплив рівня тіньової економіки на виробничий потенціал підприємницьких структур України за період 2010 – 2022 років

Джерело: побудовано автором

Варто зазначити, що коефіцієнт кореляції характеризує не дуже тісну обернену залежність, оскільки його значення становить $-0,173$, що свідчить про пристосування суб'єктів господарювання до жорстких умов ведення діяльності,

отримання додаткових доходів та інших вигод унаслідок порушення законодавства. З цього погляду значно більших втрат зазнає держава, оскільки недоотримує податкові доходи у бюджеті та змушена реалізовувати кредитну політику на внутрішньому і зовнішньому ринках, котра у майбутньому нарощуватиме боргове навантаження на усіх суб'єктів економіки. Проте найбільше втрати від великих масштабів тіньової економіки відображаються на динаміці ВВП, оскільки тінзація суттєво сповільнює її унаслідок поширення різноманітних зловживань, відтоку капіталу з країни, зниження ступеня довіри в економіці загалом та інших негативних чинників. Окрім цього наявність тіньового сектора значно погіршує якість середовища ведення бізнесу та стримує притік іноземних інвестицій у господарську систему, оскільки міжнародні капіталовкладники будуть вважати ризики повернення доходів досить високими.

Наступним визначником масштабів виробничої діяльності вітчизняного підприємницького сектору, вплив якого ми дослідили, є рівень податкового навантаження в економіці. Він розраховується як відношення суми надходжень податків і зборів до зведеного бюджету України до валового продукту та відображається у відсотках. Загалом високий рівень податкового тиску не варто вважати суто негативною тенденцією у випадку наявності у суспільстві високої податкової культури, в умовах якої суспільство не демонструє спротиву на встановлення додаткових обов'язкових платежів, оскільки унаслідок достатньої прозорості бюджетного процесу чітко розуміє на що вони витрачаються державою та які ефекти від таких видатків буде отримано. Проте вітчизняна економіка потребує підвищення рівня фінансової обізнаності та податкової культури населення, тому ситуація є порівняно гіршою. У проведених розрахунках взято до уваги сукупні податкові платежі до бюджетів, а не лише ті, які сплачують суб'єкти господарювання, оскільки податковий тиск реалізується не тільки за рахунок ставок оподаткування, але й за допомогою податкових пільг, кількості обов'язкових платежів та механізму нарахування і сплати податків. Останній у національній економіці також суттєво збільшує навантаження на підприємницькі структури навіть у тих випадках, коли вони не є платниками, а

виступають тільки податковими агентами – перераховують сплачені покупцями податки до бюджетів. Проте наявність у них різноманітних авансових платежів та адміністративних блокувальних дій призводять до значних втрат у господарській діяльності та зростання податкового тиску на підприємства.

У науковій літературі достатньо досліджень впливу оподаткування на ділову активність та інноваційний розвиток підприємств, водночас більшість з них намагаються вирішити проблему досягнення оптимального рівня оподаткування, котрий би давав змогу вирішити завдання держави у публічних фінансах та не виступав деструктивним чинником у бізнесовому середовищі, яке орієнтується в тім числі на інноваційні розробки. Водночас важливо враховувати в межах реалізації заходів державної політики, що кожна країна пройшла власний шлях розвитку у становленні податкової системи і не завжди досвід провідних держав світу можна застосовувати у національній практиці.

Сучасна українська система оподаткування сьогодні більше опирається на фіскальну функцію та менше виконує регулюючу, оскільки загальнодержавні та місцеві обов'язкові платежі, зазвичай, орієнтуються на наповнення дохідної частини бюджетів різних рівнів, що не стимулює інноваційність підприємств. Підтвердженням цього є значення коефіцієнта кореляції, яке близьке до нуля, що засвідчує відсутність зв'язку між податковим тиском та обсягом виробництва продукції вітчизняними підприємствами (рис. 3.4). Такі результати ще раз підкреслюють, що податкова політика вітчизняного уряду є прихованим резервом у разі її удосконалення та підвищення ефективності, який допоможе створити привабливі умови функціонування бізнесу та стимулювати податкову конкурентоспроможність України (Додаток Ж). Водночас дослідження впливу рівня податкового навантаження на чистий прибуток вітчизняних підприємств взагалі показали досить тісну пряму залежність з коефіцієнтом кореляції 0,45. Отримані результати суперечать тенденціям розвинених країн, у яких головні параметри діяльності підприємницьких структур дуже чуттєві до зміни рівня оподаткування і демонструють обернену залежність. Такі результати стали наслідком невисокої результативності (часто збитків) діяльності вітчизняних

суб'єктів господарювання та переважання у системі оподаткування України непрямих податків, які включаються у ціну товарів і послуг (Додаток Ж).

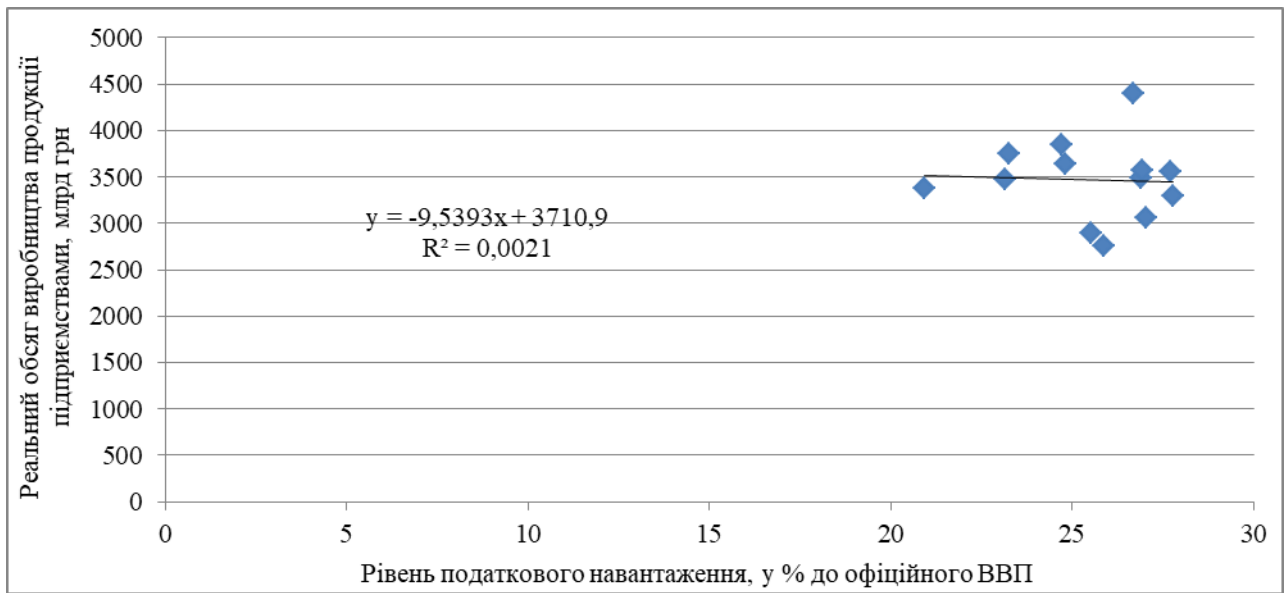

Рис. 3.4. Вплив рівня податкового навантаження на діяльність суб'єктів господарювання в Україні упродовж 2010 – 2022 років

Джерело: побудовано автором.

В сучасних умовах функціонування глобальної економіки стає зрозумілим, що інноваційний розвиток її головної складової – підприємницького сектору – є неможливим без суттєвого фінансування освіти і науки, оскільки це дає можливість проводити науково-дослідні роботи, впроваджувати інноваційні розробки та реалізовувати стартап-проекти тощо. Тому значного поширення набуває співпраця закладів вищої освіти з підприємницькими структурами з метою долучення останніх до підготовки високоякісних фахівців, послугами яких вони зможуть скористатися у найближчому майбутньому. Окрім цього суб'єкти господарювання можуть брати участь у фінансуванні різних наукових досліджень та розробок, які вони потенційно використовуватимуть у власній діяльності. Низький рівень інтеграції освіти, науки і бізнесу у цьому контексті є стримуючим фактором, який не дає змогу реалізовувати відповідний синергетичний потенціал від таких взаємодій в Україні, що є викликом для країни з огляду на загрозу втрати науково-технічного потенціалу. В умовах воєнного стану заклади вищої освіти України відчувають дефіцит фінансування,

оскільки у бюджетних видатках переважають витрати на оборону і безпеку, а затверджений бюджет на 2024 рік загалом отримав військове спрямування. Унаслідок таких подій фінансове забезпечення функціонування університетів значною мірою стало залежати від отримання допомоги від країн партнерів. Тому розширення фінансування закладів освіти у період повоєнного відновлення стане серйозним поштовхом до зростання інноваційної активності підприємницьких структур та їх розвитку саме на інноваційних засадах.

Дослідження впливу частки фінансування освіти (окремо фінансування науки у бюджетній класифікації України не виокремлюють) у видатках зведеного бюджету дало неоднозначні результати, хоча загалом продемонструвало пряму залежність. Зокрема, аналіз впливу зазначеної частки освітніх витрат на обсяг виробництва продукції у вартісному вираженні без коригування на базовий індекс споживчих цін засвідчив дуже тісний прямий зв'язок з коефіцієнтом кореляції 0,94 (Додаток Ж). Проте корегування обсягу виробництва на базову інфляцію значно знизили цей коефіцієнт до рівня 0,23, хоча зберегли пряму залежність (рис. 3.5).

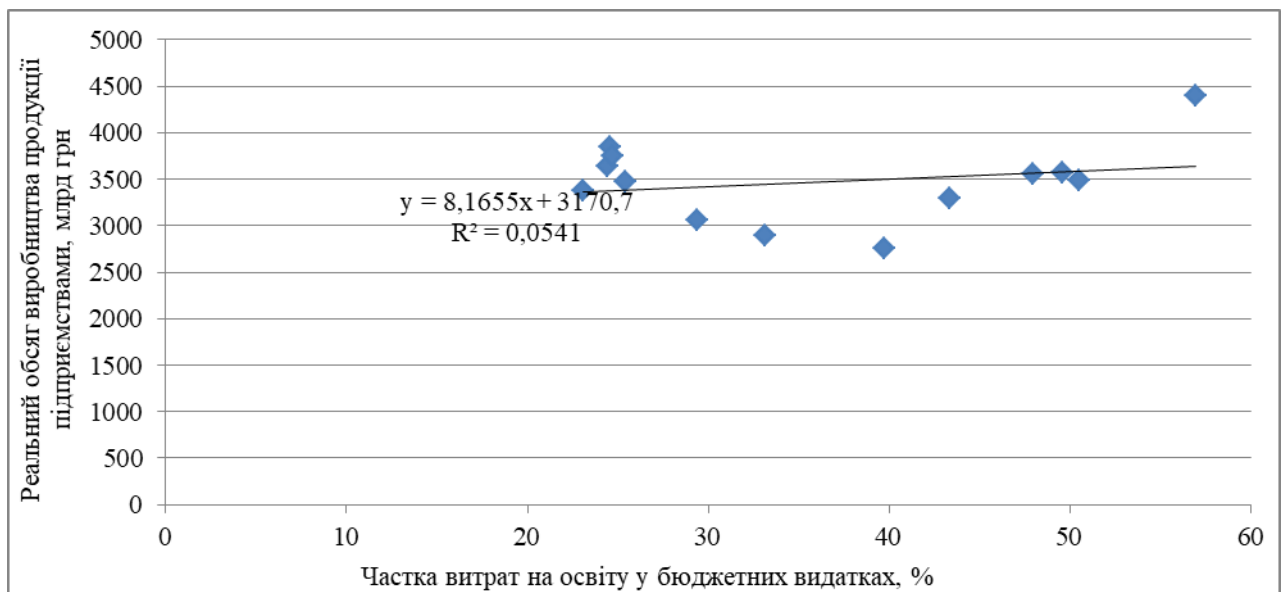

Рис. 3.5. Взаємозалежність скорегованого на базову інфляцію обсягу виробництва від частки витрат на освіту у сукупних видатках зведеного бюджету України упродовж 2010 – 2022 років

Джерело: побудовано автором

З метою нарощення обсягів фінансування закладів вищої освіти в Україні у повоєнний період доцільно розвивати ринок цільового капіталу, котрий дасть змогу університетами створювати ендавмент фонди і таким чином залучати додаткові фінансові ресурси на добровільні основи. Проте для використання цих інноваційних інструментів слід підвищувати довіру до діяльності закладів вищої освіти на основі зростання прозорості їх функціонування, розвивати діяльність компаній з управління активами на фінансовому ринку, поширювати у соціумі культуру благодійництва, що уже корелює із розумінням важливості освіти і науки, в тім числі для власного розвитку, з боку підприємницьких структур.

Ще одним чинником, який впливає на інноваційних прогрес підприємства та масштаби його операційної діяльності загалом є розвиток ринку цінних паперів в країні, яких допомагає сформувати необхідний капітал за допомогою емісії фінансових інструментів власності чи боргу. Сьогодні фондовий ринок є важливим чинником формування інвестиційних ресурсів, оскільки в умовах глобалізації та цифровізації міжнародної господарської системи дає змогу інвесторам вкладати свій капітал не тільки у вітчизняні ділові одиниці, але й у бізнес-структури за кордоном. З іншого боку українські підприємницькі структури матимуть змогу залучати фінансові ресурси від міжнародних інвесторів (корпорацій, кредитних інституцій тощо) на взаємовигідних умовах. Проте вітчизняний фондовий ринок перебуває сьогодні на стадії розвитку, а інструменти власності підприємств України сьогодні не виконують функції залучення фінансових ресурсів, а, зазвичай, є способами змагання за управління компаніями. У таких умовах розраховувати на притік іноземного капіталу досить складно, тому вітчизняним підприємствам з метою забезпечення інноваційного розвитку доводиться використовувати у переважачій більшості власний капітал, який часто є обмежений за розмірами та не дає змоги повноцінно забезпечувати просте і розширене відтворення.

У процесі дослідження впливу обсягу торгів на ринку цінних паперів України на масштаби виробництва продукції підприємствами не було виявлено тісного зв'язку (коефіцієнт кореляції становив 0,15), оскільки інструменти

фондового ринку використовують для залучення фінансових ресурсів, тому на розміри операційної діяльності вони здійснюють опосередкований вплив. Проте аналіз взаємозв'язку розвитку ринку цінних паперів та динаміки капіталу вітчизняних суб'єктів господарювання, скоригованого на інфляцію дав зовсім інші результати: було отримано досить тісний прямий зв'язок з коефіцієнтом кореляції 0,468, котрий засвідчує, що у разі наявності сучасних інноваційних інструментів формування фінансових ресурсів на ринку це суттєво відображається на розмірі фінансового потенціалу національних ділових одиниць (Додаток Ж).

Зазначимо, що якщо аналізувати співвідношення обсягів торгів на ринку цінних паперів відносно валового продукту, то до 2012 року вона зростала (досягла рівня 160,92 у ВВП), а починаючи з 2013 року в загальному знижується і у період першого року війни опускається до значення 12 % від ВВП, що свідчить про майже повну “зупинку” ринку цінних паперів, за винятком обігу державних боргових інструментів, які необхідні для фінансування дефіциту державного бюджету України (рис. 3.6, 3.7).

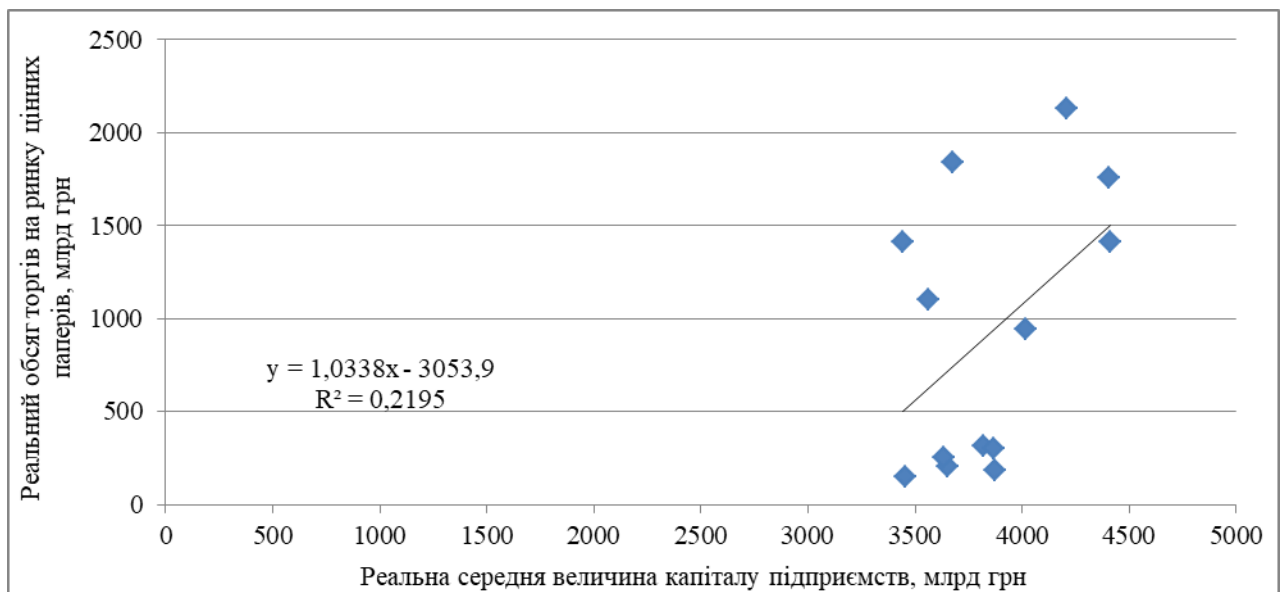

Рис. 3.6. Взаємозв'язок динаміки обсягу торгів на ринку цінних паперів та середньої величини фінансових ресурсів підприємств України, скоригованих на базову інфляцію, упродовж 2010 – 2022 років

Джерело: побудовано автором.

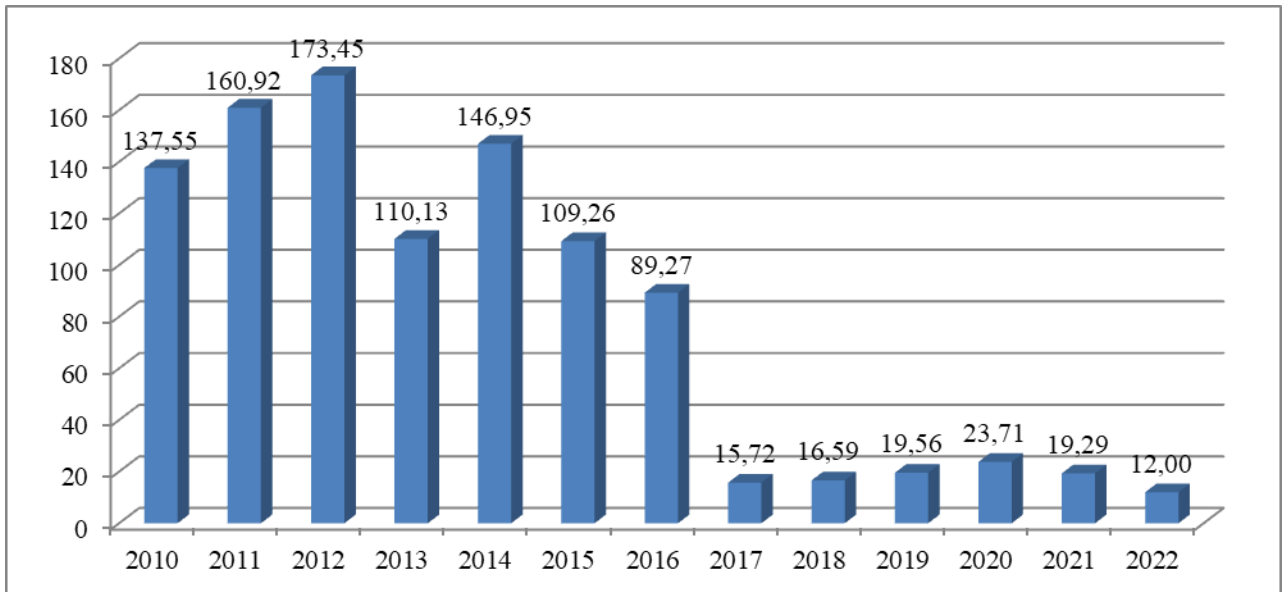

Рис. 3.7. Динаміка частки ринку цінних паперів у ВВП упродовж 2012 – 2022 років, %

Джерело: побудовано автором

Необхідно підкреслити, що у разі зменшення розмірів тіньової економіки, досягнення вагомих успіхів у боротьбі з корупцією, наявності сучасних інноваційних фінансових інструментів, використання цифрових технологій розвиток національного ринку цінних паперів у повоєнний період значно прискориться. Окрім цього, вітчизняний ринок уже матиме доступ до сучасних технологій і цифрових платформ, які були розроблені у різних країнах світу, що суттєво прискорить укладення угод, тому залишиться лише підвищувати ефективність та довіру до функціонування українських підприємницьких структур та інститутів влади, що дасть змогу вдало емітувати і реалізовувати цінні папери серед інвесторів.

З метою детальнішого аналізу впливу чинників на інноваційний розвиток виробничої діяльності підприємницьких структури України необхідно дослідити множинну кореляційну залежність та побудувати регресійну модель, яка висвітлюватиме вплив таких чинників, зокрема: частки капітальних інвестицій у валовому продукті (x_1); питомої ваги обсягу виданих нових банківських кредитів у ВВП (x_2); розміру тіньового сектору господарської системи відносно валового продукту (x_3); рівня податкового тиску в економіці, розрахованого як

відношення податкових надходжень до зведеного бюджету до ВВП (x_4); частки витрат на освіту у сукупних видатках бюджетної системи України (x_5); обсягу торгів на вітчизняному ринку цінних паперів, скоригованого на базові темпи інфляції (x_6). Отримане рівняння множинної лінійної регресії має такий вигляд:

$$y = -1582,4 + 0,533*x_6 + 47,937*x_5 - 5,9*x_4 + \\ + 41,141*x_3 + 23,985*x_2 + 221,866*x_1, \quad (3.1)$$

У процесі побудови множинного рівняння регресії ми отримали коефіцієнт кореляції у розмірі 0,913, коефіцієнт детермінації – 0,834, стандартне значення помилок для константи b – 2691,8; стандартну помилку для прогнозованого значення факторної змінної y – 245,08. Сформована кореляційно-регресійна модель підтверджує тісний прямий зв'язок реального обсягу випуску продукції підприємствами України (скорегованого на базову інфляцію) між обраними чинниками. Побудовану модель доцільно використовувати для прогнозування зміни виробничого потенціалу українських підприємницьких структур на підставі екстраполяції ключових її параметрів на найближчі проміжки часу (один або максимум два роки). Прогнозування значення ключових чинників, закладених у множинній регресії можна проводити за допомогою використання парних лінійних трендових моделей або середньорічних темпів росту чи приросту. Окрім цього дослідження впливу факторів на параметри операційної діяльності підприємств України у подальшому використаємо для побудови інтегрального показника, який буде характеризувати інноваційних розвиток підприємницького сектору у динаміці за тривалий проміжок часу.

У подальшому доцільно провести аналіз і прогнозування інноваційного розвитку підприємницького сектору України за допомогою розроблення інтегрального показника, який буде охоплювати низку чинників, проаналізованих раніше, які суттєво впливають на масштаби виробничої діяльності підприємств. У цей показник закладемо якісні показники, які були досліджені за допомогою кореляційно-регресійного аналізу та додамо

співвідношення обсягу виробленої продукції до середньорічної величини фінансових ресурсів підприємств України, яке відображатиме віддачу їх активів загалом по країні.

Для проведення аналізу інноваційного розвитку підприємств України, на нашу думку, варто визначити окреслені показники для кожного року окремо та на підставі їх об'єднання у єдиний інтегральний показник обчислити їх у середньому для конкретного періоду. Для визначення інтегрального коефіцієнта застосуємо спосіб порівняння еталонних значень (максимальних або мінімальних за досліджуваний період в залежності від конкретного показника) із фактичними (поточними) для кожної аналізованої складової, яка увійшла в інтегрований показник. У випадку досягнення фактичним значенням мінімального (чи максимального) рівня, таке значення необхідно вважати найбільшим (або найменшим) і в наступних періодах відносно нього буде проводитися порівняння за конкретним параметром.

Цей аналіз варто проводити у програмі Майкрософт Ексель, оскільки він уможливорює розрахунок усіх потрібних показників за допомогою табличного режиму. Проте для його визначення необхідно розробити алгоритм проведення аналізу інноваційного розвитку підприємств України, який буде містити низку стадій чи етапів (рис. 3.8).

На першому етапі розробленого алгоритму відбувається збір необхідної для розрахунків інформації на основі офіційних джерел Державної служби статистики, НБУ, Державної казначейської служби, Міністерства фінансів України та інших джерел, у яких міститься необхідна достовірна інформація (наприклад, сервіс Ціна держави, Державний веб-портал бюджету для громадян та інші), що необхідна для визначення головних складових інтегрального показника інноваційного розвитку підприємницьких структур України. На підставі сформованої бази даних буде можливим проведення розрахунків окремих складових інноваційного розвитку.

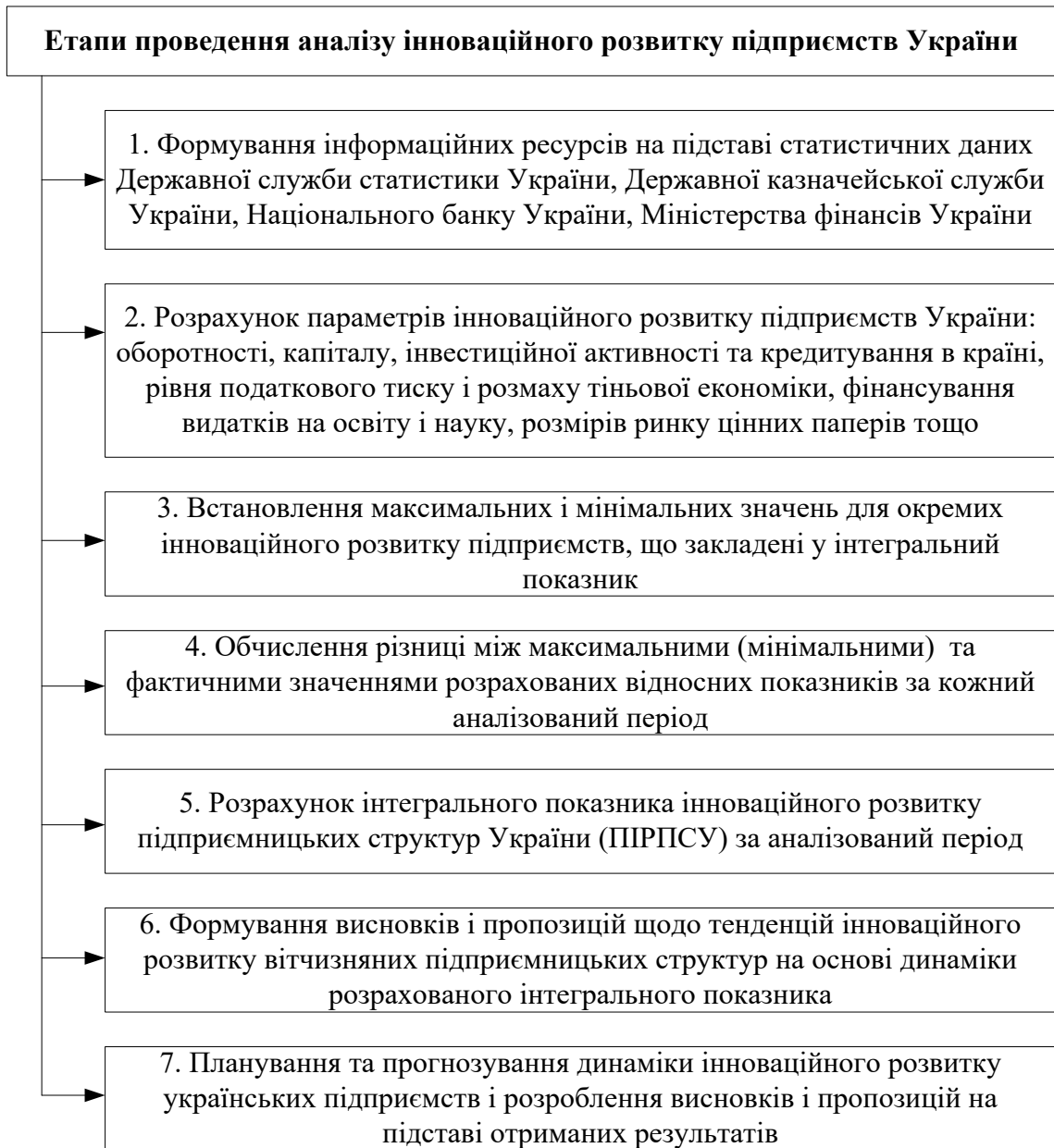

Рис. 3.8. Алгоритм проведення аналізу інноваційного розвитку підприємств України

Джерело: побудовано автором

На наступній стадії у таблицю середовища Майкрософт Ексель вносимо показники, які розраховані в абсолютному та відносному розмірі на основі зібраних даних, зокрема: оборотність капіталу (відношення вартості виробленої продукції до середньої величини капіталу суб'єктів господарювання); частка капітальних інвестицій у фінансових ресурсах підприємств України; відношення розмірів наданих нових кредитів вітчизняними банками недепозитним корпораціям до середньої величини капіталу підприємств; рівень податкового

навантаження; величина тіньової економіки; частка витрат на освіту у бюджетних видатках та питома вага обсягу торгів на ринку цінних паперів у валовому продукті країни.

Третій етап полягає у визначенні максимальних і мінімальних значень окреслених вище параметрів з огляду на характерні їм позитивні тенденції стосовно підприємницьких структур (до зростання чи до спаду). Максимальні чи мінімальні показники Майкрософт Ексель буде визначати з огляду на виділений діапазон даних.

Четвертий етап характеризується обчисленням коефіцієнтів, які висвітлюють різницю між максимальними (мінімальними) й значеннями показників за відповідні періоди за такою формулою:

$$K_i = \sum_{i=1}^n \frac{1}{(Max(Min)_i - \Phi_i)^2}, \quad (3.2)$$

де K_i – коефіцієнт, який характеризує співвідношення між максимальним (мінімальним) та фактичним рівнем i -ої складової інтегрального показника інноваційного розвитку підприємницьких структур України (ПРПСУ). Максимальне визначено на рівні 1000, що було отримано унаслідок заокруглення до трьох знаків після коми, а мінімальний рівень наблизатиметься до нуля. Φ_i – фактичне значення i -ої складової, яку охоплює ПРПСУ за аналізований рік. Необхідно зазначити, що у процесі проведення розрахунків в середовищі Ексель було поставлено функцію умови, що у випадку досягнення максимального (мінімального) значення відповідним параметром весь коефіцієнт буде дорівнювати 1000, а досягнуті значення будуть встановлені як нові максимуму чи мінімуми.

На наступній стадії необхідно провести розрахунок інтегрального показника, який буде характеризувати динаміку інноваційного розвитку українських підприємств за такою формулою:

$$\text{ПІРПСУ} = \sqrt{\sum_{i=1}^n K_i}, \quad (3.3)$$

де ПІРПСУ – показник інноваційного розвитку підприємницьких структур України в і-му періоді.

Деталізована формула для визначення інтегрального показника інноваційного розвитку підприємницького сектору, яка враховуватиме усі запропоновані складові, матиме наступний вигляд:

$$\text{ПІРПСУ} = \sqrt{\frac{1}{(M_{ок} - \Phi_{ок})^2} + \frac{1}{(M_{чкв} - \Phi_{чкв})^2} + \frac{1}{(M_{чбк} - \Phi_{чбк})^2} + \frac{1}{(M_{нрте} - \Phi_{рте})^2} + \frac{1}{(M_{нрпт} - \Phi_{рпт})^2} + \frac{1}{(M_{чво} - \Phi_{чво})^2} + \frac{1}{(M_{чрцп} - \Phi_{чрцп})^2}}, \quad (3.4)$$

де $M_{ок}$ – максимальне значення оборотності (віддачі) капіталу підприємства; $M_{чкв}$ – максимальне значення частки капітальних вкладень у фінансових ресурсах ділової одиниці; $M_{чбк}$ – максимальна частка наданих нових банківських кредитів у капіталі вітчизняних підприємств; $M_{нрте}$ – мінімальні розміри тіньового сектору економіки відносно ВВП; $M_{нрпт}$ – мінімальний рівень податкового тиску в економіці відносно валового продукту країни; $M_{чво}$ – максимальна частка витрат на освіту у видатках зведеного бюджету України; $M_{чрцп}$ – максимальне співвідношення обсягу торгів на ринку цінних паперів до ВВП упродовж досліджуваного проміжку часу; $\Phi_{ок}$ – фактична оборотність фінансових ресурсів суб'єктів господарювання; $\Phi_{чкв}$ – фактичне значення частки капітальних вкладень у фінансових ресурсах ділової одиниці в аналізованому періоді; $\Phi_{чбк}$ – фактична частка наданих нових банківських кредитів у капіталі вітчизняних підприємств; $\Phi_{рте}$ – реальні розміри тіньового сегменту господарської системи у валовому продукті країни; $\Phi_{рпт}$ – фактичний

податковий тиск на платників податків у відсотках від ВВП країни; Фчво – фактичні обсяги освітніх витрат по відношенню до сукупних видатків вітчизняної бюджетної системи; Фчрцп – фактичне співвідношення обсягу торгів на ринку цінних паперів до ВВП у поточному періоді.

Зростання запропонованого інтегрального показника аналізу інноваційного розвитку підприємств варто характеризувати як позитивну тенденцію. Значення показника у процесі його використання буде знаходитися у межах від 0 до 83,666.

У Додатку 3 нами проведені розрахунки динаміки інноваційного розвитку українських підприємницьких структур за допомогою розробленого інтегрального показника ПРПСУ, які аргументують, що найбільш сприятливим вітчизняне бізнес-середовища було у 2011 році (інтегральний показник сягнув найвищої позначки – 47,52). Водночас найнижчий рівень інноваційного розвитку підприємницьких структур України простежувався у 2014 – 2016 та 2022 роках, у яких були анексовані території та, відповідно, почалася повномасштабна агресія росії (інтегральний показник коливався у межах 3).

Отже, найбільш наближені до відносно оптимальних умов інноваційного розвитку підприємницького сектора економіки України були у 2011 році, в якому було досягнуте максимальне значення інтегрального показника 47,52, який забезпечили такі значення його складових: оборотність (віддача) капіталу суб'єктів господарювання – 0,99; частка капітальних інвестицій відносно фінансових ресурсів підприємств – 5,56 %; питома вага обсягу виданих нових кредитів банками у середньорічному обсязі капіталу українських підприємств – 37,39 %; рівень тіньової економіки відносно валового продукту – 34 %; ступінь податкового навантаження на вітчизняну господарську систему відносно ВВП – 24,81 %; питома вага витрат на освіту у сукупних бюджетних видатках держави – 24,44 %; співвідношення обсягу торгів на ринку цінних паперів та валового продукту країни – 160,92 %.

Хоча сьогодні складно робити прогнози щодо подальшого розвитку підприємств України, оскільки все залежить від тривалості воєнного стану та

результатів завершення війни. Водночас, сьогодні важливо планувати повоєнне відновлення економіки та розуміти важливість для його успіху підприємницького сектору. Для цього варто спрогнозувати динаміку інтегрального показника на декілька років наперед з метою розуміння подій, до яких необхідно готуватися у найближчі роки (Додаток З). Для прогнозування використаємо метод середньорічних темпів росту, розрахунок яких для окремих складових інтегрального показника інноваційного розвитку суб'єктів господарювання України подано у Додатку К.

Необхідно підкреслити, що у довоєнний 2021 рік інтегральний коефіцієнт був на доволі високому рівні (44,76), що свідчить про досить високі темпи інноваційного розвитку суб'єктів господарювання, на які значно вплинула пандемія коронавірусу, оскільки підприємницькі структури почали пристосовуватися до роботи на відстані й запроваджувати у свою діяльність сучасні цифрові технології, оптимізувати сайти та маркетинг, нарощувати можливості безготівкової оплати тощо. Це стало наслідком розвитку нових видів бізнесу, поліпшення якості та інноваційності продукції уже функціонуючих підприємницьких структур та підвищення ефективності діяльності загалом.

Проте повномасштабна агресія росії суттєво загальмувала інноваційний розвиток підприємництва в Україні, що підтверджує інтегральний показник, який знизився до наднизького значення 2,86 і подальші прогнози є не надто сприятливими, оскільки у період 2023 – 2025 років нами передбачається його перманентне зниження до вкрай низьких значень (рис. 3.9).

Запропонований інтегральний коефіцієнт ПРПСУ може знаходитися у границях від 0 до 83,666. Верхня границя описує умови, за яких усі складові показника будуть наближатися до максимальних або мінімальних значень. У такій ситуації знаменник коефіцієнтів у квадраті заокруглювався до значення 0,001, тому весь дріб (чисельник поділити на знаменник) дорівнюватиме 1 000. Розроблений показник охоплює сім складових, тому у випадку досягнення ними значення 1000, а їхня сума буде становити 7000, корінь з якої матиме значення 83,666. У випадку зростання відхилень фактичних значень від максимальних

(мінімальних) до суттєвих величин, знаменники коефіцієнтів у квадраті прямуватимуть до нескінченності, а самі складові наблизатимуться до нуля, тому нижня межа інтегрального показника також приблизно буде дорівнювати нулю.

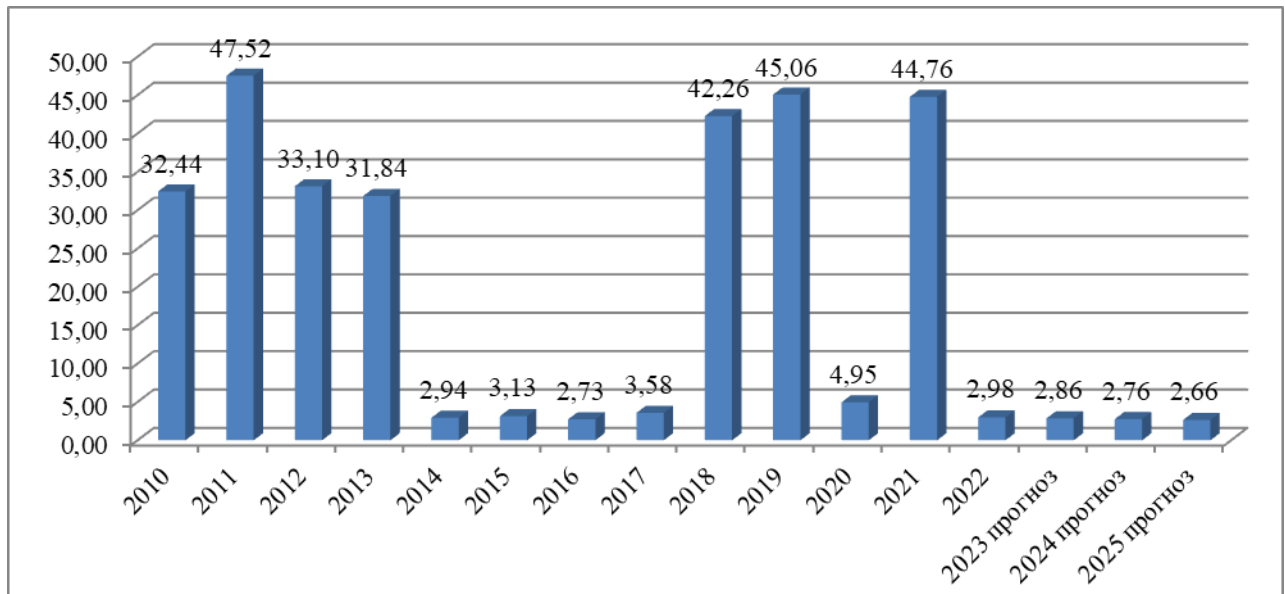

Рис. 3.9. Динаміка та прогнозування інтегрального показника інноваційного розвитку підприємств в Україні упродовж 2010 – 2025 років

Джерело: побудовано автором.

Зауважимо, що розроблений інтегральний показник інноваційного розвитку українських підприємств доцільно застосовувати з метою аналізу результативності діяльності сектору суб'єктів господарювання з метою формування ефективної економічної політики вітчизняного уряду. Цей коефіцієнт можна доукомплектовувати й іншими елементами, які характеризуватимуть інноваційний розвиток підприємств або відображатимуть чинники, які суттєво його визначають та за якими є необхідна аналітична інформація за досліджуваний період.

У майбутніх прогнозованих періодах про зниження темпів інноваційного розвитку ділових одиниць може свідчити зниження окремих складових, які входять у побудований інтегральний показник (оборотність, рівень тіньової економіки, питома вага освітніх витрат тощо). Це також має бути “тривожним сигналом” для інститутів державного регулювання, які провадять політику у

сфері стимулювання інноваційного розвитку підприємницьких структур, оскільки вони матимуть більше часу для ухвалення ефективних рішень та запобіганню появі деструктивних чинників в економіці або, за умов неможливості їх уникнення, мінімізувати наслідки від негативних подій.

Водночас розрахунок розробленого інтегрального показника буде корисним і для конкретних підприємницьких структур, майбутніх капіталовкладників, позикодавців та інших стейкхолдерів, оскільки цей коефіцієнт може бути застосований у якості індикатора, котрий універсально характеризує розвиток суб'єкта господарювання у визначених макроекономічних умовах. Окрім цього його доцільно використовувати для оцінки динаміки інноваційного розвитку окремих видів економічної діяльності або прогресу підприємництва в конкретних територіальних громадах, що допоможе усунути допущені помилки на регіональному рівні та сприятиме залученню внутрішніх та іноземних інвестицій.

Сформований науковий підхід до аналізу інноваційного розвитку підприємницьких структур в Україні у динаміці має потенціал до застосування у якості складового елементу механізму планування і прогнозування в межах національних, регіональних, територіальних чи галузевих програм. Він також може бути використаний як інструмент розроблення концепцій розвитку підприємницьких структур у розрізі окремих видів економічної діяльності. Своєю чергою, окреслені програми та концепції є важливими способами впровадження у життя економічної політики держави у сфері забезпечення інноваційного розвитку суб'єктів господарювання, конкретних підприємств, підвищення рівня інформаційної прозорості на ринку, активізації стратегічних напрямів суспільного прогресу, безпеки країни тощо.

Підходи, які були використані у побудові інтегрального показника аналізу інноваційного розвитку вітчизняних підприємств у динаміці охоплюють головні параметри середовища їхньої діяльності, що уможливорює планування і прогнозувати майбутніх результатів функціонування усього підприємницького сектора.

3.2. Зарубіжний досвід стимулювання розвитку підприємництва та можливості його застосування в Україні у контексті глобальних викликів

Еволюція світової господарської системи наблизилась до етапу, коли економіки багатьох країн за допомогою побудови тісних ділових відносин та поглиблення суспільного поділу праці трансформувалися у спільне середовище, в котрому функціонують міжнародні компанії, національні уряди, індивідуальні інвестори тощо. Глобалізація у цьому просторі є ключовим чинником, який пришвидшує його розвиток та сприяє інтеграції нових держав і суб'єктів господарювання, зумовлюючи при цьому і нові виклики для усіх стейкхолдерів, зокрема бізнесу. Вона також є визначальним фактором групування господарських, політичних, фінансових, культурних, соціальних, екологічних складових окремих держав у єдине ціле, оскільки сьогодні майже неможливо “відособитися” у межах національної економіки. Розвинені країни суттєво впливають на інші держави, визначаючи напрями їхнього розвитку та задаючи тренди у сфері інновацій і технологічного розвитку. Рівень відкритості економіки є однією з причин різного рівня інтеграції країн у світове господарство, що зумовлює значні відмінності у розвитку країн під впливом глобалізаційних процесів і нових викликів.

Зі стратегічного погляду рівень інтенсивності глобалізації і темпи НТП тісно корелюють між собою, тобто упродовж тривалого періоду існував постійно повторюваний процес, у котрому інноваційні технології відігравали роль основи соціально-господарської глобалізації. Остання спричиняє міжнародні потоки людського капіталу, продукції, фінансових ресурсів, нових ідей, даючи таким чином змогу забезпечити високі темпи технологічного розвитку. З цієї точки зору глобалізаційні процеси справляють визначальний вплив на розвиток світового ринку інноваційних продуктів. Розповсюдженню сучасних винаходів і технологій на міжнародному рівні сприяють високі темпи прогресу інновацій на основі розвитку глобальних мереж, які охоплюють науково-дослідні установи, що функціонують на комерційній або неприбутковій основі (державні чи

приватні). Поширення і розбудова світових глобальних мереж, співробітництво країн у сфері розвитку інноваційних технологій не тільки з метою генерування фінансових результатів, а й задля досягнення соціальних ефектів є ключовим шляхом прогресу глобалізації. Важливою характеристикою інновації є дуже швидке поширення нових технологій на міжнародному рівні, котре супроводжується відчутним зменшенням тривалості операційних процесів, підвищенням якості продукції, зростанням продуктивності праці та економії ресурсів на підприємствах.

Найбільший обсяг інновацій підприємства запроваджують на поліпшення та удосконалення технологічного супроводу операційних процесів, необоротних активів. Результатом цього є зниження виробничих витрат, підвищення фондоддачі та продуктивності праці, економія дефіцитних ресурсів та зміцнення конкурентоспроможності підприємницької структури на ринку. Суб'єкти господарювання, котрі постійно удосконалюються власне технологічне забезпечення операційної діяльності, роблять ставку на цифровізацію господарських процесів генерують досить високі фінансові результати та є конкурентними на міжнародній арені. Такі підприємства, зазвичай, нарощують якість власної продукції, наймають висококваліфікованих працівників, ефективно організовують систему менеджменту тощо. Введення у діяльність підприємств різноманітних інновацій є їх головним завданням у довготерміновій перспективі розвитку, що допоможе створити сприятливі умови для результативного використання усіх видів ресурсів й сформувати високий рівень конкурентоспроможності на ринку [46].

Сьогодні Україна впевнено наближається до членства у ЄС та поступово виконує усі вимоги для початку переговорів, значна частина яких стосується економічної сфери. В умовах глобалізаційних викликів та посилення процесів євроінтеграції значної уваги заслуговує дослідження особливостей функціонування підприємницького сектору у провідних країнах світу, використання методів стимулювання інноваційного розвитку бізнес-структур та інструменти формування сприятливого середовища діяльності суб'єктів

господарювання. Формування підґрунтя для активізації інноваційного розвитку вітчизняних підприємницьких структур стане запорукою успіху щодо освоєння нових ринків ЄС, допоможе наростити конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників за рахунок підвищення якості та новизни продукції, пришвидшить темпи економічного зростання національної економіки тощо.

Розвинені країни в умовах посилення глобалізаційних викликів використовують різноманітні інструменти та способи формування сприятливого економічного середовища, яке стимулюватиме інноваційний розвиток підприємницьких структур. Важливу роль у цьому процесі відіграють інститути держави, які формують і реалізують відповідну політику та стимулюють розвиток підприємництва у регіонах та країні загалом.

В умовах сьогодення вітчизняний інноваційний ринок перебуває на стадії активного розвитку й володіє значним потенціалом на міжнародному рівні. Проте невдале реформування вітчизняної господарської системи у довоєнний період та початок війни у 2014 році, котра трансформувалася у повноцінну агресію росії у 2022 році, значно сповільнили темпи його зростання. Окрім цього Україна нині фактично закрита для іноземних капіталовкладень та засновників інноваційного бізнесу (стартапів). З іншого боку закінчення війни може окреслити багато перспектив для суб'єктів господарювання, у тому числі можливість повноцінного виходу на ринок ЄС та залучення іноземних інвесторів для повоєнного відновлення національної економіки. Зазначимо, що сьогодні більшість інноваційних підприємців підтримували міжнародні тренди і працювали у секторі цифрових інформаційних технологій, розроблення додатків і програм у популярних сферах, інтернет-сайтів тощо. Водночас другий рік повномасштабної війни не пройшов безслідно і посприяв поширенню інноваційного бізнесу на сферу виробництва озброєнь, особливо різноманітних розвідувальних і ударних дронів, засобів електронної боротьби та протиповітряної оборони. Є усі підстави вважати, що у повоєнний період ці підприємства будуть стрімко розвиватися та охоплять значну частину світового ринку, оскільки багато країни виявлятимуть зацікавлення у їхніх розробках,

особливо ті, що мають схожі проблеми з обороною і безпекою та намагаються адекватно реагувати на аналогічні глобальні виклики. Водночас, як уже зазначалось, особливо цінними будуть розробки подвійного призначення, які потенційно вдасться використати у інших галузях економіки в мирних цілях.

Необхідно зазначити, що інноваційна складова є важливим чинником стимулювання економічного прогресу у більшості країн. Вагому роль у цьому процесі відіграють сформовані в країні необхідні інститути, які будуть допомагати розвиватися бізнес-структурам, що пропонують інноваційні продукти на ринку (стартапи, бізнес-ангели, венчурні підприємства тощо). Сформована екосистема стартапів нині у багатьох державах є ключовим елементом інноваційного економічного розвитку й переслідує мету – стимулювання розроблення інноваційних продуктів підприємницькими структурами, які допомагають охопити нові ринки та оновити або розширити масштаби операційної діяльності компаній.

Високі темпи прогресу міжнародної економічної системи стартапів, які простежуються упродовж 2010 – 2022 років, засвідчують висхідні тенденції розвитку інноваційної господарської системи. Стартапи характеризують як інноваційні підприємницькі організації, що суттєво нарощують вплив на усі сфери суспільного життя (господарство, інформація, екологія, охорона здоров'я, комп'ютерна галузь тощо), а також є дієвими драйверами формування корисних ідей та розроблення нових продуктів, які мають високу потенційну конкурентоспроможність на світовому ринку. При цьому з точки зору модернізації формальних і неформальних інститутів регулювання та стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в Україні, які розглядалися у попередніх частинах дослідження, особливе значення має розвиток стартап-культури серед студентства і молоді, що водночас сприятиме подальшій інтеграції освіти, науки і бізнесу.

Сьогодні світова першість у формуванні сприятливих умов для розвитку екосистеми стартапів належить США (Додаток Л), які очолюють відповідний рейтинг країн за кількістю стартапів у 2023 році. Варто зазначити, що у першу

десятку цього рейтингу увійшли такі провідні країни світу як Великобританія, Німеччина, Франція, Іспанія, Канада та інші (Додаток Л). З огляду на поданий рейтинг та першість у ньому США, корисним буде вивчення їхнього досвіду щодо створення сприятливих умов для функціонування інноваційного підприємництва. У 2023 році у США функціонувало понад 50 тис венчурних стартапів і лише незначна їхня кількість подолала у вартості позначку в один млрд дол США [130].

Варто зазначити, що успішний розвиток стартапу значною мірою залежить не тільки від національної політики у сфері фінансування, але й в принципі від країни, де працює. Сьогодні немає єдиної думки серед науковців і практиків щодо того, у якому регіоні кращі умови для розвитку стартапів: одні є прихильниками США, інші – Європи. В таких умовах доцільно визначити спільні та відмінні характеристики кожної системи стартапів, а також дослідити можливості запозичення такого досвіду для національної економіки з огляду на пріоритети інноваційного розвитку підприємництва, яке власне часто починається із стартапу на рівні команди однодумців, навіть ще без юридичної реєстрації суб'єкта господарювання.

Сьогодні європейська екосистема стартапів демонструє значний ріст, оскільки знаходиться на стадії пожвавлення, проте якщо порівнювати можливості отримання інвестиційних ресурсів для реалізації сучасних інноваційних продуктів, то США головним чином переважають. Відтак, доцільно виокремити декілька головних розбіжностей між європейським та американським ринком інноваційних продуктів (рис. 3.10).

Проаналізуємо детальніше подані на схемі відмінності (рис. 3.10). Щодо простоти залучення фінансових ресурсів для реалізації стартапу у США, то це пов'язано з наявністю на ринку великої кількості венчурних компаній та бізнес-ангелів, тому отримати фінансування легше у порівнянні з європейськими країнами, у яких стартапи, зазвичай, ведуть конкурентну боротьбу за отримання дефіцитного капіталу на стадії зростання проекту.

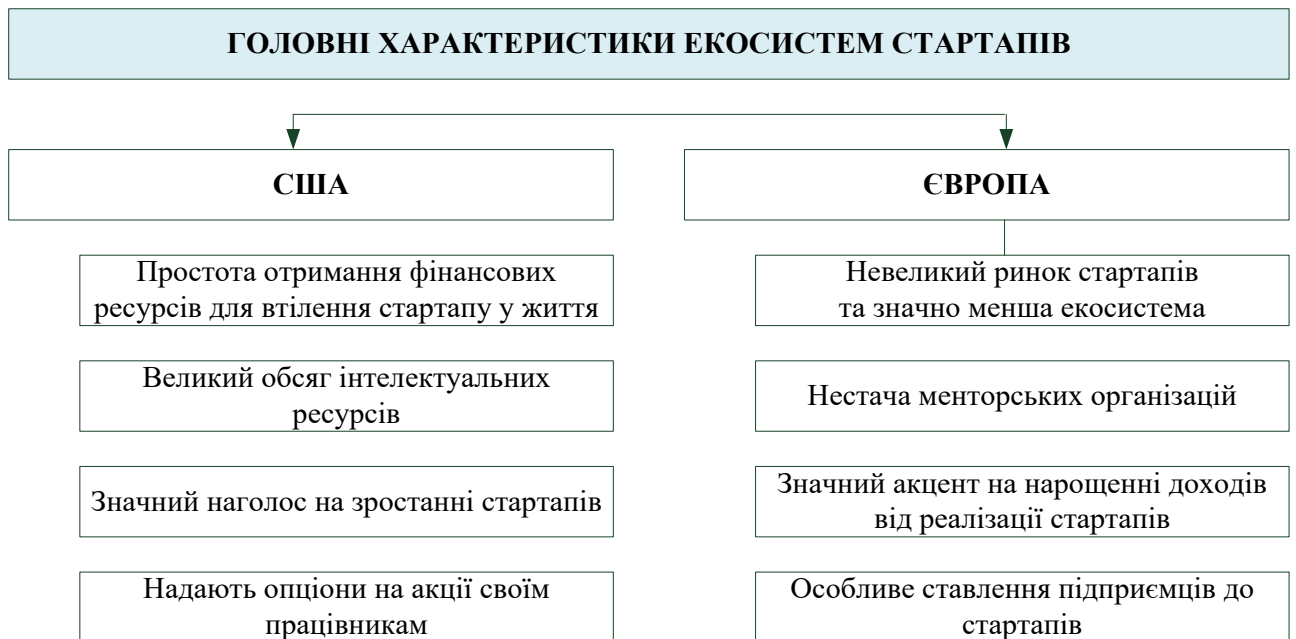

Рис. 3.10. Окремі відмінності між американською та європейською екосистемою стартапів

Джерело: узагальнено автором

Необхідно підкреслити, що екосистема інноваційного підприємництва у європейських країнах значно менша за розмірами у порівнянні з американською, а ринок стартапів є невеликий, який, окрім цього, є багатонаціональний, що створює потребу у дублюванні характеристик товарів основними європейськими мовами для його розповсюдження у низці країн. З іншого боку такий структурований ринок володіє низкою позитивних рис, зокрема: у подальшому стартапам легше освоювати нові ринки; стартапи послідовно проходять необхідні ринки у той час як новаторам зі США доводиться долати більшість сегментів ринку одночасно. США володіють значно більшим за обсягом ринком інтелектуальних ресурсів, який є ключовим визначником успішної реалізації інноваційних проєктів. Наявність у регіоні науково-дослідних установ і університетів впливає на якість людських ресурсів, фінансову обізнаність населення, яке володіє відповідними знаннями та здатне адекватно аналізувати ризики різних інноваційних проєктів. Результати досліджень засвідчили, що сьогодні рейтинг топ-10 найпотужніших університетів світу охоплює шість

американських та чотири європейських заклади, тобто у США присутні більше драйверів для активізації розроблення стартапів в економіці [152, с. 114].

Наступною відмінністю між екосистемами стартапів у США та Європи є нестача менторів в останній. Сьогодні європейські країни відчувають дефіцит у бізнес-наставниках та необхідність розбудови інфраструктури, що супроводжуватиме інноваційних підприємців на шляху становлення. Відповідно у стартапів зі США набагато менше проблем у цій сфері, оскільки в екосистемі присутня велика кількість бізнес-янголів.

Відмінності у бізнес ментальності, інноваційній та стартап-культурі проявляються у більш лояльному ставленні американців до невизначеності та здатності приймати вищі ризики, які пов'язані з вкладенням коштів у стартапи. Особливості європейських підприємців проявляються у більшій зваженості щодо управління ризиками за рахунок дефіциту реальних прикладів використання агресивних стратегій в інвестуванні. З іншого боку у США існує багато прикладів вдалої реалізації інноваційних проєктів інвесторами, які з пересторогою ставляться до започаткування особистих стартапів.

Необхідно також зазначити, що стартапи зі США, зазвичай, дотримуються у своїй роботі стратегії зростання через значний за обсягом ринок та високий рівень конкуренції на ньому. Американські стартапи реалізуються у більшості випадків з успіхом та зберігають тривалість росту за рахунок допомоги венчурних інвесторів. Проте така тактика частково стримує фінансові ресурси до моменту нагромадження їх у досить великих обсягах, що суттєво нарощує невизначеність, яка пов'язана з провальною реалізацією інноваційних проєктів або недосягненням очікуваних результатів.

Стартапи у європейських країнах, навпаки, дотримуються дохідної стратегії, що пов'язано з дефіцитом фінансових ресурсів на їх впровадження та необхідністю отримувати більші грошові потоки на початкових стадіях реалізації проєкту. З іншого боку європейські стартапери обмежені у фінансуванні власного прогресу, оскільки основним джерелом залишають позитивні фінансові результати, які і є контраргументом подальшого

впровадження проєкту. Результатом такої ситуації стала більша незалежність інноваторів та зосередження фінансових ресурсів у невеликої групи інвесторів.

Важливою позитивною стороною екосистеми американських стартапів є те, що вони надають термінові контракти (опціони) на придбання майнових прав співробітникам. Практика засвідчила, що працівники компаній США мають у власності близько п'ятої частини стартапів на завершальному етапі їхнього розвитку (для порівняння ця питома вага у європейських компаніях знизилася майже у два рази). У корпораціях США понад 65 % термінових контрактів на акції стартапів перебувають у резерві для подальшого розповсюдження серед рядових співробітників організації. З іншого боку, у європейських країнах левову частку опціонів на інструменти власності спеціально притримують для подальшого передання менеджерам компаній. Ці майнові права дають змогу заробляти додаткові доходи окрім оплати праці за основним місцем роботи. Варто зауважити, що інвестори в інноваційний бізнес з європейських країн часто віддають перевагу отриманню реальних грошових засобів у найкоротший термін у вигляді надбавок з фондів преміювання працівників та менш схильні перемішувати вищі доходи участі за допомогою фінансових інструментів. Така ситуація штучно нарощує невизначеність майнових цінних паперів стартапів, які, порівняно, є менш популярним об'єктом інвестування серед працівників компаній у Європі [152, с. 115].

Практика провідних держав світу засвідчує ключову роль урядових інститутів у розвитку інноваційного підприємництва в країні, які розробляють законодавче підґрунтя їх функціонування, виступають у якості інвесторів, беруть участь у побудові інституційної інфраструктури, розвитку акселераторів, інкубаторів тощо. В Україні сьогодні роль держави ще недостатня, в законодавстві існує багато прогалин, а діяльність стартапів потребує ефективного регулювання з урахуванням її специфіки та умов. Значна кількість проблем у забезпеченні інтелектуальних прав, а саме законодавство у цій сфері потребує удосконалення. У довоєнний період державою було задекларовано низку планів, які б мали активізувати сферу інновацій й сформувати сприятливі

умови для залучення інвестицій, проте більшість з них так і залишилися нереалізованими.

З іншого боку є приклади країн, в яких держава не відіграє відчутної ролі у розвитку інноваційного підприємництва і результати функціонування ринку стартапів у них є невисокими (Чехія, Румунія, Словенія, Хорватія), відтак у рейтингу 2023 року вони не займають відчутних позицій. Не зважаючи на другий рік війни, Україна випередила їх у рейтингу за кількістю стартапів за підсумками поточного року, хоча державне регулювання цього сектору потребує суттєвого удосконалення. Водночас найближчі сусіди України Угорщина, Польща та Естонія практикують державне стимулювання розвитку ринку стартапів та передбачають вагомую роль держави у формуванні їхньої екосистеми. В Естонії вибудована гнучка урядова політика у секторі функціонування інноваційних підприємців, в основі якої лежить цифрова платформа надання послуг, яку почали запроваджувати ще у далекому 2000 році. Вона обійшла державі близько 1 % від річного валового продукту. З метою впровадження урядової політики були сформовані низка фондів розвитку державного значення, які є потенційними інвесторами й надають консультаційну допомогу новоствореному малому бізнесу. Як результат, сьогодні в країні використовують більше трьох десятків інструментів фінансово-інформаційної підтримки інноваційного підприємництва [136, с. 58].

Економічна політика Естонії зорієнтована на формування привабливого господарського середовища для національних стартап-проектів та інноваційного бізнесу, а також зацікавлюють вести діяльність в країні різноманітних спеціалістів у сфері цифрових інформаційних технологій з-за кордону. Офіційне оформлення підприємництва в цій країні становить не більше 7 днів і володіє головною позитивною рисою – надання за бажанням відтермінування щодо формування статутного капіталу бізнес-структури. Власники стартапів, які є іноземними громадянами, мають змогу започаткувати корпоративне підприємство чи компанію з обмеженою відповідальністю. Для громадян країн, що не входять до європейського співтовариства, передбачена можливість

отримання за спрощеною процедурою дозволів на проживання в Естонії (зокрема, це стосується спеціалістів у галузі комп'ютерних технологій). Водночас діє паралельна програма, яка дає змогу громадянам інших країн отримати електронне резидентство, котре уможливорює реєстрацію бізнесу та управління ним на відстані, тобто здійснювати виробничу діяльність, платити обов'язкові платежі, отримувати доступ до розрахункових та депозитно-кредитних банківських рахунків тощо. Сьогодні більшість країн намагаються створити лояльні податкові умови для ведення інноваційного бізнесу, які б зацікавлювали іноземних інвесторів вкладати у національну економіку. Естонія досягла достатньо високої податкової конкурентоспроможності економіки, а значну частину фіскального тиску створює прибутковий податок за пропорційною ставкою 20 %. Проте зазначений податок справляється у випадку спрямування чистого прибутку на виплату доходів власникам (дивідендів акціонерам), що є своєрідним стимулом реінвестувати у власний бізнес. Естонська податкова система спрямована на сприяння активізації підприємницької діяльності, а податковий тиск поступово зменшується. Окрім цього, у країні функціонують багато венчурних фондів, котрі разом з корпоративним сектором вкладають кошти в інноваційні стартапи, що розробляють продукти в ІТ-сфері [136, с. 58].

В Естонії також налагодили тісну співпрацю Міністерство освіти та ІТЛ (Асоціація ІТ та комунікацій), котрі разом запровадили у середній школі програму освоєння сучасних інформаційних технологій школярами, а починаючи з 2015 року у закладах вищої освіти і коледжах введено у якості навчального курсу вивчення процесу розроблення та реалізації стартап-проектів. До навчального процесу максимально залучають фахівців з практики, бізнесменів та менеджерів компаній різних рівнів, які надають у приклад власний досвід реалізації стартапів [136, с. 58]. Вважаємо, апробація в Україні схожих практик теж сприяла би розвитку стартап-культури починаючи зі школи, а уже студентське середовище за рахунок тіснішої співпраці освіти, науки та бізнесу давало б змогу розвивати потенційні креативні ідеї та інноваційні рішення.

Особливості має також державне регулювання розвитку ринку інноваційного підприємства у Польщі, оскільки інструментом його здійснення є формування спеціальних економічних територій з привабливим кліматом для ведення господарської діяльності та здійснення капітальних вкладень. У таких зонах були сформовані усі необхідні інституційні об'єкти та утворена інфраструктура, що сприятиме легкому започаткуванню стартап-бізнесу. Активізації останнього також сприяє сформований державною План відповідального розвитку і Бізнес-конституція, які узагальнюють у собі систему методів та інструментів стимулювання розвитку інноваційного сектору економіки. Комплексному прогресу ринку стартапів і його технологічних складових також сприяє утворене Міністерство бізнесу і технологій. У процесі співпраці урядів України та Польщі був започаткований міст інноваційних підприємств, метою якого є допомога українським стартапам освоювати польський ринок. Ця програма також передбачає можливість вітчизняним стартапам залучати кошти, сформовані за рахунок урядових та приватних фінансових ресурсів. Головною урядовою інституцією у сфері реалізації сучасної господарської стратегії є Польський фонд розвитку, котрий був заснований в 2016 році. Сьогодні він є досить великим фондом у Європі, що акумулює державні й корпоративні фінансові ресурси. Питома вага урядових інвестицій у стартапи коливається у межах 25 – 80 % у відповідності до задіяної програми фінансування, що дає змогу суттєво знизити невизначеність корпоративним фондам. Сьогодні у Польщі функціонують п'ять програм спільних капіталовкладень, які призначені для фінансування розвитку інноваційних підприємств, що перебувають на різних життєвих стадіях й володіють сукупними фінансовими ресурсами у розмірі понад 15 млн євро. Фонд розвитку також здійснював програму Старт у Польщі, в яку уряд інвестував близько 700 млн євро. Держава очікує, що ці значні капіталовкладення дадуть змогу польським стартапам трансформуватися в ефективно діючі підприємницькі структури [136, с. 58].

Уряд Польщі також створює всі необхідні умови для розвитку інтелектуальних ресурсів молодих стартаперів. Свого часу дисципліна з програмування була задекларована загальношкільною з метою підвищення рівня обізнаності молоді у комп'ютерних технологіях та подальшого отримання поглиблених знань у закладах вищої освіти. У таких діях уряд має довготермінову ціль – трансформування національних університетів у важливі інноваційні центри, які сприятимуть утворенню нових інформаційних і технологічних груп, що збільшать розміри національної галузі стартапів. Така політика поступово дає свої результати, оскільки вже сформовані декілька груп: Люблінський кластер, який охоплює 90 організацій, Гданський – включає понад 120 ІТ-підприємств. Суттєве значення відводиться вихованню здібних молодих бізнесменів, які будуть вести діяльність у сфері розроблення інноваційних продуктів. Польський фонд розвитку допомагає розбудовувати систему менторів, організовує курси започаткування стартапів, проводить різні види навчань та курсів щодо освоєння інноваційних навичок і оволодіння знаннями тощо. Централізоване фінансування від держави отримують також низка підприємницьких інкубаторів, за допомогою яких стартапи можуть прощтовхувати свої ідеї та оцінювати можливості їх реалізації [136, с. 58]. Якщо проводити паралелі з вітчизняною практикою, то як уже зазначалось, в Україні фактично єдиною створеною державою впливовою інституцією у сфері стимулювання інноваційного підприємництва і стартапів зокрема залишається Український фонд стартапів, зусиль якого однозначно недостатньо.

Значну увагу розвитку екосистеми стартапів приділяє уряд Угорщини, економіка якої досягла досить високого рівня діджиталізації, оскільки в цьому секторі зайнято близько 15 % працездатного населення, які виробляють п'яту частину валового продукту країни. У 2016 році у країні було сформовано довготерміновий план розвитку ринку інноваційного підприємництва, котрий окреслював головні пріоритети функціонування екосистеми стартапів, зокрема: малий бізнес, джерела формування капіталу, культура підприємництва, привабливе середовище ведення діяльності. Державою був утворений орган,

який забезпечує координацію суб'єктів інноваційного ринку та сприяє застосування визначених урядовою стратегією інструментів стимулювання розвитку стартапів. Ухвалені нормативно-правові акти мають на меті забезпечити високі темпи росту стартапів та покриття потреби у кваліфікованих працівниках й охоплюють: здатність реалізувати частку в компанії та акції за зниженим відсотком, формування спеціальних пільгових територій тощо. Механізм фінансового забезпечення розвитку інноваційного підприємництва в Угорщині було визначено як стратегічне завдання. Надання фінансових ресурсів державою на реалізацію стартапів проводять за допомогою венчурних організацій, урядових грантів та об'єднання зусиль з бізнес-янгелами з метою формування капіталу інноваційними підприємцями на стадії зародження бізнесу. Урядом окреслена головна ціль – посилити співпрацю стартапів з крупними технологічними суб'єктами господарювання з метою повноцінного залучення капіталу великих компаній для фінансування інноваційного розвитку в країні. В Угорщині також використовують низку інших прогресивних способів підтримання розвитку стартапів, серед яких варто виділити надання цифрової освіти і здобуття бізнес-компетенцій у інноваторів-початківців, підвищення кваліфікації тренерів, бізнес-викладачів, менторів, сприяння зацікавленості іноземних інноваційних підприємців, за допомогою електронних ресурсів розповсюдження позитивного досвіду щодо започаткування стартап-бізнесу, створення позитивної репутації інноваційних підприємств, зокрема серед населення з погляду перспектив інвестування і місця працевлаштування. Стартапи отримують також вагому підтримку у інтернет та друкованих виданнях Угорщини, які висвітлюють особливості їхньої діяльності та популяризують у суспільстві переваги від функціонування інноваційного бізнесу [136]. У цьому контексті відзначимо, що в Україні навіть сьогодні, в тім числі серед молоді, недостатня обізнаність щодо наявних можливостей розвитку своїх ідей і започаткування бізнесу, що ап'рорі стримує такі ініціативи.

Інструменти урядового стимулювання розвитку екосистеми стартапів, які використовують країни Центральної і Східної Європи висвітлено на рис. 3.11.

Рис. 3.11. Способи урядового стимулювання і регулювання розвитку екосистеми стартапів (ЕСС) [134, с. 32]

Таким чином, сьогодні у різних країнах світу ключовими інвесторами в інноваційне підприємництво є міжнародні та національні компанії, держава, домашні господарства, венчурні корпорації, краудфандингові організації (платформи) та інші фонди, що спеціалізуються на інвестиційній діяльності. Особливістю інвестування ресурсів у вітчизняні стартапи є домінування приватного капіталу у порівнянні з державним, який, зазвичай, вкладався у “символічних” розмірах. У довоєнний період у вітчизняній господарській системі інвестиційною діяльністю у сфері інноваційного підприємництва

займалися незначна кількість венчурних компаній, лише деякі бізнес-інкубатори та акселератори, чого однозначно недостатньо для розвитку регіональних інноваційних екосистем та національної загалом.

Необхідно зазначити, що сьогодні вітчизняна екосистема стартапів знаходиться на передових позиціях у рейтингу європейських країн, проте повномасштабна війна, падіння конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу, зниження рівня інноваційності господарської системи загалом, погіршення умов функціонування підприємств і поступове зниження якості освітнього процесу в закладах вищої освіти у порівнянні з країнами ЄС створили реальні загрози щодо подальшого розвитку цієї галузі.

Досвід розвинених країн переконує, що інноваційному підприємництву сьогодні складно успішно функціонувати і розвиватися без вагової державної підтримки, що створює необхідність розроблення в Україні довготермінової концепції його розвитку. Для цього доцільно використовувати сучасні інструменти стимулювання розвитку інноваційного сектору, які необхідно розглядати крізь призму швидкої цифровізації усіх сфер життєдіяльності країни, підготовку висококваліфікованих фахівців, формування привабливих умов для залучення внутрішніх та іноземних інвестицій.

З метою активізації формування вітчизняної стартап-екосистеми, як напряму інноваційного розвитку підприємництва загалом, доцільно розробити та впроваджувати дієву державну політику стимулювання розвитку інноваційних підприємницьких структур, а також сфери венчурного капіталовкладення. Для цього необхідно реалізувати низку заходів, які охоплюють: формування урядом бази даних щодо організацій, які функціонують в секторі венчурного капіталовкладення; співпраця з закладами вищої освіти у напрямі підготовки професійних інноваційних менеджерів; забезпечення дотримання права інтелектуальної власності; поліпшити процеси мобілізації та інвестування ресурсів венчурних компаній; проведення прогнозування ринкових параметрів щодо генерування фінансових результатів від виробництва інноваційної продукції як наслідок реалізації конкретного стартапу; ухвалення відповідного

законодавчого забезпечення, яке б детально регламентувало здійснення капіталовкладень в інноваційні проєкти; полегшення доступу на вітчизняний ринок міжнародних інвестиційних ресурсів; підвищення рівня безпеки, удосконалення механізму гарантій та страхування інноваційних капіталовкладень.

Стратегічними напрямками урядового стимулювання розвитку вітчизняної екосистеми стартапів мали б бути такі:

- спрямування державних інвестицій у важливі для держави стартапи, акумулювання фінансових ресурсів у процесі співпраці з комерційними венчурними організаціями;
- формування нормативно-правових ініціатив, які спрощуватимуть умови функціонування новоутвореному малому бізнесу в інформаційній сфері та інших інноваційних галузях;
- сприяння розвитку інтелектуального капіталу, який у найближчому майбутньому стимулюватиме ІТ-підприємництво в країні, започаткування навчання молоді грамотності роботи у різноманітних цифрових програмах та додатках у закладах освіти різних рівнів, а також здобуття навичок у сфері підготовки та представлення власних стартапів тощо;
- започаткування інноваційних центрів, технологічних груп, до яких би входили вітчизняні та міжнародні підприємницькі структури;
- забезпечення інформаційної популяризації діяльності стартапів та інституцій підтримки інноваційного бізнесу у різних видах медіа, що допоможе сформувати позитивну репутацію в країні.

Зазначимо, що сьогодні багато економістів-практиків вважають важливою запорукою розвитку інноваційного підприємництва створення сприятливих умов для діяльності малого та середнього бізнесу, оскільки саме у цій сфері виникає зацікавленість щодо реалізації стартап-проєктів.

У сучасному світі, враховуючи глобальні виклики, сприятливість середовища країни для ведення господарської діяльності підприємствами аналізують, як уже зазначалось, на підставі сформованих глобальних рейтингів

бізнесу. Втім з початком війни говорити про такі рейтинги досить складно. Більшість параметрів національної економіки, що характеризують легкість ведення бізнесу (простота реєстрації підприємницьких структур, надання дозволів на здійснення будівництва, отримання позик, під'єднання до електричних мереж, захист прав капіталовкладників, дотримання умов реалізації угод, системи справляння обов'язкових платежів, процедури банкрутства, міжнародної торгівлі тощо) перебували у досить критичних значеннях та свідчили про необхідність реакції в частині удосконалення державної політики у сфері підприємництва. Зокрема, перші місця у різних рейтингах, які характеризують інноваційний розвиток в країні та параметри ведення бізнесу, часто посідають такі країни як Гонконг, Сінгапур, Південна Корея, Данія, Нова Зеландія. На нашу думку, варто також дослідити позитивний досвід цих країн щодо формування привабливого середовища ведення бізнесу та визначення напрямів його застосування у вітчизняній практиці. Сьогодні погляди багатьох дослідників збігаються щодо наявності у Сінгапуру ідеального середовища для функціонування підприємницьких структур. У державі серйозно розбудована інфраструктура у сфері фінансів, країна характеризується стабільною політичною системою та ефективним нормативно-правовим забезпеченням економічної діяльності. У господарській системі країни ведуть діяльність понад 3500 провідних міжнародних організацій, а також більше 120 великих корпорацій розмістили свої відокремлені підрозділи. Уряд країни сформував систему оподаткування, головною метою якої є сприяння припливу іноземних капіталовкладень: вільний кругообіг капіталу на ринку; високі гарантії захисту інвестицій; звільнення від оподаткування банківських депозитних доходів для закордонних вкладників; запобігання подвійного обкладання податками доходів та фінансових результатів суб'єктів господарювання [157, с. 69].

До ключових чинників, що позитивно вплинули на активізацію підприємницької діяльності в Сінгапурі відносять:

1. Наявність доступного за ціною та ризиком капіталу для ділових одиниць. Уряд країни побудував низку механізмів формування фінансових ресурсів

підприємств за рахунок грантів з метою активізації малого бізнесу (спільне фінансування, фінансова допомога, діяльність підприємницьких інкубаторів та надання позикових коштів). У державі діє Державне агентство, яке стимулює розвиток малого бізнесу за допомогою менторства та допомоги у мобілізації фінансових ресурсів від приватного сектору. Державне агентство також проводить програму мікрокредитування, до якого залучена низка державних кредитних установ, що розробили особливі програми надання позик малому бізнесу та спеціальні фінансові послуги.

2. Простота здійснення підприємницької діяльності. В країні досить стабільна і дієва корпоративна інфраструктура, котра дає змогу реалізувати левову частку стандартних операцій з інститутами держави упродовж кількох годин. Значна частина таких транзакцій відбувається без фізичної присутності підприємців, тобто за допомогою інноваційних цифрових платформ у режимі онлайн. Операції щодо реєстрації й аудиту бізнесу є чітко стандартизованими та максимально прозорі для усіх сторін. Започаткування бізнесу на території країни, зазвичай, відбувається упродовж одного або двох днів (в Україні це може розтягтися до двох тижнів).

3. Ефективна система оподаткування, за якої верхня межа відсоткової ставки оподаткування чистого прибутку корпорацій встановлена на рівні 17 %, який у порівнянні з іншими державами є досить низьким. Завдяки лояльній системі справляння податків уряду вдалося суттєво активізувати вітчизняний бізнес та залучити значні обсяги іноземних інвестицій у підприємницький сектор.

4. Розроблення й впровадження Програми діджитал-маркетингу для підприємницьких структур з метою надання їм підтримки та допомоги в освоєнні навичок з впровадження цифрових платформ у власну діяльність. Складові цієї програм охоплюють: формування пропозицій щодо впровадження нових технологій; підтримка у підприємницьких і технічних хабах; консультаційна допомога щодо ухвалення ключових рішень у сфері формування та

використання фінансових ресурсів у процесі проведення інноваційної політики [157, с. 70].

Доцільно також відзначити активність держави у сфері підготовки кваліфікованих спеціалістів, оскільки саме уряд фінансує значну частину видатків на освіту і підвищення кваліфікації працівників (майже 90 %), що зайняті у підприємницькому секторі. Також у Сінгапурі функціонують з цією метою комерційні й державні заклади освіти, а малий бізнес має змогу власноруч запросити в компанію необхідного для освітнього процесу спеціаліста (навіть іноземного), оплатити його працю і після пред'явлення відповідних документів отримати відшкодування від держави [157]. В умовах українських реалій простежується певна "відірваність" університетів в частині підготовки фахівців від потреб і запитів ринку, водночас провідні заклади вищої освіти в останні роки, вважаємо, суттєво просунулись у питаннях співпраці із ключовими стейкхолдерами, зокрема потенційними роботодавцями, залучають їх до навчального процесу, що сприятиме підвищенню якості підготовки і її наближеності до потреб економіки.

Зрозуміло, що надання доступу інноваційним підприємцям до капіталу, створення привабливої комерційної інфраструктури для допомоги бізнесу, розбудова ефективної системи оподаткування, зниження адміністративного тиску, започаткування освітніх механізмів з підвищення кваліфікації персоналу підприємств є важливим підґрунтям створення сприятливого інвестиційного клімату у територіальних громадах та Україні загалом.

З урахуванням наближення переговорів України щодо вступу в ЄС необхідно також аналізувати досвід урядового стимулювання розвитку інноваційних підприємців у європейському співтоваристві. В цілому функціонування підприємницьких структур регулюється відповідним Генеральним директором Європейської комісії, компетенції котрого стосуються ринку ЄС, промислових видів діяльності, малого бізнесу та підприємництва. Його політика сконцентрована на формуванні спільного ринку продукції та послуг для країн ЄС, розробленні й реалізації ефективної

промислової політики, активізації діяльності підприємств, полегшенні процесу залучення фінансових ресурсів із доступних джерел, зниженні рівня адміністративного тиску, забезпечення дотримання інтелектуального законодавства тощо. Ще у 2013 році у Європейському Союзі розробили План дій, який окреслював комплекс заходів щодо активізації розвитку малого бізнесу та визначав інструменти стимулювання. Він регламентував здійснення заходів такими ключовими напрямками: надання можливостей щодо проходження навчання з основ організації і управління бізнесом; формування привабливого підприємницького клімату й усунення штучних адміністративних перешкод для розвитку малих компаній; формування високого рівня культури у громадян, які займаються підприємницькою діяльністю на ринку ЄС й побудова нових моделей ведення бізнесу, які дадуть змогу підвищити його ефективність; залучення інвестицій у сферу підприємництва за рахунок поліпшення якості економічного середовища тощо [157].

Розвитку підприємницької діяльності в ЄС посприяло формування спільного діджитал-ринку, котрий охоплює низку складових: удосконалення реалізації торгівельних операцій у мережі Інтернет, поліпшення комунікаційного сектору й надання гарантій стосовно вільного обігу цифрових даних у межах країн-членів союзу. Головні заходи щодо формування єдиного цифрового ринку були окреслені Комісією ЄС, вони передбачали: полегшення доступу користувачів і підприємців до продукції і послуг, які пропонують на ринку за допомогою онлайн інструментів; формування привабливих умов для популяризації торгівельних електронних платформ; нарощення потенціалу цифрової господарської системи ЄС. Водночас з метою стимулювання темпів цифровізації у європейському співтоваристві Комісією також було ухвалено нові пропозиції, які були покликані поліпшити головні компетенції цифрової грамотності населення Європи, оскільки сьогодні простежується неспівпадіння між вимогами працедавців та наявними навиками у робочій силі на ринку щодо умінь у сфері діджиталізації. Це стало наслідком поступового впровадження інноваційних технологій в операційні процеси підприємницьких структур різних

видів діяльності. Для вирішення цієї проблеми було розроблено низку пропозицій, зокрема: визначено головні компетенції, які здобувачі освіти мають засвоїти; сформульовано план дій у сфері цифрового навчання, який характеризує здатність працівників, закладів освіти й навчальних систем пристосовуватися в умовах швидких темпів технологічного прогресу (це стосується нарощення обсягів застосування цифрових інновацій упродовж навчання та набуття освітніх компетенцій); розширення отриманих знань і практичних навиків у цифровій сфері; удосконалення навчання на підставі дослідження результатів оцінки інформації і планування; заходи щодо дотримання сформованих у ЄС цінностей, інклюзивного навчання і стандартів якості освіти у Європі. Водночас дієвим способом фінансового стимулювання розвитку підприємницьких структур ЄС була програма COSME, котра має за мету зміцнення їхньої конкурентоздатності та діяла упродовж 2014 – 2020 років. Комісія ЄС кожного року презентує конкретні програми, які зорієнтовані на те, щоб активізувати діяльність малого бізнесу та мають власний бюджет. Програма COSME передбачала такі напрями розвитку підприємницьких структур: сприяння формування фінансових ресурсів на доступних умовах; полегшення доступу до фінансових ринків Європи та міжнародного ринку; формування привабливих господарських умов з метою зміцнення конкурентоздатності та стійкості у діяльності європейських компаній; підвищення рівня культури ведення бізнесу [157, с. 72]. Як видно зі змісту програми та із проаналізованого вище досвіду, у країнах ЄС відводиться особливе значення формуванню інноваційної культури. Проводячи аналогі з Україною, на наш погляд, не вдасться досягти відчутного прогресу у довготривалій перспективі, якщо не буде приділятися належної уваги формуванню цифрової грамотності, стартап-культури серед майбутніх підприємців на системні основі на рівні школи, вищої школи та уже безпосередньо за кошти роботодавців як підвищення кваліфікації, періодичні курси тощо. Аналізуючи тренди в Україні, все ж потрібно зауважити, що багато менеджерів інноваційних компаній намагаються приділяти увагу постійному навчанню і перепідготовці власних працівників в

міру фінансових можливостей тощо, однак важливий факт розуміння такої потреби в принципі, що розцінюємо позитивно, особливо з огляду на необхідність відповідати глобальним викликам в період післявоєнного відновлення України.

У провідних державах світу популярним інструментом впровадження у практику довготермінових планів і програм розвитку освіти, науки та інновацій, створення соціальних благ й вирішення суспільних проблем громадян є система державних замовлень. Держава виступає в економіці досить великим покупцем, тому залучає підприємницькі структури до спільного досягнення різноманітних цілей та виконання стратегічних завдань за допомогою підписання різного роду угод (замовлень). Система державних замовлень включає широкий набір контрактів на виконання визначених робіт, надання послуг чи постачання товарів, які пов'язані з виконанням функцій держави та реалізацією великих програм і проектів важливого соціально-економічного значення. Водночас уряд також володіє правами постійного моніторингу за реалізованими проектами, а комерційні структури отримують від цього власні вигоди (використання економічної інфраструктури, інституційних об'єктів, отримання різноманітних послуг від збудованих споруд тощо).

Особливо корисним для використання у вітчизняній економіці буде досвід США щодо функціонування системи урядових замовлень як важливого стимулюючого інструменту розвитку підприємств в окремих галузях. У ситуації досить низької частки держави у виробничій сфері уряд США за допомогою механізмів укладення угод з державою досить вдало долучає комерційні структури до розв'язання оперативних і довготермінових завдань суспільного розвитку. З метою активізації розвитку підприємницьких структур у господарському праві США є статті, в яких регламентують постійну квоту для підприємств в умовах участі у реалізації урядових контрактів у якості субпідрядників компанією – основним підрядником. Контракт також може охоплювати інструменти стимулювання зайнятості населення, регулювання

тривалості робочого часу й форм виплати заробітної плати, соціальні пакети для робітників тощо [157, с. 72].

У нормативно-правових документах в Німеччині також закладені низка положень, які сприяють участі підприємницьких структур у реалізації контрактів. Для цього інститути держави подрібнюють крупні контракти на менші замовлення і пропонують їх конкретним суб'єктам малого бізнесу, що дає змогу реалізовувати їх без відома основного підрядника. У Німеччині існує думка, що підприємцям набагато вигідніше будувати відносини з урядовими інститутами у порівнянні з крупними корпораціями, оскільки останнім властиво диктувати власні умови, котрі не завжди є вигідними [157]. Водночас у вітчизняній економіці механізм державних контрактів реалізують з метою правового підтвердження фінансування бюджетних видатків, котрі часто необґрунтовані й не стосуються головної мети – пришвидшення соціально-економічного розвитку України. Окрім цього сьогодні вітчизняна система держзамовлення є об'єктом критики, оскільки її часто використовують у якості корупційної складової не зважаючи на значні зусилля щодо впровадження сучасних цифрових платформ для проведення закупівель.

З урахуванням досвіду зарубіжних країн та сучасний кризовий стан розвитку вітчизняної економіки в Україні доцільно реалізувати низку заходів з метою активізації діяльності інноваційно орієнтованого, зокрема малого, бізнесу:

- поліпшення умов ведення господарської діяльності на основі зменшення рівня державного тиску на підприємницькі структури (фіскального, адміністративного, дозвільного тощо);
- надання преференцій малому інноваційному бізнесу щодо участі у реалізації програми державних закупівель на основі контрактів;
- поліпшення комунікацій підприємців з інститутами держави на основі застосування сучасних інформаційних технологій, подальшої цифровізації державних послуг;

- формування сучасної інфраструктури фінансового забезпечення активізації підприємницьких структур і допомога у формуванні капіталу із доступних за ціною та ризиком джерел (за рахунок реалізації різноманітних позикових преференційних програм та надання різного роду гарантій під кредити малому бізнесу);
- створення сприятливих умов для притоку капіталовкладень з-за кордону за рахунок підвищення прозорості роботи у різних галузях і секторах національної економіки;
- створення інноваційних хабів підтримки й розвитку підприємництва (зокрема з використанням потенціалу провідних університетів, акселераторів та інкубаторів), які організовуватимуть безкоштовні курси, навчання і консультації для осіб, які бажають започаткувати або мають власний бізнес. Діяльність таких центрів повинна охоплювати низку сфер, зокрема: отримання фінансової допомоги унаслідок використання урядових програм; правові консультації щодо започаткування підприємницької діяльності; організація фінансового, податкового та управлінського обліку; допомога в оцінці ефективності інвестиційних проєктів та ухваленні відповідних рішень; підтримка в організації експортної діяльності ділових одиниць;
- урядова підтримка нарощення інноваційної спроможності українських підприємницьких структур за допомогою посилення співпраці закладів вищої освіти та приватного бізнесу, котрий проводить наукові дослідження й впроваджує досягнення науки і техніки; посилення співробітництва між закладами освіти та дослідницькими центрами різних видів (інтеграція в тріаді освіта-наука-бізнес); активізація міжнародного співробітництва у сфері освіти, науки, технологічних розробок;
- збільшення пропозицій щодо навчання підприємству серед населення, використовуючи інструменти урядового замовлення в університетах та проведення різноманітних підприємницьких курсів; реалізація обміну практичним досвідом з іншими країнами у напрямі стимулювання розвитку інноваційного бізнесу;

– стимулювання громадян започатковувати бізнес, принаймні за спрощеною системою оподаткування, обліку і звітності, за рахунок зростання прозорості умов ведення підприємницької діяльності, наявності можливостей кредитування, інших інструментів підтримки на рівні держави, регіонів, конкретних територіальних громад.

Отже, формування привабливого середовища в країні для здійснення підприємницької діяльності суттєво залежить від ефективності урядової політики щодо розвитку цього сектору та створення бізнесу доступних умов залучення капіталу, дієвого законодавства, справедливої системи оподаткування, можливості налагоджувати зв'язки на міжнародному рівні, надання інформаційної та консультаційної підтримки, а також іншої підтримки підприємців-інноваторів та стартапів.

3.3. Концепція активізації інноваційного розвитку підприємництва у господарській системі України

Проаналізувавши досвід провідних країн світу щодо формування сприятливих умов для інноваційного розвитку підприємництва в умовах глобальних викликів, необхідно зазначити, що більшість з них досягнули успіху завдяки проведенню продуманої і дієвої політики держави у цьому секторі. Така політика простежується в усіх сферах, які мають відношення до формування сприятливого клімату для ведення господарської діяльності і безпосередньо впливають на функціонування підприємств та їх інноваційну активність: оподаткування, можливості щодо залучення фінансових ресурсів, науково-освітня діяльність, культура підприємництва, поєднання зусиль інститутів держави та приватного бізнесу тощо. З огляду на зазначене вище, сьогодні гострою є необхідність розроблення комплексної стратегії стимулювання інноваційного розвитку вітчизняного бізнесу, яке у період повоєнного відновлення господарської системи дасть поштовх до економічного зростання та значно пришвидшить темпи суспільного прогресу.

Зниження обсягів виробництва вітчизняними підприємствами, зменшення довіри до фінансового сектору та інститутів держави, низький рівень розвитку фінансового ринку суттєво зменшують можливості щодо формування необхідних ресурсів та значно ускладнюють роботу інноваційного бізнесу в Україні. Тому сьогодні без дієвої підтримки держави його розвиток буде повільним, відтак саме уряд має відігравати провідну роль у формуванні й реалізації концепції інноваційного розвитку підприємництва і проведенні відповідної політики, яка б враховувала інтереси усіх суб'єктів економіки – держави, підприємств і населення. З цього погляду концепцію варто розглядати через призму її впливу не тільки на діяльність суб'єктів господарювання, але й на інші сфери та публічні фінанси, оскільки унаслідок досягнення успіхів та позитивного ефекту від проведення такої політики її результати будуть позитивно відображатися на економіці країни загалом і добробуті суспільства.

В умовах формування механізму державного управління необхідно враховувати довготермінові особливості мети, завдань і цілей, які ставлять у процесі своєї діяльності підприємницькі структури й інститути влади. Тому у процесі розроблення концепції важливо окреслити її мету, ключові завдання, принципи, інструменти та головні етапи реалізації концепції, а також чітко сформулювати очікувані результати від її вдалого впровадження. Сформована концепція повинна відображати усі сторони стратегічного розвитку підприємницького сектору в економіці України та опиратися на його інноваційну складову. Така концепція потенційно має допомогти уряду спрямувати в інноваційне русло розвиток сучасних підприємницьких структур й зміцнити економічну безпеку та конкурентоспроможність країни, тобто здатність реагувати на глобальні виклики, зокрема проаналізовані у попередніх частинах дослідження.

Розроблена концепція має відображати політику держави щодо стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в Україні та чітко визначати її принципи та інструменти, за допомогою яких будуть виконані усі поставлені завдання та досягнуті очікувані результати. Концепція мала б

визначати ключові шляхи розвитку інноваційного підприємництва та його взаємовідносин з іншими суб'єктами економіки за допомогою визначення довготермінових економічних цілей, окреслення дієвих способів їх досягнення й застосування гнучкості у побудові механізмів реалізації державної політики в умовах невизначеної прогнозованої динаміки макроекономічних параметрів і нестабільності політичної ситуації. Вона також повинна стати важливою складовою стратегії економічного розвитку країни, оскільки сектор суб'єктів господарювання є базовим, на який потрібно опиратися у процесі забезпечення суспільного прогресу, особливо в частині інноваційно активного бізнесу.

Розроблення концепції активізації інноваційного розвитку підприємництва в умовах цифровізації світової і вітчизняної економіки та інших глобальних викликів потенційно може відіграти значиму роль у розвитку українських компаній, зокрема:

- запропонована концепція формує механізм досягнення стратегічних економічних цілей у майбутньому загалом та окремих видів підприємницької діяльності зокрема;

- концепція дає змогу адекватно проаналізувати економічний потенціал підприємницьких структур й стимулювати його максимальне задіяння в операційній діяльності з метою стимулювання інноваційного розвитку;

- державна політика дасть змогу реалізувати у короткі терміни часу новий інноваційно-інвестиційний потенціал найбільш перспективних підприємницьких структур, який з'являється під впливом нових трендів макроекономічних параметрів;

- формування концепції уможливило вчасне врахування потенційних альтернативних тенденцій динаміки деструктивних факторів на ринку, які уряд та підприємницькі структури не мають змоги контролювати у процесі впровадження інновацій;

– концепція висвітлює конкурентні переваги українського інноваційного бізнесу у порівнянні зі світовими компаніями, що функціонують в аналогічному секторі;

– наявність концепції інноваційного розвитку формує тісні зв'язки між оперативним і стратегічним плануванням;

– складовою концепціїє також є визначення напрямів зростання культури ведення інноваційної діяльності підприємствами та поліпшення обізнаності громадян щодо започаткування малого бізнесу;

– пропонується концепція дає змогу сформувати значення головних критеріальних показників, які допомагають уряду ухвалювати ефективні управлінські рішення у сфері інновацій;

– сформована концепція є головною передумовою реалізації змін у довготерміновому періоді та наукового обґрунтування ключових напрямів розвитку інноваційного підприємництва в Україні.

Розроблення концепції також потребує окреслення об'єктів (на які ділові одиниці буде спрямований державний вплив) і суб'єктів (хто буде реалізувати розроблену державну політику стимулювання інноваційного розвитку), а також окреслення її головних складових. До об'єктів впливу у першу чергу відносимо весь сектор підприємств, до якого можна також зачислити екосистему стартапів (як складову національної інноваційної екосистеми), інвестиційну сферу, малий бізнес тощо. Суб'єктами, які будуть реалізовувати політику стимулювання інноваційного розвитку, є різноманітні інститути держави та органи управління (Міністерство економіки України, фінансів, Національний банк України, органи управління територіальними громадами тощо, спеціалізовані органи регулювання діяльності малого бізнесу тощо).

Концепція формування державної політики стимулювання інноваційного розвитку має охоплювати, на нашу думку, низку складових, зокрема: мету, завдання і принципи формування державної політики стимулювання інноваційного розвитку; інструменти, етапи та очікувані результати реалізації такої урядової політики (рис. 3.12).

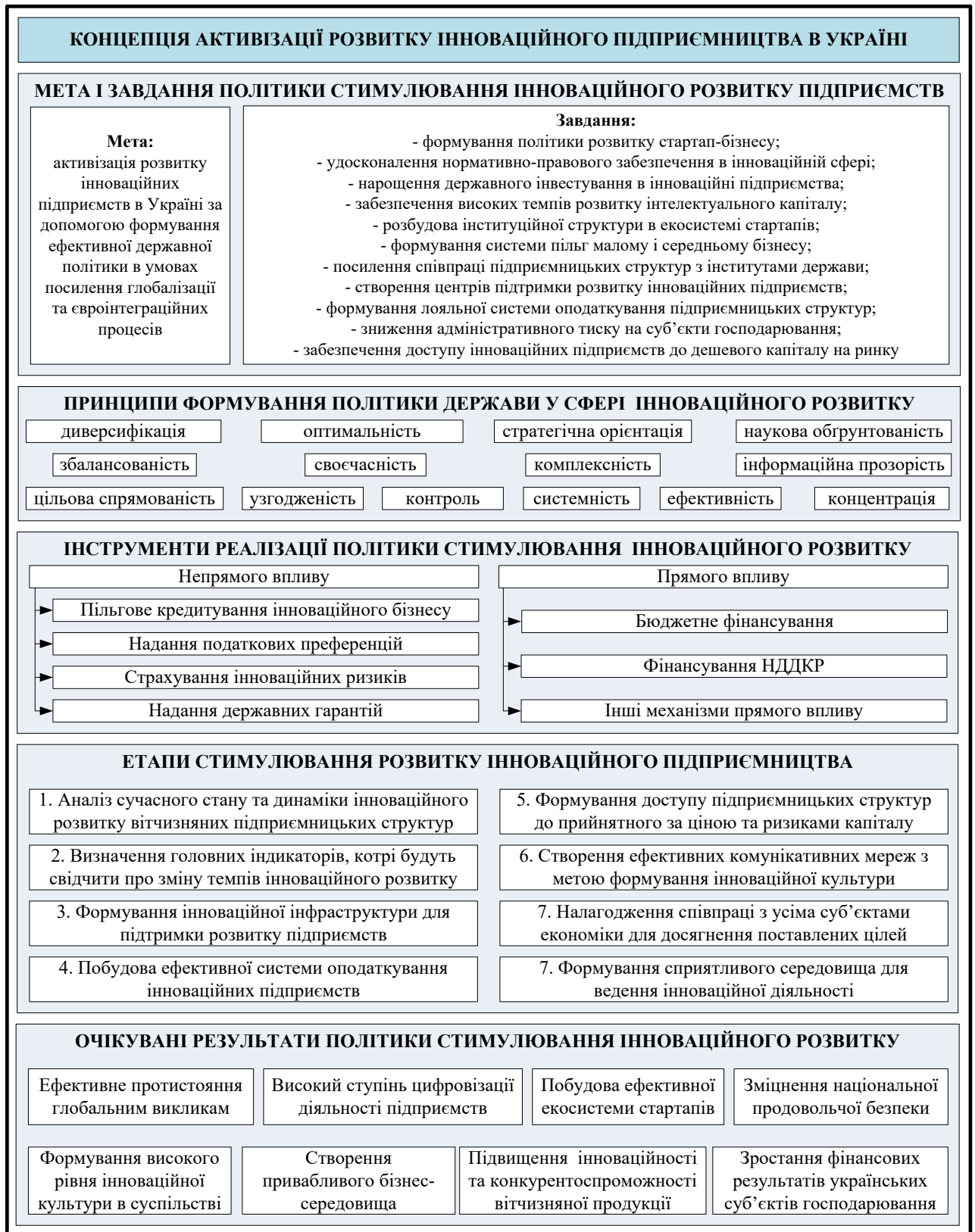

Рис. 3.12. Концепція стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в Україні

Джерело: розроблено автором

Метою розробленої концепції визначено активізацію розвитку інноваційних підприємств в Україні за допомогою формування і реалізації ефективної державної політики в умовах посилення глобалізації та євроінтеграційних процесів.

Для досягнення поставленої мети у концепції окреслено низку завдань, які необхідно вирішити, щоб досягти кінцевих результатів. Розглянемо ці завдання детальніше:

1. Розробити дієву політику розвитку стартап-бізнесу та сформувати для нього ефективну екосистему, яка буде містити усі необхідні елементи в умовах розвитку національної інноваційної екосистеми загалом. Для виконання цього завдання необхідно реалізувати усі напрями життєзабезпечення екосистеми стартапів, зокрема: державне регулювання, фінанси, навчання, інформаційна підтримка та інфраструктура. Уряд має делегувати відповідні повноваження конкретним інститутам, які будуть стимулювати розвиток стартапів на державному рівні та на рівні територіальних громад і поставити перед ними відповідні цілі. Також необхідно докласти зусиль для надання повноцінного фінансового забезпечення екосистемі з використанням усіх можливих джерел: приватного капіталу, ресурсів бізнес-янголів, венчурних фінансових ресурсів, вкладень інвестиційних компаній і фондів, застосування краудфандингових платформ для збору коштів тощо. Водночас для повноцінного розвитку системи необхідна наявність освітньої складової, тобто формування необхідних центрів компетентності (університетів, науково-дослідних інститутів, інших закладів освіти), які будуть відкривати освітні програми у сфері започаткування та ведення стартап-бізнесу. Важливо враховувати і регіональну специфіку при цьому, адже для кожного регіону характерне поширення тих чи інших видів економічної діяльності (наприклад, щодо Львівської області окремі особливості цього конкретизовані у Додатку М).

Водночас до навчання відносять також присутність у системі різноманітних експертів (технічних, підприємців, консультантів, правників, менторів тощо), координаторів (урядових і недержавних інституцій, робочих

груп та різноманітних спілок і асоціацій). Важливою складовою життєзабезпечення екосистеми стартапів є інформаційна підтримка для висвітлення діяльності інноваційних підприємців та популяризації їх у суспільстві. Також ключовим напрямом життєзабезпечення є формування відповідної інфраструктури, до якої відносять бізнес-інкубатори, акселератори, наукові, технологічні парки, інноваційні центри, акселератори та інші інституції, які будуть допомагати розвиватися екосистемі стартапів.

2. Удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування інноваційних підприємницьких структур. Сьогодні українське законодавство потребує оптимізації і гармонізації із європейським у напрямі усунення різного роду прогалин, які породжують зловживання з боку інститутів влади та посередників, підвищення захищеності прав інтелектуальної власності, зменшення чисельності нормативних актів, підвищення рівня їх доступності та зрозумілості, корегування положень, які мають подвійне тлумачення тощо. Господарське законодавство має захищати інтереси інноваційного бізнесу та сприяти його швидкому розвитку, що вимагає спрощення реєстрації таких підприємств та зниження адміністративного тиску на них, подолання корупційної складової у відносинах з органами державної влади.

3. Забезпечення зростання обсягу державних інвестицій у підприємства з інноваційною орієнтацією діяльності. Сьогодні у розвинених країнах світу держава є важливим інвестором в інноваційний бізнес, оскільки такі інвестиції є досить ризиковими, хоча й можуть принести високі прибутки чи інші вигоди, тому приватні компанії не завжди хочуть вкладати кошти у стартапи. У такому випадку держава має частково взяти на себе роль інвестора в інноваційний бізнес, що прискорить його розвиток. Варто зазначити, що вітчизняні інвестиції в інноваційну сферу сьогодні є досить низькими, оскільки майже всі ресурси спрямовуються на оборону, проте у період повоєнного відновлення Україні необхідно буде переглянути цю політику.

4. Забезпечення високих темпів розвитку інтелектуального капіталу. В сучасних умовах необхідно налагодити співпрацю закладів вищої освіти та

інноваційних підприємців з метою підготовки якісних працівників, які у майбутньому будуть працевлаштовані у таких компаніях. У попередніх частинах дослідження нами було доведено, що витрати держави на освіту суттєво впливають на інноваційний розвиток підприємницьких структур, тому інтелектуальний капітал є важливим каналом життєзабезпечення економічної системи стартапів та ефективного функціонування суб'єктів господарювання загалом.

5. Розбудова інституційної структури в екосистемі стартапів. Для повноцінного функціонування стартап-бізнесу та інноваційного підприємництва загалом необхідно сформувати відповідне інфраструктурне забезпечення, до якого відносять бізнес-інкубатори, підприємницькі акселератори, школи започаткування та реалізації стартап-проектів, технопарки тощо. Зазначені інституції можуть надати вагомий підтримку інноваційно-активному населенню та діючим підприємцям щодо впровадження у життя власних новаторських бізнес-ідей та консультувати їх щодо залучення до співпраці відомих компаній та подолання існуючих труднощів. Існування такої інфраструктури в країні суттєво розширює ринок стартапів та стимулює у населення інтерес до інноваційного підприємництва і, відповідно, до навчання у галузі ведення бізнесу.

6. Формування системи пільг малому і середньому бізнесу. Важливою особливістю діяльності підприємців є їхня вразливість до негативних змін у зовнішньому середовищі під впливом глобалізаційних процесів у світі та появи деструктивних чинників, які здатні знизити результативність їх функціонування. Це потребує побудови механізму надання їм реальних пільг з метою зниження податкового та бюрократичного тиску, який, з-поміж іншого, полягає у поданні різних видів звітності. Цьому суттєво допоможе застосування цифрових платформ, які значно пришвидшать обмін документами та підвищать рівень обізнаності підприємців. Водночас необхідно гарантувати, щоб ці пільги поширювались лише на ті підприємницькі структури, які їх потребують, і виключити можливість “розпилювання” великого бізнесу на малий з метою

уникнення оподаткування загальнодержавними податками. Також необхідно буде вирішити проблему застосування преференційного механізму з метою відмивання отриманих злочинним шляхом доходів та приховування реальних фінансових результатів за допомогою подання спрощеної звітності, бо в таких умовах ефективність пільгової системи буде нівельовано.

7. Налагодження тісних зв'язків підприємницьких структур з органами державної влади. Сьогодні більшість інноваторів звертаються за допомогою до приватних компаній на підставі побудови партнерських відносин та укладання відповідних договорів. У таких умовах уряд чітко доносить до бізнесу вигоди, які він отримає у разі долучення до започаткованих державою стратегічних програм чи проєктів. Спільні державно-приватні інвестиції в інноваційну сферу забезпечать мобілізацію необхідного обсягу капіталовкладень, отримання необхідної підтримки для новоутворених підприємців від професіоналів та допоможуть наростити ефективність реалізації довготермінових суспільно-значущих проєктів на підставі здійснення контролю за ефективністю з обох сторін.

8. Започаткування центрів підтримки розвитку інноваційних підприємств, які можуть діяти під різними назвами та із використанням різних організаційно-правових форм роботи, втім числі створюватись безпосередньо державою. Зокрема, з метою підвищення ступеня довіри до інноваційної сфери державі варто власним прикладом продемонструвати готовність її підтримувати та консультувати. З цією метою необхідно утворити відповідні державні інституції, які будуть надавати безкоштовні консультації, юридичну підтримку, навчатимуть бізнес-плануванню та проєктуванню, допомагатимуть сформувати документацію для отримання необхідного обсягу фінансування у банках та інших організаціях. Зазначене підкреслює, що держава має здійснювати не тільки прямі капіталовкладення, але і непрямую підтримку інноваційному бізнесу, яка, згідно світовому досвіду, є не менш важливою для активізації підприємницької діяльності на інноваційних засадах та успішного її провадження. Окрім цього, зазвичай, інститути держави користуються високим ступенем довіри, оскільки

громадяни розуміють, що саме вона зацікавлена у їхньому розвитку, оскільки у майбутньому буде очікувати на повернення вкладених коштів передусім у вигляді зростання бюджетних доходів.

9. Побудова лояльної системи оподаткування інноваційного бізнесу. У формуванні сприятливого середовища ведення господарської діяльності податкова система відіграє ключову роль, оскільки сьогодні у світі загострилася боротьба за міжнародні фінансові ресурси, тому в ній виграють ті країни, які мають високу податкоспроможність. В Україні сформований спрощений режим оподаткування малого бізнесу, проте він потребує удосконалення з урахування потреби забезпечення інноваційного розвитку суб'єктів господарювання. Водночас лояльна система оподаткування має також нарощувати результативність функціонування малого бізнесу з метою задоволення інтересів держави, тобто зростання надходжень до бюджетної системи країни.

10. Зменшення адміністративного тиску на діяльність підприємницьких структур. Важливе значення у стимулювання інноваційного розвитку бізнесу має усунення урядом різноманітних бюрократичних бар'єрів та суттєве спрощення процедур реєстрації й подання статистичної і фінансової звітності, системи адміністрування податків. Водночас необхідно спростити отримання більшості дозвільних документів та звести до мінімуму кількість ревізій і перевірок ведення діяльності.

11. Створення можливостей для формування фінансових ресурсів інноваційного бізнесу із доступних за ціною та ризиком джерел. Для виконання цього завдання необхідно співпрацювати з банками з метою надання дешевих кредитів інноваційному бізнесу на основі компенсування цих пільг державою або міжнародними фінансовими інститутами (у чинному законодавстві частково такі механізми закладені, що було проаналізовано у попередніх частинах дослідження). Водночас треба докладати максимальних зусиль для розвитку фондовому ринку, який допомагає залучити необхідний обсяг капіталу за допомогою розміщення на ньому сучасних фінансових інструментів, більшість з яких сьогодні має цифровий формат. З іншого боку важливо сформувати

сприятливий клімат для припливу іноземних і вітчизняних інвестицій саме у ті сектори, які для економіки і суспільства є найперспективнішими з огляду на конкурентоспроможність, експортний потенціал, імпортозаміщення та інші параметри. Це сприятиме післявоєнному відновленню України на інноваційних засадах з урахуванням переваг відповідних галузей і секторів.

Головні принципи, котрі знаходяться в основі формування державної політики у сфері інноваційного розвитку підприємницьких структур охоплюють:

1. Диверсифікації – характеризує фінансування інноваційного розвитку підприємств із використанням усіх доступних джерел та вкладання залучених фінансових ресурсів у низку об'єктів з метою зменшення рівня збитків у випадку настання непередбачених обставин. Це може бути поєднання державних, приватних та грантових ресурсів щодо формування капіталу і вкладання його, наприклад, у низку різних стартапів.

2. Оптимальності – урядова політика стимулювання інноваційного розвитку має бути спрямована на реалізацію інтересів усіх суб'єктів економіки (держави, суб'єктів господарювання, домогосподарств, населення), а оскільки часто ці інтереси є протилежними, необхідно досягнути раціонального ступеня їхнього розподілу. Така оптимальна політика максимально стимулюватиме розвиток суспільства, а результати її реалізації справедливо будуть використовувати усі його члени.

3. Стратегічної орієнтації – інноваційну політику потрібно спрямовувати на досягнення ключових довготермінових цілей і завдань, які поставлені в державі, тобто вона має відповідати і бути складовою базової стратегії соціально-економічного розвитку країни.

4. Наукової обґрунтованості використання методів, способів та інструментів стимулювання інноваційного розвитку підприємницьких структур у процесі реалізації державної політики. Цей принцип зумовлений потребою врахування впливу об'єктивних економічних законів, фактичних умов і специфіки функціонування господарської системи й міжнародної практики у сфері активізації інноваційної діяльності в країні.

5. Збалансованості – співставлення окреслених цілей і завдань інноваційної політики з наявними ресурсами і можливостями. В такій ситуації дефіцит останніх може значно зменшити кількість заходів, що запропоновані урядом до реалізації, оскільки за попередніми прогнозами мобілізувати необхідні ресурси буде вкрай складно. У таких випадках, зазвичай, практики і науковці засвідчують нестачу певних видів ресурсів, які необхідні для підтримання визначених темпів інноваційного розвитку підприємництва.

6. Своєчасності реалізації ухвалених заходів, формування визначених видів ресурсів, застосування методів та інструментів стимулювання з метою виконання окреслених завдань та поставлених цілей.

7. Комплексного підходу у процесі здійснення аналізу стану і динаміки інноваційного розвитку вітчизняних підприємницьких структур. Такий аналіз характеризується комплексною діагностикою визначальних чинників (параметрів), тенденцій їхньої зміни у часі і просторі за якісними і кількісними характеристиками. Зазначимо, до треба брати до уваги всі фактори, які впливають на формування та реалізацію політики стимулювання інноваційного розвитку компаній в умовах існуючих глобальних викликів, зокрема безпекових.

8. Інформаційної прозорості – однією з цілей інноваційної політики є забезпечення прозорості інформаційних потоків у процесі її реалізації з метою надання доступу до отримання потенційних можливостей усіх зацікавлених осіб. Водночас необхідно також забезпечити прозорість ухвалення рішень щодо впровадження тих чи інших інноваційних проєктів.

9. Цільової спрямованості – забезпечення орієнтації на поточні і довготермінові завдання, що сприятимуть інноваційному розвитку підприємств та досягненню визначеної мети, яка деталізується у кінцевих результатах концепції.

10. Принцип узгодженості передбачає формування тісних комунікативних зв'язків у процесі реалізації інноваційної політики між інститутами держави, підприємствами і громадянами з метою висвітлення необхідної інформації та досягнення максимальних результатів.

11. Принцип організації контролю за формуванням і використанням усіх видів ресурсів у процесі реалізації інноваційної політики держави з метою запобігання їх нецільового використання та реалізації злочинних схем.

12. Системності – характеризується аналізом процесів стимулювання інноваційного розвитку підприємств як складних систем, елементи котрих впливають один на одного, а зміна одної складової неминуче призводить до зміни всіх інших та їх сукупності загалом.

13. Ефективності – забезпечення досягнення максимальних визначених результатів упродовж проведення інноваційної політики за допомогою мінімальних витрат доступних ресурсів.

14. Принцип концентрації зусиль щодо мобілізації ресурсів на реалізацію стратегічних інноваційних проєктів і програм з метою створення передумов для пришвидшення темпів розвитку стратегічних видів економічної діяльності.

Наступною складовою запропонованої концепції є вибір інструментів непрямого і прямого впливу на діяльність інноваційних підприємницьких структур. До перших належить пільгове кредитування, податкові преференції, страхування ризиків інвестування в інновації, державні гарантії. Останні охоплюють пряме бюджетне фінансування, витрати держави на науково-дослідні роботи й інші методи прямого впливу.

Пільгове кредитування з метою стимулювання інноваційного підприємництва сьогодні використовують у багатьох розвинених країнах світу. Така політика дає змогу залучити дефіцитні ресурси на початкових стадіях ведення бізнесу і полягає у компенсуванні банкам втрат від зниження або відсутності відсоткової ставки за кредитами, скажімо, новоствореним інноваційним підприємствам. Важливим аспектом такого пільгового кредитування є організація дієвого контролю з метою надання таких позик лише підприємцям, які справді відповідають передбаченим критеріям. Схожим до цього інструменту є пропонування державних гарантій за позиками, які надають підприємницьким структурам. Проте, у разі неповернення отриманих кредитів, держава буде відповідати за взятими на себе зобов'язаннями та погашати борги

таких суб'єктів господарювання. Тому гарантії доцільно надавати стратегічно важливим інноваційним підприємствам, зокрема значення яких буде визнано саме таким для післявоєнного відновлення економіки.

З іншого боку важливе значення має також формування збалансованої системи пільг для нових і діючих підприємств, які виробляють інноваційну продукцію. Вони можуть полягати у зниженні відсоткових ставок за сплатою окремих податків, відтермінування справляння окремих обов'язкових платежів або загалом перехід на спрощену систему оподаткування. Важливо враховувати, що надаючи пільги одним підприємцям держава змушена нарощувати податковий тиск на інших з метою забезпечення стабільності надходжень податків до бюджетної системи. Проте з часом отриманий ефект від застосування преференцій може повністю покрити понесені державою витрати і принести додаткових соціальний ефект в суспільстві. При цьому важливим інструментом покриття збитків у процесі здійснення інвестицій в інноваційну діяльність є страхування, яке суттєво знижує ризики вкладення у такі підприємства та поліпшує умови ведення підприємництва.

Бюджетне фінансування інноваційних компаній використовують не часто, оскільки держава володіє і так обмеженими ресурсами, тому інвестувати їх потрібно у ті підприємства, в які недоцільно залучати кошти приватних інвесторів або їхня діяльність є надважливою для суспільства. Водночас прерогативою держави є фінансування виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, які є важливим чинником інноваційного розвитку підприємств, зокрема сприяють інтеграції освіти, науки та бізнесу задля досягнення синергетичного ефекту. До інших механізмів можна віднести грантове фінансування, використання цифрових платформ для залучення ресурсів тощо.

Державну політику стимулювання інноваційного розвитку підприємницьких структур доцільно проводити у розрізі таких етапів.

1. Дослідження фактичних тенденцій інноваційного розвитку підприємств на ринках України з метою характеристики його реального стану та визначення

потреб у різноманітних ресурсах, які сприятимуть його прогресу. Такий аналіз дасть змогу виробити напрями інноваційної політики та механізми впливу на вітчизняний ринок в частині стимулювання інноваційних рішень та розробок у різних галузях і секторах.

2. Визначення головних параметрів, що будуть характеризувати динаміку інноваційного розвитку. Для цього необхідно подати розрахунок конкретних показників, які будуть входити в інтегральний показник, що стане основою характеристики інноваційного розвитку підприємств та його прогнозування.

3. Розширення інфраструктури, яка сприятиме інноваційному розвитку підприємств. Її елементи охоплюють: бізнес-інкубатори, акселератори, наукові і технологічні парки, інжинірингові компанії, аналітично-статистичні центри, інформаційні мережі, діяльність яких зорієнтована на підтримку інноваційних підприємств, установи з підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів на ринку, системи стандартизації і сертифікації, експертизи, інститути, що будуть забезпечувати дотримання права інтелектуальної власності.

4. Побудова ефективної податкової системи, яка буде сприяти розвитку інноваційного бізнесу в країні та не знижуватиме надходження до бюджету, а навпаки у перспективі нарощуватиме їх за рахунок зростання рівня ділової активності суб'єктів господарювання. Окрім цього лояльна система оподаткування сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату в Україні.

5. Формування ринку доступних за ціною та ризиками фінансових ресурсів, які підприємства зможуть залучати на вигідних умовах з метою фінансування власного інноваційного розвитку. Перш за все варто стимулювати прогрес вітчизняного фондового ринку, який в умовах глобалізації і цифровізації суттєво пришвидшує обіг капіталу та надає додаткові можливості для залучення інвестиційних ресурсів за допомогою сучасних інструментів.

6. Побудова дієвих комунікативних мереж, які сприятимуть формуванню високого рівня інноваційної та стартап-культури у суспільстві, що дасть змогу залучити населення до інвестування у цю сферу. У такі мережі входять ЗМІ,

соціальні мережі, інші канали обігу інформації, яка допоможе висвітлювати з позитивної сторони діяльність і переваги започаткування інноваційного бізнесу.

7. Посилити співпрацю інститутів держави з суб'єктами господарювання та населенням з метою концентрації зусиль на активізації інноваційного розвитку підприємств за рахунок інтеграції в тріаді освіта-наука-бізнес. Для цього необхідно до усіх учасників донести очевидні вигоди такого партнерства, оскільки у держави ніколи не буде достатньо ресурсів для реалізації усіх окреслених ініціатив.

8. Формування сприятливого середовища для функціонування інноваційних компаній. Це завершальний етап, яких характеризується комплексом реалізованих заходів та виконаних завдань на попередніх етапах, що дадуть змогу сформувати привабливі умови для здійснення інновацій на підприємствах.

Розроблена концепція також передбачає отримання низки очікуваних результатів, які будуть мати позитивний вплив на підприємницький сектор та господарську систему загалом. Вони охоплюють: ефективне протистояння глобальним викликам та загрозам вітчизняним підприємствам; запровадження сучасних цифрових новацій у діяльність підприємницьких структур, що сприятиме зростання ефективності їхнього менеджменту та діяльності загалом; побудова ефективної екосистеми стартапів (складової національної інноваційної екосистеми), яка стане базою для інноваційного розвитку великих компаній; зміцнення національної продовольчої безпеки, що допоможе знизити залежність країни від імпорتنих товарів і послуг та зменшити рівень чутливості до коливань на світовому ринку; формування високого рівня інноваційної культури в суспільстві на підставі фінансової обізнаності та свідомості населення щодо необхідності технологічного прогресу країни та власних можливостей; створення привабливих умов ведення інноваційного бізнесу, які допоможуть залучити необхідні інвестиційні ресурси; зростання конкурентоспроможності української продукції на світових ринках за рахунок підвищення рівня її інноваційності та відповідності вимогам споживачів; зростання результативності функціонування вітчизняного підприємницького сектору, успіхи якого будуть основою формування національної інноваційної екосистеми та соціально-економічного розвитку країни.

Висновки до розділу 3

За результатами проведеного дослідження зроблено наступні висновки та сформульовано такі наукові положення і рекомендації.

На основі результатів кореляційно-регресійного аналізу виявлено, що важливими чинниками інноваційного розвитку підприємств України є такі: абсолютні та відносні показники розміру капітального інвестування в економіку; величина нових кредитів, які видані банками суб'єктам господарювання; рівень тінізації економіки України; ступінь податкового навантаження на вітчизняну господарську систему; частка витрат на освіту у сукупних видатках бюджетної системи; розмір національного ринку цінних паперів. За підсумками цього аналізу побудовано багатофакторну регресійну модель, яка підтверджує тісний взаємозв'язок між обсягами виробничої діяльності українських підприємницьких структур та окресленими чинниками.

З метою проведення аналізу інноваційного розвитку підприємницьких структур України в динаміці побудовано інтегральний коефіцієнт, який охоплює такі складові: ділову активність підприємств (відношення вартості виробленої продукції до середньої величини капіталу суб'єктів господарювання); частка капітальних інвестицій у фінансових ресурсах підприємств України; відношення розмірів наданих нових кредитів вітчизняними банками недепозитним корпораціям до середньої величини капіталу підприємств; рівень податкового навантаження; величина тіньової економіки; частка витрат на освіту у бюджетних видатках та питома вага обсягу торгів на ринку цінних паперів у валовому продукті країни. Розроблений інтегральний показник інноваційного розвитку українських підприємств доцільно застосовувати з метою аналізу результативності діяльності сектору суб'єктів господарювання з метою формування ефективної економічної політики вітчизняного уряду. Цей коефіцієнт можна доукомплектовувати й іншими елементами, які характеризуватимуть інноваційний розвиток

підприємств або відобразатимуть чинники, які суттєво на нього впливають та за якими є необхідна аналітична інформація за досліджуваній період.

Проведено систематизацію та узагальнення досвіду провідних країн світу у сфері стимулювання державою інноваційного розвитку підприємництва. Результати аналізу дали змогу виокремити комплекс актуальних з погляду успіхів застосування за кордоном та потенціалу імплементації в Україні заходів: спрямування урядових інвестицій у високоефективні стартапи; формування нормативно-правових ініціатив, які спрощуватимуть умови функціонування новоствореному малому бізнесу (стартапам); сприяння розвитку інтелектуального капіталу, який у найближчому майбутньому стимулюватиме розвиток ІТ-підприємництва; урядова підтримка нарощення інноваційної спроможності українських підприємницьких структур за допомогою посилення співпраці закладів вищої освіти, провідних наукових установ та приватного бізнесу та інші.

Розроблено концепцію стимулювання інноваційного розвитку вітчизняного підприємництва, яка охоплює низку складових, зокрема: мету, завдання і принципи формування державної політики стимулювання інноваційного розвитку; інструменти, етапи та очікувані результати реалізації такої урядової політики. Метою розробленої концепції визначено активізацію розвитку інноваційних підприємств в Україні за допомогою формування і реалізації ефективної державної політики в умовах посилення глобалізації та євроінтеграційних процесів, а також інших глобальних викликів, зокрема безпекових. Виокремлено головні принципи, які знаходяться в основі формування державної політики у сфері інноваційного розвитку підприємницьких структур: диверсифікації, оптимальності, стратегічної орієнтації, наукової обґрунтованості, збалансованості, своєчасності, комплексного підходу, інформаційної прозорості, цільової спрямованості, узгодженості, контролю, системності, ефективності, концентрації.

Аргументовано, що важливою складовою запропонованої концепції є вибір інструментів непрямого і прямого впливу на діяльність інноваційних підприємницьких структур. До перших належить пільгове кредитування, податкові преференції, страхування ризиків інвестування в інновації, державні гарантії. Останні охоплюють пряме бюджетне фінансування, витрати держави на науково-дослідні роботи й інші методи прямого впливу. Відповідно державну політику стимулювання інноваційного розвитку підприємницьких структур доцільно проводити у розрізі таких етапів: дослідження фактичних тенденцій інноваційного розвитку підприємств на ринках України; визначення головних параметрів, що будуть характеризувати динаміку інноваційного розвитку; розширення інфраструктури, яка сприятиме інноваційному розвитку підприємств; побудова ефективної податкової системи; формування ринку доступних за ціною та ризиками фінансових ресурсів; побудова дієвих комунікативних мереж; посилення співпраці інститутів держави з суб'єктами господарювання та населенням; формування сприятливого середовища для функціонування інноваційних компаній. Успішна реалізація концепції стимулювання інноваційного розвитку підприємництва повинна дати змогу сформувати самобутню ефективну національну інноваційну екосистему та сприятиме соціально-економічному розвитку країни в умовах глобальних викликів та необхідності післявоєнного відновлення.

Основні результати проведених у розділі 3 досліджень опубліковані у працях автора: [52; 100; 103; 105; 106].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягає в поглибленні існуючих та розвитку нових науково-методичних підходів та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в Україні. Результати проведеного дослідження дали змогу сформулювати такі висновки і пропозиції науково-теоретичного та прикладного характеру.

1. З'ясовано сутність та особливості інноваційного розвитку у підприємстві. Уточнено термінологічно-понятійний апарат дослідження в частині обґрунтування таких дефініцій: інноваційний розвиток підприємництва – різноаспектний та багатоетапний процес, який передбачає впровадження інноваційних рішень і стратегій у діяльність підприємств з метою підвищення ефективності, покращення фінансових та інших результатів діяльності, зміцнення конкурентоспроможності та стійкості; інноваційний розвиток підприємства – процес господарювання, який ґрунтується на інноваційних рішеннях і підходах в фінансово-господарській та організаційно-управлінській діяльності ділової одиниці. Сформульовано пропозиції щодо імплементації у вітчизняне законодавство та стимулювання розвитку стартап-підприємництва як різновиду інноваційного підприємництва, які передбачають нормативно-правове врегулювання тлумачення стартапів, прозоре і ефективне регламентування інструментів їх підтримки.

Окрему увагу приділено концепції національної інноваційної екосистеми в частині авторських пропозицій щодо: 1) тлумачення її як сукупності взаємопов'язаних суб'єктів та відносин між ними, які реалізуються в межах інноваційного середовища певної країни, ефективність яких підвищується за рахунок синергетичних зв'язків, емерджентності, органічності взаємодії та національної самобутності; 2) розгляду концепції з двох позицій: змістового концепту в системі координат “людський капітал-потенціал відносин-інституційна спроможність”; структурного зонування та ключових суб'єктів;

3) обґрунтування базових принципів її формування: синергійності зв'язків суб'єктів; національної самобутності; гармонізації з європейськими стандартами; органічності взаємодії суб'єктів; розвитку стартап-підприємництва. Це дало змогу виокремити в межах національної інноваційної екосистеми чотири зони (генерації ідей та рішень; інкубаційна; апробації; підтримки інноваційних підприємств (стартапів)), ефективне функціонування відповідних суб'єктів у межах яких дасть змогу сформувати в країні передумови для інноваційного розвитку підприємництва загалом і конкретного стартапу чи малого підприємства зокрема.

2. З позицій можливостей, загроз, потенціалу адаптації та необхідності реагування розглянуто такі глобальні виклики інноваційному підприємництву в Україні, як: війна, цифровізація, економічна і кібербезпека, смарт-спеціалізація, інтеграції в тріаді “освіта-наука-бізнес”, імпакт-інвестування, циркулярна економіка та пандемія. Аргументовано, що більшість глобальних викликів інноваційному розвитку підприємництва корелюють з певними загрозами і часто водночас із новими можливостями для ділових одиниць. Для інноваційного розвитку конкретного підприємства реакція на глобальні виклики може бути зумовлена як зобов'язуючими факторами (поширення вимог ЄС до діяльності підприємств певних галузей тощо), так і добровільними (суб'єкт господарювання прагне бути інноваційним, відтак реагує на певні фактори і тренди).

3. Удосконалено науково-теоретичні підходи до інституційної модернізації системи регулювання та стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в частині обґрунтування її впливу на національну інноваційну екосистему та виділення формальних (законодавство та інститути регулювання) і неформальних (інноваційне мислення, стартап-культура, цифрові платформи і хаби) інститутів, враховуючи синергетичний ефект від їх взаємодії. Пропоновані підходи ґрунтуються на концептуально-теоретичному базисі дослідження (постулати теорій управління, державного регулювання, інноваційного розвитку, інституціоналізму, концепції екосистем, цифрової економіки) та дали змогу обґрунтувати необхідність комплексного застосування інструментів прямого і непрямого впливу на інноваційну активність підприємств.

4. Розкрито основні тренди, галузеві та регіональні особливості інноваційної діяльності вітчизняних підприємств. Окрему увагу приділено діагностуванню тенденцій розподілу інноваційно активних суб'єктів підприємництва, зокрема за типами інноваційного співробітництва у довоєнний період. Виявлено, що серед партнерів інноваційно активних підприємств порівняно низькою була частка університетів та інших ЗВО, а також різних інноваційних структур, що підтвердило низький рівень інтеграції в межах тріади освіта-наука-бізнес в Україні, як виклику для держави. Аргументовано, що в умовах післявоєнного відновлення екологічні інновації можуть стати основою для перспективних рішень та забезпечення енергетичної незалежності країни. Водночас їх розвиток є глобальним викликом, зважаючи на пріоритетність євроінтеграції. Особливу цінність також становлять розробки подвійного призначення, які можуть бути успішно використані у мирних цілях в різних галузях економіки України.

5. Продіагностовано глобальні процеси інноваційного розвитку підприємництва на основі індикаторів, що пов'язані з: 1) розвитком підприємництва загалом; 2) розробкою та впровадженням інновацій; 3) конкурентоспроможністю економіки та знань, що визначають передумови такого розвитку. Результати аналізу позицій України в глобальних рейтингах дозволили виявити її сильні сторони і слабину у створенні сприятливих передумов інноваційного розвитку та капіталізації знань й інтелекту в інноваційні результати, що є підґрунтям для відповідних рішень, ухвалення концепцій і стратегій розвитку.

6. Сформульовано підходи до регіоналізації інноваційного розвитку в Україні, зокрема здійснено науково-аналітичне обґрунтування необхідності формування регіональних інноваційних екосистем (як складових національної інноваційної екосистеми) на основі проблемно-перспективної матриці розвитку інноваційного підприємництва на прикладі Львівської області (з виокремленням сильних та слабких сторін регіону в контексті орієнтирів зростання і невизначеності). Це дало змогу концептуалізувати інституційне забезпечення інноваційної екосистеми регіону (в межах реалізованих і проєктних ініціатив) та може бути основою для

екстраполяції таких підходів в межах регіонів країни, враховуючи специфіку тилкових, фронтових, деокупованих і опорних областей.

7. Проведене економіко-математичне моделювання параметрів інноваційного розвитку підприємств на основі застосування кореляційно-регресійного аналізу дало можливість виявити ключові його чинники (абсолютні та відносні показники розміру капітального інвестування в економіку; величина нових кредитів, які видані банками суб'єктам господарювання; рівень тінізації економіки; ступінь податкового навантаження на вітчизняну господарську систему; частка витрат на освіту у сукупних видатках бюджетної системи; розмір національного ринку цінних паперів). На основі аналізу побудовано багатофакторну регресійну модель, яка підтверджує тісний взаємозв'язок між виокремленими чинниками та обсягами виробничої діяльності українських підприємницьких структур.

Запропоновано методичний інструментарій проведення аналізу інноваційного розвитку підприємств, який на відміну від поширених підходів, передбачає побудову інтегрального показника, що охоплює такі складові як ділова активність підприємств (відношення вартості виробленої продукції до середньої величини капіталу суб'єктів господарювання); частка капітальних інвестицій у фінансових ресурсах підприємств; відношення розмірів наданих нових кредитів вітчизняними банками недепозитним корпораціям до середньої величини капіталу підприємств; рівень податкового навантаження; величина тіньової економіки; частка витрат на освіту у бюджетних видатках та питома вага обсягу торгів на ринку цінних паперів у валовому продукті країни. Розроблений інтегральний показник інноваційного розвитку українських підприємств дає змогу проводити комплексний аналіз результативності діяльності сектору суб'єктів господарювання для формування ефективної економічної політики на рівні держави, регіонів і територіальних громад; його перевага у можливості доукомплектування додатковими складовими, що характеризуватимуть інноваційний розвиток підприємств.

8. Узагальнено і систематизовано зарубіжний досвід стимулювання розвитку підприємництва та виокремлено можливості його використання в Україні у

контексті глобальних викликів. Результати аналізу дали змогу виділити комплекс актуальних з погляду успіхів застосування за кордоном та потенціалу імплементації у вітчизняних реаліях заходів: спрямування урядових інвестицій у високоефективні стартапи; розширення нормативно-правових ініціатив, які спрощуватимуть умови функціонування новоствореному малому бізнесу (стартапам); сприяння розвитку інтелектуального капіталу, який у найближчому майбутньому стимулюватиме розвиток ІТ-підприємництва; урядова підтримка нарощення інноваційної спроможності українських підприємницьких структур за допомогою посилення співпраці закладів вищої освіти, провідних наукових установ та приватного бізнесу.

9. Розвинуто науково-прикладні підходи до стратегування державної політики, зокрема використовуючи результати аналізу відповідного зарубіжного досвіду, в частині обґрунтування концепції стимулювання інноваційного розвитку підприємництва, у якій визначено мету, завдання, принципи формування (диверсифікації, оптимальності, стратегічної орієнтації, наукової обґрунтованості, збалансованості, своєчасності, комплексного підходу, інформаційної прозорості, цільової спрямованості, узгодженості, контролю, системності, ефективності, концентрації), а також інструменти (непрямого і прямого впливу на діяльність інноваційних підприємств), етапи й очікувані результати. Реалізація концепції повинна дати змогу сформувати ефективну національну інноваційну екосистему та сприятиме соціально-економічному розвитку країни в умовах глобальних викликів та необхідності післявоєнного відновлення.

Сформульовані у роботі положення і науково-методичні рекомендації сприятимуть підвищенню ефективності регулювання та стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в Україні, а практична реалізація обґрунтованих пропозицій може дати можливість підвищити ефективність діяльності інноваційного бізнесу, стартап-підприємців, органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, ЗВО, неурядових інституцій в контексті існуючих і потенційних глобальних викликів для держави та соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О.А. Концептуальні засади інноваційного розвитку підприємств. *Наукові праці Національного у-ту харчових технологій*. 2010. № 35. С. 5-10.
2. Антонюк Д., Антонюк К. Порівняльний аналіз стартап екосистем в моделях розвитку країн Східної Європи: досвід для повоєнної відбудови України. *Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку*. 2023. № 2(24). С. 59–69.
3. Барна С.С. Концепція управління інноваційним розвитком енергосервісних підприємств. *Інноваційна економіка*. 2020. № 3-4. С. 71–77.
4. Белякова О.В. Екологічні інновації – шлях розвитку ринку екологічно чистих товарів. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 4(2). С. 268–272.
5. Бодунова О.М. Запобігання злочинності у сфері інформаційних технологій в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 75: ч. 2. С. 83-87.
6. Борисенко О.П. Фінансові механізми державної підтримки інноваційного розвитку підприємництва в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. № 3 (34). С. 20-26.
7. Буняк Н.М. Сутність національної інноваційної системи. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2011. № 7. URL : www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=633.
8. Водянка Л.Д., Підгірна В.С., Сироїчко К.В. Зарубіжний досвід державного регулювання інноваційної діяльності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 9. С. 77–82.
9. Вонсович С. Теорія інституціоналізму: рефлексії ретроспективного дискурсу. *Грані*. 2021. № 24(9). С. 55-64.
10. Вороненко І.В., Клименко Н.А. Інноваційний розвиток в умовах цифровізації: оцінка та пріоритети. *Економіка та держава*. 2022. № 2. С. 38-45. URL : DOI: 10.32702/2306-6806.2022.2.38.

11. Вплив війни на розвиток IT-індустрії України: Проєкт IT Research Resilience. Lviv IT Cluster. USAID та ін. URL : <https://itcluster.lviv.ua/projects/it-research/#p1>.
12. Гавриш О.М., Пильнова В.П., Пісковець О.В. Інноваційне підприємництво: сутність, значення та проблеми в сучасних умовах функціонування. *Економіка та держава*. 2020. № 12. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2020/21.pdf.
13. Гальчинський А.С., Геєць В.М., Семиноженко В.П. Україна: наука та інноваційний розвиток. Київ, 1997. 66 с.
14. Господарський Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
15. Готра В.В. Аналіз зарубіжного досвіду забезпечення інноваційного розвитку економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 2(2). С. 235–243.
16. Григоренко Ю. Частка інноваційної продукції в Україні не перевищує 2%: GMK Center (13.08.2021). URL : <https://gmk.center/ua/infographic/chastka-innovacijnoi-produkcii-v-ukraini-ne-perevishhuie-2/>
17. Гукалюк А. Ф., Крупка І. М., Пась Я. І. Виклики та пріоритетні напрями розвитку банківського бізнесу в умовах воєнної агресії Росії. Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конф., м. Острог, 21 жовтня 2022 р. URL: https://drive.google.com/file/d/1VzOMjFU9LRMBdL_TS2dY2v_re14GZD57/view.
18. Данько М.Т. Теоретико-методологічний аспект визначення трансакційних витрат. *Економічна теорія*. 2007. № 1. С. 36–46.
19. Демчишак Н., Щуревич О., Бавдик Я. Роль іноземних інвестицій у фінансуванні інноваційного розвитку підприємств України. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія “Економічна”*. 2020. Вип. 98. С. 55-63.
20. Демчишак Н., Юрків Р., Демид В. Іноземний досвід стимулювання розвитку інноваційного підприємництва: імплементація в умовах цифровізації

економіки України та зміцнення національної безпеки. *Агросвіт*. 2023. № 17. С. 30-38. URL : <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.17.30>.

21. Демчишак Н., Юрків Р., Кліпіліна А. Розвиток стартап-екосистеми як основа післявоєнного відновлення України: роль фінансових технологій, інвестицій та інноваційного підприємництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 17. С. 59-65. URL : <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.17.59>.

22. Демчишак Н., Юрків Р., Макух З. Оцінка інноваційної активності підприємств в Україні: ризики та орієнтири для післявоєнного відновлення і зміцнення національної безпеки. *Ефективна економіка*. 2023. № 8. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.8.6>.

23. Демчишак Н.Б. Фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 494 с.

24. Демчишак Н.Б. Формування цифрової економіки та фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні: сучасна парадигма і секторальні пріоритети : монографія. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2023. 526 с.

25. Демчишак Н.Б., Хильченко М.О. Стартап-екосистема: інституційні та фінансові аспекти стимулювання розвитку в Україні. *Інвестиції : практика та досвід*. 2021. № 13-14. С. 5–13.

26. Державна служба статистики України. Метаописи державних статистичних спостережень на 2023 р. Інноваційна діяльність підприємств. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua>.

27. Державна служба статистики України. Статистична інформація: Наука. Технології. Інновації. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua>.

28. Державне стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання: методологічні засади, світовий та вітчизняний досвід: монографія / за заг. ред. канд. екон. наук, доц. Л. С. Захаркіної. Суми: Сумський державний університет, 2019. 200 с.

29. Дмитренко М.А. Інноваційний розвиток України. *Політичний менеджмент*. 2010. № 5(44). С. 68–81.

30. Дропа Я.Б., Макаренко У.Б. Концепція модернізації управління фінансовими ресурсами розвитку національної економіки України. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 37. С. 191–198.

31. Дубинецька П.П. Податкове регулювання в системі управління національним господарством : дис. ... канд. економ. наук: 08.00.03. Львів, 2015. 254 с.

32. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення : монографія / О.М. Алимов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін. Київ : Ін-т економіки НАН України, 2005. 540 с.

33. Зайченко В.В. Роль територіальних громад у забезпеченні розвитку інноваційно-інтегрованих структур в умовах децентралізації. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2018. Вип. 1. С. 21-32. URL : [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2018.1\(34\).21-32](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2018.1(34).21-32).

34. Звіт 2021: Індекс конкурентоспроможності міст України: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. URL : http://www.ier.com.ua/files/Projects/2021/IKM/MCI2021%20report%2030.08.2021_UKR.pdf.

35. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2022 році: Національна академія наук України. URL : <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=10062>.

36. Зянько В.В., Єпіфанова І.Ю., Зянько В.В. Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення в умовах трансформаційних змін економіки України: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2015. 172 с. URL: http://fk.vntu.edu.ua/images/documents/zez_2015.pdf.

37. Іванова В.В. Дослідження теорії поняття інновації. *Економіка промисловості*. 2009. № 4. С. 80-86.

38. Ілляшенко С.М. Стратегічне управління інноваційною діяльністю на підприємстві на засадах маркетингу інновацій. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 12. С. 111-119.

39. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи. Суми : ВТД «Університетська книга», 2003. 278 с.
40. Імпакт-інвестування: ризики та потенціал. URL : <https://business.diia.gov.ua/handbook/impact-investment/so-take-impakt-investuvanna>.
41. Індекс сприйняття корупції – 2022: Transparency International Ukraine. URL : <https://cpi.ti-ukraine.org/>
42. Інновації під час війни – чи на часі? Дослідження щодо стану інновацій серед виробничих підприємств. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій на замовлення Українського кластерного альянсу. URL : <https://www.clusters.org.ua/blog-single/innovatsiyi-pid-chas-viyny>.
43. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / За ред. проф. З. Ватаманюка. Львів: «Новий Світ-2000», 2005. 648 с.
44. Іпполітова І. Скільки айтівців в Україні: +32 тисячі ІТ-ФОПів за рік згідно з Мін'юстом: DOU. URL : https://dou.ua/lenta/articles/how-many-devs-in-ukraine-2023/?from=analytics_widget.
45. Іщук С.О., Созанський Л.Й. Порівняльна статистична оцінка інноваційної діяльності промислового сектору економіки України (регіональний розріз). *Статистика України*. 2022. № 1. С. 47-58. URL : [https://doi.org/10.31767/su.1\(96\)2022.01.05](https://doi.org/10.31767/su.1(96)2022.01.05).
46. Касич А.О., Рафальська І.В. Бізнес-моделі сучасних підприємств: поняття, види, зарубіжний досвід. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 37. С. 86–92.
47. Кластеризація в розвитку оборонних технологій в Україні: кластер BRAVE1. Міністерство оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2023/04/26/v-ukraini-zapustili-klaster-z-rozvitku-oboronnih-tehnologij-brave1>.
48. Климчук О. Результати спільного дослідження Асоціації «ІТ Україна» щодо стану і перспектив релокації ІТ-компаній «Релокація. Новий ІТ-ландшафт України»: Sayenko Kharenko (5.09.2022). URL : <https://sk.ua/uk/rezultati-spilnogo>

[doslidzhennja-sayenko-kharenko-ta-asociacii-it-ukraine-shhodo-stanu-i-perspektiv-relokacii-it-kompanij-relokacija-novij-it-landshaft-ukraini/](#)

49. Колещук О.Я. Моделі формування та розвитку інноваційної діяльності: міжнародний досвід. *Економічний вісник*. 2019. №1. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2019/1/EV20191_086-095.pdf.

50. Колісніченко В. За рік війни в більш безпечні регіони України релоковано 800 підприємств: GMK Center (06.03.2023). URL : <https://gmk.center/ua/news/za-rik-vijni-v-bilsh-bezpechni-regioni-ukraini-relokovano-800-pidpriiemstv/>

51. Косович Б., Поврозник П. Соціальне підприємництво як новий напрям у розвитку сучасної економіки. Актуальні проблеми функціонування господарської системи України: збірник тез XXVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених, м. Львів, 20 листопада 2020 р. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2020. URL : https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/_XXVII_MNKSAMU_2020.pdf.

52. Косович Б., Поврозник П., Киретів А. Інновації як складова формування продовольчої безпеки України. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2022. Вип. 3 (126). С. 80-85. URL : <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2022-3-12>.

53. Косович Б., Поврозник П., Самсін Ю. Засади формування конкурентних стратегій підприємства. Проблеми становлення інформаційної економіки в Україні: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 18-19 листопада 2022 р. Львів: Растр-7, 2022. С. 148-151.

54. Косович Б.І., Орліковська А.В., Поврозник П.П. Зміцнення конкурентоспроможності ІТ-підприємств у період післявоєнного відновлення. *Інфраструктура ринку*. 2023. Вип. 72. С. 94-100. URL : http://market-infr.od.ua/journals/2023/72_2023/19.pdf.

55. Косович Б.І., Поврозник П.П. Розвиток інновацій в малому підприємстві. *Економічний простір: Збірник наукових праць*. 2021. № 176. С. 74-78. URL : <https://doi.org/10.32782/2224-6282/176-12>.

56. Кривак А.П. Інституціональні аспекти визначення та реалізації секторальних пріоритетів національної економіки. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=162>.

57. Крилов Д.В. Аналіз рейтингового оцінювання розвитку інноваційної діяльності в Україні. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.5.8>.

58. Крупка М. І., Руцишин М. О. Фінансовий механізм державно-приватного партнерства в забезпеченні інноваційного розвитку підприємств України. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка"*. 2022. № 26(54). С. 85–94.

59. Крупка М.І., Демчишак Н.Б., Гриб В.М. Структурний аналіз інноваційної діяльності підприємств в Україні у контексті формування пріоритетів фінансового регулювання. *Світ фінансів*. 2019. № 3. С. 37–52.

60. Крупка М.І., Сас С.П. Ефективність наукової й інноваційної діяльності університетів України у контексті реалізації фінансового потенціалу та академічної репутації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2021. Вип. 22 (50). С. 55-65.

61. Крупка М.І., Яремик М.М. Теоретико-методологічні основи формування напрямів фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* 2021. № 21(49). С. 67–75.

62. Кублікова Т., Кузнєцова І. Розвиток інноваційної інфраструктури як основа процесів диверсифікації економіки України. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 1. С. 58–70.

63. Кузьменко О. Особливості національної інноваційної системи України. *Схід*. 2006. № 4. С. 53-57.

64. Куцеконь Л.О. Методологічні засади інноваційного розвитку підприємств. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів природокористування України*. 2011. № 168. С. 194–198.

65. Львівщина долучилась до платформи Смарт Спеціалізації ЄС. URL: <https://www.leopolis.news/post/40403/lvivshchyna-doluchylasya-do-platformy-smart-specializaci-es>.

66. Людвік І.І. Інноваційний розвиток України в умовах глобалізації економічного простору. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2022. № 2(125). С. 36–40.

67. Мазуренко О. В., Тютюник І. В., Білоус Ю. Г. Систематизація факторів формування податкової конкурентоспроможності країни. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія Економіка*. 2021. № 830. С. 58-64. URL : <https://doi.org/10.31861/ecovis/2021-830-10>.

68. Макроекономіка : підручник / за ред. А. Г. Савченка. Київ : Либідь, 2005. 208 с.

69. Манцуров І.Г. Інституційне планування в системі державного регулювання економіки : монографія. Київ : НДЕІ, 2011. 655 с.

70. Маргасова В., Шевцова О. Стратегія державної підтримки інноваційних технологій розвитку агропромислового комплексу в умовах інформаційної безпеки. *Науковий вісник Полісся*. 2022. № 1(24). С. 23–37.

71. Маргасова В.Г. Вдовенко Н.М. Формування маркетингових стратегій інноваційного розвитку підприємств для регулювання виробничої діяльності груп суспільних інтересів на ринку. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. Вип. 35. С. 273-279.

72. Маргасова В.Г., Вдовенко Н.М. Базові засади адаптації маркетингових стратегій інноваційного конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств в умовах надзвичайних викликів на ринку. *Академічні візії*. 2023. Вип. 15. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/409/368>.

73. Маркевич К. Небезпеки цифровізації. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/ne-pozytyvamuy-iedynumu-yaki-nebezpeku-kryiutsia-za-tsyfrovizatsiieiu>.

74. Марченко О.С. Національна інноваційна система як інтегратор знань. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 2. С. 24–35.
75. Методологічні положення державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності підприємств: Затверджено Наказом Державної служби статистики України від 06 січня 2021 р. зі змінами 17 травня 2022. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
76. Михасюк І., Гукалюк А., Косович Б. Інновації як чинник підвищення конкурентоспроможності України в умовах макроекономічної нестабільності. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Вип. 60. 2021. С. 29-40.
77. Михасюк І.Р., Швайка Л.А. Державне регулювання економіки : підручник. Львів : Магнолія плюс, 2006. 220 с.
78. МінФін. Інформаційно-статистична інформація. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/minfin/sitemap/>
79. Модель циркулярної економіки. URL : <https://business.dii.gov.ua/handbook/impact-investment/model-cirkularnoi-ekonomiki>.
80. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування: Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. URL : <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>.
81. Мороз О.С. Формування системи показників для оцінювання інноваційного розвитку підприємства. *Економіка Криму*. 2012. № 3(40). С. 263-266.
82. Мочерний С.В. Економічна теорія : навч. посібник. 4-те вид., стереотип. Київ : Академія, 2009. 640 с.
83. Мочерний С.В., Ларіна Я.С. Економічний енциклопедичний словник / За ред. С.В. Мочерного. Львів : Світ, 2005. 616 с.
84. Найдюк В.С. Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 3. С. 251–263.
85. Натрошвілі С. Ефективна інтеграція бізнесу, науки й освіти як умова зростання вартості компаній у постіндустріальній економіці. *Проблеми науки*.

2012. № 1. С. 2–9.

86. Наукова та інноваційна діяльність України: Статистичний збірник за 2020 р. За ред. М. Кузнєцової. Державна служба статистики України. 2021. URL : https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/10/zb_Nauka_2020.pdf.

87. Нікішина О.В. Методика аналізу валової доданої вартості в макросистемах. *Економіка харчової промисловості*. 2017. Т. 9, вип. 2. С. 3-13.

88. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки ; пер. з англ. ; під ред. І. Дзюби. Київ : Основи, 2000. 198 с.

89. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

90. Офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації. URL: <https://old.loda.gov.ua/>

91. Павлов В.І., Кондрацька Н.М. Формування інституційної системи ринку цінних паперів в Україні: монографія. Рівне: НУВГГ, 2011. 294 с.

92. Пашута М.Т. Інновації як фактор випереджального розвитку економіки. URL: <http://personal.in.ua/article.php?ida=300>.

93. Підкамінний І.М., Ціпуринда В.С. Системні фактори впливу на інноваційний розвиток підприємства. *Ефективна економіка*. 2011. № 3. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=480>.

94. Пілявоз Т.М. Інноваційний розвиток підприємства як важливий аспект розвитку економіки. *Інноваційна економіка*. 2012. № 4. С. 185-190.

95. План Відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>

96. Побірченко В.В. Національні інноваційні системи в глобальній економіці. *Наукові записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського. Серія “Економіка та управління”*. 2011. т. 24(63). № 1. С. 155–163.

97. Поврозник П. Імпакт-інвестування як глобальний виклик інноваційному підприємництву в Україні. Ефективність міжнародної економічної інтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 3 листопада 2023 р. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2023. 112 с. С. 78-82.

98. Поврозник П. Регіональні особливості інноваційного розвитку підприємництва в умовах викликів воєнного стану в Україні. Інноваційна модернізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Кременчук, 27-28 листопада 2023 року. Кременчук: КрНУ, 2023. 783 с. С. 407-410.

99. Поврозник П., Киретів А. Органічне агровиробництво як складова інноваційного підприємництва. Актуальні проблеми функціонування господарської системи України: збірник тез XXIX Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених, м. Львів, 20-21 травня 2022 р. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. URL : <https://drive.google.com/file/d/1Vmb9UfyHwHNaIXboOH0xwDHOgJWLvAnM/view>.

100. Поврозник П., Юрків Р. Вплив цифровізації на інноваційний розвиток підприємництва: можливості та загрози у реаліях національної економіки. Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 07-08 грудня 2023 р. Кропивницький : Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. ЦНТУ, 2023. 400 с. С. 283-285.

101. Поврозник П., Юрків Р. Інноваційна активність підприємств: тренди та пріоритети інституційного стимулювання. Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи: теорії та пропозиції: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 13-14 жовтня 2023 р. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2023. 156 с. С. 140-146.

102. Поврозник П.П. Аналіз стану та динаміки інноваційної активності підприємств в Україні. *Електронний журнал “Ефективна економіка”*. 2023. № 10. URL : <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.10.56>.

103. Поврозник П.П. Бюджетно-податкові інструменти стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в умовах цифровізації національної економіки. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Економіка”*. 2023. Вип. 30 (58). С. 4-13. URL : [https://ecj.oa.edu.ua/assets/files/NZ_ek_Vyp_30\(58\).pdf](https://ecj.oa.edu.ua/assets/files/NZ_ek_Vyp_30(58).pdf).

104. Поврозник П.П. Глобальні індикатори інноваційного розвитку підприємництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 21. С. 91-96. URL : <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2385>.

105. Поврозник П.П. Інноваційний розвиток в підприємстві. Філософсько-психологічні аспекти духовності в освіті та науці: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 23 квітня 2021 р. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2021. С.153-156.

106. Поврозник П.П. Особливості інноваційного розвитку підприємництва в Україні в контексті глобальних безпекових викликів та ризиків цифровізації. *Міжнародний науковий журнал “Інтернаука”*. Серія: “Економічні науки”. 2023. № 8. С. 113-124. URL : <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-8-9143>.

107. Погорелов Ю.С. Оцінювання та моделювання розвитку підприємства : монографія. Луганськ : Глобус, 2010. 512 с.

108. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755–VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

109. Попович Д.В., Мидлик Ю.І. Аналіз індексу економічної свободи України серед країн світу. *Молодий вчений*. 2017. Вип. 5. С. 706-708.

110. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 5.08.2020 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

111. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 р. № 118-2018-п. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2018-%D0%BF#Text>.

112. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 3.03.2021 року № 179. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>.

113. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України. Редакція від 06.05.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>.

114. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII (зі змінами). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

115. Про індустриальні парки: Закон України від 26.02.2012 р. № 5018-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>.

116. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

117. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV (зі змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

118. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.

119. Про підприємництво : Закон України від 07.02.1991 р. № 698-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>.

120. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021.

121. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 167-р.

122. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 року № 67-р. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.

123. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р. : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

124. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019.

125. Ревак І.О., Грень Р.Т. Особливості формування безпечного кіберпростору в умовах розвитку цифрової економіки. *Інноваційна економіка*. 2021. № 3-4. С. 164-169. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/784/859>.

126. Ревак І.О., Грень Р.Т. Цифрова трансформація: передумови, тенденції, ризику та загрози. *Соціально-правові студії*. 2022. Т. 5. № 2. С. 61-68.

127. Ревак І.О., Підхомний О.М., Винник С.С. Розвиток інновацій у системі фінансового контролю підприємницьких структур: соціальні проблеми впровадження та правовий статус інформаційних ресурсів. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 11. С. 51-58.

128. Ревак І.О., Підхомний О.М., Прокопенко В.Ю., Зубрицький А.І. Вплив інновацій і поведінкових моделей державних службовців на формування інституційних умов співпраці та документообміну митних органів і підрозділів фінансової розвідки. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 1. С. 96-102. URL : <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-1-16>.

129. Результати релокейт-опитування. DOU (14.03.2023). URL : https://dou.ua/lenta/articles/relocation-wave-2022/?from=analytics_widget.

130. Рейтинг країн за кількістю стартапів. Startup Ranking (10.10.2023). Countries Ranking: URL : <https://www.startupranking.com/countries>.

131. Світовий банк: офіційний веб-сайт. URL: <https://data.worldbank.org>.

132. Семенов А. Ю. Цифрові фінансові послуги як основний продукт діяльності фінтех-компаній. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2021. № 4. С. 142-152.

133. Синишин І.Б. Перспективи формування національної інноваційної системи в Україні. Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19–21 травня 2011 р. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. С. 84–86.

134. Ситник Н.І. Держава як суб'єкт формування екосистеми стартапів України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2020. Вип. 40. С. 30 – 35.

135. Ситник Н.І. Екосистема стартапів як складова інноваційної екосистеми. *БізнесІнформ*. 2017. № 8. С. 89–94.

136. Ситник Н.І. Інструменти державної підтримки екосистеми стартапів: досвід країн центральної та Східної Європи. *Проблеми економіки*. 2020. № 2(44). С. 55–62.

137. Ситник Н.І., Каризська А.Р. Роль інтелектуального капіталу в інноваційному процесі розвитку підприємства. *Сучасні підходи до управління підприємством*. 2017. № 2. С. 200–214.

138. Снігова О. Smart-спеціалізація та stupid-реалізація: можливості для економічного відродження регіонів. URL: https://zn.ua/ukr/economics_of_regions/smart-specializaciya-ta-stupid-realizaciya-276489_.html

139. Статистична інформація: Головне управління статистики у Львівській області. URL : https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/st_inf.php.

140. Статистична інформація: Державна служба статистики України. URL : https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html.

141. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки : навч. посібник. Київ : Знання, 2007. 271 с.

142. Стратегія ЄС щодо переробки пластику. URL : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_5/.

143. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року. Офіційний сайт Національного банку України. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finteh2025.pdf?v=4.

144. Струтинська І.В. Дефініції поняття “цифрова трансформація”. *Причорноморські економічні студії : науковий журнал*. 2019. Вип. 48. Ч. 2. С. 91–96.

145. Супрунова І. В. Сутність тіньової економіки як структурної складової державної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 15-16. С. 153-157.
146. Тимків А. Стратегія розвитку української науки в умовах відновлення економіки країни. *Молодий вчений*. 2022. № 5(105). С. 36-45. URL : <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-5-105-7>.
147. Тренди jobs.dou.ua: Робота: DOU. URL : <https://jobs.dou.ua/trends>.
148. Україна презентувала план відновлення країни: 10 років і 750 млрд. дол США фінансування. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/ukrajina-predstavila-plan-vidnovlennya-krajini-na-10-rokiv-novini-ukrajini-50254219.html>.
149. Український фонд стартапів (Ukrainian Startup Fund). URL : <https://usf.com.ua/>.
150. Урба С., Кудря Б. Впровадження практики соціально відповідального ведення бізнесу в Україні. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2020. Вип. 44. С. 184–193.
151. Урба С., Сенишин О. Цифрова трансформація бізнесу в Україні: нові можливості та перспективи. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2021. Вип. 46. С. 33-45.
152. Федоров Р.К. Зарубіжний досвід розвитку стартапів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 19. С. 111–116.
153. Федулова І.В. Синергетична еволюційна модель інноваційного розвитку підприємства. *Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій*. 2010. № 36. С. 114-118.
154. Федулова Л., Пашута М. Розвиток національної інноваційної системи. *Економіка України*. 2005. № 4. С. 35–47.
155. Федулова Л.І. Концептуальні засади управління інноваційним розвитком підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2014. № 2. С. 122–135.
156. Фінтех-тренди 2022: ключові цифри та факти року. Fintech Insider. URL : <https://fintechinsider.com.ua/finteh-trendy-2022-klyuchovi-czyfry-ta-fakty-roku>.
157. Фролова Н.Л. Світовий досвід державної політики у сфері розвитку малого та середнього бізнесу. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 61. С. 68–78.

158. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів: монографія. Тернопіль: «Економічна думка», 2003. 326 с.
159. Цифрова держава: обговорення Стратегії розвитку екосистеми інновацій в Україні. Комітет з питань цифрової трансформації. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/234973.html.
160. Шиненко М.А., Лабжинський Ю.А., Ткаченко В.А. Інноваційна діяльність України у Глобальному інноваційному індексі ГПІ 2022. *Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: 2023 (Пошук рішень в період війни)*: зб. матеріалів всеукр.наук.-практ. семінару. Київ, 2023. С. 194-199.
161. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотку та економічного циклу ; пер. укр. Київ, 2011. 242 с.
162. Adam A., Kammas P. Tax policies in a globalized world: is it politics after all? *Public Choice*. 2007. Vol. 133. P. 321-341.
163. Air-alarms.in.ua. Статистика повітряних тривог. URL : <https://air-alarms.in.ua/#statistic>.
164. Artyukhov A., Bilan S., Volk I., Lyeonov S., Serafimova D. SPACE-RL Innovation Transfer Model “Science – Business). *European Journal of Interdisciplinary Studies*. 2023. 15(1). P. 1–15. URL : doi 10.24818/ejis.2023.01.
165. Aytekin A., Ecer F., Korucuk S., Karamaşa Ç. Global innovation efficiency assessment of EU member and candidate countries via DEA-EATWIOS multi-criteria methodology. *Technology in Society*. 2022. Vol. 68. 101896. URL : <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.101896>.
166. Boronos V., Shkarupa O., Demchyshak N., Sineviciene L., Kubakh T. Strategic orientation of innovative activity regulation: Ukraine and EU integration process. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. 1. P. 307-318. URL : <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i32.200526>.
167. Brychko M., Bilan Y., Lyeonov S., Streimikiene D. Do changes in the business environment and sustainable development really matter for enhancing enterprise development? *Sustainable Development*. 2023. 31(2). P. 587-599. URL : doi:10.1002/sd.2410.

168. Cohen W., Levinthal D. Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. *Administrative Science Quarterly*. 1990. № 35. P. 128-152. URL : DOI: <https://doi.org/10.2307/2393553>.
169. Corruption Perceptions Index: Transparency International. URL : <https://www.transparency.org/en/cpi/2015/index/ukr>.
170. Country Rankings: 2023 Index of Economic Freedom: The Heritage Foundation. URL : <https://www.heritage.org/index/ranking>.
171. Davenport T.H. Thinking for a living: how to get better performances and results from knowledge workers. Harvard Business Press, 2005.
172. Drucker P. (2006). Management Challenges for the 21st Century. Routledge. London, 208 p.
173. Ease of Doing Business in Ukraine: Trading Economics. URL : <https://tradingeconomics.com/ukraine/ease-of-doing-business>.
174. Enterprises by year of registration and by type of enterprise, NACE Rev.2 activity and size class: Information on enterprises: Eurostat. URL : https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/INN_CIS12_YREG/default/table?category=scitech.inn.inn_cis12.inn_cis12_info.
175. European innovation scoreboard: European Commission. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/statistics/performance-indicators/european-innovation-scoreboard_en.
176. Explore the interactive database of the GII 2022 indicators: Global Innovation Index. URL : <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator>.
177. Freeman C. Technical Change and Economic Theory, in G. Dosi “Japan: A New National System of Innovation”/ C. Freeman, R. Nelson, G. Silverberg and L. Soete (eds). Pinter, 1988. P. 330–348.
178. Freeman C. The National System of Innovation in Historical Perspective. *Cambridge Journal of Economics*. 1995. № 19 (1). P. 5–24.
179. Global Entrepreneurship Monitor 2022/2023. Global Report Adapting to a «New Normal». URL : <https://www.gemconsortium.org/file/open?fileId=51147>.

180. Hamilton W.H. “The Institutional Approach to Economic Theory”, *American Economic Review* 9 (Supplement). 1919. P. 309–318.

181. Hannon B. The use of analogy in biology and economics: From biology to economics, and back. *Structural Change and Economic Dynamics*. 1997. 8(4). P. 471–488. URL : [https://doi.org/10.1016/S0954-349X\(97\)00019-2](https://doi.org/10.1016/S0954-349X(97)00019-2).

182. Harmonised Data Collection for the CIS 2020. URL: <https://circabc.europa.eu/ui/group/03aaf70e-70f6-42dc-81ded809196ba05f/library/17744577-135b-48e9-842a-13b033843d66/details>.

183. Innovation. Merriam-Webster. Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/innovation>.

184. Kolosok S., Lyeonov S., Voronenko I., Goncharenko O., Maksymova J., Chumak O. Sustainable business models and IT innovation: The case of the REMIT. *Journal of Information Technology Management*. 2022. 14. P. 147-156. URL : [doi:10.22059/JITM.2022.88894](https://doi.org/10.22059/JITM.2022.88894).

185. Lewin R., Regine B. On the Edge in the World of Business. In R. Lewin (Ed.) *Complexity: Life at the Edge of Chaos*. Chicago : The University of Chicago Press, 1999. P. 197–211.

186. Lundvall B.-A. *National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London, Printer, 1992. 317 p.

187. March J., Olsen J. Elaborating the “New Institutionalism”. *The Oxford Handbook of Political Institutions*. Oxford : Oxford University Press, 2008. 308 p.

188. Moore J.F. Predators and prey: a new ecology of competition. *Harvard business review*. 1993. 71(3). P. 75–86.

189. Most Innovative Countries 2023: World Population Review. URL : <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/most-innovative-countries>.

190. Nelson R. *National Innovation Systems. A Comparative Analysis*. New York : Oxford, Oxford University Press, 1993. 560 p.

191. OECD/Eurostat (2018). *Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation*, 4th Edition, The Measurement of Scientific, Technological

and Innovation Activities. OECD Publishing, Paris/Eurostat, Luxembourg. URL : <https://doi.org/10.1787/9789264304604-en>.

192. Peltoniemi M. Cluster, Value Network and Business Ecosystem: Knowledge and Innovation Approach. Paper Presented at «Organisations, Innovation and Complexity: New Perspectives on the Knowledge Economy» conference, September 9-10, in Manchester. UK. 2004.

193. Reports: Global Entrepreneurship Monitor. URL : <https://www.gemconsortium.org/report>.

194. Rodriguez-Justicia D., Theilen B. Education and tax morality. *Journal of Economic Psychology*. 2018. Vol. 64. P. 18–84. URL: <https://doi.org/10.1016/j.joep.2017.10.001>.

195. Rothwell R. Successful industrial innovation: critical success factor for the 1990s. *R&D Management*. 1992. № 22(3). P. 221–239.

196. Samoilikova A., Kuryłowic M., Lyeonov S., Vasa L. University industry collaboration in R&D to reduce the informal economy and strengthen sustainable development. *Economics and Sociology*. 2023. 16(3). P. 339-353. URL : [doi:10.14254/2071-789X.2023/16-3/18](https://doi.org/10.14254/2071-789X.2023/16-3/18).

197. Schneider F. New COVID-related results for estimating the shadow economy in the global economy in 2021 and 2022. *International Economics and Economic Policy*. 2022. Vol. 9. P. 299–313. URL : <https://doi.org/10.1007/s10368-022-00537-6>.

198. Schumpeter J. A. (1912). *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

199. Strielkowski W., Samoilikova A., Smutka L., Civin L., Lieonov S. Dominant trends in intersectoral research on funding innovation in business companies: A bibliometric analysis approach. *Journal of Innovation and Knowledge*. 2022. 7(4). URL : [doi:10.1016/j.jik.2022.100271](https://doi.org/10.1016/j.jik.2022.100271).

200. Tansley A.G. The use and abuse of vegetational concepts and terms. *Ecology*. 1935. 16. P. 284–307.

201. The EIB Circular Economy Guide Supporting the circular transition. European Investment Bank, May 2020. URL: https://www.eib.org/attachments/thematic/circular_economy_guide_en.pdf.
202. The Global Innovation Index (GII) Conceptual Framework. World Intellectual Property Organization, 2016. URL : https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2016-annex1.pdf.
203. The Theory of Leisure Class. An Economic Study of Institutions by Thorstein Veblen. London, George, Allen & Unwin Ltd, 1957.
204. Tiutiunyk I., Mazurenko O., Spodin S., Volynets R., Hladkovskyi M. The nexus between international tax competitiveness and the shadow economy: a cross-countries analysis. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. №1(42). P. 196-205. URL : <https://doi.org/10.55643/fcaptop.1.42.2022.3703>.
205. Ukraine's economic freedom score: The Heritage Foundation. URL : https://www.heritage.org/index/pdf/2022/countries/2022_IndexofEconomicFreedom-Ukraine.pdf.
206. UNCTAD. Estimates Of Global E-Commerce 2019 And Preliminary Assessment Of Covid-19 Impact On Online Retail. United Nations, NY, 2019. 12 p.
207. Urba S., Chervona O., Panchenko V., Artemenko L., Guk O. Features of the Application of Digital Technologies for Human Resources Management of an Engineering Enterprise. *Ingénierie des Systèmes d'Information*. 2022. Vol. 27. 2. P. 205-211.
208. Witt U. How Evolutionary is Shumpeter's. Theory of Economic Development. *Industry and Innovation*. April/August 2002. Vol. 9. № 1/2. P. 7- 22. URL : <http://www.econ.mpg.de/files/2004/staff/wittHowEvolutionaryIsSchumpertersTheory.pdf>.
209. WJP Rule of Law Index: World Justice Project. URL : <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2022/Ukraine/>
210. Zaltman G., Duncan R., Holbeek J. (1973). *Innovations and Organizations*. London: John Wiley and Sons, 164 p.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Косович Б.І., Поврозник П.П. Розвиток інновацій в малому підприємстві. *Економічний простір: Збірник наукових праць*. 2021. № 176. С. 74-78. URL : <https://doi.org/10.32782/2224-6282/176-12> (особистий внесок автора – 0,2 друк. арк.: розкрито напрями забезпечення інноваційної активності через створення державних центрів підтримки та формування інтернаціональних коридорів трансферу технологій).
2. Косович Б., Поврозник П., Киретів А. Інновації як складова формування продовольчої безпеки України. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2022. Вип. 3 (126). С. 80-85. URL : <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2022-3-12> (особистий внесок автора – 0,17 друк. арк.: розглянуто основні індикатори трансформації продовольчої сфери у напрямку інновацій).
3. Косович Б.І., Орліковська А.В., Поврозник П.П. Зміцнення конкурентоспроможності ІТ-підприємств у період післявоєнного відновлення. *Інфраструктура ринку*. 2023. Вип. 72. С. 94-100. URL : http://market-infr.od.ua/journals/2023/72_2023/19.pdf (особистий внесок автора – 0,19 друк. арк.: досліджено стан розвитку ІТ-підприємств України, проаналізовано обсяг експорту ІТ-послуг).
4. Поврозник П.П. Бюджетно-податкові інструменти стимулювання інноваційного розвитку підприємництва в умовах цифровізації національної економіки. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Економіка”*. 2023. Вип. 30 (58). С. 4-13. URL : [https://ecj.oa.edu.ua/assets/files/NZ_ek_Vyp_30\(58\).pdf](https://ecj.oa.edu.ua/assets/files/NZ_ek_Vyp_30(58).pdf) (0,5 друк. арк.).
5. Поврозник П.П. Особливості інноваційного розвитку підприємництва в Україні в контексті глобальних безпекових викликів та ризиків цифровізації. *Міжнародний науковий журнал “Інтернаука”. Серія: “Економічні науки”*. 2023.

№ 8. С. 113-124. URL : <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-8-9143> (0,4 друк. арк.).

6. Поврозник П.П. Аналіз стану та динаміки інноваційної активності підприємств в Україні. *Електронний журнал “Ефективна економіка”*. 2023. № 10. URL : <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.10.56> (0,5 друк. арк.).

7. Поврозник П.П. Глобальні індикатори інноваційного розвитку підприємництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 21. С. 91-96. URL : <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2385> (0,4 друк. арк.).

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

8. Поврозник П.П. Інноваційний розвиток в підприємстві. Філософсько-психологічні аспекти духовності в освіті та науці: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 23 квітня 2021 р. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2021. С.153-156 (0,12 друк. арк.).

9. Косович Б., Поврозник П. Соціальне підприємництво як новий напрям у розвитку сучасної економіки. Актуальні проблеми функціонування господарської системи України: збірник тез XXVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених, м. Львів, 20 листопада 2020 р. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2020. URL : https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/_XXVII_MNKSAMU_2020.pdf. (особистий внесок автора – 0,07 друк. арк.: розглянуто роль соціального підприємництва у розвитку економіки).

10. Поврозник П., Киретів А. Органічне агровиробництво як складова інноваційного підприємництва. Актуальні проблеми функціонування господарської системи України: збірник тез XXIX Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених, м. Львів, 20-21 травня 2022 р. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. URL : <https://drive.google.com/file/d/1Vmb9UfyHwHNaIXboOH0xwDHOgJWLvAnM/view> (особистий внесок автора – 0,08 друк. арк.: з'ясовано особливості органічного агровиробництва у контексті інноваційності підприємництва).

11. Косович Б., Поврозник П., Самсін Ю. Засади формування конкурентних стратегій підприємства. Проблеми становлення інформаційної економіки в Україні: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 18-19 листопада 2022 р. Львів: Растр-7, 2022. С. 148-151 (*особистий внесок автора – 0,06 друк. арк.: досліджено специфіку формування конкурентних стратегій*).

12. Поврозник П., Юрків Р. Інноваційна активність підприємств: тренди та пріоритети інституційного стимулювання. Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи: теорії та пропозиції: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 13-14 жовтня 2023 р. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2023. 156 с. С. 140-146 (*особистий внесок автора – 0,1 друк. арк.: розглянуто пріоритети інституційного стимулювання інноваційних підприємств*).

13. Поврозник П. Імпакт-інвестування як глобальний виклик інноваційному підприємництву в Україні. Ефективність міжнародної економічної інтеграції: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 3 листопада 2023 р. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2023. 112 с. С. 78-82 (*0,15 друк. арк.*).

14. Поврозник П. Регіональні особливості інноваційного розвитку підприємництва в умовах викликів воєнного стану в Україні. Інноваційна модернізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Кременчук, 27-28 листопада 2023 р. Кременчук: КрНУ, 2023. 783 с. С. 407-410 (*0,12 друк. арк.*).

15. Поврозник П., Юрків Р. Вплив цифровізації на інноваційний розвиток підприємництва: можливості та загрози у реаліях національної економіки. Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 07-08 грудня 2023 р. Кропивницький : Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. ЦНТУ, 2023. 400 с. С. 283-285. (*особистий внесок автора – 0,09 друк. арк.: з'ясовано можливості та загрози цифровізації для іноваційного розвитку підприємництва*).

ДОДАТОК Б

Відомості про апробацію результатів дисертації

№	Назва конференції	Місце проведення	Дата проведення	Форма участі
1.	VI Міжнародна науково-практична конференція «Філософсько-психологічні аспекти духовності в освіті та науці»	м. Львів	23 квітня 2021 р.	очна
2.	XXVII Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Актуальні проблеми функціонування господарської системи України»	м. Львів	20 листопада 2020 р.	очна
3.	XXIX Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Актуальні проблеми функціонування господарської системи України»	м. Львів	20-21 травня 2022 р.	очна
4.	V Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми становлення інформаційної економіки в Україні»	м. Львів	18-19 листопада 2022 р.	очна
5.	Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи: теорії та пропозиції»	м. Запоріжжя	13-14 жовтня 2023 р.	заочна
6.	Всеукраїнська науково-практична конференція «Ефективність міжнародної економічної інтеграції»	м. Київ	3 листопада 2023 р.	заочна
7.	VIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інноваційна модернізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів»	м. Кременчук	27-28 листопада 2023 р.	заочна
8.	VI Міжнародна науково-практична конференція «Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України»	м. Кропивницький	07-08 грудня 2023 р.	заочна

ДОДАТОК В

Витрати на виконання науково-дослідних робіт (НДР) в Україні

Показники	Роки							
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Частка загального обсягу витрат на виконання НДР у ВВП, %	0,70	0,60	0,55	0,48	0,45	0,47	0,43	0,41
Усього витрат на виконання НДР, млн. грн.	11161,1	10320,3	11001,9	11530,7	13379,3	16773,7	17254,6	17022,4
у т. ч. в розрізі сектору вищої освіти, зокрема:								
- за рахунок коштів бюджету	688,1	594,3	590,6	725,5	975,8	1120,2	1056,8	1342,1
- за рахунок коштів організацій, іноземних та інших джерел	472,1	402,5	438,3	503,9	692,3	812,1	764,2	967,0
Частка внутрішніх витрат на виконання НДР за сектором вищої освіти, %	216,0	191,8	152,4	221,6	283,5	308,1	292,6	375,1
Частка фінансування за сектором вищої освіти за рахунок коштів бюджету, %	6,2	5,8	5,4	6,3	7,3	6,7	6,1	7,9
	68,6	67,7	74,2	69,5	70,9	72,5	72,3	72,1

Джерело: узагальнено на основі матеріалів офіційного сайту Державної служби статистики України, Міністерства освіти і науки України та інших відомств

ДОДАТОК Д

Показники рейтингування провідних університетів м. Львова у міжнародних рейтингах упродовж 2020-2022 рр.

Найменування університету	Рік	Рейтинг	Субіндикатори рейтингу, за якими здійснювалась оцінка	Місце в рейтингу
Національний університет «Львівська політехніка»	2020	Top 50 Universities in Europe for Startups	Результативність, фінансування, талант, фокус, зв'язаність	36
Український Католицький Університет	2020	Top 50 Universities in Europe for Startups	Результативність, фінансування, талант, фокус, зв'язаність	47
Львівський національний університет імені Івана Франка	2020	Top 50 Universities in Europe for Startups	Результативність, фінансування, талант, фокус, зв'язаність	48
Національний університет «Львівська політехніка»	2021	QS World University Rankings for Business and Management	Підприємництво, результати випускників	301-350
Український Католицький Університет	2021	QS World University Rankings for Business and Management	Підприємництво, результати випускників	351-400
Львівський національний університет імені Івана Франка	2021	QS World University Rankings for Business and Management	Підприємництво, результати випускників	401-450
Національний університет «Львівська політехніка»	2022	Top Universities for Startups in Europe by Educations.com	Якість освіти, підприємницька екосистема, фінансування та підтримка, підприємницький менталітет та навички, результати зайнятості	2
Український Католицький Університет	2022	Top Universities for Startups in Europe by Educations.com	Якість освіти, підприємницька екосистема, фінансування та підтримка, підприємницький менталітет та навички, результати зайнятості	8
Львівський національний університет імені Івана Франка	2022	Top Universities for Startups in Europe by Educations.com	Якість освіти, підприємницька екосистема, фінансування та підтримка, підприємницький менталітет та навички, результати зайнятості	23
Національний університет «Львівська політехніка»	2022	U-Multirank World University Rankings	Передача знань, регіональна взаємодія, міжнародна орієнтованість, дослідження, навчання, інституційний вплив	Дуже добре
Український Католицький Університет	2022	U-Multirank World University Rankings	Передача знань, регіональна взаємодія, міжнародна орієнтованість, дослідження, навчання, інституційний вплив	Дуже добре
Національний університет «Львівська політехніка»	2022	U-Multirank World University Rankings	Передача знань, регіональна взаємодія, міжнародна орієнтованість, дослідження, навчання, інституційний вплив	Дуже добре

Джерело: узагальнено на основі даних QS World University Rankings for Business and Management 2021 та ресурсів U-Multirank 2020-2021

ДОДАТОК Е

Провідні топ-50 ендавмент-фондів у світі, станом на початок 2023 р.

№	Найменування фонду	Обсяги фонду, млрд. дол. США	Регіон
1.	Ендавмент-фонд Церкви мормонів	124,00	Північна Америка
2.	Японське агентство з розвитку науки і технологій	80,70	Азія
3.	Стенфордський університет	75,14	Північна Америка
4.	Гарвардський університет	72,78	Північна Америка
5.	Йельський університет	56,22	Північна Америка
6.	Прінстонський університет	44,46	Північна Америка
7.	Массачусетський технологічний університет	42,53	Північна Америка
8.	Університет Дьюка	30,39	Північна Америка
9.	Нью-Йоркський університет	27,84	Північна Америка
10.	Колумбійський університет	24,70	Північна Америка
11.	Університет Нотр-Дам	24,60	Північна Америка
12.	Науково-технічний університет короля Абдулли	23,50	Середній Схід
13.	Університет Еморі	20,46	Північна Америка
14.	Університет Джонса Гопкінса	18,04	Північна Америка
15.	Церковний пенсійний фонд	17,76	Північна Америка
16.	Чиказький університет	17,28	Північна Америка
17.	Університет штату Огайо	16,01	Північна Америка
18.	Північно-західний університет	15,86	Північна Америка
19.	Вашингтонський університет	15,10	Північна Америка
20.	Університет штату Пенсільванія	15,02	Північна Америка
21.	Університет Нотр-Дам Меріленд	14,94	Північна Америка
22.	Корнельський університет	14,85	Північна Америка
23.	Університет Південної Каліфорнії	14,50	Північна Америка
24.	Університет Вандербільта	13,88	Північна Америка
25.	Університет штату Вірджинія	13,81	Північна Америка
26.	Токійський університет	13,29	Азія
27.	Національний університет Сінгапуру	12,63	Азія
28.	Університет Північної Кароліни	11,99	Північна Америка
29.	Мічиганський університет	11,90	Північна Америка
30.	Фонд влади Акуаф	11,24	Середній Схід
31.	Фонд «Уповноважені церкви в Англії»	11,20	Європа
32.	Фонд компанії J.PaulGetty	10,79	Північна Америка
33.	Єпископальна церква Трійці на Уолл-стріт	9,93	Північна Америка
34.	Університет штату Юта	9,83	Північна Америка
35.	Університет Брауна	9,80	Північна Америка
36.	Школи Камехамаха	9,33	Північна Америка
37.	Дартмутський коледж	9,08	Північна Америка
38.	Гонконгський жокейний клуб	8,60	Азія
39.	Університет Райса	8,43	Північна Америка
40.	Благодійний фонд Хелмслі	8,31	Північна Америка
41.	Піттсбурзький університет	8,01	Північна Америка
42.	Фонд охорони природи	7,87	Північна Америка
43.	Університет Торонто	7,33	Північна Америка
44.	Рочестерський університет	7,15	Північна Америка
45.	Університет Співдружності Вірджинії	6,99	Північна Америка
46.	Університет Пердью	6,76	Північна Америка
47.	Університет Маямі	6,58	Північна Америка
48.	Університет Міннесоти	6,31	Північна Америка
49.	Каліфорнійський технологічний інститут	6,25	Північна Америка
50.	Метрополітен-музей (м. Нью-Йорк)	5,59	Північна Америка

Джерело: сформовано за даними: The World's Top 50 Endowment Funds. Visualcapitalist.
16/05/2023. URL: <https://www.visualcapitalist.com/worlds-top-endowment-funds/>

ДОДАТОК Є

Рис. Є.1. Детермінанти зміцнення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування в Україні в умовах децентралізації

Джерело: Ігнатенко Р.В. Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації: дис. на здоб. наук. ст. д-ра філос. (спец. 072). Одеса: ОНУ, 2023. URL : <https://drive.google.com/file/d/1Qq01x911IepDGX0LaRsW9PEa5-7An6X/view>

ДОДАТОК Ж

**Показники для проведення кореляційно-регресійного аналізу інноваційного розвитку підприємств України
упродовж 2010 – 2022 років**

	Обсяг виробництва продукції підприємствами, млрд грн	Капітальні інвестиції підприємств, млрд грн	Середня величина капіталу підприємств, млрд. грн	Обсяг наданих нових кредитів підприємствам, млрд грн	Бюджетні витрати на освіту, млрд грн	Бюджетні видатки, млрд грн	Обсяг торгів на ринку цінних паперів, млрд грн	ІСЦ ланцюговий, %	ІСЦ базовий, %	Реальні капітальні інвестиції підприємств, млрд грн	Реальна середня величина капіталу підприємств, млрд грн
2010	3692,55	180,58	3765,71	1034,52	79789,00	378,00	1541,38	1,09	1,09	165,06	3442,15
2011	4302,63	241,29	4342,28	1189,49	86260,00	417,00	2171,10	1,08	1,18	204,22	3675,16
2012	4563,79	273,26	5001,69	1236,64	101560,00	492,00	2530,87	1,01	1,19	229,90	4208,02
2013	4437,33	249,87	5225,86	1451,64	105540,00	506,00	1676,97	1,00	1,19	210,86	4409,84
2014	4608,98	219,42	5853,27	1337,56	100109,53	523,00	2331,94	1,12	1,33	165,17	4406,14
2015	5716,43	273,12	7034,02	1328,00	114193,50	680,00	2172,67	1,49	1,98	138,26	3560,85
2016	6877,08	359,22	9032,79	1564,88	129437,71	990,00	2127,55	1,14	2,25	159,65	4014,65
2017	8467,03	448,46	9976,79	1562,07	177915,76	1057,00	468,69	1,14	2,57	174,23	3876,06
2018	10148,85	578,73	10419,91	2251,19	210029,44	1250,00	590,58	1,11	2,85	202,74	3650,33
2019	10725,44	623,98	11186,51	2670,20	238757,37	1456,00	778,08	1,08	3,08	202,59	3631,96
2020	11285,58	508,22	12088,73	2751,84	252283,15	1608,00	1000,99	1,03	3,16	160,67	3821,70
2021	15240,05	673,90	13376,48	3171,00	312914,55	1900,00	1051,32	1,09	3,46	194,74	3865,46
2022	11485,86	409,66	14362,57	2179,74	290758,50	3043,00	622,77	1,20	4,16	98,49	3452,92

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України, НБУ, Державної казначейської служби України, Міністерства фінансів України, Державний веб-портал бюджету для громадян.

продовження Додатку Ж

	Частка капітальних інвестицій у капіталі підприємств, %	Реальний обсяг наданих нових кредитів підприємствам, млрд грн	Частка нових кредитів у капіталі підприємств, %	Відсоткова ставка за новими кредитами недепозитним корпораціям, %	Рівень тіньової економіки, у % до офіційного ВВП	Податковий тиск в економіці, %	Частка витрат на освіту у бюджетних видатках, %	Реальний обсяг торгів на ринку цінних паперів, млрд грн	Частка ринку цінних паперів у ВВП, %	Реальний обсяг виробництва продукції підприємствами, млрд грн
2010	4,80	945,64	27,47	13,98	34	20,92	23,09	1408,94	137,55	3375,28
2011	5,56	1006,74	27,39	13,25	34	24,81	24,44	1837,55	160,92	3641,60
2012	5,46	1040,41	24,72	14,48	35	24,71	24,54	2129,27	173,45	3839,61
2013	4,78	1224,97	27,78	13,23	43	23,25	24,72	1415,11	110,13	3744,44
2014	3,75	1006,87	22,85	14,21	40	23,16	25,43	1755,41	146,95	3469,48
2015	3,88	672,27	18,88	17,02	35	25,53	33,17	1099,87	109,26	2893,84
2016	3,98	695,51	17,32	15,12	33	27,03	29,42	945,60	89,27	3056,54
2017	4,50	606,87	15,66	13,44	32	27,78	43,33	182,09	15,72	3289,51
2018	5,55	788,64	21,60	16,11	29	27,70	47,96	206,89	16,59	3555,37
2019	5,58	866,94	23,87	15,21	28	26,91	50,51	252,62	19,56	3482,26
2020	4,20	869,96	22,76	10,28	30	26,92	49,63	316,45	23,71	3567,79
2021	5,04	916,34	23,71	8,91	32	26,67	56,99	303,80	19,29	4403,98
2022	2,85	524,03	15,18	14,05	40	25,88	39,74	149,72	12,00	2761,33

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України, НБУ, Державної казначейської служби України, Міністерства фінансів України, Державний веб-портал бюджету для громадян.

ДОДАТОК 3

**Розрахунок інтегрального показника інноваційного розвитку підприємницьких структур України
упродовж 2010 – 2022 років**

Роки	Оборотність капіталу підприємств України	Частка капітальних інвестицій у капіталі підприємств, %	Частка нових банківських кредитів у капіталі підприємств, %	Рівень тіньової економіки, у % до офіційного ВВП	Податковий тиск в економіці, %	Частка витрат на освіту у бюджетних видатках, %	Частка ринку цінних паперів у ВВП, %
2010	0,98	4,80	27,47	34,00	20,92	23,09	137,55
2011	0,99	5,56	27,39	34,00	24,81	24,44	160,92
2012	0,91	5,46	24,72	35,00	24,71	24,54	173,45
2013	0,85	4,78	27,78	43,00	23,25	24,72	110,13
2014	0,79	3,75	22,85	40,00	23,16	25,43	146,95
2015	0,81	3,88	18,88	35,00	25,53	33,17	109,26
2016	0,76	3,98	17,32	33,00	27,03	29,42	89,27
2017	0,85	4,50	15,66	32,00	27,78	43,33	15,72
2018	0,97	5,55	21,60	29,00	27,70	47,96	16,59
2019	0,96	5,58	23,87	28,00	26,91	50,51	19,56
2020	0,93	4,20	22,76	30,00	26,92	49,63	23,71
2021	1,14	5,04	23,71	32,00	26,67	56,99	19,29
2022	0,80	2,85	15,18	40,00	25,88	39,74	12,00
2023 прогноз	0,79	2,73	14,44	40,55	26,34	41,58	9,79
2024 прогноз	0,77	2,62	13,75	41,10	26,81	43,51	7,99
2025 прогноз	0,76	2,50	13,08	41,66	27,29	45,52	6,52

продовження Додатку 3

Роки	Максимальна оборотність капіталу підприємств України	Максимальна частка капітальних інвестицій у капіталі підприємств, %	Максимальна частка нових банківських кредитів у капіталі підприємств, %	Мінімальний рівень тіньової економіки, у % до офіційного ВВП	Мінімальний податковий тиск в економіці, %	Максимальна частка витрат на освіту у бюджетних видатках, %	Максимальна частка ринку цінних паперів у ВВП, %
2010	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45
2011	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45
2012	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45
2013	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45
2014	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45
2015	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45
2016	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45
2017	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45
2018	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45
2019	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45
2020	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45
2021	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45
2022	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45
2023 прогноз	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45
2024 прогноз	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45
2025 прогноз	1,14	5,58	27,78	28,00	20,92	56,99	173,45

продовження Додатку 3

Роки	Розрахунок коефіцієнтів Кі для:							Рейтинговий показник
	Оборотності капіталу підприємств України	Частки капітальних інвестицій у капіталі підприємств, %	Частки нових банківських кредитів у капіталі підприємств, %	Рівня тіньової економіки, у % до офіційного ВВП	Податкового тиск в економіці, %	Частки витрат на освіту у бюджетних видатках, %	Частки ринку цінних паперів у ВВП, %	
2010	39,68286143	1,632316992	10,68623659	0,027777778	1000	0,000870185	0,000775767	32,44
2011	45,3782712	2205,871749	6,747014177	0,027777778	0,066248243	0,00094377	0,006364864	47,52
2012	19,42933258	76,02615939	0,107237613	0,020408163	0,069626012	0,000949294	1000	33,10
2013	11,87367344	1,576364595	1000	0,004444444	0,185018476	0,000960012	0,000249411	31,84
2014	8,075474238	0,298838942	0,04120025	0,006944444	0,199835586	0,001003736	0,00142328	2,94
2015	9,372980307	0,347996574	0,012628964	0,020408163	0,047133539	0,001762588	0,000242657	3,13
2016	6,999774232	0,390061771	0,009150837	0,04	0,026807705	0,001315148	0,000141114	2,73
2017	11,83802926	0,852742169	0,006806362	0,0625	0,02126682	0,00535385	4,01933E-05	3,58
2018	36,58399923	1748,390898	0,026238647	1	0,021748918	0,012265431	4,06386E-05	42,26
2019	30,68213058	1000	0,065466237	1000	0,02787988	0,023776442	4,22253E-05	45,06
2020	23,62116513	0,52977279	0,039769746	0,25	0,027766754	0,018440438	4,45954E-05	4,95
2021	1000	3,429143901	0,060298671	0,0625	0,030254458	1000	4,20741E-05	44,76
2022	8,670441213	0,1346014	0,006297203	0,006944444	0,040754314	0,003361607	3,83604E-05	2,98
2023 прогноз	8,021371045	0,123415201	0,005624547	0,006353747	0,034093797	0,004212249	3,73329E-05	2,86
2024 прогноз	7,451773742	0,113960588	0,005079669	0,005828709	0,028860867	0,005500731	3,65246E-05	2,76
2025 прогноз	6,948929505	0,10588932	0,004631421	0,005360238	0,024681052	0,007602067	3,58844E-05	2,66

Джерело: власні розрахунки на основі офіційних статистичних даних

ДОДАТОК К

Розрахунок середньорічних темпів росту для складових інтегрального показника інноваційного розвитку підприємницьких структур України

Роки	Оборотність капіталу підприємств України	Частка капітальних інвестицій у капіталі підприємств, %	Частка нових банківських кредитів у капіталі підприємств, %	Рівень тіньової економіки, у % до офіційного ВВП	Податковий тиск в економіці, %	Частка витрат на освіту у бюджетних видатках, %	Частка ринку цінних паперів у ВВП, %
2010	-	-	-	-	-	-	-
2011	1,010499851	1,15878468	0,997121469	1	1,185699889	1,058390498	1,169891705
2012	0,920859005	0,983191996	0,902577224	1,029411765	0,996153808	1,003880854	1,077892362
2013	0,930582647	0,875205489	1,123509495	1,228571429	0,940718513	1,007405092	0,634946654
2014	0,927346714	0,783997764	0,822643445	0,930232558	0,996221017	1,028756929	1,334260093
2015	1,032083947	1,035777478	0,826188338	0,875	1,10229892	1,304576967	0,743523768
2016	0,936830523	1,02421258	0,917625346	0,942857143	1,058816831	0,88678202	0,817078913
2017	1,114701162	1,13031772	0,903753115	0,96969697	1,027733992	1,472786623	0,176103536
2018	1,147656618	1,235590551	1,379870998	0,90625	0,997248783	1,107037353	1,055118543
2019	0,984391738	1,004305976	1,10484495	0,965517241	0,971417937	1,053044428	1,179383758
2020	0,973694546	0,753691157	0,953660142	1,071428571	1,000452891	0,98260107	1,211886076
2021	1,220397213	1,198352099	1,04138585	1,066666667	0,990639308	1,148384384	0,813508209
2022	0,70191855	0,566158924	0,64020331	1,25	0,970167671	0,697369226	0,622018837
Середньорічні темпи росту	0,983152675	0,957631281	0,951750641	1,013635369	1,017865775	1,046286547	0,816051279

Джерело: власні розрахунки на основі офіційних статистичних даних

ДОДАТОК Л

Рейтинг країн за кількістю стартапів у 2023 році, од.

№ з/п	Країна	Стартапи	№ з/п	Країна	Стартапи
1.	США	75 566	21.	Китай	644
2.	Індія	15 620	22.	Єгипет	627
3.	Великобританія	6 898	23.	Японія	608
4.	Канада	3741	24.	Бельгія	603
5.	Австралія	2689	25.	Туреччина	572
6.	Індонезія	2496	26.	Мексика	548
7.	Німеччина	2407	27.	Колумбія	527
8.	Франція	1618	28.	Польща	513
9.	Іспанія	1462	29.	Південно-Африканська Республіка	486
10.	Бразилія	1177	30.	Фінляндія	471
11.	Сінгапур	1139	31.	Ірландія	466
12.	Нідерланди	1088	32.	Аргентина	448
13.	Об'єднані Арабські Емірати	1019	33.	Данія	430
14.	Ізраїль	985	34.	Шрі-Ланка	408
15.	Італія	956	35.	САР Гонконг, Китай	401
16.	Швейцарія	799	36.	Португалія	392
17.	Нігерія	793	37.	Чилі	383
18.	Швеція	725	38.	Пакистан	370
19.	Перу	698	39.	Україна	367
20.	Росія	652			

Джерело: Рейтинг країн за кількістю стартапів. Startup Ranking. Countries Ranking: URL: <https://www.startupranking.com/countries>

ДОДАТОК М

Обсяги реалізованої продукції підприємствами у Львівській області у 2010-2021 рр., за видами діяльності, млн. грн.

Показники	Роки											
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн. грн., у т.ч.:	98 047,10	122 339,70	131 984,60	131 081,60	149 707,90	183 102,30	204 777,80	262 305,20	350 762,50	406 547,60	440 679,90	576 676,10
Сільське, лісове та рибне господарство	2 526,30	3 288,30	4 424,10	4 906,90	7 177,00	9 166,40	8 305,40	12 201,90	19 894,20	22 394,90	22 902,90	28 590,10
Промисловість	32 937,10	43 657,40	48 892,60	50 390,50	56 930,00	72 703,10	91 605,90	112 522,40	135 277,10	137 949,30	150 211,60	192 560,80
Будівництво	3 561,40	4 157,00	4 325,80	3 850,00	5 172,30	6 935,10	8 948,90	11 501,70	18 225,50	24 937,30	24 779,10	31 029,10
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	44 000,50	54 406,50	54 086,50	51 605,70	57 486,50	59 986,10	67 892,40	97 106,10	139 159,40	158 925,20	186 550,30	248 550,40
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	8 595,70	10 450,50	11 570,80	11 299,70	12 339,40	16 632,30	7 799,90	9 201,90	11 445,00	26 858,60	17 219,90	17 467,70
Інформація та телекомунікації	934,7	1 102,70	1 230,50	1 364,50	2 185,70	3 759,20	4 932,60	5 539,90	7 685,50	9 881,80	10 806,20	17 176,10
Фінансова та страхова діяльність	315	219,4	301,9	226,3	250,4	359,3	284,5	423,4	723,7	1 026,10	1 005,60	1 079,80
Операції з нерухомим майном	1 076,20	1 090,00	2 577,00	2 825,60	3 318,30	7 689,00	7 641,90	4 600,20	5 928,60	6 910,60	6 991,70	12 640,00
Професійна, наукова та технічна діяльність	1 044,00	1 010,10	1 067,60	970,6	1 038,70	1 296,50	1 509,20	2 235,50	3 159,90	3 394,70	3 454,80	4 906,30
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1 525,90	1 267,40	1 488,00	1 399,50	1 763,40	2 018,00	2 758,70	2 988,80	3 744,80	4 814,70	5 363,30	6 566,00
Освіта	63	72,8	85,8	98,1	103,9	109,1	128,4	185,6	234,7	289,1	345,4	431,9
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	800,2	808,2	864	1 045,30	929,2	817	966,8	1 285,20	2 414,80	5 866,90	9 316,60	12 478,00
Надання інших видів послуг	84,5	108,2	85,3	89,4	98,7	129,5	135,3	153,4	138,1	165,6	145,8	215,2

Джерело: Головне управління статистики у Львівській області. URL : https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/st_inf.php

УКРАЇНА

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

ЄДРПОУ 38557560, 79008, м. Львів, вул. В. Винниченка, 18 тел. 261-21-55, факс 235-60-80

E-mail: derlodada@loda.gov.ua

28.02.2024 № 1-52/153 На № _____ від _____

ДОВІДКА

Видана Поврознику Петру Павловичу про те, що результати його дисертаційної роботи на тему "Інноваційний розвиток підприємництва в умовах глобальних викликів", зокрема пропозиції щодо удосконалення механізмів підтримки інноваційних проєктів і стартап-підприємництва в контексті формування регіональної інноваційної екосистеми використовуються у роботі Департаментом економічної політики Львівської обласної державної адміністрації.

Пропоновані автором підходи сприятимуть удосконаленню економічної політики на рівні регіону в частині підвищення ефективності стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання у Львівській області.

Директор

Степан КУЙБИДА

ДВ ВЕЙСТ-ГРУП

Буде чисто у твоєму місті!

Товариство з обмеженою відповідальністю «ДВ ВЕЙСТ-ГРУП»

Код ЄДРПОУ 41790622

81130, Львівська обл. с.Сокільники, вул. Львівська Бічна, буд.6

моб. тел.: 067-575-34-43; роб. тел.: 032-232-86-80; Е-май: dvvestgroup@gmail.com

UA 023 052 990 000 026 008 031 006 625 в ПАТ «ПРИВАТБАНК», м.Київ, МФО 305299.

№7 від 25 січня 2024 року

ДОВІДКА

Видана Поврознику Петру Павловичу про те, що результати його дисертаційної роботи на тему “Інноваційний розвиток підприємництва в умовах глобальних викликів”, зокрема запропоновані автором підходи щодо оптимізації співпраці освіти, науки і бізнесу використовуються ТОВ “ДВ ВЕЙСТ-ГРУП”. Це дало змогу менеджменту суб’єкта господарювання переглянути власну політику співробітництва із освітньо-науковим середовищем для розуміння можливостей використання такого потенціалу з метою підвищення інноваційної активності ділової одиниці у довготерміновій перспективі.

Довідка видана для пред’явлення по місцю вимоги.

Заступник директора

ТОВ “ДВ ВЕЙСТ-ГРУП”

/ Слонський А.З.

Товариство з обмеженою відповідальністю «ДВ-ЕКОСВІТ»

Код ЄДРПОУ 38457239

79038, м. Львів, вул. Пастернак, буд.127

моб. тел.: 067-575-34-43; роб. тел.: 032-232-86-80;

№15 від 12 грудня 2023 року

ДОВІДКА

Видавна Поврознику Петру Павловичу про те, що результати його дисертаційної роботи на тему "Інноваційний розвиток підприємництва в умовах глобальних викликів", зокрема пропозиції автора щодо впровадження підходів імпаکت-інвестування, розвитку соціально- та екологічно відповідального бізнесу використано ТОВ "ДВ-ЕКОСВІТ". Це дало змогу останньому удосконалити власну стратегію діяльності на основі розширення екологічних інновацій, враховуючи специфіку роботи суб'єкта господарювання та орієнтацію на інноваційні рішення.

Довідка видана для пред'явлення по місцю вимог

Директор

ТОВ "ДВ-ЕКОСВІТ"

/ Гринишин А.І.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV

вул. Университетська 1, м. Львів, 79000, Україна
тел.факс (032) 261-60-48, тел. 260-34-02
<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua
Код ЄДРПОУ 020709877 Державна казначейська служба України
МФО 820172, р.р. U/A 468201720343101002200001061
№ свідоцтва 17701483, ін. под. № 020709813029
Випускний документ UA613223130000026009000028110,
UA273223130000026005000028567 в Укрескїбанку
м. Львова МФО 322313

I. Universityetska Str., Lviv, 79000, Ukraine
Phone/Fax: +38 (032) 261-60-48, 260-34-02
<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua
Code EDRROU 020709877 State Treasury Service of Ukraine
MFC 820172, Settlement/Ass. U/A 468201720343101002200001061
Certificate No. 17701483, Tax IN020709813029
Foreign Currency Acc.No. U/A613223130000026009000028110,
UA273223130000026005000028567
In Lviv Branch of Ukreximbank MFO 322313
inv. № _____ від _____

ДОВІДКА

Видана Поврознику Петру Павловичу про те, що результати його дисертаційної роботи на тему "Інноваційний розвиток підприємництва в умовах глобальних викликів" використано у навчальному процесі при підготовці навчально-методичних матеріалів та під час викладання дисциплін: "Підприємницькі ризики", "Організація інноваційної діяльності підприємства", "Управління ризиками бізнес-структур", "Бізнес-лідерство", "Фінансовий механізм розвитку бізнесу" на економічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науково-практичні розробки дисертаційної роботи Поврозника Петра Павловича використано відповідно до тематики держбюджетних науково-дослідних робіт Львівського національного університету імені Івана Франка при виконанні теми кафедри економіки підприємства: «Пріоритетний розвиток підприємництва, торгівлі та біржової діяльності в умовах формування інформаційного суспільства» (номер державної реєстрації 0122U200514).

Проректор з наукової роботи

Ректор ГЛАДИШЕВСЬКИЙ